

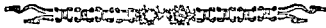
श्रेष्ठ देवचन्द्र लालभाइ जैनपुस्तकोद्वारे ग्रन्थाङ्कः ८४ ।

श्रीभावप्रभसूरिवर्यविरचितं

खोपज्ञटीकाविभूषितं

जैनधर्मवरस्तोत्र-गोधूलिकार्थ-
सभाचमत्कारेति कृतित्रितयम् ॥

'चत्तारि अट्ट दस दो य'विवरणाटिपरिशिष्ट-
प्रस्तावनादिसमलङ्कृतम् ।

सशोधकः—

गूर्जरदेशान्तर्गतसूर्यपुरवास्तव्यश्रीयुतरसिकदासतनुज एम् ए इत्युपाधि-
विभूषितो न्यायकुसुमाञ्जल्यादिग्रन्थानां विवेचनात्मकभाषान्तर-
कर्ताऽऽर्हतदर्शनदीपिकायाश्च प्रणेता हीरालालः ।

प्रसिद्धिकारकः—

जह्नेरीत्युपाह्व. साकरचन्द्रात्मजो जीवनचन्द्रः
अस्य कोशस्यैक कार्यवाहकः ।

वीरान् २४५९]

प्रथमसंस्करणे प्रतयः १२५० ।

[विक्रमात् १९८९

मूल्य रूप्यकत्रयम् ।

પ્રકાશક—

શેઠ દેવચંદ લાલલાલ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર સંસ્થા માટે
શા. જીવણચંદ સાકરચંદ જવેરી.

શેઠ દેવચંદ લાલલાલ જૈન ધર્મશાળા,
બડેખાં ચકલા, ગોપીપુરા, સુરત.

સર્વ હક શેઠ દેવચંદ લાલલાલ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડના ટ્રસ્ટીઓને અધીન છે.

મુદ્રક:—

રામચંદ્ર યેસૂ શેડગે, નિર્ણયસાગર પ્રેસ,
૨૬-૨૮ કાલખાદેવીરોડ, મુંબઈ.

ŚRĪ BHĀVAPRABHA SŪRĪ'S

Jainadharmavara stotra, Godhūlikārtha and Sabhā chamatkāra

ALONG WITH

His own Commentaries

EDITED WITH

INTRODUCTION IN SANSKRIT

BY

Prof HĪRĀLĀL RASIKDĀS KĀPADĪĀ, M A

EDITOR OF TATTVARTHADHIGAMASUTRA, ETC

PUBLISHED

BY

JIVANCHAND SĀKERCHAND JAVERI,

ONE OF THE HONORARY TRUSTEES OF

SHETH DEVCHAND LĀLBHĀI JAIN PUSTAKODDHAR FUND

First Edition]

A D 1933

[1250 Copies

Price Rs 3-0-0

[All rights reserved by the Trustees of Sheth D. L. J. P. Fund.]

Published by Jivanchand Sakerchand Javeri, one of the honorary Trustees of Sheth
Devchand Lalbhai Jain Pustakodddhar Fund, at Sheth Devchand Lalbhai
Jain Dharmashala, Badekhan Chakla, Surat.

Printed by Ramchandra Yesu Shedge, at the 'Nirnaya Sagar' Press,
26-28, Kolbhat Lane, Bōmbay.

❀(समर्पणम्)❀

सुविहितनामधेयाः सर्वानुयोगधरा. श्रीजैनशासनप्रभावका.
परमपूज्यास्तपोनिधय आचार्यप्रवरा.

श्री १००८ श्रीमद्विजयदानसूरीश्वराः !

भवत्पादानामगावज्ञानस्य 'उपाध्यायश्रीमद्वीरविजयजीशास्त्रमद्ग्रहा'-
टमूल्यपुस्तकानामविश्रान्तसशोधनादिप्रयासाना चाल्यनुप-
मसहाय मुहुर्मुहुर्लभमानाऽस्माक

श्रेष्ठि देवचंद्र लालभाइ जैनपुस्तकोद्धारसंस्था

पूज्यगुरुदेवा !

तस्यैतादृगल्पोल्लेखो भवत्पादानामुपकारप्रदर्शने नाल

त-

था-

पि

अस्य विश्वप्रदीपकज्ञानस्यैकमिम लघु मयूख भवादृशा
विमलकरकमले समर्प्यागतः कृतार्था भवामः ।

भवता विनम्रा सेवका —

जीवणचद साकरचद जवेरी

अन्ये मानदाः कार्यवाहकाश्च ।

सुरत-गोपीपुरा,
वि स १९८९
शरदपूर्णिमा
ॐ वटोपर सन् १९३३

74

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

—ॐ— सभर्पण —ॐ—

सुविहितनामधेय, सर्व अतुयोगंर, श्रीनैनशासनप्रलावक
परम पूज्य, तपोनिधि, आचार्यप्रवर,

श्री १००८ श्रीमद् विजयदानसूरीश्वर !

अमारी आ सरथाने, आप पूज्यपादना अगाध ज्ञाननी, अने
आपना द्वारा “उपाध्याय श्रीमद् वीरविजयल शास्त्रसग्रह”-
माथी जिंमती पुस्तकानी तेमज आपना सशोधनादि
प्रयासोनी अनुपम मदद वारवार भणती रली छे

तेनी आटली टुकी नोध, आप पूज्य महर्षिना उपकार
प्रदर्शन भटि पूरती नथी

तथापि

आ निश्च-प्रकाशक ज्ञानना अेक आ लेलु अथने आपना
विभव करकभणभा सभर्पण करी
अगत कृतार्थ थकथे
छिये.

मुमरत-गोपीपुरा,
मि म १६८६,
शरदपुष्पिमा
ऑक्टोबर सने १८३३

आपना विनम्र सेवका,
लवणुअद साकरयंद जवेगी
अने
अन्य मानद भरीआ.

THE LATE
SHETH DEVCHAND LALBHAI JAVERI.

BORN 1853 A D SURAT

DIED 17TH JANUARY 1906 A D, BOMBAY

श्रेष्ठी देवचन्द लालभाई जहवेरी.

जन्म १९०९ वैक्रमाब्दे
कार्तिकशुक्लैकादश्यां (देवढीपावलीदिने)
सूर्यपुरे.

निर्याणम् १९६२ वैक्रमाब्दे
पौषकृष्णतृतीयायाम् (मकरसंक्रान्तित्थौ)
मोहमयीनगर्याम्.

શ્રીશાંતિમ્.

→ આમુખ ←

શેઠ દેવચંદ વાચલાલ જૈનપુસ્તકાલયે ત્રથાક ૮૪ મા તરીકે શ્રીભાવપ્રભસૂરિવરવિરચિત
(૧) શ્રીજૈનધર્મવસ્તોત્ર, (૨) ગહુલિકાર્થ અને (૩) સભાચમત્કાર પ્રો હીરાલાલ રસિકદાસ
કાપડિયા M A દ્વારા તૈયાર કરાવી બહાર પાડવામા આવ્યા છે

સદર અન્ય શ્રીમતી આગમોદયસમિતિ તરફથી પ્રસિદ્ધ કૃવા વિચાર હોતો, પરંતુ
સા અન્ય ત્રયો ચાલુ હોવાથી શેઠ દેવે લાં જૈન પુસ્તકમાથી આ ત્રય બહાર પાડ્યો છે, અને
તેની અનુમતિ આપવા બદલ અમે આગમોદયસમિતિના કાર્યવાહકોનો આભાર માનિયે છિયે

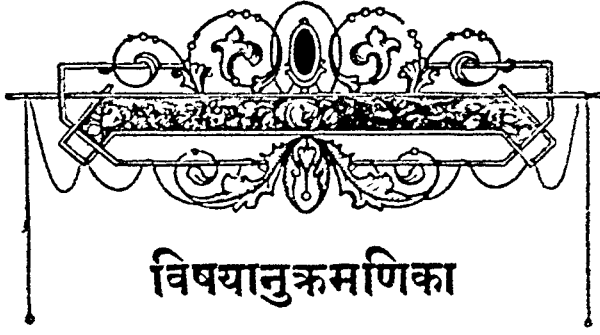
શ્રીયુત હીરાલાલભાઈએ અન્થાદિ તથા કવિ આદિ સખધે પોતાના લેખમા ઉલ્લેખ
કર્યો હોવાથી અત્ર તે સખધે કાઠ લખવાપણુ રહેતુ નથી

શ્રીયુત હીરાલાલભાઈનો લેખ સરકૃતમય હોવાથી કવિશ્રીના જીવનચરિત્ર આદિના જ્ઞાસુ
ગૂજરાતી વાચકવૃન્દને શ્રીમતી આગમોદય સમિતિ તરફથી બહાર પડેલ શ્રીભક્તમન-
સ્તોત્રની પાદપૂર્તિરૂપ કાવ્યસંગ્રહ (ભાગ ૧૨)ની પ્રસ્તાવના વાચવા વિનતિ છે

વિદ્વાન્ મુનિ મહારાજઓએ તથા ભડાગેના કાર્યવાહક મહાશયોએ હસ્તવિખિત પ્રતો
આપવાની ઉદારતા દાખવી છે તે બદલ તેઓનો તેમજ અન્ય મદદ કરનારઓનો અત કરણથી
આભાર માનિયે છિયે

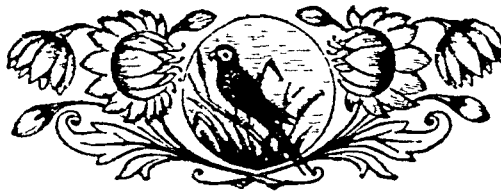
મુરત-ગોપીપુરા
સ ૧૯૮૯ શરદ્પૂર્ણિમા
ઑફિટાબર સને ૧૯૩૩

લિ૦
જીવણચંદ સાકરચંદ જવેગી
તથા
અન્ય માનદ ટ્રસ્ટીઓ

विषयानुक्रमणिका

विषयः	पृष्ठाङ्कः
१ समर्पणम् (गीर्वाणगिरि)	५
२ समर्पण	७
३ आमुखम्	९
४ प्रस्तावना	१-८
५ श्रीजैनधर्मवरस्तोत्रं खोपझटीकासमलङ्कृतम्	१-१२६
६ काव्यबीजकम्	१२७-१२८
७ गोधूलिकार्थः	१२९-१३४
८ सभाचमत्कारः	१३५-१३८
९ परिपाटीचतुर्दशकम्	१३९-१४३
१० चत्वारिअद्दसविवरणसूचकः स्तवः	१४४-१४८
११ साक्षिभूतपाठानां वर्णानुक्रमेण सूची	१४९-१६४
१२ गौर्जरादिगीर्वद्धसाक्षिभूतपाठाः	१६५
१३ अन्थनगरनरन्यायपर्वादिविशिष्टनामसूची	१६६-१७६

प्रस्तावना

“पूर्वोक्तमयं महोदयमय कैत्रल्यचिद्गुग्मय
रूपातीतमय स्वरूपरमणं स्वाभाविकीश्रीमयम् ।
ज्ञानोद्द्योतमय कृपारसमय स्याद्वादविद्यालय
श्रीसिद्धाचलतीर्थराजमनिश्च वन्देऽहमादीश्वरम् ॥”

प्रसिद्धिं नीयमानेऽस्मिन् ग्रन्थे मुख्यतया विराजति कृतित्रितय श्रीभाचप्रभञ्जिरवराणाम् ।
तत्रैका कृतिमुद्दिश्य यथासाधन प्रस्तूयते परामर्शः । तावत् प्रारम्भे तार्किकचक्रचूडामणि-
श्रीसिद्धसेनदिवाकरै रचितस्य कल्याणमन्दिरस्तोत्रस्य चतुर्थस्य चरणस्य पूर्विरूपेण

१ साम्प्रदायिकोऽप्युल्लेख ।

२ जैनसाहित्ये विविधानि पादपूर्तिरूपाणि कान्यानि सन्ति, यथाहि—

(१) धीरभक्तामरम्, (२) नेमिभक्तामरम्, (३) सरस्वतीभक्तामरम्, (४) शांतिभक्तामरम्, (५) पाश्वभक्त
ामरम्, (६) पद्मभक्तामरम्, (७) प्राणप्रियप्रारम्भिकाक्षरमय नेमिभक्तामरम्, (८) दादापाश्वभक्तामरम्, (९)
धीजिनभक्तामरम्, (१०) वृषभक्तामरम्, (११) सूरीभक्तामरम्, (१२) भात्मभक्तामरम्, (१३) धी
पद्मभक्त्याजिनस्तुतय, (१४-१५) बालुभक्तामरस्तोत्रे (कानमल्लप्रणीत सोहनलालप्रणीत च) ।

पृष्ठे प्रथमे द्वे भक्तामरपादपूर्तिरूपकाव्यसङ्ग्रहस्याद्ये विभागे प्रसिद्धिं गीते, ततश्चिक् तु द्वितीये विभागे ।
षष्ठ्यावमानि तृतीये विभागे प्रसिद्धमानानि । एतानि सर्वाण्युद्दिश्य किमपि यत्तस्य निवेदितं मया भक्तामर-
कल्याणमन्दिरामिच्छोत्रप्रयस्य प्रस्तावनायां (पृ १३-१५), अतः पिष्टपेपणेनात्र किम्? । नवकलोलपाश्वभक्तामर
मपि समन्तीति केचित् ।

(१६-१७) सप्तारदावानलेतिस्तुते समन्तात्ता पादाना पूर्वरूप धीप्रथमजिनज्ञान धीपाश्वनिस्तुतय च ।
षष्ठ्यर्थं समीक्ष्यतां नैनस्तोत्रसङ्ग्रहस्य प्रथमो विभाग (पृ ६५-६९) ।

(१८) समारदावानलेत्याद्यपद्यस्य समन्तानां चरणानां पूर्तिरूपा धीधीरजिनस्तुतयः ।

(१९) कल्याणमन्दिराद्यपद्यचरणचतुष्टयपूर्तिरूपा धीरजिनस्तुतिः ।

(२०) सकलदुःखेति पद्यस्य सकलपादपूर्तिरूपा धीशांतिजिनस्तुतय ।

(२१) श्रेय श्रियां मङ्गलेति काव्यस्य समप्रपादपूर्तिरूपा धीपाश्वनिस्तुतय ।

(२२) घातक्षेति पद्यस्य सम्पूर्णतः पादपूर्तिरूपा धीधीरजिनस्तुतय ।

(२३) धीनेति पद्यरूपेत्यादिजापद्यमीश्वोत्रस्य तृतीयस्य चरणस्य पादपूर्तिरूपा गानपद्यमीस्तुतयः । /

पुनःपामित्तमानां पणानां निष्ठासुभिः प्रेष्यतां जैनस्तोत्रसङ्ग्रहस्य द्वितीयो विभाग ।

सप्तारदावानलेतिस्तुते प्रायेकपादपूर्तिरूप काव्यम् । ‘गाढवगडका मन्त्री मयया मेघडुमारका परिषय’
सम्पूर्णस्य पुस्तकस्य परिशिष्टेऽस्ति ।

उपसगद्धारस्तोत्रस्य सर्वा पादानां पूर्तिरूप धीपाश्वस्तोत्रम् । एतदर्थं निरीक्ष्यतां धेष्टिदेयघ-दलाउमाङ्क जैना
पुस्तकालयसंस्थाया ८० तमो प्रणयः (पृ ४५-४८) ।

प्रयागधीमत्कान्तिनिचयत्रिनेये धीचतुरविजये प्रणीते कल्याणकदनिस्तुतिपादपूर्तिरूपे काव्ये । पद्यमिश्रासु
भिः प्रेष्यतामात्मकातिप्रकाश (पृ ११०-१११) ।

अयोनाभ्यवच्छेदश्रितिकाया पादपूर्तिरूप काव्य वज्र दूति मे क्षुतिपयमगातम्, न तु मयमगोचरतां गतम् ।

गुम्फितं श्रीजैनधर्मवरस्तोत्रं लक्ष्मीक्रियते । अस्य समस्यारूपत्वं खोपज्ञवृत्तिविभूषितत्वं च समर्थ्येते निम्नलिखितेन पद्यमलेन टीकाग्रगतेन—

“नत्वा पार्श्वजिनेन्द्राय, गुरवे वाणयेऽपि च ।

‘कल्याणमन्दिरा’न्त्याङ्घ्रि—समस्यारचनाश्रितम् ॥ १ ॥

‘जैनधर्मवरस्तोत्रं’, कृतं यन्मयका मुदा ।

तस्य च क्रियते वृत्तिः, श्रीभावप्रभसूरिणा ॥ २ ॥”—युग्मम्

इदं स्तोत्रं मूलमात्रं प्राकाश्यं नीतं काशिकश्रीयशोविजयजैनपाठशालया जैनस्तोत्रसङ्ग्रहस्य प्रथमे भागे । तत्र २३तमे पृष्ठेऽस्य ‘श्रीजैनधर्मवरसंस्तवन’मिति नाम सन्दर्शितम् । तदपि समीचीनमित्यवसीयतेऽस्य प्रान्तस्थेन प्रशस्तिरूपेण निम्नलिखितेन पद्येन—

“भावप्रभाख्यवरसूरिगणाधिपेन

‘श्रीजैनधर्मवरसंस्तवनं’ सुरम्यम् ।

शिष्यस्य कौतुककृते रचितं सुबोधं

‘कल्याणमन्दिर’सदन्तिमपादलग्नम् ॥ ४५ ॥”

(अभिनव) ‘कल्याणमन्दिर’रूपेण जैनग्रन्थावल्यां २१५ तमे पृष्ठे यस्य निर्देशः समस्ति स एतत्परत्वे एवेति सम्भावना । निश्चयस्तु प्रतिदर्शनं विना कथं स्यात् ? ।

जैनधर्मवरस्तोत्रस्य पद्धतिः—

उपर्युक्तविवेचनेन स्पष्टीभवति यदुतास्य स्तोत्रस्य आद्यचरणत्रयं कविराजैः स्वयं निरमायि, अवशिष्टश्चतुर्थश्चरणस्तु सुप्रसिद्धजैनस्तोत्ररत्नस्यान्तिमः ।^१ एतादृशि काव्यानि वर्तन्ते, यथाहि—

नैपथीयचरितपादपूर्तिरूपं श्रीशान्तिनाथचरित्रम् ।

शिशुपालवधपादपूर्तिरूपं श्रीदेवानन्दाभ्युदयकाव्यम् ।

मेघदूतपादपूर्तिरूपाणि विविधानि काव्यानि ।

‘शिवमहिम्नः’स्तोत्रपादपूर्तिरूपं श्रीऋषभमहिम्नःस्तोत्रम् । ‘जैनस्तोत्र तथा स्तवनसंग्रह अर्थसहित’सञ्ज्ञके पुस्तके १९०७तमे ऐसवीयाब्दे प्रसिद्धिं नीतम् ।

१ एतस्य पद्यमलस्य सादृश्यं दृरीदृश्यते श्रीनेमिभक्तामरस्य अवतरणिकागतयोर्निम्नलिखितयोः पद्ययोः—

“नत्वा श्रीपार्श्वनाथाय गुरवे वाणयेऽपि च ।

‘भक्तामर’स्तवान्त्याङ्घ्रि—समस्यारचनाश्रितम् ॥ १ ॥

नेमिसम्बोधनं काव्यं, कृतं यन्मयका मुदा ।

तस्य च क्रियते वृत्तिः, श्रीभावप्रभसूरिणा ॥ २ ॥”

२ अनेन समसूचि रचनाकारणम् ।

३ एवंविधानां पादपूर्तिरूपाणां काव्यानां प्राचुर्यं विद्यते जैनसाहित्ये । तत्र भक्तामरपादपूर्तिरूपाः कृतयो निर्दिष्टा मया नामोल्लेखेन भक्तामरभूमिकायाम् । मेघदूतसम्स्वरूपाणां काव्यानां नामानि सूचितानि वीरभक्तामरस्य उपोद्घाते (पृ. ३) ।

(१) श्रीकान्तिविजयगणिकृत श्रेष्ठिप्रेमचद रत्नजी भाण्डागारसत्कम् । (२) लीनडी भाण्डागारसत्कं १६१३ क्रमाङ्कलक्षितम्

(३) प्रवर्तकपुद्गलश्रीमत्कान्तिविजयसत्कं श्रीप्रेमजीमुनिवरविरचितम् । अत्र प्रथमं तु नोपलब्धं, स्वर्गव्यशास्त्रविशारदश्रीविजयधर्मधरिसङ्कलिते प्रशस्तिसङ्ग्रहे उल्लेखेऽपि सति । द्वतीयं तु मुद्रितमसिन् ग्रन्थे परिशिष्टरूपेण ।

अस्मिन् श्रीजैनधर्मवरस्तोत्रे प्रसङ्गोपात्ता विविधाः 'रूपा मनोरञ्जकशैल्या गुम्फिता दरी दृश्यन्ते । न केवल गीवार्णगिराया प्राकृतभाषाया च साक्षिरूपाः पाठाः सन्ति, किन्तु गूर्जराया 'डिंगळ'(?)सञ्ज्ञकाया च । अपरञ्च स्तोत्रकव्देणा गूर्जरभाषायाः पाण्डित्य किंविधमिति जिज्ञासा तृप्यति गूर्जरोल्लेखावलोकनेन । किञ्च कतिपयाना गूर्जरशब्दाना सस्कृतरूपेण परिवर्तनमपि ग्रन्थकारैरकारीति तर्क्यते । यथाहि—

पृष्ठाङ्कः	सस्कृतपरिवर्तनम्	गूर्जररूपम्
११४	गाञ्छिक	घाची
५०	घोटक	घोडो
४२	चोप्पडक	चोपडा
४२	झोलक	झोळी
४२	थकित	थाकेल
६१	नीभाडक	नीभाडो
४८	मण्डक	माडो
११	मनो दत्ता	मन दहने
५, १२	विचाल	वचे
४२	हाक हीक-ह्वीठा	हाकोटा

हिन्दीभाषानैपुण्यमीमांसार्थं विद्यन्ते षत्सुः पङ्क्तयः ९८तमे पृष्ठे । दिव्यानामधिकारः (पृ. ११४-११५), श्रीपाशुचन्द्रमतखण्डन (पृ. ६६-६७), श्रीनेमिनाथस्य महादेवेन सह सन्तुलन (पृ. ६८-६९), 'ॐभूर्भुवःस्वः' इत्यादित्रैदिकगायत्र्या नमस्काररूपमहागायत्र्याः प्रतिच्छायास्वरूपत्वं, सिद्धपुत्रेति प्राचीनपन्थप्रदर्शनमित्यादिका विविधा विषया वर्तन्तेऽस्मा-मायकृतौ ।

१ एषा तु षण्णवदशिका इत्युक्ता । समीक्ष्यतां द्वात्रिंशत्तम पृष्ठम् ।

२ मेरुपत्ता ४, ५, २९, ३०, ७७, ८२-८६ अष्टादशिकाणि पृष्ठानि ।

श्रीभावप्रभसूरीश्वराणां परिचितिः—

के इमे श्रीभावप्रभसूरयः कर्हि कं मण्डलं मण्डयाञ्चक्रिवांसः केषां सन्निधौ पारमेश्वरीं प्रव्रज्यां जगृहुः कांस्कान् ग्रन्थान् जग्रन्थुरिति जिज्ञासावृन्दे विमर्शपथपान्थतां प्राप्ते सति तत्तृप्त्यर्थं क्रियते साधनानुसारं प्रयासोऽयं मया मन्दमेधसा । तावत् श्रीजैनधर्मवरस्तोत्रस्य खोपज्ञवृत्तेः प्रान्तस्थे-
नोल्लेखेनावगम्यते यदिमे सूरिवराः श्री'ऊकेश'वंशजातीय'वाणी' गोत्रसाहाश्रीमाण्डणपत्नीवा-
ह्लिमदेवीकुक्षेः समुत्पन्नाः । एतेषां जन्मस्थलसमयादिवृत्तान्तो न मे दृष्टिपथं श्रुतिमार्गं वाऽऽगतः ।

दीक्षासमयेऽभिधानम्—

एतेषां सूरिपदप्राप्तिपूर्वं भावरत्न इति नामासीत् । तत्र एभिर्विरचितस्य श्रीनेमिभक्तामरस्य खोपज्ञटीका(पृ. १६३)गता निम्नलिखिता पङ्क्तिः प्रमाणम्—

“एतद्विशेषणेन शिष्यावस्थायां भावरत्न इति निजनाम कविना दर्शितम् । सूरिपदप्राप्तौ तु भावप्रभ इति नाम लब्धमिति ।”

सूरिपदम्—

एतेषां सूरिपदवीप्रदानमहोत्सवोऽकारि १७७२तमवैक्रमीयहायनस्य माघमासस्य शुक्ले पक्षे श्राद्धरत्नश्रीतेजसीश्रेष्ठिवरेण स्वद्रव्यव्ययेनेति ज्ञायते श्रीजैनधर्मवरस्तोत्रस्य खोपज्ञवृत्तेः प्रान्त-
भागावलोकनेन । समर्थयते चेदं न्यायाचार्य-न्यायविशारद-वाचकपुङ्गव-श्रीमद्यशोविजय-
गणिगुम्फितस्य प्रतिमाशतकस्य लघुवृत्तेः प्रशस्तिगतेन निम्नलिखितेन पद्ययुगलेन—

“श्री'श्रीमालि'सुवीरवंशकमले श्रीराजहंसोपमो

रामाकुक्षिसमुद्भवो जयतसीदेहाङ्गजो दीप्तिमान् ।

जातो योऽखिलसाधुकारतिलकः श्रीतेजसी श्रेष्ठिराद्

तेन श्राद्धवरेण यत्पदमहो द्रव्यव्ययैर्निर्मितः ॥ ६ ॥

सूरिभावप्रभेणास्यां, तेनानाभोगतो मया ।

वृत्तौ पृथक्कृतायां यत्, तच्छोध्यं विबुधैरसत् ॥ ७ ॥”

सूरिवरपरिवारः—

कैः कैर्गुरुबान्धवैः शिष्यैः प्रशिष्यैश्च सार्धमिमे पूर्णिमागच्छीयाः सूरिशार्दूलाः सौवपाद-
पद्मैः पावयामासुः पृथ्वीपीठमिति पर्यालोचने प्रवृत्ते यदवगतं तन्निवेद्यते, यथा—

१ अनेन समाननामधेयेन वा 'देवधर्मपरीक्षाप्रतिः समलेखि याऽधुना पालीताणागत'श्रीभागंदजीकल्याणजी-
पेढी'भाण्डागारे वर्तते ।

२ अस्या रचनासमयोऽवगम्यते निम्नलिखितपद्यप्रेक्षणेन—

“स्यङ्गाश्वभू(१७९३)मिते वर्षे, माघशुक्लाष्टमीतिथौ ।

वारे देवगुरौ जाता, पूर्णयं वृत्तिरुत्तमा ॥ ८ ॥”

एतेषा लक्ष्मीरत्ननामा ज्येष्ठगुरुन्युरिति समग्रगम्यते अम्बडतापसरासकस्य प्रान्तभाग-
गतेन निम्नलिखितेन काव्येन—

“बडा गुरुभ्राता तेहना कहीहं लक्ष्मीरतन इणें नामे हे
तिणे श्रीपूज्यनड वीनती कीधी रास रच्यो प्रकामे हे”

समर्थयते चेद श्रीराजविजयसत्क्रायाः ‘सप्तपदार्थी’प्रतेः प्रान्तस्थेन उल्लेखेन । स चायम्—

“सवत् १७५३ वर्षे शुक्रपक्षे पोस सुदी १५ वाररवौ ॥ तद्दिने श्रीपाटणमध्ये कृतचातुर्मा-
सके श्रीपूर्णिमापक्षे । प्रधानशापाया ॥ भट्टारक १०८ श्रीश्रीमहिमाप्रभस्वरि ॥ तत्शिष्य-
सुविनेयी ॥ मुनिलक्ष्मीरत्नलिखीकृत्य” ।

लालजीत्याह्वयोऽपरो गुरुन्युरिति ज्ञायते प्रो० पिटर्सने (१८८६-९१)रिपोर्टसञ्ज्ञक-
पुस्तकस्थेनोल्लेखेन । स च यथा—

“तत्पट्टे भट्टारकश्रीश्रीश्रीमहिमाप्रभु(भ)स्वरिः । तत्सि(च्छि)ष्य सुविनेयी(यि)मुनि-
लालजीकेनेयं पुस्तिका लिखिता”

भाणरत्ननामधेय एको विनेय इति प्रतीयते ‘जैनधर्मवरस्तोत्र’स्य खोपज्ञवृत्तेः प्रान्तस्थेन
निम्नलिखितेन पाठेन—

द्वितीयो ज्योतीरत्नाह्वय इति ज्ञायते प्रतिमाशतकस्य लघुवृत्तिगतेन निम्नलिखितेन
पाठेन—

“इति श्रीमत्पूर्णिमागन्तीयभट्टारकश्रीभाचप्रभस्वरिसमुद्धृता ‘प्रतिमाशतक’लघुवृत्तिरियं
शिष्यज्योतीरत्नस्य हेतवे सम्पूर्णा”

हेमचन्द्राभिधस्तृतीयश्लोत्र आसीदित्यनुमीयते सभाचमत्कारस्य निम्नोल्लिखितया पदस्त्या—

“महिमाप्रभस्वरीश तेहना विनेयी भवि कहा
एक एकथी करी दुगुणा हेमचंद हेते वहा”

सूरिवराणा गुरुपरम्परा—

एतेषा कविचराणा गुरुपरम्पराऽवगम्यते बुद्धिलविमलासतीरासगतेनोल्लेखेन । स चायम्—

“‘प्रधान’ सापा जीहां सोभति पूर्णिम गच्छ हो जगमाहि प्रसीद्ध
श्रीविद्याप्रभ स्त्रीसरा भट्ट जीति हो वादि पद लीष शी० ८
तस पट उदयाचल रवि भट्टारक हो ललीतप्रभस्वरींद
ललीत वाणी जेहनी सणी भवि भाजें हो भय भवना फद शी० ९

तस पट कुवलयचंद्रमा भट्टारक हो विनयप्रभ नाम
 जननं देइ देसना सीपवीनं हो करं विनयचुं धाम शी० १०
 तस पट पद्म प्रभाकरा भट्टारक हो महिमाप्रभ सूर
 महिमा महियल जेहनो उतार्या हो जिणे वादि नुर शी० ११
 गच्छ चोरासीई जेहनी कितिं विस्तरी हो नीरमल गोपीर
 सकल आगम वेत्ता वरू गितारथ हो वहुं गूणें गंभीर शी० १२
 चित्कोस बहुल लिखावीया जेणें भाविया हो सूक्ष्म नयभंग
 ते गूरुना सप्रसादथि विद्या वासीत हो मुज गति सुरंग शी० १३
 श्रीमहिमाप्रभ सूरीना पट्टधारी हो भावप्रभसूरीस
 रास रचो(च्यो) रलीयामणो सांभलितां हो लहिइं सजगीस शी० १४
 संवत नव नव घोडलो चंद्र समीत हो जाणो नरह संजाण
 मगसीर सुंद दिन चीजडी गूरुवारें हो सुंदर संपखांण शी० १५
 अणहिल्लपुर पाटणें ढंढेरवाडें हो वसति सूविसाल
 दियें मनोहर देहरां पेपतां हो जाइ पापनी जाल शी० १६
 तिहां ए रास रच्यो भलो मति सासू हो आंणी नुतन ढाल
 वृद्धिलसति विमला तणो मीतो रुडो हो संबंध रसाल शी० १७
 विजें पंडें सोलमी पुरण थइ हो एह सुंदर ढाल
 श्री भावप्रभसूरी कहें सांभलतां हो होई मंगलमाल शी० १८"

श्रीललितप्रभसूरिशेखरैः १६४८तमे वैक्रमीये वर्षे आश्विनशुक्लचतुर्थ्या रविवासरे
 निर्मितायाः 'पाटणचैत्यपरिपाटेः' प्रशस्तिना ज्ञायते विशेषोऽयम्—

अतः सङ्कल्यते पट्टपरम्परा यथा—

श्रीभुवनप्रभसूरयः

श्रीकमलप्रभसूरयः

श्रीपुण्यप्रभसूरयः

श्रीविद्याप्रभसूरयः

श्रीललितप्रभसूरयः

श्रीविनयप्रभसूरयः

श्रीमहिमाप्रभसूरयः

श्रीभावप्रभसूरयः

हरिवराणा कृतिकलापः—

ग्रन्थनाम	भाषा	स्थानम्	रचनासमयो वैक्रमीयः
ज्ञाहरियामुनिस्वाध्यायः	गौर्जरी		१७५६
श्रीशान्तिनाथस्तुतिटीका	संस्कृता		१७६५
हरिचलमञ्जीरासकः	गौर्जरी	रूपपुरम्	१७६९
अम्बडरासकः	"		१७७५ (ज्येष्ठमासि कृष्णपक्षे द्वितीयाध्याम्)
जैनधर्मवरसस्तवनम् (स्वोपज्ञटीकासमलङ्कृतम्)	संस्कृता		१७९१ (मार्गशीर्षशुक्लाष्टम्याम्)
सुभद्रासतीरासकः	गौर्जरी	पाटणनगरम्	१७९१
होलिरजः(हुताशिनी)कथा	संस्कृता		१७९२
प्रतिमाशतकस्य लघुवृत्तिः	"		१७९३ (माघशुक्लाष्टम्या गुरुवासरे)
बुद्धिलविमलामतीरासक' आध्यात्मिकस्तुतिः	गौर्जरी		१७९९
('उठी सवेरे' त्वाद्याक्षरात्मिका)	गौर्जरी		
आपाढभूतिस्वाध्यायः	"		
'किकर्पूरमय'मित्वाद्याक्षरात्मकस्य			
स्तोत्रस्य बालावनोधः	गौर्जरी		
गहृलिकार्यः	संस्कृता		
ज्योतिर्विदाभरणटीका (सुखबोधिज्ञानाञ्जी)	- "		
'त्रयोदशकाठियास्वाध्यायः	गौर्जरी		
नयोपदेशावचूरि	संस्कृता		
नववाडस्वाध्यायः	"		
'नेमिनाथमासद्वादशकम्	गौर्जरी		

१ प्रेक्षयतां सज्ञापमालासञ्चयस्य ग्रन्थस्य प्रथमो विभाग (पृ० ७७) ।

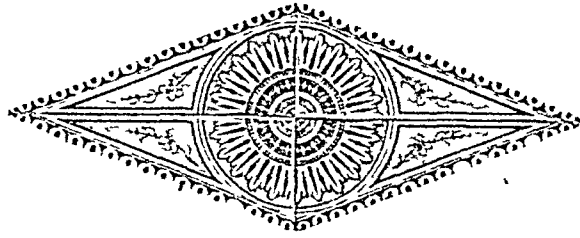
२ एतद्दत्ते दण्डेलोऽयम्-श्रीपुनिमगच्छ गुणनिष्ठो आपरे प्रधानशाया कहिवाय
श्रुत भय्यास परवरा रे पुष्करुनो समुदाय रे ।
गुह धीमहिमाप्रभसूरिनो भायरतन सुजनीसो रे ।
विचक्षण धायक धायिका रे सामले सुनिशदीशो रे ।

ग्रन्थनाम	भाषा
नेमिभक्तामरम्	संस्कृता
(स्वोपज्ञटीकाऽलङ्कृतम्)	
पर्युषणाष्टाह्निकाव्याख्यानम्	॥
महावीरस्तोत्रवृत्तिः	॥
मातृकाप्रकरणम्	॥
सभाचमत्कारः	गौर्जरी

एवं यथासाधनं सम्पादितेऽस्मिन् कृतिकलापे मम प्रयासस्य साफल्यमापादयितुं प्रयतन्तां प्रेक्षावन्तः सद्गुणसांगरा द्रव्यविज्ञाननागरा मह्यं सूचयन्तु समीक्षकाः सहृदयाश्च छन्नस्यसुलभाः स्खलनाः । अपरञ्च—

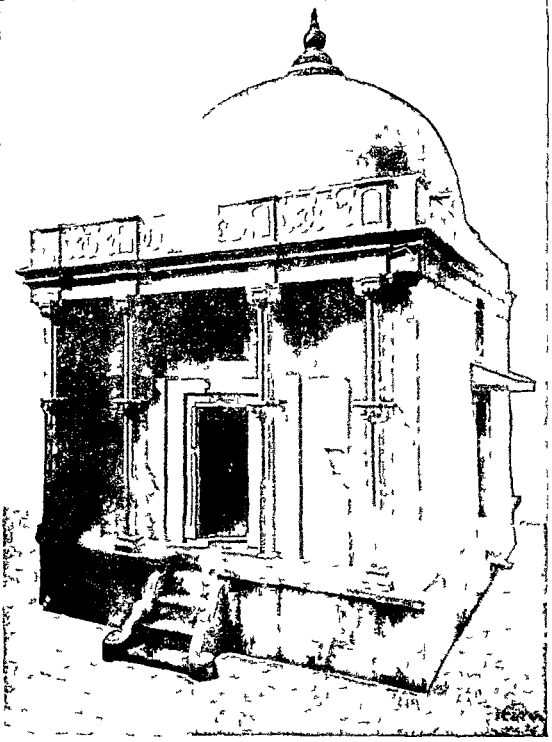
“प्रमाणसिद्धान्तविरुद्धमत्र
यत् किञ्चिदुक्तं मतिमान्घदोषात् ।
मात्सर्यमुत्सार्य तदार्यचित्ताः
प्रसादमाध्याय विशोधयन्तु ॥”

इदं प्रार्थनापुरस्सरं विरमत्यस्मात् प्रस्तावात् कापडियेत्युपाह्वः श्रीयुतरसिकदासतनुजो हीरालालः ।

१ मदीयभाषान्तररूपटीकरणादिपूर्वकं मुद्रापितमिदं काव्यं श्रीभागमोदयसमित्या श्रीभक्तामरस्तोत्रपादपूर्तिरूपस्य काव्यसङ्ग्रहस्य प्रथमे विभागे । अस्य अवतरणरूपे द्वितीये पद्ये नेमिसम्बोधनमिति नाम निरदेशि ग्रन्थकारै (प्रेक्ष्यतां ९३तमं पृष्ठम्) ।

२ श्रीमल्लिपेणसूरिकृतस्याद्वादमञ्जरीप्रान्तस्थप्रशस्तिगतं पद्यमिदम् ।

श्रीमङ्गलनदत्तसूक्ति-ज्ञानलडाए   श्रीतलवाडी, गोपीपुरा-मुरत
 श्रीमङ्गलनदृपाय द्रनरीश्वरना उपदेशशी मुरतवास्त-य लवेरी लशुभासुत पानाय द
 तथा भोतीय द लाध्मोये स्वद्रव्यवडे वि० स० १९७५ ना वैशाख शुद्धि
 ६ ना शाने स्थाप्यो

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

श्रीभावप्रभसूरिवर्यविरचितं

श्री'कल्याणमन्दिरा'न्त्यपादसप्तमस्यामय'मभिनयकल्याणमन्दिरा'परनामक,

॥ श्रीजैनधर्मवरस्तोत्रम् ॥

(स्वोपजटीकासमलङ्कृतम्)

श्रीशारदायै नमः ॥ श्रीमहिमाप्रभद्वरिगुरुभ्यो नमः ॥

नत्वा पार्श्वजिनेन्द्राय, गुरवे वाणयेऽपि च ।

कल्याणमन्दिरान्त्याङ्घ्रि-सप्तस्यारचनाश्रितम् ॥ १ ॥—अनुष्टुप्

जैनधर्मवरस्तोत्र, कृत यन्मयका मुदा ।

तस्य च क्रियते वृत्तिः, श्रीभावप्रभद्वरिणा ॥ २ ॥—युग्मम्

सप्तम्—

कल्याणमन्दिरमिमं कुरु ढानमुख्य

धर्मं चतुर्विधमनश्वरसौख्यहेतुम् ।

सम्यक्त्वभूपिततम भवभृद् । भवाब्धौ

पोतायमानमभिनम्यजिनेश्वरस्य ॥ १ ॥—पञ्चमस्तिलका

हिंसादिदोषरहितं सहित शमाद्यै-

र्धातिक्षयान्निगदितं महितं महेन्द्रैः ।

स्वर्गापनर्गफलितं कलित विवेकै-

स्तस्याहमेव किल सस्तवनं करिष्ये ॥ २ ॥—युग्मम्

१ अनुष्टुप्-छन्दः—

“श्लोके षष्ठ गुरो ज्ञेय, सर्वत्र लघु पञ्चमम् ।

द्विचतु पादयोहम्, सप्तम दीर्घमययो ॥ १ ॥”

२ युग्म-छन्दः—

“द्वाम्या युग्ममिति प्रोक्त, त्रिभिः श्लोकैर्विन्दोपकम् ।

चतुर्भिः कलापक स्याद्, तदूर्ध्वं कुलम् स्मृतम् ॥ १ ॥”

३ 'पोताय ! मानमभिनम्य जिनेश्वरस्य' 'पोताय ! मानमभिनम्यजिनेश्वर ! स्य' धेत्यपि पदच्छेदः ।

४ पञ्चमस्तिलका-छन्दः—

“ठक्ता पञ्चमस्तिलका समजा त्रयो ग ।”

व्याख्या—आचार्य इति कथयति तदाह—हे भवभृत् !—हे भव्य ! त्वं अभिनम्यजिनेश्वरस्य इगं धर्मं कुरु इत्यन्वयः । कथंभूतं धर्मम् ? दानमुख्यं—दानादिकम् । पुनः कथंभूतं धर्मम् ? चतुर्विधम्—चतुःप्रकारम्, दान-शील-तपो-भावरूपमित्यर्थः । पुनः कथंभूतं धर्मम् ? कल्याणमन्दिरं—श्रेयसां गृहम् । अनेन विशेषणेन मङ्गलशब्दोपन्यासः स्तोत्रस्यादौ कृतः शिष्टाचारत्वात् । पुनः क० धर्मम् ? सम्यक्त्वभूषिततमं—सम्यक्त्वेनातिशोभितम् । पुनः क० धर्मम् ? भवाब्धौ—संसार-समुद्रे पोतायमानं—यानपात्रोपमानम् । पुनः क० धर्मम् ? अनश्वरसौख्यहेतुं—अविनाशिमोक्ष-सुखस्य कारणम् । पुनः क० धर्मम् ? 'हिंसादिदोषरहितं' प्राणातिपात-मृपावादा-ऽदत्तादान-मैथुन-परिग्रहादिभिः सर्वाविरति-देशाविरतिदोषैः रहितं—त्यक्तम् । पुनः क० धर्मम् ? शमाद्यैः—शान्त-दान्तादिगुणैः सहितं—युक्तम् । पुनः क० धर्मम् ? 'घातिक्षयात्' ज्ञानावरणीय-दर्शनावरणीय-मोहनीया-ऽन्तरायाणां चतुर्णां घातिकर्मणां क्षयाद् उत्पन्नवरकेवलज्ञानदर्शनैः चतुर्विधदेवरचित-समवसरणस्थितैः अष्टादशदोषरहितैः चतुस्त्रिंशदतिशयविराजमानैः अष्टमहाप्रातिहार्यशोभितैः श्रीतीर्थकरैः पञ्चत्रिंशद्गुणयुक्तया वाण्या निगदितं—कथितम् ! अत्र घातिक्षयादिति पदेन अन्य-शासनछद्मस्थकज्ञानं निरस्तम् । यतः—

“देवागमनभोयान—चामरादिविभूतयः ।

मायाविष्वपि दृश्यन्ते, नातस्त्वमसि नो महान् ॥ १ ॥”—अनु०

इति सामन्तभद्रा अष्टसाहरूपाम् । पुनः—

“यथास्थितं वस्तु दिशन्नधीश !

न तादृशं कौशलमाश्रितोऽसि ।

तुरङ्गशृङ्गाण्युपपादयद्भ्यो

नमः परेश्यो नयपण्डितेश्यः ॥ १ ॥”—उपेन्द्रवज्रा

इति श्रीहेमचन्द्रविरचितायामयोगव्यवच्छेदत्रिंशिकायां (श्लो०५) । पुनः—

“पक्षपातो न मे वीरे, न द्वेषः कपिलादिषु ।

शुक्तिमद् वचनं यस्य, तस्य कार्यः परिग्रहः ॥ १ ॥”—अनु०

इति हरिभद्राचार्याः । पुनः क० धर्मम् ? महेन्द्रैः—सुरनरनायकैः महितं—पूजितम् । पुनः क० धर्मम् ? 'स्वर्गेति' स्वर्गं—देवालये अपवर्गे—मुक्तौ फलं जातं अस्य इति फलितम्, स्वर्गमोक्षप्राप्ति-रूपजातफलम् । पुनः क० धर्मम् ? विवेकैः—अयं पुद्गलधर्मः पृथक्, अयं शुद्धचिदानन्दजीवधर्म इत्यादि भेदज्ञानैर्हेयोपादेयरूपैः अपि कलितं—ज्ञातं सहितं इति । किलेति सत्यम् । एष अहं—आ-

वप्रभनामाचार्यः तस्य-धर्मस्य सस्तवन-स्तुति करिष्ये । यत् किञ्चित् गुरुभ्यो ज्ञात मम बुद्धिस्थ
तत् सस्तवन यथाशक्ति किञ्चित् प्रकटीकरोमीत्यर्थः । अतो न दूषण दातव्य मयि विषये । यतः-

“अन्तर्वाणि मन्यमानः कवीना

पौरोग्य युक्तिपृक्तासु दत्ते ।

सर्वानिन्देऽप्यङ्गके कामिनीना-

मीर्मा मार्ग शोधते भर्म(वैभ्र)राली ॥ १ ॥”-शालिनी

तस्य इति तच्छब्दः पूर्वपरामर्शः । अन्यथा यत्तदोनित्य' सम्बन्धः स्यात् । अभिनम्यते इति
अभिनम्य', जिनाना-सामान्यकेऽलिना ईश्वरो जिनेश्वरः, अभिनम्यथासौ जिनेश्वरश्च इति
कर्मधारयः तस्य । यतः-

“पूजार्हः स्वगुणैरेवा-र्द्धतपूजानिरतो हि यः ।

भक्त्या मुनीश्च नमति, नम्योऽपि रिपुपायिवैः ॥ १ ॥”-अनु०

इति शत्रु-क्षयमाहात्म्ये ॥ नम्यः-अभिनम्य इति शिष्टप्रयोगः । दान मुख्य-प्रधानं
यस्मिन् स तम् इति दानमुख्यम् । इति मूलार्थः ॥

अथ प्रकारान्तरमर्थयोजनमाह— हे भवभृत् ! अभिनम्य एवविधो यो जिनः स ईश्वरः-
स्वामी यस्य स तस्य सम्बोधने हे अभिनम्यजिनेश्वर ! त्व मान-गर्व-चिन्तोन्नतिं स्व-घातय ।
पो घातु' अन्तर्कर्मणि 'दिवादेर्देय' (सारस्वते सू० ९६३) पञ्चमी हि रूपम् । त्व इम धर्म
कुरु इति द्वितीयोऽन्वयः । शेष तथैव इति । अथवा हे भवभृत् ! भगवन्धौ हे पोताय ! पोतस्य
आयो-लाभो यस्य तस्य सम्बोधनमिति । त्व इम धर्म कुरु । शेष तथैव । इति प्रथमोऽन्वयः ॥

एष अह तस्य-धर्मस्य सस्तवन करिष्ये । किं कृत्वा ? जिनेश्वरस्य मान-ज्ञान अभिनम्य-
नत्वा । यदुक्तं जैनतर्कभाष्यायाम्—“स्वपरव्यवसायिज्ञान प्रमाणम्” । इति द्वितीयोऽन्वयः ॥

अथ सम्यक्त्वलक्षणमाह-

“सद्देवे सुगुरौ शुद्ध-वर्मे या वासना स्थिरा ।

सम्यक्त्व तदिदं सम्यक्, मिथ्यात्व तद्व्यतिहृतात् ॥ १ ॥-अनु०

१ विचार्यता पद्यपदप्रारम्भसादृश्यम्—

“अन्तर्वाणि मन्यमान खलोऽय

पौरोग्य युक्तिपृक्तासु धत्ते ।

सर्वानिन्देयङ्गके कामिनीना

मीर्म मागन्धेप वै यम्भारालि ॥ १ ॥”

२ पण्डितम् ३ दोषदृष्टिष्वम् ४ घणमार्गम् ५ मक्षिका

६ शालिनी-लक्षणम्—

“मात्तो गौ चेच्छालिनी वेदलोके ।”

हस्त्यारूढपिता निपीतमदिरा किं क्रीतलोकस्त्वया
किं स्वस्त्राणसुता कं लभहृदया पादोर्जर्पितो यन्मयि ? ॥ १ ॥"—जांङ्गल०

अधोत्तरम्—

भक्षणार्थं समागतो यावत्, तावत् शयकरूप विधाय कुम्भदेवेन व्यन्तरव्याघ्रसैवं शिक्षा दत्ता ।
 विज्ञानोपपत्तयः । व्याघ्रोपपत्तयः । गुरुः प्रणम्य

संकरहरिवंहा(भा)णं, गोरी लच्छी जहेव वंभाणी ।
 तह जइ पइणो इट्ठा, तो महिला इयरहा छे(छा?)ली ॥ ४ ॥
 पावेण सवत्तिजणो, दुट्ठा सासूनणंदमाईया ।
 धम्मेण अनिकंटो, परवासो(परिवारो?) होइ महिलाणं ॥ ५ ॥
 धण्णा ता महिलाओ, जाण न वाएइ कोवि खोजाई (?) ।
 सासूनणंदसवत्ती, ससुरो जिट्ठो य दियरो वा ॥ ६ ॥
 सन्त्यन्यान्यपि दुःखानि, दुःसहानि परं भवेत् ।
 सपत्नीभवदुःखाग्रे, निःस्वानध्वानडम्बरः ॥ ७ ॥”-अनु०

“न सूध निर्धन नै धनवंत न सूध, राज्ञ राज्ञ्य करंत न सूध, गण्डिका न सूध, योर न सूध, धणु वरसंते भोर न सूध, अथ नारी भरतार न सूध. (कथ सूध) न धर भांध्यां 'टार, कथ सूध राज्ञो पूत, कथ सूध योगी अवधूत.”

इति ॥

एवं कियत्यपि गते काले कल्लूका विपन्ना । यतः—

“हा शोचन्ति धनं नश्यन्-मूढा नायुः सदा गलत् ।
 त्रैलोक्यैश्वर्यदानेऽपि, यल्लवोऽपि न लभ्यते ॥ १ ॥-अनु०

आयुर्वायुचलं सुरेश्वरधनुर्लोलं वलं यौवनं
 विद्युद्दण्डसमं धनं गिरिनदीकल्लोलवच्चञ्चलम् ।

स्नेहं कुञ्जरकर्णतालतरलं देहं च रोगाकुलं

ज्ञात्वा भव्यजनाः ! सदा कुरुत भो धर्म महानिश्चलम् ॥ २ ॥”-शार्दूल०

ततः क्रमेण सकलं मृतकार्यं कृत्वा निःशोको धवलो जज्ञे । अथ गतसपत्नीशल्यत्वाद्
 वल्लूकया धवलो वशीकृतः । सा यत् कथयति स तत् करोति । यतः—

“संमोहयन्ति मद्यन्ति विडम्बयन्ति
 निर्भर्त्सयन्ति रमयन्ति विषादयन्ति ।

शङ्करहरिव्रह्मणां गोरी लक्ष्मी यथैव ब्रह्मणी ।

तथा यदि पत्युरिष्टा, ततो महिलेतरथा छाणी ॥ ४ ॥

पापेन सपत्नीजनो दुष्टाः श्वश्रूनानान्द्रादिकाः ।

धर्मेण च निष्कण्टकः परिवारो भवति महिलानाम् ॥ ५ ॥

धन्यास्ता महिला यासां न वदति कोऽपि क्षुद्राणि (?) ।

श्वश्रूनानान्द्रसपत्न्यः श्वशुरो ज्येष्ठश्च देवरो वा ॥ ६ ॥

इति । तथापि च आर्यदेशत्व दुर्लभम् । सुकुले जन्म पञ्चेन्द्रियपटुता दीर्घायुः सुगृहस्थता सहस्रयोगः श्रद्धा मेधा धृतिर्धारणेत्यादिकं च दुर्लभम् । पर च पुण्योदयवशात् सम्यक्त्वपूर्वकदेशविरतिसर्वविरतिधर्मौ टाकसञ्चयक्रमेलकाविद्ये यदि प्राप्येते, तदा वाञ्छितसुखप्राप्तिर्भवति । कौ टाकसञ्चयक्रमेलकौ (तत्) कथानकद्वारेण दर्शयति—

स्रच्छ'कच्छ'देशे धनधान्यद्विसमृद्धिसदन सदासुखिलोकधन धृतजिनचैत्यमण्डन कृतकुग्रहस्रण्डन 'सिलडी'त्यभिधान ग्राम वभूव । तत्र सद्भामसिंहो नृपतिर्विजयते स । तस्य बहुसुन्दरमन्तःपुरमभूत् । तत्र जैनधर्मरताः श्राद्धा दानशालिनः संयतमक्ता आसन् । पुनस्तत्र बहवो विप्राः सदा वेदाध्ययनविधायिनस्तिष्ठन्ति स । तेषु धवल इत्याग्व्यया एको विप्रो बहुविद्याभूद् भूयते' प्राप्तवर्षासनो लक्ष्मीपूर्णः संकर्ण उवास । तस्य कल्लूकावल्लूकामिधे द्वे भार्येऽभूताम् । कल्लूकायाः कुक्षिसमुद्भूतो हरिसन्नकः पुत्रोऽस्ति । अपरस्यां वेल्लुकनामा पुत्रो वर्तते । एव स सुखेन काल गमयति स । पर ते सपत्न्यौ परस्पर कलह चक्रुः । तदा पृथक् पृथग् गृह काराप्य सन्मुख स्थापिते । वारकेण तयोर्गृहे भुङ्क्ते ॥

एकदा एकस्या गृहे भुक्त्वा यावदुत्थितः, तानत् समुत्थितया प्रतिबुधत्वा निजगृहे भर्तृरार्कणार्थं पद प्रोक्तम्—भुक्त्वा शतपद गच्छेत्, तदा अनया प्रोक्तम्—यदि शय्या न लभ्यते, तदा पुनः प्रतिबुधत्वा प्रोक्तम्—शय्याया जायते रोगः, तदा पुनस्तया प्रोक्तम्—शयन सुन्दरीं विना । इत्यहो सपत्नीत्वं स्त्रीणा दुःसहम् । यतः—

“वरि हलिउवि ह् भत्ता अनन्नमज्जो गुणोहि रहिओवि ।

मा सगुणो बहुमज्जो, जइ राया चक्रपट्टीवि ॥ १ ॥—आर्या

वरि गम्भमि विलीणा, वरि जाया कंतपुत्तपरिहीणा ।

मा ससवेत्ता(वची?) महिला, हविज्ज जम्मेवि जम्मेवि ॥ २ ॥

जइवि ह् भत्ता सरिसो, होइ कलचेसु सबरुज्जेसु ।

तहवि ह् ताण मण्णसु, अत्ताणे थोवपरिहावो ॥ ३ ॥

१ उद्देश्ये २ पण्डितः ३ सपत्न्या ४ 'दिवसे दोषपोषाय' इत्यपि पाठ । ५ 'सन्निधौ कामिनीं विना' इति पाठान्तरम् ।

६ छाया—

घर हालिकोऽपि हि भर्ताऽनन्यभार्यो गुणै रहितोऽपि ।

मा सगुणो बहुभार्यो यदि राजा चक्रवर्त्यपि ॥ १ ॥

घर गर्भे विलीना घर जाया कान्तपुत्रपरिहीणा ।

मा ससपत्नी महिला भवतु जन्मन्यपि जन्मन्यपि ॥ २ ॥

यद्यपि हि भर्ता सदृशो भवति कलत्रेषु सपकार्येषु ।

तथापि हि तेषां मनस्वामनि स्तोत्रपरिमाय ॥ ३ ॥

देहल्यामुपवेशिनी विकथिनी दन्तैः पट्टकारिणी

निःशौचांहिविकर्तिनी परिगृहस्थाणुश्च दुर्गेहिनी ॥ १ ॥”-शार्दूल०

इति । तथा अपत्येषु स्नेहहीनाभ्यां पितृभ्यां किम् ? । तदा हरिणा प्रोक्तम्-तत्र गत्वाऽत्रश्रयं मया समागन्तव्यमत्रेति कथयित्वा गमनाय सज्जो बभूव । तदा तेनोक्तम्-हे हरे ! हे पुत्र ! त्वं दक्षिणस्यां दिशि उत्तरस्यां दिशि च मार्गं मा गाः, विषमः पन्था अस्ति, तयोर्विचालमार्गं गच्छेः । ततः शिक्षां गृहीत्वा हरिश्चचाल पन्थानम् । दैवादुत्तरस्यां दिशि सन्ध्यायामेकं ग्रामं ययौ । तत्रत्येन मूर्खेण केनचित् पृष्टः-कस्त्वम् ? । तेनोचे-पठितशास्त्रो विप्रोऽसि । तदा स तं प्राह-कण्टकमर्दकस्य नाम निगदतु । तेन पुस्तकं प्रविलोकितम् । तस्यार्थो न लब्धः । चिन्तितं च धिङ् मां खण्डपण्डितम् । यतः—

“खण्डखण्डेषु पाण्डित्यं, ऋयविक्रयमैथुनम् ।

भोजनं च पराधीनं, त्रयं पुंसां विडम्बना ॥ १ ॥”-अनु०

तूष्णीं स्थितः । प्रातरुत्थाय पश्चादुपाध्यायसमीपमाजगाम । तेनागमनकारणं पृष्टम् । ततो हरिः कण्टकमर्दकस्यार्थं प्रपच्छ । मा भूः पठितमूर्खः । यतः—

“काव्यं करोतु परिजल्पतु संस्कृतं वा

सर्वाः कलाः समधिगच्छतु वाच्यमानाः ।

लोकस्थितिं यदि न वेत्ति यथाऽनुरूपं

सर्वस्य मूर्खनिकरस्य च (स?) चक्रवर्ती ॥ १ ॥”-वसन्ततिलका

इत्युक्त्वा अध्यापकेन तस्यार्थो गदित-उपानदिति । पुनः सम्भ्रान्त्या धामीं दिशं चचाल । मार्गे मुक्तजैनवेष एकः सिद्धपुत्रो मिलितः । तेन सह गोष्ठिर्जाता । सिद्धपुत्रेण सौहार्दवशात् तस्मै परमेष्ठिमन्त्रोऽर्पितः । कथितं च सातिशय एषोऽस्ति । उच्चारणमात्रतः सर्वा भीतयो नाशं यान्ति । इयमेव महती गायत्री, इतरा तु ॐ भूर्भुवः सवितुर्वरेण्यमित्यादिरूपा प्रतिच्छायारूपा वर्तते । इत्युक्त्वा सिद्धपुत्रः स्वस्थानं शिश्राय । ततो हरिर्मार्गं गच्छन् सहसा व्याघ्रं ददर्श । ततो भीतः सन् परमेष्ठिमन्त्रं सस्मार । व्याघ्रस्तु तत्कालं पलायत, चमत्कारं प्राप । ततोऽग्रेऽध्वनि गच्छन् श्रान्तः सन् वटवृक्षच्छायायां निद्रां गतः । इतोऽजगरेण गृहीतो जाग्रत् ‘नमो अरिहंताणं’ इति जजल्प सः । तत्कालमेव नष्टो बौहस एनं मुक्त्वा । ततो ह्यष्टौ हरिरग्रे गच्छन्नेकं तापसं जटाधारिणं भस्मावगुण्ठितदेहं रक्ताक्षमद्राक्षीत् । ततः प्रणामो विहितः । सोऽपि हरिमभाषिष्ट-भो वत्स ! अत्र गिरिणीसमीपगिरिगुहायां रसकूपिका वर्तते येन रसेन स्वर्णसिद्धिर्भवति । अत एहि । अत्र आवां रसं निष्कासयावः । त्वदारिद्रं हरामि । हरिणा चिन्तितम्-धूर्तोऽयम् । यतः—

१ दक्षिणाम्. २ इत्यादिपदेन ‘भर्गो देवस्य धीमहि धियो यो नः प्रचोदयात्’ इति ज्ञेयम् ।

३ नमोऽर्हद्भ्यः । ४ अजगरः.

एताः प्रविश्य सद्य हृदय नराणा

किं नाम वामनयना न समाचरन्ति ? ॥ १ ॥—वसन्त०

द्रौपद्या वचनेन कौरवशत निर्मूलमुन्मूलित

सुग्रीवस्य वधाय मोहमतुल (?) वाली हतस्तारया ।

सीतासक्तमनास्त्रिलोकविजयी प्राप्तो वध रावणः

प्रायः स्त्रीवचनप्रपञ्चनिरतः सर्वैः क्षय यास्यति ॥ २ ॥”—शार्दूल०

ततोऽयं ज्येष्ठपुत्र हरि तथाविध मनो दत्त्वा न पाठयति, वेष्टकं तु सम्यक् पाठयति ।
विमाता हरौ भोजनादि शुश्रूषां तथाविधा न करोति । यतो लौकिकाभाणकम्—

आरभानभा, भाथध धा(धा), आवध तो पा, नही तो उठीनध ०१

इति ॥

ततो हरिणा चिन्तितम्—मया ह्यत्र न स्थेयम्, विदेश गमिष्यामि । यतः—

“विरक्तचित्तेषु रतिं न कुर्याद्

दग्धाऽपि शाखा न विलम्बनीया ।

गन्तव्यमन्यत्र विचक्षणेन

पूर्णा मही सुन्दरसुन्दरेण ॥ १ ॥—उपजातिः

त्यजेदेक कुलस्वार्थे, ग्रामस्वार्थे कुल त्यजेत् ।

ग्राम जनपदस्वार्थे, आत्मार्थे पृथिवीं त्यजेत् ॥ २ ॥”—अनु०

ततो हरिणा पिता अभाणि—विद्यार्थं विदेश गच्छामि । जनकेन प्रोक्तम्—अहं पाठयामि
त्वाम् । तेनोक्तम्—विशेषतो विद्या मटे पठिष्यामि । इत्युक्त्वा तुम्बक गृहीत्वा हरिः शुभशकु-
नेन पूर्वदेशं चचाल । क्रमेण स ‘वाराणसीं’ प्राप्तः । तत्र महामहोपाध्यायः श्रुतशर्मा नाम
विप्रो वसति व्याकरण तर्क च्छन्दःशास्त्रादीनां ज्ञाता । तस्य गृहगतो हरिः सम्यग् विनयं
कृत्वाऽग्रे स्थितः । तेन सभापितः—किमर्थमागतोऽसि ? कृत्योऽसि ? । यथोक्त तेन निवेदितम्—पठ
नार्थमिति । ततः सोऽध्यापकः सुविनयसमुद्र समीक्ष्य तमध्यापयामास । कियता कालेनाध्या-
पकस्य तदुपरि परमः स्नेहोऽजायत । स्वयं निष्पुत्रत्वात् पुत्रीयति तं शिष्यं सः । पाठकाग्रे स्वकीय
विमातुं पितृश्वाचरणापमानं प्रोक्तम् । तेनोक्तम्—तिष्ठानैव, किं तव मातृपितृभ्याम् ? । ततः स
पठति शास्त्राणि, क्रमेण सकलशास्त्रपारिणो जज्ञे । ततो हरिर्यनसि दध्यौ—एकशो विमातुः
पितृश्वाग्रे मदीया विद्यासमृद्धिं दर्शयामि । ततः स्वमातरपितरयोर्मिलनगमनार्थं पाठकोऽभाणि ।
ततोऽध्यापकेन प्रोचे—किमर्थं तत्र गमनं यत्र तव जनकस्य कुमार्यां वर्तते ? । यतः—

“चण्डी दुर्विनया स्वयं कलहिनी तृष्णातुरा तन्द्रिणी

निद्रालुः प्रथमाशिनी कपटिनी हीनजिता तस्करी ।

सञ्चय इति नाम्ना एकया घटिकया क्रोशशतं व्रजति । तत इतः स्थानान्नंष्ट्रा भवदीयस्थानं गम्यते । इत्युक्त्वा उत्तालतया सम्भ्रमेण सञ्चयदीर्घग्रीवं विमुच्य टाकं सज्जीकृत्य रत्नादिवहुमूल्यस्रग्म-
वस्तूनि गृहीत्वा तमारुह्य तौ दम्पती पलायनं चक्राते । कञ्चुकिना तज्जनकाय ज्ञापितम् ।
राक्षसोऽपि सञ्चयं स्थितं विलोक्य हर्षितोऽस्याग्रे क यास्यतीति विचिन्त्य सद्य एनमारुह्य
तन्मार्गमनुययौ । इतश्च कुमार्या पश्चादवलोकनेन दृष्टो जनक आगतो विभीतम्, भो भर्तः ! अमुं
वटं शीघ्रं समारोह । तेनापि तथैव कृतम् । ततो मतिमत्या कञ्चलया प्रोक्तम्—भो तात ! अत्र
एहि एहि । मया पलायमानः पुरुषः सादरं रुद्रोऽस्ति । (तत्) श्रुत्वा हृष्टोऽसौ वटाधस्तादागत्य
सञ्चयक्रमेलकरज्जुं पुत्र्यै दत्त्वा वैश्रमणालयमारूरोह । राक्षसो यावदुत्पतन् हरेः शाखायां
ग्रहणार्थमायाति, तावत् हरिरन्यशाखां याति । एवं तद्वीत्या शाखान्तरं गच्छन् यस्याः शाखाया
अधः सञ्चयोऽस्ति तां शाखामधितिष्ठति । तदुपा(त्पा)तं च ऊर्ध्वदृष्ट्या विलोकयति हरिः । तदा
कुमार्या प्रोक्तम्—भो जीवितेश ! मूढ इव किं विलोकयसि ? अधुना टाकसञ्चयौ मिलितौ ।
आवयोः कार्यसिद्धिर्जाता । शाखात उत्फुल्य सञ्चयमारोह । तेनापि तथैव कृतम् । ततः स्थानात्
ताभ्यां तावुष्ट्रौ बाहितौ । स्तोकमध्वानं गताभ्यां तावत् सुरभिप्रफुल्लपुष्पपल्लवादिसमृद्धं शतशः
सहस्रांशुकिरणपुञ्जरिद्धमिव दीप्यमानं वनं ददृशे । ततोऽग्रे गच्छद्भ्यामेकतो हस्तिन एकतो
व्याघ्रा मृगाः शशकाः शूकरा जाहका अहयो नकुला मूपका मार्जाराः पक्षिण इत्याद्यनेकजीवाः
सस्नेहं सादरं संमिलिता उपशान्ता गतवैरा दत्तकर्णास्तिष्ठन्तो दृष्टाः । तदनन्तरं चञ्चत्काञ्चनक-
मलाधिष्ठितः प्राप्तकेवलज्ञानः सुरासुरनरसेव्यमानः प्रधानधर्मोपदेशं ददानः सुसाधुर्दृश्यते स ।
ततः प्राप्तचमत्कारौ तौ झटिति मयाभ्यामवतीर्य सादरं तं नत्वोपविष्टौ । केवली धर्मोपदेशं
दिदेश । यतः—

“छिन्नमूलो यथा वृक्षो, गतशीर्षो यथा भटः ।

धर्महीनो धनी तावत्, कियत्कालं प्रशस्यते ? ॥ १ ॥—अनु०

यस्य धर्मविहीनानि, दिनान्यायान्ति यान्ति च ।

स लोहकारभस्त्रेव, श्वसन्नपि न जीवति ॥ २ ॥—अनु०

नाच्छादयति कौपिनं, न दंशमसकापहम् ।

शुनः पुच्छमिव व्यर्थं, पाण्डित्यं धर्मवर्जितम् ॥ ३ ॥”—अनु०

पुनः पाषण्डिभिः प्रकल्पिते धर्मे परमार्थतः शून्ये जगत्पतिस्तं वरीवृतीति । यथा वन्ध्यापुत्रो
मरुमरीचिकाजलस्रोतगात्रो गगनारविन्दविनिर्मितमालाधरः शशकशृङ्गनिर्मापितधन्वाऽलङ्कृतहस्तो
याति । काव्यम्—

१ उष्ट्रम्. २ वटम्. ३ 'जाहको गात्रसङ्कोची' इति हैमः (का० ४, श्लो० ३६८), 'सेलो' इति लोके ।

४ उष्ट्राभ्याम्.

“सुख पद्मदलाकार, वाचा चन्दनशीतला ।

हृदय कर्तरीयुक्त, त्रिविध धूर्तलक्षणम् ॥ १ ॥—अनु०

धूर्ता हुइ सुलक्ष(स्वप्न)णा, वेद्या(सा) हुइ सलजा ।

पारा पाणी शीअला, बहुफल फलै अकज ॥ २ ॥”—अनु०

स्वस्य कार्यं कृत्वा मा दुर्दशा प्रापयिष्यति । ततो मौनालम्बितो गमन कुर्वाणः । ततस्तापसेन
संहीं तनु विकुर्ब्य स गले ग्रस्तः, ततः स महामत्र पपाठ । तत्क्षणमेव मुक्त्वा स पलायाञ्चक्रे ।
ततो हरिर्निर्विघ्नीभवन् पन्थान जगाम । इत उल्लालितशुण्डादण्ड प्रचण्डहस्तिन समायान्त
वीक्ष्य नमस्कारमन्त्रेण दूरीचकार । ततो महाभोगभोगिन क्रोधकराल जङ्गमयमकरवालमिवाप-
तन्त समीक्ष्य परमेष्ठिध्यानेन पुच्छेन गृहीत्वा दूरमुचिक्षेप । एव तस्य हरेर्गच्छतः सतोऽपराहे
एक 'कनकपुर' मागतम् । स तत्र सुवर्णसोपानपङ्क्तिविराजित स्वच्छजलपरिपूर्णं गुञ्जन्मधुकरनिकर-
सेव्यमानकमल सरोवर दृष्ट्वा प्रौढपालिपादपालिच्छायाया स्थितः सर्वतः शोभा पश्यति स्म ।
नगरस्य स्वर्णमयो वप्रः, रत्नमयानि कपिशीर्षाणि, सप्तभूमा प्रासादा गवाक्षादिशोभमानाः,
देवस्वरूपा नराः, देवीसमाना नार्यः, शिरसा धृतस्वर्णकुम्भाः स्तननिर्जितहस्तिकुम्भाः पानीयहा-
रिण्य इत्यादीनि विलोक्य मनसि विचारयति—अहो ! यद्यत्र नागमिष्यं, तदा लोचनवञ्चितो
भविष्यम्, पर न ज्ञायते यन्मदीयोपाध्यायेनाय मार्गो निपिद्धः । इतथ भूपतेरमात्यो बहुपरीना-
रसहितः स्त्रीभिर्धवलमङ्गल गीयमानकारयस्तत्रागत्य हरेर्हारिललाटपट्टे कौङ्कुम तिलक विधाय हे
नररत्न ! असदीयनरसिंहनृपस्य कमलाभिधानार्योः कुमार्यास्त्वया सह विवाहो भेलितः,
गम्यता नृपांसि । इत्युदित्वा हरिमादाय नृपान्तःपुरे कुमारीसमीपे निधाय लग्नवेलाया पाणि-
प्रहण भविष्यतीत्युक्त्वा च स्वस्थान जग्मिवान् । हरिः कमला कमलामिन सुरूपा मृगीदृश
विलोक्य जहर्ष । अथ कमला प्राह—भोऽमररत्न ! किं स्वस्यचित्तस्तिष्ठति ? यतो मदीयजनको
मानवमक्षको राक्षसोऽस्ति, तत ईदृग्विधानेन मायासुद्भाव्य त्वमत्रानीतोऽसि, रात्रेः पश्चिमयामे
शेषे सोऽत्रागत्य त्वद्भक्षणं करिष्यति । इति निश्चम्य किं कर्तव्यतामूढः स समजायत, पर परमे-
ष्ठिमन्त्रसरणेन धीरत्व दधार । ततस्तया पुनरमाणि—अह यौजनस्था वर्ते, मया त्वमेव मर्ता हृदि
धृतः, अतो मा भैषीः । तेनाप्युक्तम्—मम जीवितगतस्त्वमेवासि । ततो निशि कुमार्या तदानीं
सक्षेपतो विवाहसामग्रीं प्रच्छन्न कृत्वा स परिणीतः । उक्त च—हे मर्तः ! मम जनकस्य द्वौ
क्रमेलकौ स्तः । तयोर्मध्ये एक उग्र टारु इति नाम्ना यामार्थेन क्रोशयत गच्छति, अन्यस्तुष्टः

१ वापयम्—

पूर्वा भवति दातलक्षणा वेद्या भवति सलजा ।

भारानि पाणीयानि दीतत्वानि बहुपट्टै पलन्ति भद्रया (टका) ॥

को धर्मः ? । तमाह—

“कर्तव्या देवपूजा शुभगुस्वचनं नित्यमाकर्णनीयं
दानं देयं सुपात्रे प्रतिदिनममलं शीलनीयं च शीलम् ।
तप्यं शुद्धं स्वभक्त्या तप इह महती भावना भावनीया
श्राद्धानामेष धर्मो जिनपतिगदितः पूतनिर्वाणमार्गः ॥ १ ॥”—स्रग्०

ततः प्रथमं पूजायां फलमाह—

“पूजया भवति राज्यमूर्जितं
पूजया भवति निर्मला मतिः ।
पूजया भवति नाकवैभवं
पूजया भवति निर्वृतिः क्रमात् ॥ १ ॥”—रथोद्धता

अथ दानम्—

“वसुधाभरणं पुरुषः, पुरुषाभरणं प्रधानतरलक्ष्मीः ।
लक्ष्म्याभरणं दानं, दानाभरणं सुपात्रं च ॥ १ ॥”—आर्या०
श्रेयांस्येन यदर्जितं सुकृतिना पुण्यं युगादेर्जिनात्
श्रीवीराद् दधिवाहनस्य सुतया यच्चापि तत्त्वज्ञया ।
सासान्ते मुनिसत्तमाद् यदमलं श्रीसङ्गमेनाधुना
तत् ते भद्र ! विशुद्धवासन ! सदा श्रेयः समागच्छतु ॥ २ ॥—शार्दूल०
राज्यश्रीर्भवताऽर्जिताऽर्थनिवहस्त्यागैः कृतार्थीकृतः
संतुष्टोऽपि गृहाण दानमधुना तन्वन् दयां दानिषु ।
इत्यब्दं प्रतिबोध्य दक्षिणकरं श्रेयांस्यतः कारयन्
प्रत्यग्रेक्षुरसेन पूर्णसृषभः पायादपायाजिनः ॥ ३ ॥—शार्दूल०
साकं जानपदैः समं परिजनैः सार्धं कुटुम्बेन च
श्रेयांस्ये घटकोटिभिः सुरसरित्पूरोत्तरं वर्षति ।
पायादिक्षुरसः प्रभोः करतले कल्लोलकोलाहलै-
र्नावि प्रत्युत संस्थितोऽमृतमयः साक्षादिवाग्भोनिधिः ॥ ४ ॥—शार्दूल०
अपि यदि रविविम्बचुम्बिचूल-
स्तदपि न विन्दुरपि स्रवत्यधस्तात् ।

१ रथोद्धता-लक्षणम्—

“रात्परैर्नरलगै रथोद्धता ।”

२ आपि प्राप्तमित्यर्थः.

“अस्य क्षोणिपतेः परार्धपरया लक्षाधिका सख्यया
प्रज्ञार्चक्षुरवेक्ष्यमाणतिमिरप्रख्याः किलाकीर्तयः ।

गीयन्ते स्वरमष्टमं कलयता जातेन वन्धोदरान्—
मूकाना प्रकरेण कूर्मरमणीदुग्धोदधे ! रोधसि ॥ १ ॥”—शार्दूल०

इत्यादि सर्वं वाञ्छानमेव । तथा जैनधर्मं विना सर्वमपि वस्तु शून्यम् । अतो जैनधर्मे नित्य-
मादरः कर्तव्यः । पुनः पापोदयाञ्जनस्त नामिलपति । यतः—

“तीर्णे सङ्कीर्णजीर्णे दिशि दिशि विलुलत्कोकिलावद्बजाले
गेहे दूरूपकान्तारटनविनटितः कन्यकाभारभग्नः ।

नानाधिव्याधिविद्धः कदशनशयनैः कष्टचेष्टानुजीवी
क्रीडापात्र जनाना तदपि हि सतत मोदते पापसक्तः ॥ १ ॥”—स्रग्०

एवंविधोऽपि मोहात् पापकुट्टम् योपयति । परदुःखोदयेन कोऽपि रक्षति तम् । दृष्टान्तमाह—

“पीयूषेण सुराः श्रिया सुररिपुर्मर्यादया मेदिनी
स्वर्गः कल्परुहा शशाङ्ककलया श्रीशङ्करस्तोपितः ।

मैनाकादिनगा नैंगारिभयतो यत्नेन सरक्षिता
मञ्जुकरणे घटोद्भवशुनिः केनापि नो वारितः ॥ १ ॥”—शार्दूल०

जतो धर्मतः सुख भवति । यतः—

“सुकुलजन्म विभूतिरनेकधा
प्रियसमागमसौख्यपरम्परा ।

नृपकुले गुरुता विमल यशो
भवति धर्मतरोः फलमीदृशम् ॥ १ ॥—द्वतविलम्बितम्

सविनयास्तनया दयिता हिता
नयभवा विभजोऽनुगुणा गुणा १

वपुरनाधि समाधिरतिर्चुणा
शुभतरो प्रथमेऽङ्कुरका इमे ॥ २ ॥”—द्वत०

१ इदं पद्यं सुभाषितरत्नमाण्डागारेऽपि दृश्यते, किन्तु तत्र प्रथमचरणद्वये पाठान्तरं तु यथा—

“अस्य क्षोणिपते परार्धपरया लक्षिकृता सख्यया
प्रज्ञार्चक्षुरवेक्ष्यमाणवधिरध्याया किलाकीर्तयः”

२ ‘वदुदुर’ इति क-पाठः । ३ तुणनिर्मिते

४ इदं पद्यं सुभाषितरत्नमाण्डागारेऽप्युपलभ्यते, परन्तु तत्र तृतीयतुरीयचरणौ तु यथा—
‘मैनाकादिनगा निजोद्भवाया सरगात् स्थापिता—
स्वघटोद्भवशुनिः’

५ इन्द्रभया

तपः सर्वाक्षसारङ्ग-वशीकरणवागुरा ।
कपायातापमृद्वीका, कर्माजीर्णहरीतकी ॥ २ ॥”-अनु०

अथ भावनामाह—

“कृपौ सुवातः किल वृद्धिहेतुः
शिशां स्वमातुर्युरूपक्षपातः ।
राज्ये सुनीतिः प्रणये प्रतीतिः
तथाहि धर्मे शुभभावना तु ॥ १ ॥-उपजातिः
भावन सा का भावीइ, जा भावी भरहेण ।
रज्ज करंतइ संधरुद्धरु (?) किउ कम्मखउ जेण ॥ २ ॥”

अथो क्रोधमाह—

“क्रोधः परितापकरः, सर्वस्योद्वेगकारकः क्रोधः ।
वैरानुपङ्गजनकः, क्रोधः क्रोधः सुगतिहन्ता ॥ १ ॥”-आर्या
-(प्रशमरतौ श्लो० २६)

अथ मानमाह—

“वर्षं यावत् केवलज्ञानलक्ष्मी-
लासं यन्नो बाहुबल्याप पूर्वम् ।
राम्नात् संख्ये यच्च लङ्केश्वरेण
प्रापे मृत्युः कारणं तत्र मानः ॥ १ ॥-जालिनी
विमुञ्च मानं मनसाऽपि दुष्टं
मानेन लङ्काधिपतिर्विनष्टः ।
पॅरासुरासीन्न सुयोधनः किं ?
दुःखं स्थितो बाहुबलिर्न वर्षम् ? ॥ २ ॥”-उप०

अथ मायामाह—

“तिर्यक्षु क्षामकुक्षिर्वहति गुरुभरं प्राजनादिप्रणुन्नो
योपिच्वं भूरिदुःखं भजति नरगतौ पङ्गुतां कुञ्जतां वा ।

१ छाया—

भावना सा का भाव्येत या भाविता भरतेन ।

राज्यं कुर्वता.....कृतः कर्मक्षयो येन ॥

२ 'संधरुद्धरु'स्थाने 'सधरु' स्यात् । ३ युद्धे । ४ परागता असवो यस्य सः, गतप्राणः ।

इति मनसि न माति य' स एष
 स्रजतु मुद चुलुको युगादिभर्तुः॥ ४ ॥—मुंषिताप्रा (औषच्छन्दसिकेत्यपरनाम्नी)
 कारण जगति सर्पसम्पदा
 हारण च विपदा गरीयसाम् ।
 अष्टकर्मकरिणा विदारण
 पारण हरतु तद् दुरित वः ॥ ५ ॥"—रथोद्धता

अथ शीलमाह—

“हरति कुलकलङ्क लुम्पते पापपङ्क
 सुकृतमुपचिनोति श्लाघ्यतामातनोति ।
 नमयति सुरवर्गा(र्गं) हन्ति दुर्गोपसर्गं
 रचयति शुभशील स्वर्गमोक्षौ सुलीलम् ॥ १ ॥—भोलिनी
 तोयत्यग्निरपि स्रजत्यहिरपि व्याघ्रोऽपि सारङ्गति
 व्यालोऽप्यश्वति पर्वतोऽप्युपलति क्ष्वेडोऽपि पीयूषति ।
 विघ्नोऽप्युत्सवति प्रियत्यरिरपि क्रीडातडागत्यपा-
 नाथोऽपि स्वगृहत्यटव्यपि नृणा शीलप्रभावाद् ध्रुवम् ॥ २ ॥”—शार्दूल०
 —(सिन्दूर० श्लो० ४०)

अथ तप आह—

“यस्माद् विघ्नपरम्परा विघटते दास्य मुराः कुर्वते
 कामः शाम्यति दाम्यतीन्द्रियगण' कल्याणमुत्सर्पति ।
 उन्मीलन्ति महर्द्धयः कलयति ध्वंस चैयः कर्मणा
 स्वाधीन त्रिदिव् शिव च भजते श्लाघ्य तपस्तन्न किम् ? ॥१॥—शार्दूल०
 —(सिन्दूर० श्लो० ८२)

१ पुष्पिताप्रा—लक्षणम्—

“अयुजि नयुगरेफतो यकारो युजि तु नजो जरगाश्च पुष्पिताप्रा ।”

२ श्रीसोमप्रबन्धरिक्ते सिन्दूरप्रकरे (श्लो० ३९) इद पद्यमुपलभ्यते, परन्तु तत्र तृतीयचतुर्थचरणौ तु
 पद्या—

“नमयति सुरवर्गं हन्ति दुगापसर्गं
 रचयति शुचि शील भगमोक्षौ सलीलम् ।”

३ 'सुरवर्गो' इति क-स्र पाठ । ४ 'दुर्गोपसर्गो' इति क पाठ ।

५ भोलिनी—लक्षणम्—

“ नममययुतेय भोलिनी भोगिलोके ।”

६ समूह ।

जेन० श्लो० ३

अथ सामायिकमाह—

“पुण्यानामिह नायकं शुभमतेर्भन्याय यद् दायकं
 श्रामण्यस्य विधायकं सुमनसः खिन्नस्य चालायकम् ।
 पट्कायस्य च नायकं रतिपतेः कुण्ठीभवत्सायकं
 दूरत्रासितमायकं शुचितरं कुर्वीत सामायिकम् ॥ १ ॥—शार्दूल०
 कर्म जीवं च संश्लिष्टं, परिज्ञातात्मनिश्चयः ।
 विभिन्नीकुस्ते साधुः, सामायिकशलाकया ॥ २ ॥—अनु०

—(योगशास्त्रे प्र० ४, श्लो० ५२)

सौमैाइअंमिवि कए, सुहभावो सावओ अ घडियदुगं ।
 आउं सुरेसु वन्धइ, इत्तियमित्ताइं पलियाइं ॥ ३ ॥—आर्या
 बाणवई कोडीओ, लक्खा अडसट्टि सहस्स पणवीसा ।
 नवयसया वासीया (पणवीसा?), सतिअडभागपणवीसा (पलियस्स?) ॥४॥—आर्या
 दिवसे दिवसे लक्खं, जो देइ सुवण्णखंडियं एगो ।
 इयरो प(पु)ण सामाइयं, करेइ न पहुप्पए महिमा ॥ ५ ॥—आर्या

अथ प्रतिक्रमणमाह—

“संसारापक्रमणं, प्रमादरिपुगाढकन्धराक्रमणम् ।
 मुक्तिपथे संक्रमणं, कर्तव्यं तत् प्रतिक्रमणम् ॥ १ ॥”—आर्या

१ सज्जनस्य ।

२ छाया—

सामायिकेऽपि कृते शुभभावः श्रावकश्च घटिकाद्वयम् ।

आयुः सुरेषु वधाति इयन्मान्नाणि पल्यानि (पल्योपमानि) ॥

३ ‘सामाइयं कुण्तो, समभावं सावओ घडिअदुगं’ इति पाठ उपदेशरत्नाकरे (पत्रा० १४६) धर्मसङ्ग्रहस्य प्रथमे विभागे च ।

४ छाया—

द्विनवतिः कोट्यः लक्षाणि अष्टपष्टिः सहस्राणि पञ्चविंशतिः ।

नव च शतानि पञ्चविंशतिः सत्र्यष्टभागपल्यस्य ॥

५ ‘बाणवई कोडीओ, लक्खा गुणसट्टि सहस्स पणवीसं ।

नवसय पणवीसाए, सतिहा अडभाग पलिअस्स ॥’

इति पाठ उपदेश० ।

६ छाया—

दिवसे दिवसे लक्षं यो दद्यात् सुवर्णखण्डिका एकः ।

इतरः पुनः सामायिकं कुर्यात् न प्रभवति महिमा ॥

द्वेष्यः प्रेष्यो दरिद्रो विगतसुखलो निष्फलारम्भकर्ता

भूयो भूयश्चिराय भ्रमति भ्रमने शौख्यदोषेण देही ॥ १ ॥—स्रग्धरा

विधाय माया विविर्घरपायै

परस्य ये वञ्चनमाचरन्ति ।

ते वञ्चयन्ते त्रिदिवापवर्ग-

सुखान्ममहामोहसखाः स्वमेव ॥ २ ॥—उप०

—(सिन्दूरप्रकरे श्लो० ५४)

अथ लोभमाह—

“यद् दुर्गामटनीमटन्ति विकट कामन्ति देशान्तर

गाहन्ते गहन समुद्रमथन क्लेश (समुद्रमतनुक्लेशा ?) कृपिं कुर्वते ।

सेवन्ते कृपण पतिं गनघटासद्दुःसञ्चर

सर्पन्ति प्रंधन धनान्धितधियस्तल्लोभविस्फूर्जितम् ॥ १ ॥”—शार्दूल०

—(सिन्दूरप्रकरे श्लो० ५७)

अथ दीक्षामाह—

“एकाहमपि यो दीक्षा-मादत्ते पारमेश्वरीम् ।

अनन्यमनसा धन्यः, सोऽपि याति सुरालयम् ॥ १ ॥”—अनु०

अथ शुद्धव्यवहार विना एकान्तनिश्चयनैरर्थकथमाह—

“जैह जिणमय पवञ्जह, ता मा ववहारमोयण कुणह ।

ववहारनउच्छेए, तित्युच्छेओ कओ तेण ॥ १ ॥—आर्या

ववहारोवि हु जलव ज छउमत्थपि वन्दए अरिहा ।

आहाकम्म भुज्जइ मुयनधमय पमाणतो ॥ २ ॥”—आर्या

१ दासः । २ मायापराधेन ।

३ स्रग्धरा-स्रक्षणम्—

“अक्षैर्यानां श्रयेण त्रिमुनियतियुता स्रग्धरा क्षीर्तितेयम् ॥”

इदं संयोजनीय पद्येऽपि पृष्ठे ।

४ युद्धम् ।

५ छाया—

यदि जिनमत प्रपद्यन् सदिं ना व्यवहारमोघन कुर्यात् ।

व्यवहारनयोच्छेदे तीर्थोच्छेद इव तेन ॥

व्यवहारोऽपि खलु बलवान् यत् उग्रस्यमपि वन्दते-इत् (केजली) ।

आधाकर्म मुक्ते सुतनयमत प्रमाणपत्र ॥

कृत्वा पापसहस्राणि, हत्वा जन्तुशतानि च ।

अमुं मन्त्रं समाराध्य, तिर्यञ्चोऽपि दिवं गताः ॥ ५ ॥—अनु०

नवकारइकअक्षर, पावं फेडेइ सत्त अइराणम् ।

पन्नासं ५० च पणं, पंच सयाइं समग्गेण ॥ ६ ॥—आर्या

जे केवि गया मुक्खं, गच्छन्ति य (जंति गमिस्संति ?) कम्ममलमुक्ता ।

ते सन्वेवि य जाणसु, जिणनमुकारप्पभावेण ॥ ७ ॥—आर्या

जो गुणइ लक्खमेगं, पूएइ विही(इ) जिणनमुकारो ।

तित्थयरनामगुत्तं, सो बंधइ नत्थि संदेहो ॥ ८ ॥—आर्या

तातादेशवशादपीह नृभवे न त्वं मयाऽऽराधित—

स्तेनाहं भवसन्निभे निपतितोऽम्भोधौ महापातकी ।

तत् त्रायस्व विभो! ममागु शरणं सर्वज्ञ! विम्बाकृते!

मीनो मीनवरात्नमस्कृतिपरो जातस्मृतिः स्वर्ग्यौ ॥ ९ ॥—“शार्दूल०

पञ्चपरमेष्ठिनामष्टोत्तरशतं १०८ गुणाः, तेन मालायामष्टोत्तरशतं मणिकाः । तान् दर्शयति—

“चौरस १२ गुण अरिहंता, सिद्धा अट्टेव ८ सूरि छत्तीसम् ३६ ।

उज्झाया पणवीसं २५, साहु सगवीस २७ अट्टसयम् १०८ ॥ १ ॥—आर्या

अशोकवृक्षः १ सुरपुष्पवृष्टि २—

दिंध्यध्वनि ३ श्यामर ४ मासनं ५ च ।

१ छाया—

नमस्कारैकाक्षरं पापं स्फोटयति सप्त अतराणां (सागरोपमाणाम्) ।

पञ्चाशच्च पदेन पञ्च शतानि समग्रेण ॥

ये केऽपि गता मोक्षं गच्छन्ति च कर्ममलमुक्ताः ।

ते सर्वेऽपि च जानीहि जिननमस्कारप्रभावेण ॥

यो गुणयति लक्षमेकं पूजयति विधिना जिननमस्कारम् ।

तीर्थकरनामगोत्रं स बध्नाति नास्ति सन्देहः ॥

२ विचार्यतां यदुक्तं श्रीसिद्धसेनदिवाकरैर्नमस्कारमाहात्स्यसप्तमप्रकाशे—

“ श्रूयते चरमाभोधौ, जिनविम्बाकृतेस्तिमेः ।

नमस्कृतिपरो मीनो, जातस्मृतिर्दिवं ययौ ॥ १ ॥”

३ छया—

१६ दश गुणा अर्हतां सिद्धानामष्टैव सूरीणां षट्त्रिंशत् ।

३१ गध्यायानां पञ्चविंशतिः साधूनां सप्तविंशतिरष्टोत्तरशतम् ॥

अथ केनचिदल्पग्रहत्पजीमसख्याप्रश्ने कृते केनली ग्राह—

“नृभ्यो नैरयिकाः सुराश्च निखिलाः पञ्चाक्षतिर्यग्गणा
व्यक्षाद्या ज्वलना यथोचरमभी सख्यातिगा भापिताः ।
तेभ्यो भूजलवायव, समधिकाः प्रोक्ता यथाऽनुक्रम
सर्वेभ्यः शिवगा अनन्तगुणितास्तेभ्योऽप्यनन्तागगाः (१) ॥१॥”

—शार्दूल०

इत्यादि देशना निशम्य कमलया सह हरिः प्रतिबुद्धो जैनधर्मं जग्राह । अभक्ष्यानन्तकायरा
त्रिभोजनादिकेभ्यो विरमितौ । यतः—

“येऽश्रन्त्यंशूनाः पशुमन्निशाया
भवन्ति ते हन्त भग्नान्तरेषु ।

उक क । कोरगशूकरालि(ली)

गोधौतुगृध्राः कथित जिनेन्द्रैः ॥ १ ॥—”उपजाति

ततः पूर्वं दृष्टमाहात्म्यात् स हरिः परमेष्ठिस्वरूपं पप्रच्छ । ततः केनलिसाधुराह—

“पञ्चादौ यत्पदानि त्रिभुवनपतिभिर्व्याहृता पञ्चतीर्था
तीर्थान्येवाष्टपष्टिर्जिनसमयरहस्यानि यस्याक्षराणि ।

यस्याष्टौ सम्पदो वाऽनुपमतममहासिद्धयोऽद्वैतशक्ति-

र्जीयाह्लोकद्वयस्याभिलषितफलद श्रीनमस्कारमन्त्रः ॥ १ ॥—स्रग०

सारा वाङ्मयवारिधेरघहरी पुण्यप्रमन्धोद्गुरा

वेतालानलकालकूटसलिलव्यालादिदोषापहा ।

निर्वाणादिषु सुप्रदानचतुरा कामार्थसम्पादिका

ध्याता पञ्चनमस्कृति, शुभधिया सर्वार्थससाधिका ॥ २ ॥—शार्दूल०

सद्भाम-सागर करीन्द्र भुजङ्ग सिंह-

दुर्व्याधि वह्नि रिपु बन्धनसम्भवानि ।

चौर-ग्रह-भ्रम-निशाचर शाकिनीना

नश्यन्ति पञ्चपरमेष्ठिपदैर्भयानि ॥ ३ ॥—वसन्ततिलका

किं मन्त्रयन्त्रौपधिभूलिकामि*

किं गारुडोड्डीशमणीन्द्रजालैः ।

स्फुरन्ति चित्ते यदि मन्त्रराज-

पदानि कल्याणपदप्रदानि ॥ ४ ॥—उपजाति

चारित्र्यस्य सप्ततिभेदगाथा—

“वैय ५ सैमणधम्म १० संजम १७, वेयावच्चं १० च वंभगुत्तीओ ९ ।
नाणाइतियं ३ तैव १२ कोहनिग्गहाई ४ चरणमेयम् ॥ १ ॥”—आर्या

अथ क्रियायाः सप्ततिभेदगाथा—

“पिण्डविसोही ४ सैमिई ५, भावण १२ पिण्डिमा १२ य इंदियनिरोहो ५ ।
पिण्डिलेहण २५ गुत्तीओ ३ अंभिग्गहा ४ चेव करणं तु ॥ १ ॥”—आर्या

इति ॥

१ छाया—

व्रतश्रमणधर्मसंयमवैयावृत्यं च ब्रह्मगुप्तयः ।

ज्ञानादित्रिकं तपः क्रोधनिग्रहादि चरणमेतत् ॥

२ अहिंसा, सत्यं, अस्तेयं, ब्रह्मचर्यं, अपरिग्रह इति पञ्च व्रतानि ।

३ क्षान्तिः, मुक्तिः, आर्जवं, मार्दवं, शौचं, सत्यं, संयमः, तपः, अकिञ्चनं, ब्रह्मचर्यं इति दशविधः श्रमणधर्मः ।

४ पृथ्वीकाय-भष्काय-तेजस्काय-वायुकाय-वनस्पतिकाय-द्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रिय-पञ्चेन्द्रिय-भजी-
घकाय-प्रेक्षण-उपेक्षा-परिष्ठापन-प्रमार्जन-मनः-वचन-कायविषयकः संयमः ॥ प्राणातिपातमृषावादादत्तादान-
मैथुनपरिग्रहरूपपञ्चाश्रवविरमणं, स्पर्शनरसनग्राणचक्षुःश्रोत्ररूपपञ्चेन्द्रियनिग्रहः, क्रोधमानमायालोमरूपकपायजयः,
मनोवाक्कायदण्डत्रयविरतिः इति सप्तदशविधो वा संयमः ।

५ दशविधं वैयावृत्यं यथा—आचार्य-उपाध्याय-तपस्वि-शैक्षक-ग्लान-गण-कुल-सद्-साधु-समनोज्ञ-
विषयकम् ।

६ स्त्रीकवसतित्याग-स्त्रीकथाविरतता-स्त्रीनिषद्योपवेगनत्याग-रुयङ्गावलोकनपरिहार-कुड्यान्तर-पूर्वक्रीडित-
प्रणीताशनातिमात्राहारविभूषणवर्जनानि इति नवविधा ब्रह्मगुप्तयः ।

७ ज्ञानं दर्शनं चारित्र्यं च ।

८ अनशनं, अवमौदर्यं, वृत्तिसंक्षेपः, रसपरित्यागः, कायक्लेशः संलीनता इति षड्विधं बाह्यं तपः, आभ्यन्तर-
मपि षड्विधं, तद्यथा—प्रायश्चित्तं, विनयः, वैयावृत्यं, स्वाध्यायः, त्यागः, ध्यानम् ।

९ छाया—

पिण्डविशुद्धिः समितिः भावनं प्रतिमा च इन्द्रियनिग्रहः ।

प्रतिलेखनं गुप्तयः अभिग्रहाश्चैव करणं तु ॥

१० आहारः, उपाश्रयः, वस्त्रं, पात्रं इति एतद्विषया चतुर्विधा पिण्डविशुद्धिः ।

११ सम्यक् प्रकारेण ईर्या, भाषा, एषणा, आदाननिक्षेपौ, उत्सर्ग इति पञ्च समितयः ।

१२ अनित्य-अशरण-संसार-एकत्व-अन्यत्व-अशुचित्व-आश्रव-संवर-निर्जरा-लोक-बोधितुर्लभता-धर्मस्वा-
ख्याततत्त्वानुचिन्तना इति द्वादश भावनाः ।

१३ एकमासिकी द्विमासिकी त्रिमासिकी यावत् सप्तमासिकी इति सप्त प्रतिमाः, सप्तानां प्रतिमानामुपरि प्रथमा
द्वितीया तृतीया सप्तत्रिंशद्विंशतिप्रत्येका इति अष्टमी नवमी दशमी, अहोरात्रिका एकादशी, एकरात्रिकी द्वादशी प्रतिमा ।

१४ मुखपोतिका १ चोलपट्टः २ कल्पत्रिकं—एक ऊर्णासयो द्वौ सूत्रमयौ ३-४-५ द्वे निषद्ये रजोहरणस्य, एका
सूत्रमयी अभ्यन्तरनिषद्या ६ द्वितीया बाह्या पादभ्रोञ्चनरूपा ७ रजोहरणं ८ संस्कारकः ९ उत्तरपट्टश्च १० । एतेषां
दशानामपि स्थानानां प्रतिलेखनायां कृतायामुद्गच्छति सूर्यः । अन्ये तु एकादशं दण्डकमाहुः । दिनस्य प्रहरत्रिकेऽति-
क्रान्ते सति उपकरणचतुर्दशकं प्रत्युपेक्षते, तद्यथा—मुखवस्त्रिका, चोलपट्टः, गोच्छकः, पात्रप्रतिलेखनिका, पात्रबन्धः,
पटलानि, रजस्त्राणं, पात्रस्थापनं, सात्रकं, पतङ्गहः, रजोहरणं कल्पत्रिकम् । उद्घाटपौरुष्यां सप्तविधपात्रनिर्योगप्रत्युपेक्षा
भवति । तत्रासने समुपविष्टः प्रथमं मुखवस्त्रिकां प्रत्युपेक्ष्य गोच्छकं प्रत्युपेक्षते, ततः पटलानि, ततः पात्रकेसरिकां,
ततः पात्रबन्धनं, ततो रजस्त्राणं, ततः पात्रं, ततः पात्रस्थापनमिति ।

१५ मनोगुप्तिः, वचनगुप्तिः, कायगुप्तिः । १६ द्रव्य-क्षेत्र-काल-सावभेदात् चतुर्धा ।

भामण्डल ६ दुन्दुभि ७ रातपा ८

सत्यातिहार्याणि जिनेश्वराणाम् ॥ २ ॥—उपजाति

अपायापगमातिशयः ९ ज्ञानातिशयः १० पूजनातिशयः ११ वाचनातिशयः १२ इति
जिनगुणा १२ ॥

अथ सिद्धगुणाः—

“नाण च १ दसण चिय २, अवाणाह ३ तहेव समचम् ४ ।

अकपयठिई ५ अरुत्ती ६, अगुत्तल्ल ७ वीरिय ८ हवड ॥ १ ॥—आर्या

इति ॥

अथ आचार्यगुणाः ३६—

“पचिंदियसवरणो ५, तह नरनिहनभचेरगुत्तिघरो ९ ।

चउविहकसायमुको ४, इअ अट्टारसगुणेहि १८ सजुत्तो ॥ १ ॥—आर्या

पचमहव्वयजुत्तो ५, पचविहायारपालणसमत्थो ५ ।

पचसमिओ ५ तिगुत्तो ३, छत्तीसगुणो ३६ गुरु मज्झ ॥ २ ॥—आर्या

इति ।

अथोपाध्यायगुणाः पञ्चविंशतिः २५—

एकदशाङ्गानि द्वादशोपाङ्गानि पठति पाठयति एव त्रयोविंशतिः २३ चैरणसित्तरि १ कर-
णसित्तरि १ सर्वमीलने २५ ।

१ छाया—

ज्ञान च दर्शनमेवाध्यायाध तथैव सम्यक्त्वम् ।

अक्षयस्थितिरहृष्यगुरलघु वीर्यं नयति ॥

२ छाया—

पञ्चेन्द्रियसवरणस्य नयनिधमहाचर्यगुत्तिघर ।

चतुर्विधकपायमुक्त इत्यष्टादशभिर्गुण संयुक्त ॥

पञ्चमहाव्रतयुक्त पञ्चविधाचारपालनसमथ ।

पञ्चममित त्रिगुण पदत्रिंशद्गुणो गुरमम ॥

३ आचार—सूत्रकृत—स्वात—समपाय—भगवती—जाताधर्मकया—उपासकदशा—भन्तवृक्षा—भनुत्तरोपपातिक

दशा—प्रभस्याकरण—विपाकयुतेनि एकादश अङ्गानि ।

४ औपपातिक—रात्रिभक्षीय—जीवाजीवामिगन—प्रगपना—जम्बूक्षीपमञ्जसि—चन्द्रमञ्जसि—स्यमञ्जसि—निरयावली
(कल्पिका)—कदावतमिका—मृष्णिद्रोति द्वादश उपाङ्गानि ।

५ चरणमसक्तिकरणसहतिविवरणाभिलाषिणा द्रष्टव्या ओघनियुक्ति—भाज्जदिनरत्यटीका—प्रथचासारो
आर(द्वा० ६६, ६७)गुत्तिप्रपत्रयाः ।

लोकनाथपुत्री लोकनाथपुत्राय योग्या भवतीति लोकोक्तिसमाना युक्तिरुक्ता । परं श्वशुरेण ज्ञातं—कणवृत्तिर्विप्रो महान् पण्डितो वर्तते । योग्योऽयं मम दुहितुर्भर्ता । यतः—

“विद्वत्त्वं च नृपत्वं च, नैव तुल्यं कदाचन ।

स्वदेशे पूज्यते राजा, विद्वान् सर्वत्र पूज्यते ॥ १ ॥”—अनु०

ततः केवलिनं वन्दित्वा सञ्जातहर्षोत्वर्षो नृपो जामातरं दुहितरं (च) पश्चात् स्वगृहं नीत्वा सविशेषं विवाहोत्सवं कृत्वा वहीर्लक्ष्मीस्तापुष्ट्रौ च समर्प्य मम पुत्र्याऽनया त्वं शुभ(?) इत्याशिषं ददौ । यतः—

“जैनो धर्मः शुभति (?) दयया न्याय्यलक्ष्म्या विवेकः

शुद्धो बोधः परिणतगिरा तत्त्ववृत्त्या च मोक्षः ।

क्षान्त्या साधुः स्फुरति नृपतिः सेनया धैर्यबुद्ध्या

वीरस्तद्वत् त्वमिह सुचिरं नन्द विभ्रन्नवोढाम् ॥ १ ॥”—मन्दाक्रान्ता

हे पुत्रि ! त्वं कुलस्त्रीत्वं भज, यतः—

“शयिते दयिते शैते, तस्मात् पूर्वं तु बुध्यते ।

भुङ्क्ते भुक्तवति ज्ञाते, सत्कृत्या स्त्रीमतल्लिका ॥ १ ॥”—अनु०

कुलस्त्रिया न गन्तव्य—गुत्सवे चत्वरं पथि ।

देवयात्रा कथास्थाने, न तथा रङ्गजागरे ॥ २ ॥”—अनु०

लिङ्गिन्या वेश्यया दास्या, स्वैरिष्या कारुकस्त्रिया ।

युज्यते नैव सम्पर्कः, कदापि कुलयोपिताम् ॥ ३ ॥”—अनु०

ततो हरिः कमलया सह श्वशुरादीनापृच्छ्य मातापितृगृहं जगाम । कति(चित्) दिनानि तत्र नीत्वा पश्चात् ‘वाराणसीं’ निजपाठकालङ्कृतां जगाम । तेन पाठकेन गृहस्वामी कृतः । पाठकः परलोकं प्राप्तः । हरिः कमलया सह भोगान् भुङ्क्ते । एवं कियति काले गते हरिर्मनसि चिन्तयति—इमे दुष्टा भोगाः । यतः—

“श्रुत्वाऽऽह्वानं स्त्रियास्तामनुसरति रसो हंसकोऽन्नादपादे—

नाशोकः रपृष्टमात्रस्तिलककुरवकौ चुम्बनालिङ्गनाभ्याम् ।

पुष्पेद् वक्त्राब्जवासाधिकरससुरया केसरश्चेद् विकारो-

ऽप्येषां तत् सत्यकीवाधिकविषयरतिर्यातु किं नो भवार्तिम् ? ॥१॥—स्वर्ग०

वृद्धत्वमपि जायमानम् । यतः—

“अङ्गं गलितं पलितं मुण्डं

दशनविहीनं जातं तुण्डम् ।

१ ‘धर्मोऽशुभति’ इति प्रतिभाति । २ मन्दाक्रान्ता—लक्षणम्—

“मन्दाक्रान्ताऽम्बुधिरसनगौर्मो भनौ ताद् गुरु चेत् ।”

अथ साधुगुणाः २७—

“छन्दस्य ६ छकायरक्ता १२, पचेदिय १७ लोहनिग्गहो १८ खती १९ ।
भावविसुद्धी २० पडिले—हणाइ करणे विसुद्धी अ २१ ॥ १ ॥—आर्या
संजमजोए जुचो २२, अकुसलमण २३ वयण २४ कायसरोहो २५ ।
सीआइपीडसहन २६, मरणतुवसग्गसहन च २७ ॥ २ ॥”—आर्या

इति अष्टोत्तरशतगुणान् हृदि निधाय पञ्चपरमेष्ठिमन्त्रस्मरणं क्रियते, महालाभाय भवति
नामस्कारिको वाणिज इव ।

यथा सवैवो तेवीसो २३—

वैठत ऊठत सौवत वातमे सेठीपुचो परमेष्ठी पठंतो
द्वादश वर्षं समुद् मज्जे सो और रत्न छुपाय गोगार्थि गहतो ।
आवत नीरमै खूटत बालण नाविककौ ज्यौं उद्धार दियतो
तैसैं नो करीउ पीछे सो मागत भूप समीप ते जैन करतो ॥ १ ॥

तथा शीलालङ्कारहारस्य रत्नसिंहासनीभूतशूलिकाकीलकस्य श्रेष्ठिनः सुदर्शनस्य पूर्वभवः—
शु(सु)भग इति नाम्ना गोपालकः, साधुमुखात् ‘नमो अरिहताण’ इति पद लब्ध पपाठ, तत्पा-
ठप्रभावात् मृत्वा सौम्य जात इति निःसदेहो जातो हरिः । इतश्च सोऽपि राक्षसो वृदादवतीर्य
यान विना इतस्ततः परिभ्रमन् केवलिसदसि स्थितः धर्मं श्रुत्वा मासभक्षणनियमं कृत्वा जैनो
जातः । जामातर हरि पप्रच्छ—भवता का ज्ञातिः ? । स ग्राह—

अहं च त्व च राजेन्द्र !, लोकनाथावुभावपि ।
वैह्वनीहावहं सिद्धः, पंथीतत्पुरुषे भवान् ॥ १ ॥—अनु०

१ छाया—

पह घतानि पदकायरक्षा पञ्चेन्द्रियलोभनिग्रह क्षान्ति ।
भावविसुद्धि प्रतिलेखनादि करणे विसुद्धिक्ष ॥
सयमयोगे युक्त अकुशलमनोवाहकायसरोध ।
शीतादिपीडासहन मरणान्तोपसगसहन च ॥

२ तात्पर्यम्—

उपविनाशुत्तिष्ठन् स्वपन् सभापमाण श्रेष्ठिपुत्र परमेष्ठिन पठन्
द्वादश वर्षाणि समुद्रमध्ये स च रत्नानि गोपयन् गोमयप्रन्थिषु गृह्यन् ।
आगच्छता समुद्रे पुटितानि हृष्यानानि नाविकानां यादृशानि उद्धारकेण दत्तानि
सादृशानि न कृतानि पश्चात् स मार्गयन् भूपसमीपं गतं तान् जैनानकरोत् ॥ १ ॥

३ नमोऽहंभ्य । ४ लोका नाथा यस्य स इति विग्रह, लोकेभ्यो भिक्षापृत्तिवर ।

५ लोकानां नाथ इति विग्रहः, नरपति ।

जैन० स्तो० ४

त्रदानमित्यर्थः । तु-पुनः कृपादिपदतः त्रिविधं दानम्-अनुकम्पादानम् उचितदानं कीर्त्तिदानं इति त्रिकं भुक्त्यै-भोगाय भवति । अत्र-लोके जैनो-जैनगीतार्थो वेत्ति । एतद् विवेचनं सर्वं जानाति । परो मिथ्यात्वी न वेत्ति । अत्र दृष्टान्तेन द्रढयति । किलेति सत्ये । नव्यनेत्रः-प्रश-स्यचक्षुः पुरुषः धर्मरश्मेः-श्रीसूर्यस्य रूपं किं नहि प्ररूपयति ? अपि तु कथयत्येव । नहि इति व्यक्षरमखण्डमव्ययम् । इति सूत्रार्थः ॥

अथाभयदानलक्षणमाह—

“त्रिधा मनोवाकृतनुभित्तिधैषु
 खान्यानुमत्या करणादिभिश्च ।
 यद् वर्जनं जीवगणे वधस्य
 जिनैस्तदेवाभयदानमुक्तम् ॥ १ ॥-उपजातिः
 यद् वर्ज्यतेऽमीषु वधस्त्रिधा तत्
 पर्यायनाशादथ दुःखकृतेः ।
 मनोऽर्तितो वा त्रिजगत्प्रियं तत्
 तीर्थङ्करेणाभयदानमुक्तम् ॥ २ ॥-उप०
 धन्येन येनाभयदानमङ्गि-
 ब्रजाय दत्तं किल तेन तस्मै ।
 किं किं न दत्तं यदहो त्रिलोक्यां
 न जीवितादिष्टतमं समस्ति ॥ ३ ॥-उप०
 सर्वेऽपि जीवाहतयोऽत्र जीवा-
 स्ततो मिथोऽप्यस्ति भयं न केपाम् ।
 तद् येन भेजे विरतिस्त्रिलोक्यां
 तेनाभयोद्धोषणमेव तेने ॥ ४ ॥-उप०
 वित्तादिदानप्रभवे (वा) भुवोऽन्तः
 परोपकारा न कति प्रतीताः ? ।
 अमी शतांशेऽपि समीभवन्ति
 भयार्तजन्तोरभयार्पणैः किम् ? ॥ ५ ॥-उप०
 पितुः कलाधातुरमीतिदातु-
 र्मातुश्च किं प्रत्युपकारकुर्म(कर्म?) ।
 इति सरन्तो हृदि केऽपि खेदं
 तदं हि भक्त्यैव यदि क्षिपन्ति ॥ ६ ॥”-उप०

शुद्धो याति गृहीत्या दण्ड

तपि न मुञ्चत्याशा पिण्डम् ॥ १ ॥"—पाण्डुरम्

मुख लोलज्वाल विगंतदग्नास्तेऽपि दग्ना

न विस्पष्टा दृष्टिर्वितसितकर' केयनिकर' ।

गतप्राणः पाणिर्नैपुरुषचित्ताभिव्यपुटित

न मृग्य वैराग्य तदपि कपिलोलेन मनसा ॥ २ ॥—गिरिणी

पुरीषशूरः पूरं, ततो मदनगर्दमः ।

जराजरद्भवः पश्चा-न्न कदापि पुमान् पुमान् ॥ ३ ॥"—अनु०

ततो विषयान् शुक्या नित्यमर्हन्तमेव ध्यायति स्म । यत'—

"नागो भाति मदेन 'क जलरुहैः पूर्णेन्दुना शररी

शीलेन प्रमदा जवेन तुरगो नित्योत्सर्गमन्दिरम् ।

वाणी व्याकरणेन ह्यमभिधुर्नर्नद्य मभा पण्डितं

सत्पुत्रेण ह्यल नृपैर्नमुमती लोभत्रय चार्हता ॥ १ ॥"—गार्डल०

इति । प्रान्ते समाधिना काल कृत्वा साधनं द्वौ देवौ जातौ, क्रमेण सिद्धिं गमिष्यत इति धर्मगामग्रीप्राप्त्यधिकारे हरिटाकसञ्चयकया सम्पूर्णा ॥

॥ इति वृत्तद्वयस्यार्थः सम्पूर्णः ॥ २ ॥

✽ ✽ ✽ ✽

अथ दानद्वारमाह—

धनम्—

दान द्विधाऽभयसुपात्रगत सुपोष्य

मुक्तये कृपादिपदतस्त्रिविध तु भुक्तये ।

जेनोऽत्र वेत्ति न परो नहि नद्यनेत्रो

रूपं प्ररूपयति किं किल धर्मरउमे ? ॥ ३ ॥

व्याख्या—अभयसुपात्रगत द्विधा दान कर्तृपद सुपोष्य मत् मुक्तये—मोक्षाय भवति । अभय सुपात्र च तयो ममाहारः अभयसुपात्रम्, तद् गतम्—जात्रित, कतरि च । अभयदान सुपा

१ कर्तृपद—अभयम्—

"दत्तं कर्तृपदमिदं कर्तृपदं पुनश्चाभयसुपात्रम् इति । इति ।

अभयसुपात्रं कर्तृपदं कर्तृपदं कर्तृपदं कर्तृपदं कर्तृपदं ॥ १ ॥

१ विगतम्— १ २ कर्तृपदं । ३ कर्तृपदं ।

અર્થિ—યાચકજનને વ્યથા—પીડાને પાર પમાડે તેહનું નિદાન—કારણુ એહવું દાન છે જેહનું અને નકાર કહિતાં નથી એહવો જે નાકારે તેહનું કારણુ કહિતાં અંદિષાણું છે, એહવું જે ચિત્ત તેહને વિષે વૃત્તિ—વ્યાપાર છે જેહનો અને દેવા યોગ્ય અદેવા યોગ્ય પોતાનું પારકું એહવેં ભેદે રહિત એહવો જે દાતારી પુષ્પ તે[હને] વિમુક્ત કહિતાં નિઃસ્પૃહ જે યોગી—દ્ર સરીપાને પશ્ચિ [તે] માનવા—સત્કારવા યોગ્ય છે—પ્રશંસવા યોગ્ય (છે).

॥ इति दातृलक्षणं सामान्यम् ॥

अथ काव्यम्—

“धर्मो हि जीवः शुभशर्मलक्ष्म्या

धर्मस्य जीवः खलु जीवरक्षा ।

सर्वप्रकारैस्तदियं प्रपालया

धर्मं विना नैव शुभोपलब्धिः ॥ १ ॥”—इन्द्रवज्रा

अथात्र अभयादिदानाधिकारे जैनो वेत्ति नापरः, अतो जैनमन्त्रिदृष्टान्तमाह—

‘શ્રાવસ્તી’નગરે જિત્તશત્રુનામા રાજા । તસ્ય કીર્તિમતી દેવી । તયોઃ પુત્રઃ સ્તૃગધ્વજનામા કુમારો વિનીતો વિચક્ષણોઽસ્તિ । તસ્મિન્નેવ પુરે રાજ્ઞો વલ્લભઃ કામ્બદેવનામા શ્રેષ્ઠી શરત્કાલે નિજ-ગોકુલે ગતઃ । ગોપાધિપેન દ્વણ્ડકેન નામ્ના સજ્જેતિત ઇકો મહિષઃ શીઘ્રં શ્રેષ્ઠિસમીપમાજગામ । ગોપેન પ્રોક્તઃ—મો મહિષ ! મમ તવ્ચ સ્વામ્યયં સમાગતઃ । તતો મહિષઃ શ્રેષ્ઠિપાદયુગે વિનયેન પતિતોઽગ્રજિહ્વાં વિસ્તારયન્ સ્થિતઃ । શ્રેષ્ઠિના ગોપઃ પૃષ્ઠઃ—કિમિદમ્ ? । તતો ગોપોઽવદત્—સ્વામિન્ ! સાધુવચનેન મરણભીરોર્મહિષસ્ય મયા અભયં દત્તમ્ । ઇદાનીં યુષ્માકં સમીપેઽભયં યાચત્યયમ્ । શ્રેષ્ઠિના ચિન્તિતમ્—અહો તિર્યગ્જાતિરપિ વરાક ઇષ જીવિતપ્રિયો જાતિસરણો વિદ્યતે, અતો મયાઽપિ તેઽભયં દત્તમ્ । વિહર યથેષ્ટં ગોકુલે । શ્રેષ્ઠિનાઽપ્યુક્તે સતિ તતઃ શ્રેષ્ઠિચરણાદ્ ભદ્રકમહિષ ઉત્થિતઃ । શ્રેષ્ઠી સ્વગૃહં સમેતઃ । ભદ્રકમહિષોઽપિ શ્રેષ્ઠિકિઙ્કરૈર્નિવાર્યમાણોઽપિ શ્રેષ્ઠ્યનુજ્ઞયા પૃષ્ઠસંલગ્ન આગતવાન્ । તતઃ શ્રેષ્ઠી કૌઠુમ્બિકનરાન્ ગ્રાહ—મો જાતિવલ્લભ ! કિશોરસ્ય યા વૃત્તિઃ સા તાવતી ભદ્રકમહિષસ્યાપિ દેયા । પુત્રવત્ પાલયતિ । શ્રેષ્ઠી ઇકદા રાજસમીપં ગચ્છતિ સ્મ । મહિષોઽપિ શ્રેષ્ઠિના સહ ગતઃ, રાજ્ઞઃ ચરણે પતિતઃ । રાજ્ઞા પૃષ્ઠમ્—કિમિદં ? કિમર્થમ્ ? । શ્રેષ્ઠી ભૂપં ગ્રાહ—અયં ભદ્રકો ભવતાં પાર્શ્વેઽભયં માર્ગતિ । રાજ્ઞોક્તમ્—દત્તં, હે ભદ્રકલુલાય ! યથેષ્ટં વિચર વને પુરે વા । રાજ્ઞા પુરે સર્વત્રોદ્ધોષણા કારાપિતા—યોઽસ્ય મૈહસ્યાનિષ્ટં કરિણ્યતિ, સ રાજ્ઞો વધ્યો જ્યેષ્ઠપુત્રોઽપિ । તતો નૃપસ્ય પ્રણામં કૃત્વા રાજભવનાન્નિર્ગતો જને ચ પ્રકાશો જાતઃ સત્યં ભદ્રક ઇતિ । નગરહિમ્ભાસ્તં સમારૂઢાઃ ક્રીડાં કુર્વન્તિ । આલેખ્યમય ઇવ તેષાં સંદંશમીરુકો જાતઃ । એવં વ્રજતિ કાલે ઇકદા ઉદ્યાનાદાગચ્છન્ સ્તૃગધ્વજકુમારસ્તં ભદ્રકં સશ્ચરમાણં દૃષ્ટ્વા સજ્ઞાતરોપઃ

अथ पात्रलक्षणमाह—

“ज्ञान क्रिया च द्वयमस्ति यत्र
तत् कीर्तितं केरलिभिः सुपात्रम् ।
श्रद्धाप्रकर्षप्रसरेण दान
तसै प्रदत्त खलु मोक्षदायि ॥ १ ॥”—इन्द्रवज्रा

अथो देशविरतिः—

“सवेगानिर्वेदशमानुकम्पा-
स्तिक्याङ्कसम्भक्त्वमुपाश्रितानाम् ।
इयं तु देशा(द्) विरतिर्यतित्वा-
नुरागभाजा गृहमेधिना स्यात् ॥ १ ॥—उप०
उत्तमपत्त साह, मञ्जिमपत्त च सावया भणिया ।
अविरयसम्मदिद्वी, जहन्नपत्तं मृणोयन्व ॥ २ ॥”—आर्यो

अथानुकम्पालक्षणमाह—

“अनुकम्पाऽनुकम्प्ये स्याद्, भक्तिः पात्रे तु सद्गता ।
अन्यथाधीस्तु दादणा-मतिचारप्रसञ्जिका ॥ १ ॥”—अनु०

अनुकम्पा करवा योग्य ज्ञाने विषे अनुकम्पा कही, अने पात्रने विषे भक्ति कही,
अन्यथा कडितां पात्रने विषे अनुकम्पा कहीध तो अतिचार लागे धति ॥

“दीनादिकेभ्योऽपि दयाप्रधानं
दान तु भोगादिकर प्रधानम् ।

दीक्षाक्षणे तीर्थकृतोऽपि पात्रा-

पात्रादिचर्चा ददतो न चक्रुः ॥ १ ॥”—इन्द्रवज्रा

श्रीमहावीरेण द्विजाय वस्त्रदानं कृतम् । सुहृस्तिघ्नरिणा रङ्गे अन्नदानं कृतम् ।

“अर्थिव्यथापारनिदानदानो
नकारकारागृहचिचष्टिः ।

अदेयदेयस्वपरप्रमेद-

मुक्तो विमुक्तैरपि किं न मान्यः ? ॥ १ ॥”—उपजाति

१ 'अप' इति ख-पाठ ।

२ आया—

उत्तमपात्र माधुर्मेध्यमपात्र च आयाका भविताः ।
अविरतसम्भृष्टद्विजघ्नन्यपात्रं ज्ञातव्यम् ॥

“मृद्वी शय्या प्रातरुत्थाय पेया

भक्तं मध्ये पानकं चापराह्णे ।

द्राक्षाखण्डं शर्करां चार्धरात्रे

मोक्षश्चान्ते शाक्यपुत्रेण(सिंहेन ?) दृष्टः ॥ १ ॥”—शालिनी

नास्ति पुण्यपापपरलोकादिकमिति बहुशः कथयति धर्माभिमुखमश्वघ्रीवं प्रति । इतः 'पोतन-
पुर'स्वामिप्रजापतिपुत्रेण 'त्रिष्टुष्टकुमारेण हतोऽसौ सप्तमीं पृथ्वीं जगाम । हरिश्मश्रुरपि
मृत्वा तत्रैव नारको जातः । ततोऽसौ नारकोऽश्वघ्रीवनारकमवधिना ज्ञात्वा पूर्वं धर्मविरोधि-
त्वात् पीडयति स । ततः आयुःक्षयेऽसौ नास्तिकनारको मत्स्यो जातः । ततः पृथ्वां भुवि नारकः,
तत उरगः, ततः पञ्चम्यवन्यां, ततः शार्दूलः, ततश्चतुर्थ्यां गतः, ततः कङ्कपक्षी, ततस्त्वृतीयावनौ
नारकः, ततः सैरीसृपः, ततो द्वितीयावनौ नारकः, ततः संज्ञी पञ्चेन्द्रियः, ततो रत्नप्रभायां जातः,
ततः पञ्चेन्द्रियतिर्यग् जातः, ततः चतुरिन्द्रियः, ततः त्रीन्द्रियः, ततः चतुरिन्द्रियः, ततः त्रीन्द्रियः,
ततः चतुरिन्द्रियः, ततो जीर्णमहिष्यां वत्सो जातः, ततः छगलो जातः, ततः कामदेवश्रेष्ठिनो
महिषो जातः । दण्डकेन गोपेन मारितो जातमात्रः । एवं सप्तवारान् मारितः । अष्टमवारे महिष
उत्पन्नजातिस्ररणो जीविताभिलाषी दण्डकपादे पतितः । तत्रैकः साधुरागतो दण्डकेन पृष्टः—
भगवन् ! केन हेतुना जातमात्रः सैरिभः स्तन्यानभिलाषी मम पादे पतितोऽस्ति ? । ततोऽवधि-
ज्ञानिना यतिना प्रोक्तम्—हे दण्डक ! त्वया सप्त वारान् कौसरोऽयं मारितः, अधुना जाति-
स्मृतिर्जीवितं मार्गयति । साधुवचनात् ततस्त्वयाऽभयं दत्तम् इत्यादि प्रतीतम् । ग्रान्ते प्रधानेन
सम्बोधितः प्राप्तसम्यक्त्वः कालं कृत्वा लोहिताक्षो देवो जातः । अथ सोऽश्वघ्रीवो महा-
रम्भादिसक्तो हरिश्मश्रुमतेनाकृतधर्मो मृतः सप्तम्यवनौ नारक इत्यादि बहुसंसारभ्रमणं कृत्वा
इह मृगध्वजकुमारः सञ्जातः प्रधानेन प्रतिबोधित इत्येवं केवली जातः । इति वृत्तान्तं श्रुत्वा
समुत्पन्नवैराग्यो जितशत्रू राजा पुत्राय राज्यं दत्त्वा सपरिवारोऽमात्येन सह दीक्षां लाति स ।
लोहिताक्षेण कामदेवाय बहुद्रव्यं ददे । पुनरुक्तं च—भुवनं कारयेति । ततः कामदेवेन
मृगध्वजस्य भगवत आयतनं कारितम् । मध्ये मुनिप्रतिभा त्रिपादमहिषमूर्तिः सकललोकप्रति-
बोधार्थं विहिता । गता परिषत् स्वभवनम् । मृगध्वजकेवली मुक्तिं जगाम ॥

इति जीववधे जैनप्रधानविवेकविराजितमृगध्वजकुमारमहिषकथानकं वसुदेवहिण्डि-
सप्तदशबन्धुमतीलम्भात् श्रीभावप्रभस्वरिणोद्धृतं समाप्तम् ॥

यद्यपि परदर्शनकविर्दयां वर्णयति, तथापि तस्य वाक्ये विरोधः परस्परं दृश्यते । तदाह
नैषधे (स० १, श्लो० १३०, १३२ १३३), यथा—

सन् खडेन तस्यैक पादं चिच्छेद । पुनर्हन्तुकामोऽनुचरैर्निपिद्धः अवधोऽस्तीति । भूपेन ज्ञातं तत् । हा तपस्वी निरपराधो हतः, त्रिपादैः क्लेशेन गमनं कृत्वाऽपराधस्य(स्त)म्भमास्थितोऽस्तीति । ततो राजा समादिष्टम्—कुमारोऽयं हन्यतामिति । जैनैर्धर्मगुधाऽमात्येन भूपचक्षुर्विषयं त्यक्त्वा वध्यमण्डनव्याजादेकस्थाने व्याव्यारयानसमयं कुमारो नीतः । मृगध्वज ! त्वया हिंसाफलप्रत्यक्षं दृष्टं, शृणु सप्तनरदेषु घोरदुःखेषु दशविधवेदनाकथनेनाशुचिदुर्गन्धक्लिन्नगात्रमारण-ताडनादिविस्तारम् । ततः श्रावणानन्तरं जातजातिसरणं, कुमारो बभूव । जैनागमोक्तं सत्यं सभाजयति स्म । प्रधानेन प्रोक्तम्—हे कुमार ! सर्वज्ञेन नैमिनाम्ना जिनेन चतुर्गतिससारं ईदृशो भणितः, यत्र सुखं नास्ति । कुमारेण गदितम्—हे अमात्य ! सोऽनुभूतो ज्ञातो मयाऽधुनेति । ततः कुमारः, प्रप्रज्यां ग्रहीतुं लोचं कर्तुं प्रवृत्तः । ततोऽमात्येन निजभण्डारतः आनीय रजोहरणपां । पात्रनिर्घोषं कुमाराय समर्पितं कथितं च—कुमार ! त्वं स्त्रीमन्धरस्थानगारस्य शिष्य इति । कारितसामायिकः श्वेताम्बरः, मुसाधुमुद्राधारको राज्ञः समीपनीयमानो ह(दि?)ष्ट्याऽऽगतः । राज्ञां प्रोक्तम्—अहो तेजस्वी सूर्य इव साम्यमूर्तिः सोम इव दृश्यते । तदा सचिवेन भणितम्—स्वामिन् ! श्रमणो वध्यः ? भूपेन प्रोच्ये—अवध्य इति । कुमारोऽपि श्रमणरूपी नृपपार्थ गतः । उपलक्षितो राजा वाप्यजलभरलोचनेन कथितं च—अहो अमात्यदुद्धिः, ममावाभङ्गो रक्षितो मरणात् कुमारोऽपि । राजा प्रोक्तम्—राज्यं गृहाण । कुमारेणोक्तम्—मम ससारेणाऽलम् । ततो निष्कमणोस्तवेन स्त्रीमन्धरस्य साधो, शिष्योऽजायत स्म । ततः प्रधानेन भद्रकसमीपमागत्य प्रतिबोध्य निष्कपायीकृतः । यतः—

“व्यसनशतगतानां क्लेशरोगातुराणां

मरणभयगतानां दुःखशोकार्दितानाम् ।

जगति बहुविधानां व्याकुलानां जनानां

शरणमशरणाणां नित्यमेको हि धर्मः ॥ १ ॥”—मालिनी

ततोऽज्ञानं कृत्वाऽष्टादशदिवसे कालं प्राप भद्रकः । मृगध्वजपिररपि कालक्रमेण केवलज्ञानं प्रापत् । जितशत्रुं राजाऽपि सपरिवारस्तत्रागच्छत्, देशान्ते पप्रच्छ—हे भगवन् ! स भद्रकमहिषः कस्या गतौ गतः ? केनलिना कथितम्—स उपशान्तो नमस्कारपरिणतो भद्रको मृत्वा चमरस्यासुरस्य महिषानीकाधिपतिर्लोहितक्षदेवोऽजनिः । मम च ज्ञानोत्पत्तिं ज्ञात्वा हृष्ट एष बन्दिस्तुमागतः स्थितो वर्तते । राजा पृष्टम्—कोऽत्र वैरानुमन्धः ? । केनली जगौ—शृणुत, अत्र भरतेऽध्वग्रीवः प्रतिगामुदेवोऽभवत् । तस्य हरिश्चमश्रुनामाऽमात्योऽजनिः । परं स नास्ति-कनार्दी । यतः—

१ दिन । २ अन्यायपूर्कारकरणक्षमम् । ३ जैनधर्मं बोधतीति जैनधर्मबुद्धं, तेन; जैनधर्मनिदा इत्यर्थः । ४ एकविंशतितमतीयद्वारेण ।

अथ तयोर्मध्ये प्रथममभयदानमाश्रित्याह—

सूत्रम्—

पारापतं धृतमते ! वत शान्तिनाथः

श्येनाद् ररक्ष गतजन्मनि ते तदीयाः ।

गण्या गुणा गुरुकृपोज्ज्वलिताः कथं स्यु-

मीयेत केन जलधेर्ननु रत्नराशिः ? ॥ ४ ॥

व्याख्या—पारापतमिति । धृता मतिर्येन स तस्य सम्बोधने हे धृतमते ! । वत कोमलामन्त्रणे । शान्तिनाथः—तीर्थकृतां षोडशः गतजन्मनि—पूर्वभवे मेघरथनृपोपलक्षिते श्येनात्—सिञ्चाणकात् पारापतं—कपोतं ररक्ष—रक्षीचकार, स्वशरीरदानेनेति शेषः । तस्य शान्तिनाथस्य इमे तदीयाः ते—प्रसिद्धाः गुणाः कथं गण्याः—सङ्ख्येयाः स्युः ? अपि तु न स्युः । कथंभूताः ? गुरुकृपोज्ज्वलिताः—महत्कृपाकपशिलोत्तेजिताः । अत्र दृष्टान्तमाह—ननु प्रश्नवादे केन—पुरुषेण जलधेः—समुद्रस्य रत्नराशिर्मीयेत—मानयुक्तः क्रियेत ? अपि तु न मीयेत ॥

अत्र श्रीशान्तिनाथस्य पूर्वदशयभवमेघरथनृपसम्बन्धो लिख्यते—

‘जम्बू’द्वीपग्रागूविदेह‘पुष्कलावती’विजये ‘पुण्डरीकिण्यां’ नगर्यां तीर्थङ्करघनरथाभिधस्य प्रीतिमत्यां राश्यां कुक्षिशुक्तौ दशमभवे श्रीशान्तिनाथजीवो मौक्तिकमिव समुत्पन्नः । मातापितृभ्यां मेघरथ इति नाम दत्तम् । क्रमेण सकलकलाकोविदो यौवनं प्राप्तः परिणायितः, क्रमेण राजा जातः । कस्मिंश्चिद् दिने स पौषधं गृहीत्वा पौषधशालायां तस्थौ । समस्तभूपानां पुरः धर्मदेशनां विदधे । अत्रान्तरे मेघरथभूपतेः क्रीडे कम्पमानशरीरः पारापतः पक्षी गगनादकसात् पतितः, तवाहं शरणागत इति जल्पंस्तस्थौ । तं पक्षिणं भयभीतं दृष्ट्वा दयालुर्मेघरथः प्रोचे—मम समीपे तव भयं नास्ति । हे भद्र ! मा भैपीः । तावत् पृष्ठि(ष्ठ)तः सिञ्चाणकपक्षी समागत्य राजानं ब्रभाण—राजन् ! त्वदुत्सङ्गतमेतं पारापतं मम क्षुधितस्य देहि । भूपो वक्ति—शरणागतो मया क्षत्रियेण न दीयते, परप्राणैर्निजप्राणपोषणं तवाप्ययुक्तम्, यतो जीववधाज्जीवा नरकं गच्छन्ति । श्येनो जगाद—यद्येवं, तदा पारापतमिव मां त्वं रक्ष । अहं क्षुधातुरोऽस्मि ।

“विवेको हीर्दया धर्मो, विद्या स्नेहश्च सौम्यता ।

सर्वं च जायते नैव, क्षुधार्तस्य शरीरिणः ॥ १ ॥”—अनु०

कृपाश्रितः प्रियदर्शननामसर्पो गङ्गदत्ताभिधानभेकश्च चित्रलेखा सारिका च एषां कथानकम् । यतः—

“विगस्तु तृष्णातरल भवन्मनः
 समीक्ष्य पक्षान् मम हेमजन्मनः ।
 तद्यार्णवस्येव तुपारशीकरै-
 र्भवेदमीमिः कमलोदयः कियान् ? ॥ १ ॥”-^३वशास्यविलम्
 पदे पदे सन्ति भटा रणोद्भटा
 न तेषु हिंसारस एष पूर्यते ॥
 विगीदृश ते नृपते ! कुविक्रम
 कृपाश्रये यः कृपणे पतत्रिणि ॥ २ ॥-वशास्य०
 फलेन मूलेन च चारिभूरुहा
 मुनेरिवेत्य मम यस्य वृत्तयः ।
 तयाऽद्य तस्मिन्नपि देहधारिणा
 कथं न पत्या धरणी ह्यणीयते ? ॥ ३ ॥”-वशास्य०
 अथारैव (स० २, श्लो० ९-१०) विरोधमाह—
 “मृगया न विर्णीयते नृपै-
 रापि धर्मागममर्मपारगैः ।
 सरसुन्दर ! मा यदत्यज-
 स्तप धर्मः संदयोदयोऽञ्जलः ॥ १ ॥-^४वैतालीयम्
 अवलस्रकुलाशिनो ज्ञेपान्
 निजनीडद्रुमपीडिनः रगान् ।
 अनवद्यदृणार्दिनो मृगान्
 मृगयाऽधाय न भ्रूभृता व्रताम् ॥ २ ॥”-वैता०
 ॥ इति तृतीयवृत्तार्थः सम्पूर्णः ॥ ३ ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

- १ अमीमि पक्षे, पक्षे तुपारशीकरैः । २ कमलापा-लक्षणा उदय, पक्षे कमलस्य-जलस्य उदय ।
 ३ वशास्यविल-लक्षणम्—
 “यदन्ति वशास्यविल जतौ जरा ।”
 ४ ‘दण्डधारिणा’ इति ख-पाठ । ५ लज्यते । ६ अवगण्यते । ७ दयाया उदयेन-उत्पत्त्या उज्ज्वल-
 शोभमान ।
 ८ वैतालीय-लक्षणम्—
 “यद् विपमेऽष्टौ सन्ने फलास्ताश्च समे स्युर्नो निरन्तरा ।
 न समाऽत्र परश्रिता फला वैतालीयेऽन्ते रलौ गुरु ॥ १ ॥”
 अत्र सु-द्रीच्छ-द इत्यपि वक्तुं शक्यते, यत् -
 “अयुजोर्वादि तां जगो युजो सभरा एगौ यद्वि मुन्द्री तदा ।”
 ९ भीनान् ।
 जैन० श्लो० ५

द्विलक्षप्रमितो लवणोद इति परं स निजधिया ज्ञायते नेति । वा-अथवा को विः-गरुडादिः पक्षी स्वधिया अम्बुराशेः तीर्णतां-कथयति ? अपि तु न ॥

अत्र मेघकुमारकथालेशः—

‘राजगृहे’ श्रेणिकघारिण्याः पुत्रो मेघकुमारः सपरिवारः समवसरणं गतः । इन्द्रो महावीरं स्तौति । यतः—

“सद्धर्मवीजवपनानघकौशलस्य

यल्लोकवान्धव ! तवापि खिलान्यभूवन् ।

तत्राद्भुतं खगकुलेष्विह तामसेषु

सूर्याशवो मधुकरीचरणावदाताः ॥ १ ॥—वसन्ततिलका

भीरोः सतस्तव कथं त्वमरेश्वरोऽसौ

वीरोऽयमित्यनवधाय चकार नाम ? ।

मृत्योर्न हस्तपथमेत्य विभेति वीर-

स्त्वं तस्य गोचरमपि व्यतियाय लीनः ॥ २ ॥”—वसन्त०

इति । ततः श्रीवीरजिनदेशनया प्रतिबुद्धो मुक्तकलत्राष्टको गृहीतव्रतस्तस्यामेव रात्रौ वहि-
निर्गच्छद्भिरन्तः प्रविशद्भिश्च साधुभिस्तथा सङ्घटितोऽसौ (यथा) क्षणमपि निद्रां न प्राप । चारित्रे
भयपरिणामः प्रभाते वीरसमीपं गतः । वीरेण प्रतिबोधितः, तथाहि-इतो भवात् हे मेघ !
त्वं ‘वैताढ्य’गिरौ सुमेरुनामा गज आसीः । दावानलभीतस्तटाके प्रविष्टः पङ्के मग्नो वैरिगजेन
कदर्थितो मृत्युं गतः । ततो ‘विन्ध्याचले’ गजो बभूव मेरुप्रभनामा । अन्यदा दावानलं दृष्ट्वा
जातजातिस्मृतिस्तदा योजनमानं मण्डलमेकं त्वमकार्षीः । त्रिकृत्वः शुद्धं कृतं तृणद्रुमाणामप-
नयनेन । ग्रीष्मे दावानले लग्ने बहुजीवैस्तन्मण्डलं भृतम् । त्वमपि तत्रागत्यास्थाः, कर्णमूलकण्डूय-
नार्थं स्वर्क।यमेकपादमुत्पाटयाञ्चक्रिषे । तत्रैकः शशकः समेत्य स्थितः । कृपया त्वं पादं तथैवम-
रक्षः । सार्धदिनद्वये गते दवः शान्तः । जीवाः स्वस्थानं गताः । त्वं गिरेः शृङ्गमिव भूमावपतः ।
दिनत्रयान्ते मृत्वा कृपाप्रसादतो मेघकुमारो जातः । तदा त्वं तिर्यग्भवे न दूनः, अधुना

१ अत्र आदिशब्दः प्रकारार्थः । यतः—

“सामीप्ये च ध्यवस्थायां, प्रकारेऽवयवे तथा ।

चतुर्वर्थेषु मेघावी, आदिशब्दं च लक्षयेत् ॥ १ ॥”

तद् यथा—ग्रामो दौ घोषः, समीपे इत्यर्थः १ । अवस्थायां ब्राह्मणादयः इति अनवच्छिन्नसन्तानाः, क्रमेण व्यवस्थिता
इत्यर्थः २ । प्रकारे देवदत्तादयः, देवसदृशाः ३ । अवयवे स्तम्भादयो गृहाः, स्तम्भावयवा इत्यर्थः ४ ॥

२ अकृष्टानि क्षेत्राणि । ३ घूकेषु ।

“आख्याहि भद्रे ! प्रियदर्शनस्य
न गङ्गदत्तः पुनरेति कूपम् ।
युस्यक्षितः किं न करोति पाप ?
क्षीणा नरा निष्करुणा भवन्ति ॥ १ ॥”-वपजाति

इति । स्वचिन्तित कथयित्वा हे सारिके ! त्वयाऽपि तस्य विश्वासो न कर्तव्य इत्याख्यानकेन ।
एव राजन् ! क्षुधार्तोऽहं कृत्वाकृत्य न वेद्मि, आहार विना मम प्राणा, प्रजन्ति । नृपेणोक्तम्-
अन्यमाहार ददामि । तेनोक्तम्-आमिष विना मे न वृप्तिः । (नृपेणोक्तम्) खनास्यानात् तद-
प्यानाय्य दास्यामि । (पक्षिणोक्तम्) नैव गृह्णामि, चेत् मम पश्यतः प्राणिनो मास छिच्चा
दीयते, तदा मे वृप्तिः । राज्ञोक्तम्-यत्प्रमाणोऽय पक्षी तुलाघृतो भवेत्, तावन्मात्र निज मांस
यच्छामि, काऽत्र विचारणा ? । निजमास छिच्चा यथा यथा तुलाया चिक्षेप तथा तथा पाराप-
त्तोऽधिकभारो बभूव । तदा तुलाया स्वयं नृप आरुरोह । हाहाकारो जातः । तत्सर्चं वीक्ष्य देवः
प्रत्यक्षो जातः, धन्यस्त्व महीपते ! ईशानेन्द्रचसाऽश्रद्धानस्तव परीक्षार्थं समागतः पूर्वं मत्स-
रिणौ पर्गा मयाऽधिष्ठिता इति उक्त्वा गतः स्वस्थान सुरः ॥

इति कथानक मेघरथनृपस्य समाप्तम् । इति चतुर्थवृत्तस्यार्थः सम्पूर्णः ॥ ४ ॥

***

संक्षेपम्—

संरक्षितो गजभवे शशको हि येन
मेघाभिधेन मगधाधिपदेहजेन ।
साहाय्यमानमिह तस्यं करोतु को वा
विस्तीर्णतां कथयति स्वधियाऽम्बुराशेः ? ॥ ५ ॥

व्याख्या—संरक्षित इति । हि-निश्चित येन मेघाभिधेन-मेघकुमारेण अस्मात् तृतीयगज-
भवे शशकः संरक्षित-दयापरिणामत्वेन पालितः । किंविशिष्टेन मेघामिधेन ? मगधाधिपदे-
हजेन-मगधदेशस्वामिश्रेणिकपुत्रेण । इह-लोकं कः पुरूपः तस्य मेघकुमारस्य साहाय्यमानं-
महत्प्रसङ्गा करोतु ? अपि तु न कोऽपि । वा इति पक्षान्तरे । को नरः अम्बुराशे-समुद्रस्य
विस्तीर्णतां कथयति स्वधिया ? अपि तु न कोऽपि । यदि कथयति, तदा सर्वज्ञवचसा । यतो

अभय एवमकथयत्—भो क्षत्रियाः ! शृणुत । राजपुत्रशरीरे महाव्याधिस्तपन्नोऽस्ति, वैद्यैरुक्तम्—
यदि मनुष्यसत्कालेयमांसटङ्कद्वयं दीयते, तदा स जीवति, नान्यथा । ततो यूयं तदीयग्रासजी-
विन एतावदपि न करिष्यथ ? । तत एकेनोक्तम्—दीनारसहस्रं गृहाण, परं मां मुञ्च, अन्यत्र
गच्छ । अभयेन गृहीतम् । एवं सकलां रात्रिं परिभ्रम्य तैर्दत्ता मिलिता दीनारलक्षाः । प्रभाते
तद्धनराशीकृतं दर्शितं क्षत्रियाणाम्—भो यूयमेवमकथयत गतदिवसे—यन्मांसं सुलभं, तदद्य एतावता
द्रव्येणापि टङ्कद्वयप्रमाणं मांसं मया न प्राप्तम् । ततो लज्जिता अभयेन हकिता मांसमक्षणनियमं
ग्राहिता इति युक्तिः सम्पूर्णा । पृष्टवृत्तस्यार्थः सम्पूर्णः ॥ ६ ॥

५ ५ ५ ५

अथानुकम्पादिकदानमाश्रित्याह—

सूत्रम्—

सदृष्टिपूर्वककृतांहतियुग्ममस्तु

हे भव्य ! भव्यतरमन्यदपि प्रधानम् ।

जन्तून् करोति सुखिनस्तपतापतप्तान्

श्रीणाति पद्मसरसः सरसोऽनिलोऽपि ॥ ७ ॥

अत्र सूचीकटाहन्यायेन संक्षेपत्वादनुकम्पादिदानं सुपात्रदानात् प्रथमं कथयति—व्याख्या—
हे भव्य ! सदृष्टिपूर्वककृतांहतियुग्मं अस्तु—दूरे तिष्ठतु । सम्यक्त्वपूर्वककृतं अंहत्याः अभयसुपात्र-
दानयोर्युग्मम् । “अपवर्जनमंहतिः” इति हैमः (अभि० का० ३०, श्लो० ५१) । कथंभूतं
सदृष्टि० ? भव्यतरं—अतीव शुभं, मोक्षप्रदायकत्वात् । हे भव्य ! अन्यदपि—अनुकम्पादिदान-
मपि जन्तून् सुखिनः—देवादिसुखयुक्तान् करोति । कथंभूतमन्यद् दानम् ? प्रधानं संसारसुखा-
पेक्षया । यतः पद्मानन्दकाव्ये त्रयोदशे सर्गे—

“कञ्चनापि क्षुत्तृदृक्कान्तं, प्राप्तमन्नोदकैर्मुदा ।

यस्तर्पयति सर्पन्ति, स्वर्भोगास्तमपि ध्रुवम् ॥ १ ॥”

दृष्टान्तेन दृढयति । पद्मसरसोऽनिलो—वायुरपि तपतापतप्तान्—ग्रीष्मकालस्य तापेन तप्तान्-
पीडितान्, विशेषणशक्त्या विशेष्यः प्रतीयते, पान्थजनान् श्रीणाति—प्रीतिमुत्पादयति । कथंभूतो
वायुः ? सरसः—सजलः । यतो मानससरोजलं सेवितं सत् तृप्तापमलपरिश्रमादिसर्वं स्फेद्यति,
तथा पूर्वदानद्वयं सकलसंसारदुःखापहारि इति । अन्यत् तु भोगाय भवति । अत्र गाथाः—

मुनिसहस्रद्वितः कथं दूनः ? इति भगवद्वचः श्रुत्वा स्थिरो दीक्षाया जातः । तदा मेघमुनिनाऽभिग्रहो
गृहीतः—नेत्रद्वयशुश्रूषा मुत्त्वा खाङ्गशुश्रूषा न करिष्यामीति । प्रान्तेऽनशन कृत्वा 'विजय'विमान
गतः । 'महाविदेहे' मोक्षमवाप्स्यतीति ॥

इति मेघकुमारकथा । इति पञ्चमवृत्तस्यार्थः सम्पूर्णः ॥ ५ ॥

५ ५ ५ ५

धनम्—

मांसं समर्धमधुनेति वचो निशम्य

तस्याप्युपायमभयेन विधाय चोक्ताः ।

कुर्वन्ति तां न हि ययाऽहह राजलोका

जल्पन्ति वा निजगिरा ननु पक्षिणोऽपि ॥ ६ ॥

व्याख्या—मासमिति । वा समुच्चये, ननु वितर्के निश्चये वा, अहह इति खेदे । अभयेन—
श्रेणिकपुत्रेण राजलोकाः—क्षत्रिया उक्ता—निरुचरीकृताः । किं कृत्वा ? इति वचो निशम्य—
श्रुत्वा । इतीति किं ? अधुना मास समर्ध—सुलभ—अल्पमूल्य च—पुनः तस्य मासस्य आप्तेः—प्राप्तेः
उपाय—उद्यम विधाय—कृत्वा । कथं प्रोक्ताः तदाह—[अहह इति खेदे] भवन्तो राजलोका
यया गिरा—वाण्या जल्पन्ति ता गिर न हि कुर्वन्ति । कथंभूताः राजलोकाः ? पक्षिणः अपि—
पक्षयुक्ता अपि । पक्षः साध्यः पक्षग्रहो वा ॥

“पक्षस्तु, मासार्धे ग्रहसाध्ययोः ।

चुष्टीरन्ध्रे वि(च)ले पार्थे, सख्यौ (वर्गे) केशात्परध्वये ।

पिच्छे विरोधे देहाङ्गे, सहाये राजकुञ्जरे ॥”

इति हैमानेकार्थः (श्लो० ५६८-५६९) । पक्षः अस्ति येषां ते पक्षिणः, पक्षवचनयुक्ताः ।
यतः प्रतिज्ञाहेतुर्दृष्टान्तोपेयनिर्गमनानि इति पक्षवचनम् । प्रतिज्ञा—पर्वतोऽप्य वह्निमान् १ ।
धूमवत्त्वाद् २ । यो यो धूमवान् स स वह्निमान् यथा महानस इति ३ । यथा धूमवाश्चाय-
मिति तथा चायमिति वा ४ । पक्षे साध्योपसहारो निगमनं यथा—तस्मादग्निमानिति तस्माद्
तथेति वा ५ । इति पञ्चावयव वाक्य प्रसिद्धम् । यथा सत्कारिका पञ्चावयववाक्यसाधनेऽलीका
न भवन्ति अपि—पुनः भवन्तः । क्षत्रियाः पक्षिणोऽपि मास समर्धमित्यङ्गीकृतवचना अपि कूटमा-
पिणो भवन्ति । अर्थद्वारेण स्पष्टयति—'राजगृहे' समास्थितेन श्रेणिऋतृपेणोक्तम्—सम्प्रति नगर-
मध्ये किं वस्तु सुलभमस्ति ? । तत्र क्षत्रिया' प्रोचुः—मास समर्धमस्ति । अभयकुमारेण चि-
न्तितम्—एते निर्दयाः, एतेषां परीक्षा करिष्यामि । ततो राजा सर्वक्षत्रियगृहे पृथक् पृथक् गत्वा

बहुसो अपेण कयं बहु पञ्चवयाराय तेण तह तस्स ।
जं दिज्जति तं कमसो दयाइदाणं दसविहंपि १० ॥ ४ ॥

इति ।

अत्रानुकम्पादिदाने जगडूसाहप्रबन्धः, तद्यथा—

‘वाप्यां’ नगर्या सोलहासुतः वृद्धशाखायां श्री‘श्रीमाल’ज्ञातीयः जगडूः १ पद्मलः २ राय-
अल्लश्च ३ एते त्रयो भ्रातरः सन्ति आजीविकादुर्लभाः । जगडूः पद्मलरायमल्लाभ्यां
सार्धं ‘कच्छ’देशे ‘भद्रेश्वर’नगर्या माङ्गाहमातुलसमीपमाययौ ।

तत्र जगडू पोशाकैर्लभता, वषाणु सांभलता, पोसा पडिक्कमणां करता, संतोष धरता,
धोख करता ये रीते सुखे दिन निगमता.

एकदा प्रतिक्रमणं कृत्वा नमस्कारगुणनं करोति जगडूः । ततः आचार्य आकाशे रोहिणीश-
कटवेधं विलोक्य शिष्यं ब्रवीति—द्वादशवर्षमितो दुष्कालो भविष्यति । औषधपुटीबन्धवत्
धान्यविक्रयो भविष्यति । गावो मर्कोटकान् भक्षयिष्यन्ति । (तत्) श्रुत्वा जगडूकेन चिन्ति-
तम्—अस्मादृशां साम्प्रतमर्ष्यैवमोदरिका जायते, अग्रे किं भविता ? । गुरवे पृष्टम्—को दाता
भविता ? । गुरुणोक्तम्—त्वमेव । कथम् ? तदा गुरुवाच—भृणु । ‘सोपारक’पत्तने द्वासप्त-
तिगजमितदीर्घा द्वापञ्चाशद्भ्रजपृथुला शिलाऽस्ति साऽत्रानेतव्या । ततो जगडूः कस्यचित् पोत-
स्वामिनः कार्यकारको भूत्वा तत्र गत्वा वणिग्भिः अहमहमिकयाऽस्यामुपरि तिष्ठामि दन्तधावना-
र्थम् । होडे वा कोडे वा इति कलहेनाक्रम्यमाणां शिलां दृष्ट्वा तद्भूपाय द्वादशसहस्रटङ्कान् दत्त्वा
सा शिला यानपात्रेण ‘भद्रेश्वर’मानीतवान् । पिशुनैः स्वामिनः कर्णौ पूरितौ । यतो युष्मद्व्येण
पाषाणः क्रीतोऽस्ति । श्रेष्ठिना प्रोक्तम्—एतैः किं कथ्यते ? जगडूकेनोक्तम्—युष्मद्वचोऽधः पतद्
रक्षितम् । ततः प्रसन्नेन श्रेष्ठिना प्रोक्तम्—भव्यं कृतं, त्वमेव शिलां गृहाण । सा शिला स्वगृहं
नीता जगडूकेन गुरवे दर्शिता । सिन्दूरतैलेन मर्दनं कारापितम् । डग्गलिका निर्गता । बहुमूल्य-
रत्नभृता सा दृष्टा । तैः रत्नैर्धान्यराशयः क्रीताः ।

यतः—

वस्त्रं पादपरित्राणं, बहुक्षीराश्च धेनवः ।

औषधं बीजमाहारो, यथा लभ्यं तथा क्रय ॥ १ ॥”-अनु०

१ छाया—

बहुशोऽनेन कृतं बहु प्रत्युपकाराय तेन तथा तस्मै ।

यद् दीयते तद् क्रमशो दयादिदानं दशविधमपि १० ॥ ४ ॥

२ तात्पर्यम्—तत्र जगडूः पौषधशालां गच्छति, व्याख्यानं शृणोति, पौषधप्रतिक्रमणे करोति, सन्तोषं
धरति, विमर्शं करोति, एवं रीत्या सुखेन दिनानि निर्गमयति ।

३ ऊनोदरीवतम् ।

“सर्वेसिंपिजिआण, अणारियजणेण हणिज्जमाणं ।
 जहसत्तीए वारण-ममय त त्रित्ति मुणिपवरा ॥ १ ॥
 पच्चमहव्वयपरिपा-लयाण पच्चसमितिसमिताण ।
 सवविरतिजुत्ताण, साहूण दाणमुत्तमय ॥ २ ॥
 मदाण य डुटाण य, दीणअणाहाणमंघनधिराण ।
 अणुकपादाण पुण, जिणेहिं न कयावि पडिसिद्धम् ॥ ३ ॥
 उचियं दाण एय, वेलमवेलाय दारपत्ताणम् ।
 त दाणं दिंताण जिण-चयणपभावगा भणिया ॥ ४ ॥
 जिणसाहुसाहुणीण य, सुकित्तिपरयाण भट्टवडुआण ।
 ज दाण त भणिय, सुकित्तिदाण मुणिररेहि ॥ ५ ॥

दशविधमपि दान, तद्गाथा—

“दय १ सगह २ भय ३ कारुणिय ४ लज्ज ५ गारव ६ अधम्म ७ धम्मो य ८ ।
 काहीय ९ कयसासण १० ति द्वाणमेव भवे दसहा ॥ १ ॥”

अस्या गाथाया अर्थगाथाः—

“रोगौडवहयाण १ सहायमाणं च २ दुज्जणादीणं ३
 पुचाइविओगेण ४ तह लज्जाए बहुजणस्स ५ ॥ २ ॥
 जह सेतुनडादीण ६ हिंसगमादीण ७ साधुमादीणं ८
 एस करिस्सति किंचिवि मति बुद्धीइ ज तस्स ९ ॥ ३ ॥

१ छाया—

सर्वेषामपि जीवानामनार्यजनेऽहंयमानानाम् ।
 यथासासया वारणममय तद् भुवित्ति मुनिप्रवरा ॥ १ ॥
 पच्चमहाप्रतपरिपालकेभ्य पच्चसमितिसमितेभ्य ।
 सवविरतिपुकेभ्य साधुभ्यो दानमुत्तमकम् ॥ २ ॥
 मदेभ्यश्च छिन्नहस्तेभ्यश्च दीनेभ्योऽनाद्येभ्योऽचयविरिभ्य ।
 अनुकम्पादान पुन त्रिने न कदापि प्रतिपिद्धम् ॥ ३ ॥
 उचित दानमेतद् वेलायामवेलायां द्वारप्राप्तेभ्य ।
 तद् दान दानाना त्रिनयचनप्रभावका भणिया ॥ ४ ॥
 त्रिनसाधुसाधुनां च सुकीर्तिपरेभ्यो भट्टवडुकेभ्य ।
 यद् दान तद् भणित सुकीर्तिदान मुनिपरे ॥ ५ ॥

२ छाया—

दया १ समह २ भय ३ कारुणिक ४ लज्जा ५ गौरवा ६ अधर्म ७ धर्मेषु च ८ ।
 करिष्यति ९ वृत्तसासनमिति १० दानमेव भवेद् दशधा ॥ १ ॥

३ छाया—

रोगाधुपहनेभ्यः १ सहायकेभ्यश्च २ हुज्जनादिभ्यः ३ ।
 पुत्रादिविभोगेन ४ तथा लज्जया बहुजनस्य ५ ॥ २ ॥
 यथा सेतुनडादिभ्यो ६ हिंसकादिभ्यः ७ साध्यादिभ्य ८ ।
 एव करिष्यति किञ्चिदपि ममेति बुद्ध्या यद् सके ९ ॥ ३ ॥

तदा जगड्भूकेन रायां(य ?)साधार इति विरुदं लब्धम् । तदाप्रभृति महाजनेऽपि रायांसा-
धारविरुदवान् कथ्यते । चतुरशीतिज्ञातिषु जगड्भूकरूपकाणि भद्रादिभिः सर्वत्र पठ्यन्ते । एवं
जगड्भूर्जगदुद्धारको जातः ॥

एकदा दुष्टो दुष्कालाभिधो व्यन्तरो जगड्भूसमीपं छलनाय समेतः । स च कीदृग् ?
मलिनवेशो बर्वरकेशः सर्पकर्णः कृष्णवर्णो वीभत्सरूपः पतितनेत्ररूपो बुभुक्षया पृष्ठलग्नोदरः
सर्वेषां भयङ्करः ग्राह जगड्भूकम्—भो भो जगड्भूः ! द्वादश वर्षाणि जातानि क्षुधातुरोऽहम् । तेनो-
क्तम्—भुङ्क्ष्व यथेष्टम् । दुष्कालेनोक्तम्—यदा धातोऽस्मि तदा त्वहं जितः, अन्यथा मया त्वं
जित इति पणवन्धः सौहलिनाऽप्यङ्गीकृतः । ततः स दुष्कालः प्रेतो रङ्गमण्डपाच्छादनकटं स्वक-
रेणोत्तार्य भोज्यभाजनं तमेव कृत्वा निविष्टः प्रोवाच—अस्मिन्नन्नानि क्षिपता(प्यन्ता ?)मिति । ततो
'भद्रेश्वरे' चतुःसहस्रमितमहाजनगृहाणि सन्ति, सकलमहाजना आकारिताः । प्रोक्तो जगड्भूकेन
पणवन्धः सः । अतो भो भो भ्रातरः ! अद्य कीदृशा भवन्तु यथा महाजनवचनं जयश्रियं
चरति तथा कर्तव्यम् । ततः सर्वेऽपि महाजनाः केचन ताम्रकटाहैः केचन कण्डोलकैः केचन
पृथुलकपाटफलकैः केचन वस्त्रश्लोकैः पक्वापकानानि लात्वा तत्र क्षिपन्ति । प्रेतोऽपि सर्वमाज-
हार । कणमपि न मुञ्चति स्म । स वदति स्म—भो जगड्भूः ! चोप्पडकं देहि—तदा घृततैलकु-
तुपाः प्रवाहिताः । यामं यावत् महाजनैः एहिरेयाहिरा क्रिया कृता । यामोर्ध्वं स भक्षयन्
किञ्चिदुद्गरितमन्नं दृष्ट्वा थकितोऽधुनासाविति विचार्य तैः समकालं स्थलीकृतोयं, दुर्धरा वाणि-
जानां हाकहीकहकोठाः । ततो दग्धोऽहं दग्धोऽहं वदन् पलायमानो जगड्भूकेन गाढं करेण धृतः ।
रे जगत्संहारकारक ! अधुना क यासि ? कारागारे क्षिपाम्यहं त्वाम् । स ऊचे—मां मुञ्च, अद्य
प्रभृत्यहं मनुष्यलोकं नागमिष्यामि । दक्षिणहस्तार्पणं कृत्वा मुक्तः स्वस्थानं गतः । यतः—

“स्वर्गथकी संयर्थो, देश पुढतो डुकासह

नितु नयर उअडध तिहारें तुं, वारह पुढती श्रीमालह.

अन्ने क्यो(इ?) आकलो, धारतो धीनी वाहुं

अध तो इहुं ग(डा?)म, अध तो अवतो साहुं.

हुं पापी पड्यो तुं साहुअ मित्यो, योसअंध गाढो अया.

मेहलि जगड्भूया साहा सोहलातणा जे नावुं काल आर(तेर)पनरोत्तरै.”

१ तात्पर्यम्—

स्वर्गात् सञ्चलितो देशं प्राप्तो दुष्कालः

नित्यं नगराण्युद्वासयति तदा तु व्याहरिका प्राप्ता श्रीमालस्य ।

अन्नेन करिष्याम्याकुलो धारयन् घृतस्य वाहिकाः (यद्वा धारास्तु घृतस्य वाहयामि)

किंवा तु स्फोटयामि स्थानं किंवा तु जीवन्तं गृह्णामि ।

अहं पापी पतितस्त्वं साधुर्मिलितो वचनबन्धो गाढं कृतः

मुञ्च जगड्भूक ! साधो ! सोहलतनय ! यद् नागमिष्यामि कालः त्रयोदशः पञ्चदशोत्तरः ।

तैर्धान्यैः प्रौढकोष्ठका भृताः । देशप्रदेशेषु सर्वत्र वान्यसञ्चयान् कारयित्वा एते रङ्गनिमिष्ठा इति
ताप्रपत्राणि लिखित्वा सर्वत्र धान्येषु क्षिप्तानि । ततः कियति काले गते विकराले दुष्काले पतिते
खादतपित्रता क्रिया नष्टा, भर्ता स्त्री मुक्ता, स्त्रिया भर्ता मुक्तः, शिशवोऽपि विक्रीता इत्यादि ।
सर्वत्र सीदनकालो जातः । तदा जगद्भूकेन सर्वत्र दानशाला मण्डापिताः । प्रचुराणि सस्यानि दीर्य-
मानानि रङ्केभ्यः । भूपैर्धान्यार्थं जगद्भूको याचितः—सुवर्णमाणिक्यादिकं गृहाण, परं सीत्य सम-
र्पय । तेनोक्तम्—रङ्गसात्कृत सर्वं युष्माभिरपि तदादीयताम्, तैर्बुभुक्षवशतस्तथैव कृतम् । यतः—

“अहं य मूढ(ड) सहस्स दिद्ध वीसल वडवीरह
घार मूढि(ड) सहस्स दिद्ध सिंधूया रायहमीरह ।
गज्जणवड् सुलताण दिद्ध मूढि(ड) सहस्स एकवीसह
मालवपति अटार प्रतापसीहराय सहस्स वचीसह ।
शत्रुजय रङ्गयगिरि दानशाला भारोत्तरी(रइ ?)
जगड्घ्या साहा सोहलातणा पुण्यप्रसिद्ध रापी (तेर) पन्नरोत्तरइ ॥ १ ॥”^{१५}

१ खादत पिबत इति यस्यां क्रियाया सा खादतपिबता, तिष्ठ-तस्य तिष्ठ-तेन सह समास ।

२ 'दीयमानानि दीयमानानि' इति क-पाठ । ३ धा-यम् ।

४ तात्पर्यम्—

अष्ट च मूढकसहस्राणि दत्तानि वीसलाय वडवीराय
द्वादश मूढकसहस्राणि दत्तानि सै-घनीयराजहम्मीराय ।
गर्जनपतये सुरप्राणाय दत्तानि मूढकसहस्राणि पञ्चविंशति
मालवपतये अष्टादश प्रतापसिंहाय राधे सहस्राणि द्वात्रिंशत् ।
शत्रुअयरैवतगिर्योर्दानशाला द्वादशोत्तर (शतम्)
जगद्भूना साधुना सोहलतनयेन पुण्यप्रसिद्धी रक्षिता (प्रयोदशे) पञ्चदशोत्तरे ॥ १ ॥

५ सन्तुल्यता श्रीसर्वान् दसुरिरचितस्य जगद्भूचरितमहाकाव्यस्य पद्यसंगस्य निम्नावतारितपर्यै —

“जगौ वीसलदेवाय, जगद्हरिति पपदि ।
तमे पाप श्रियते, चेज्जना दुर्भिक्षपीडिता ॥ ८९ ॥
वदावष्ट सहस्राणि, स तस्मै कणमूढकान् ।
श्रीमालान्वयकोटीर-स्त्रिधा वीरत्वमाश्रित ॥ ९० ॥
स द्वादश सहस्राणि, प्रददौ कणमूढकान् ।
हम्मीरगामधेयाय, सिन्धुदेशमहीमुने ॥ १२५ ॥
स ददौ गजनेशाय, मोजदीताय सत्वरम् ।
सद्दायमूढकानां च, सहस्राण्येकविंशतिम् ॥ १२६ ॥
अष्टादश सहस्राणि, स ददौ कणमूढकान् ।
भूपायाबन्धितनाथाय, तदा भद्रनयमणे ॥ १२७ ॥
राधे प्रतापसिंहाय, फादीनाथाय सोलभू ।
द्वात्रिंशत् सहस्राणि, प्रददौ कणमूढकान् ॥ १२८ ॥
द्वादशान्यधिक दान—शालाशतमुदारधी
जगद्भू सुकृताधारो, जगन्नीवापुरातनोव ॥ १२९ ॥”

१“भाषध तुं मल्लिधोष नाषध तुं डा ङहुवो,
भुं विधि तुं विधि ङेध हुं रुडेरे ऋषलला ॥ १ ॥”

इति श्रुत्वा बहु धनं ददौ ॥

॥ इति सप्तमवृत्तस्यार्थः सम्पूर्णः ॥ ७ ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

अथ सुपात्रदानमाह—

सूत्रम्—

वीराय विश्वगुरवेऽकृत चन्दना या

कुल्माषदानमनु जातसुखाऽथ तस्याः ।

मूर्धाऽप वेणिरुचिरः श्रियमस्य मौलि-

मभ्यागते वनशिखण्डिनि चन्दनस्य ॥ ८ ॥

व्याख्या—वीरायेति । या चन्दना राजपुत्री दासेन विक्रीता धनवाहेन क्रीता मूलया मुण्डिता देहल्यन्तरस्थिता वीराय—चरमजिनाय कुल्माषदानं—प्रासुकमापदानं अकृत—चकार । कथंभूताय वीराय ? विश्वगुरवे—त्रिभुवनजनधर्मदैवताय त्रिभुवनताताय वा । कथंभूता चन्दना ? अनु—पश्चात् दानानन्तरं जातसुखा—सर्वाङ्गीणसमुत्पन्नसुखा, सुवस्त्रा सालङ्कारा गतबुभुक्षा जाता । अथान्वादेशे । यत्तदोर्नित्यसम्बन्धात् तस्याः चन्दनायाः मूर्धा—मस्तकं चन्दनस्य—वृक्षस्य श्रियं शोभां आप—प्राप । कस्मिन् सति ? वनशिखण्डिनि—वनमयूरे अस्य—चन्दनस्य मौलिं—मस्तकं अभ्यागते—आश्रिते सति, शिखाग्रस्थितमयूरस्य चन्दनवृक्षस्य शोभां जहार इत्यर्थः । इयं चन्दना । अयं चन्दनः । शब्दच्छलोऽपि । कथंभूतो मूर्धा ? वेणिरुचिरः—तत्कालनवीनजातप्रवेणीशोभमानः । “पिच्छं बर्हं शिखण्डकम्” इत्यत्र शिखण्डिसार्थकनामा । कविसमये केशपाशस्य बर्हिण उपमा । यदुक्तं माघे—

“दृष्ट्वै(द्वे?)व निर्जितकलापभरामधस्ताद्

व्याकीर्णमाल्यकवरां कवरीं तरुण्याः ।

प्रादुद्भवत् सपदि चन्द्रकवान् द्रुमाग्रात्

संह(घ?)र्षिणा सह गुणाभ्यधिकैर्दुरासम् ॥ १ ॥”—वसन्ततिलका

इति सर्गपञ्चमे (श्लो० १९) ॥

१ तात्पर्यम्—

राजसे त्वं महीलोके, नार्पयसि त्वं कीदृक्षः ? ।

आवयोर्मध्ये पश्य अहं सुन्दर ऋषभक ! ।

ततः । ३ मयूरः । ४ मत्सरिणा ।

इति ॥

साधवः साधर्मिकादयः सर्वेऽपि पोषिता जगद्भूकेन । ततः सर्वतः सुकालो जातः । गृहपृष्ठ-
वाटके श्वेताकं दृष्ट्वा सेवकैः प्रोक्तम्—इतोऽघस्ताद् धनं गृह्यते । किं धनेन ? । माऽभूदस्य विनाशः ।
वर्षाकाले जलेन समूलमुन्मूलितार्कात् प्रकटितं धनं सप्तक्षेत्रीसात् कृतं जगद्भूकेन । पुनरेकदा
पोतचौरेण 'सिक्थमय्य इष्टिका आनीता रामस्येन ऋताः । स्वभार्यया तु उपालब्धः, जैनानामेष
व्यापारो निषिद्ध इति लोकापवादः । तेन दम्पत्योः परस्परं मुखावलोकनं जातम् । शीतकाले
हसन्त्या ता मदनेष्टिकाः क्षिप्त्वा उपरिष्टाञ्जलितमदनाः स्वर्णमय्यो जाताः, गुरवे दर्शिताः, धर्ममार्गे
व्ययीकारापिताः । इत्येव जगद्भूकेन चतुर्विधसङ्घेन सह 'शत्रुञ्जया'दित्तीर्थानां यात्रा कृता,
'भद्रेश्वरे' चैत्यानि कारितानि । धर्मार्थं हृष्टो मण्डितः, जैनागमानि लिखापितानि इत्यादीनि
बहूनि धर्मकार्याणि चक्रिरे । इति जगद्भूकप्रबन्धः समाप्तः ॥

कीर्त्तिताने यथा 'श्रीशत्रुञ्जय'सङ्घपतितिलक विभ्रत् समराह्वयो वणिजा वरः 'सिद्धाचल'-
मागच्छति तदा चारणकेन प्रोक्तम् । यतः—

“साह तु सभरो साह, भीम सर्व साहूदीया ।

नदी तो गगाप्रवाह, भीम सर्व वाहूदीया ॥ १ ॥”

तस्मायश्च ददौ इति सङ्घेपत' ।

अथ पुनः श्रीवस्तुपालः ससङ्घः श्री'शत्रुञ्जये' देवान् नत्वा अग्रतश्चलन् 'दिवक'पत्तने
ययौ । अत्रान्तरे सङ्घमध्ये सोमेश्वरपण्डितेन काव्यशुक्तं वस्तुपालं प्रति । यतः—

“लक्ष्मि ! प्रेयसि ! केयमास्यशितिता वैकुण्ठ ! कुण्ठोऽसि नो

नो जानासि पितृर्विनाशमसमं सहोत्थितैः पाशुभिः ।

माऽभैर्भीह ! गमीर एष भविताऽभोधिथिर नन्दतात्

सहेशो ललितापतिर्जिनपतिस्त्रात्राम्बुकुल्यां सृजन् ॥ १ ॥”—शार्दूल०

ततो वस्तुपालेन तस्य लक्षद्रव्यं दत्तम् ॥

पुनरेकदा'सुर्जदा'चले गतो विमलवमतिं वस्तुपालस्तत्र चारणेनोक्तम् । यतः—

१ मदमध्य ।

२ तापर्यम्—

सापुस्त्य समर' साधुः अन्ये सव सापुका (छपुसाधय) ।

नदी तु गगाप्रवाहः भग्ये सव पादकाः ॥

३ सुकाल इयामता । ४ द्वे दृष्ण । ५ अस्माकम् । ६ भविष्यति ।

वीरस्य कैवल्योत्पत्तौ चन्द्रनाया दीक्षा, मृगावतीक्षामणावसरे कैवलं क्रमेण (सा) मुक्तिं गतेति सम्पूर्णाः प्रवन्धः ॥

अष्टमवृत्तस्य सम्पूर्णोऽर्थः ॥ ८ ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

खण्डम्—

दारिद्र(द्व)दोषतिमिरैर्नियमेन मुक्ताः

सत्पात्रदानसुदिनोदयसङ्गमाद्याः ।

पृष्ठानुगामिकटके निकटे सटङ्के

चौरैरिवाशु पशवः प्रपलायमानैः ॥ ९ ॥

व्याख्या—सत्पात्रदानेन—साधवे दत्तदानेन सुदिनस्य—सुकृतदिवसस्य उदयो येषां ते एवंविधाश्च ते सङ्गमाद्याश्चेति 'कर्मधारयः' । शालिभद्रपूर्वभवसङ्गमगोपालकप्रभृतयो जीवा दारिद्र(द्व)दोषतिमिरैर्नियमेन मुक्ताः—त्यक्ताः । कैरिव ? चौरैरिव । यथा चौरैराशु—शीघ्रं पशवः—गवादयो मुक्ताः । कस्मिन् सति ? पृष्ठानुगामिकटके—पृष्ठे शीघ्रगतिगामिनि सैन्ये निकटे—समीपे सति । कथंभूते कटके ? सटङ्के—सकोपे । कथंभूतेः चौरैः ? प्रपलायमानैः—काकनाशं नष्टैः ।

“टङ्को नीलकपित्थेऽसि—कोशे कोपेऽश्मदारणे ।

मानान्तरे खनित्रे च, जङ्गायां टङ्गणेऽपि च ॥ १ ॥”—अनु०

इति हैमानेकार्थः (श्लो० २४) ॥

अत्र सम्बन्धो लेशतः—

'छम्माणि'नामग्रामे गोपालनामा एको गोकुलिकः । तस्य स्त्री रमणकी । तयोः पुत्रः मरुकनामा । सिंहेन मारितो गोपालको मृत्वा 'राजगृहे' गोधननामा गोपो जातः । तस्य भार्या नर्मदा । तस्याः कुक्षौ पूर्वभवसम्बन्धी पुत्रो जातः । तस्य सङ्गमक इति नाम । इति जनकसुतयोर्द्वितीयो भवः ॥

गोधनोऽनेकलोकानां महिष्यश्चारयति । एकदा सन्ध्यायां पश्चाद् बलमानः 'स्वर्णवालुका'-नदीतीरे एकं मुनीश्वरं ददर्श । गृहे समागतस्यापि तस्यैव हृदि ध्यानं स्थितम् । अतिप्रभातेऽग्निसम्बलमादाय तटिनीतटे समागतः । तं शीतार्तं दृष्ट्वा अत्यन्तकरुणार्द्रचित्तः शुष्ककाष्ठसञ्चयेनाग्निं प्रज्वाल्य साधोः शीतं व्यपोहयत् । साधुः प्रतिमाप्रतिपन्नः कायोत्सर्गं नापारयत् । साधुवैयावृत्य-पुण्यानुमोदनात् प्राप्तोच्चगोत्र एकदा सिंहेन मारितः । मुनेर्ध्यानवशात् मृत्वा 'राजगृहे' गोभद्रनामा श्रेष्ठी बभूव । सङ्गमस्तु कियति काले सुसाधवे सबहुमानं पायसदानं दत्त्वा मृत्वा गोभद्रभद्रयोः पुत्रः शालिभद्रनामा जातः । इति जनकपुत्रयोस्तृतीयभवः ।

अत्र सम्बन्धलेशः—

‘चम्पा’यां दधिवाहनधारिण्योः सुता चन्दनवाला । इतश्च ‘कौशाम्बी’पतिशतानीकभू
पेन ‘चम्पा’ भग्ना । केनचित् पदातिना चन्दना गृहीता ‘कौशाम्बी’ नीता विक्रीता । घनवाहेन
श्रेष्ठिना क्रीता, पुत्रीस्थाने स्थापिता । एकदा श्रेष्ठिनः पादप्रक्षालनावसरे चन्दनायाः केशपाश
भूमौ पतित दृष्ट्वा श्रेष्ठिना तदादाय स्वाङ्के स्थापितम् । त वीक्ष्य मूला तत्पत्नी क्रुद्धा । एषा वर्षमाना
मम सपत्नी भविष्यतीति विचिन्त्य श्रेष्ठिनि हृष्ट गते सति तत्केशपाशमपनीय मुण्डिता जञ्जीरिता
विधाय शून्यगृहे स्थापयित्वा स्वत एव मरिष्यतीति ध्यात्वा स्वयं पितृगृहं गत्वा तत्रैव स्थिता ।
दिनत्रयं जातम् । तद्वीर्या न कोऽपि श्रेष्ठिनः पुरतो वक्ति । यतः—

“कत म धडाव कुडाडीठ, डु ताडरध कुडाडि,
धाते लाडड डाडती, लुळे करती वाडी १
कतडो भिर्यारे स्यु करध, लु धरी हध कुनारि,
उसी वधेदे आगला, उअररध हाथ भिर्यार (?) २”

एकया जातकरणया श्रेष्ठिने कथितम् । तेन समुद्राद्य तालरु (सा) निष्कासिता । (तस्यै)
सर्पकोणके कुल्मापान् दत्त्वा निगडभञ्जनार्थं लोहकारानयनार्थं गतः श्रेष्ठी । म्लानमुखी चन्दना
चिन्तयति—अहो कर्मणा गतिरीदृशी । यदि कोऽप्यतिथिः समेति, तदा तस्मै दत्त्वा पारण कर-
वाणि । यावत् तस्यौ तावत् महावीर आजगाम । त च विलोक्य जातानन्दा समुत्थाय प्रोचे—
स्वामिन् ! भिक्षा गृहाण । भगवता चिन्तितम्—अभिग्रहपूर्तिर्जाता, पर नेत्रयोः (नेत्राभ्यां?)
अश्रयो न पतन्ति । देहलीमध्ये पादौ स्तः । न एको बहिरेकोऽन्तः । अतो भगवान् न गृह्णाति ।
पृष्ठतो बलात् तथा दुःखेनाश्रुपातो विहितः । उचालतया एक. पादो देहल्याः बहिरेकोऽन्तरा-
जात । भगवता पारण कृत पञ्चदिनेने पण्मासे । पञ्च दिव्यानि जज्ञिरे । वेणीदण्ड. पुनर्न-
वीनो जातः । निगडे नूपुरे जाते सर्वत्र यशो विस्तृतम् । यतः—

“पृथ्वीनाथमुता भुञ्जिष्यचरिता जञ्जीरिता मुण्डिता
धुत्क्षामा रुदती विधाय पदयोरन्तर्गता देहलीम् ।

कुल्मापान् प्रहरद्वयव्यपगमे सर्पस्य कोणे स्थितान्
दद्यात् पारणकं तदा भगवतः सोऽय महाभिग्रहः ॥ १ ॥”—शार्लू

१ विधायताम्—

“माघिका वृक्षिके भग्नाः, क्षये भग्ना भिषगवरा ।

पण्डिता मूर्खके भग्नाः, स्त्रीषु भग्न जगन्नयम् ॥ १ ॥

२ तापयम्—का त ! मा घटय कुठारं अहं तव कुठारिका, दत्ते काष्ठानि पाटयन्ती त्रिद्वया कुशांगा वृत्तिम् ।
का ठकः बराक किं कुपात् यद्गृहे भवति कुनारी ।

३ “दासः मेव्य परिस्कृदो मुञ्जिष्यपरिकर्मणो” इति ह्येव (अभि० का० ३, स्तो० २४) ।

सन्मुखमागच्छते मासक्षणकाय साधवे क्षुधितोऽपि ददौ । अतो दानप्रभावात् सम्पूर्णचन्द्रस्वम-
स्रचितो 'वेनातटे' राजा वभूव । कश्चिज्जटिल एतत्स्वमस्रचितोऽपि निष्पुण्यत्वात् घृतगुडमिश्रं
भण्डकमेव लभते स्म, नान्यत् ॥

॥ इति दशमवृत्तस्यार्थः सम्पूर्णः ॥ १० ॥

५ ५ ५ ५

सूत्रम्—

जैनेन यन्नरकहेतुरपात्रमुक्तं

मुक्तं मुधा तदपरेण कथं श्रितं ही ? ।

मद्यादि यत् परिहृतं सुधियाऽथ यज्ञे

पीतं न किं तदपि दुर्धरवाडवेन ? ॥ ११ ॥

व्याख्या—जैनेन—जैनगीतार्थेन यत् अपात्रं—कुपात्रं नरकहेतुः उक्तम्, अत एव मुक्तं—त्यक्तम् ।
ही इति खेदे । अपरेण अन्यतीर्थिना नरेण तद् अपात्रं मुधा—निरर्थकम्, कथं संभावनायाम्,
श्रितं—आश्रितम् । अत्र दृष्टान्तमाह—सुधिया—पण्डितजनेन यत् मद्यादि—मदिरादिकं परिहृतं—
त्यक्तम्, अथान्वादेशे, दुर्धरवाडवेन—उद्धतविप्रेण यज्ञे तदपि मद्यादिकं न पीतम्? अपि तु
पीतम् । उन्मत्ता विप्रा वदन्ति—

“अजं हत्वा सुरां पीत्वा, कृत्वा च पलभक्षणम् ।

हस्तिना ताड्यमानोऽपि, न गच्छेज्जिनमन्दिरे ॥ १ ॥”

अत्र जैन आह—

“अजं हत्वा सुरां पीत्वा, कृत्वा च पलभक्षणम् ।

ब्राह्मणोऽपि गजोद्धान्तो, न प्रवेश्यो जिनालये ॥ १ ॥”

इति । मूढविप्रा अर्थं न जानन्ति, यतः जिनस्य—कृष्णस्य मन्दिरे न गच्छेत्, कृष्णमूर्तेरा-
शातनत्वात् । अतोऽर्हच्चैत्ये तु सर्वथा प्रवेष्टुमयोग्य ईदृक् । जिष्णुनामालिषु “मार्जजिनौ कुमो-
दकः” इति हैमः (अभि० का० २, श्लो० १३०) ।

अत्रापात्रदाने दृष्टान्तः—

मुखप्रियनाम्ना विप्रेण दासीसुतभीमनामा सूदो रन्धनार्थं रक्षितः । भीमेन प्रोक्तम्-
सर्वेषु विप्रेषु शुक्रेषु सत्सु यत् शेषं अन्नादिकं उद्गरितं तत् सर्वं मदीयम् । तेनोक्तम्—एवमस्तु ।
नित्यशो मुखप्रियेण सहस्रसंख्या विप्राः पोषिताः । अथ भीमेन तेनान्नादिकेन जैनसाधवः
पोषिताः । ततो मृत्वा मुखप्रियः भवभ्रमणं कृत्वा सेचनकनामा गजो जातः । भीमस्तु सुरो

गोभद्रो दीक्षा लात्ना देवो जज्ञे । अवाधिना ज्ञातभवत्रयसम्बन्धिपुत्रत्वेन स्नेहेन भोगसामग्री
 पूरिता । क्रमेण शालिभद्रो धन्यकश्च दीक्षा गृहीत्वा 'वैभार'गिरौ अनशनमादाय 'सार्थ-
 सिद्ध' गतौ 'महाविदेहे' श्रुक्तं गमिष्यतः । इति सम्बन्धः सक्षेपतः । इत्येव सुपात्रदानतो बहवः
 सम्बन्धा वाच्याः । सुपात्रदानफलम् । यतः—

“किमप्यतिथिदानस्य, मारात्म्यं सुमहत्तमम् ।

यत्रान्नमात्रतः स्वर्गा—पवर्गसुखसङ्गमः ॥ १ ॥”—अनु०

इति पद्मानन्दे । अतिथिलक्षणमाह—

“तिथिपत्रोत्सवाः सर्वे, त्यक्ता येन महात्मना ।

अतिथिं त विजानीयात्, शेषमभ्यागत विदुः ॥ १ ॥”—अनु०

॥ इति नवमवृत्तस्वार्थः सम्पूर्णः ॥ ९ ॥

५ ५ ५ ५

धनम्—

दानं ददौ सुमुनये क्षुधितोऽपि योऽतो

निःस्वोऽपि भूपतिरभूद्विह मूलदेवः ।

यत् कीचकः श्रयति सार्थकतां नितान्त-

मन्तर्गतस्य मरुत स किलानुभावः ॥ १० ॥

व्याख्या—यः क्षुधितोऽपि सुमुनये दानं ददौ इह—लोके अतः—दानपुण्यात् स मूलदेवः
 निःस्वोऽपि—निर्धनोऽपि भूपतिः अभूत्—बभूव । दृष्टान्तमाह—यत् कारणात् कीचकः नितान्त-
 अतिशयेन सार्थकता—यथार्थतास्वामिधेयता श्रयति । “स्वन् वातात् स कीचकः” इति हैम-
 (अभि० का० ४, श्लो० २१९) वचनाद् वायुना सच्छिद्रो वशः शब्दं करोति स कीचक
 उच्यते । किलेति सत्ये । सः अनुभावः—प्रभावः अन्तर्गतस्य मरुतः—वातस्य वर्तते इति ॥

अत्र सम्बन्धः—

कश्चित् मूलदेवामिधो राजपुत्रः द्यूतव्यसनित्वात् स्थानभ्रष्टः पर्यटन् कस्याश्चित् नगर्यां गतः ।
 परं मूलदेवः सकलकलापानम् । तेन तत्र तद्गुणरञ्जितवेश्या तत्सङ्गं न त्यजति । परस्पर
 भृशं प्रीतिर्जाता । ततो निर्द्वन्द्वत्वात् तत्कुट्टिन्याऽचलवणिजा सह कृतोपायेन निष्कासितो मूल-
 देवोऽटनीमूलस्य कस्मिंश्चिद् ग्रामे भिक्षावृत्त्या कुलमापान् गृहीत्वा यावद् ग्रामद्वारमागच्छत् तावत्

१ अथ सोमो योगशास्त्रस्वोपश्रुति (प० ५४)—धर्मसङ्गद (प० ९)—धातुप्रतिक्रमणसूत्रप्रति (प०
 १०४)—धातुगुणविवरण (प० ४५) प्रमुगप्र-येषु दृश्यते ।

छन्नस्थावस्थायामपि, यतः—

“अभिन्नभोक्ता भृशमोतुना च
शुना च भुङ्क्तेऽतिथिसंविभागे ।

एकत्र काकश्चटकेन साफ-

माकण्ठमाहारमिहाजहार ॥ १ ॥”—उपजातिः

(इति) पद्मानन्दे ।

“किं स्वर्गेण सदा द्रुमाश्मपशुतो यत्रार्थलाभस्पृहा
किं वा भोगिपुरेण यत्र सततं वाताशनैः स्थीयते ? ।

किं वा मुक्तिपुरा न यत्र वृषभस्वामी समाराव्यते

मर्त्यत्वं प्रभुरप्ययं भवतु नः सर्वैस्तदेतीहितम् ॥ १ ॥”—शार्दूल०

इति पद्मानन्दकाव्यैकादशे सर्गे ।

तीर्थङ्कराः किं किं हितं न विदधति इति तदुपरि दृष्टान्तमाह—भगवान् मुनिसुव्रतो जिनः
केवलज्ञानेन भव्यान् प्रतिबोधयन् निशि ‘प्रतिष्ठान’नाम्नि पुरेऽन्यदा समवासापीत् । तदा ‘भृगु-
कच्छे’ पुरे प्रभाते पूर्वभवमित्रमश्वं हन्यमानं ज्ञात्वा तस्यां निशायामवाचलत् । अन्तराले ‘सिद्धि’-
पुरे रात्रिमध्यं क्षणं प्रभुर्विशश्राम । ततो रात्रिचारेण पटिं योजनान्यतिलङ्घ्य च ‘भृगुकच्छे’
‘कोरट’नाम्नि वने प्रभाते देवकृतसमवसरणं प्रभुरलञ्चकार । तत्र तुरङ्गमारुह्य जितशत्रुनृप
आगतः । प्रभुं नत्वा देशनां शुश्राव । तदनन्तरं जिनमपृच्छत्—अत्र समवसरणे हे भगवन् ! के के
जीवास्त्वत्कथितं धर्मं प्रापुः ? । प्रभुणोक्तम्—एकस्तवाश्वः, परं नापरे । राजाऽऽह—तत् किम् ?
जिनेनोक्तम्—शृणु । तथाहि—

‘चम्पा’यां सुरश्रेष्ठनामाऽहं धराधनोऽभूवम् । तत्र घोटकजीवो मत्तिसागरनामा मन्मित्रं
वभूव । परं स च मायी मिथ्यात्वी कालान्तरे मृत्वा भवं आन्त्वा ‘पद्मिनीखण्ड’पत्तने सागर-
दत्ताख्यो वणिग् मिथ्यात्वी वभूव । तत्र जिनधर्मनाम्ना श्रावकेण सार्धं गाढं प्रीतिस्तस्य
जाता । एकदा श्रावकेणायं मुनिपार्श्वं नीयते स्म । मुनिना प्रोक्तम्—

“मृण्मयं हैमनं रत्न—मयं वा विम्बमार्हतम् ।

यः कारयेत् कुकूर्माणि, स मश्नाति भवान्तरे ॥ १ ॥”—अनु०

इति श्रुत्वा सागरदत्तेन जैनं सौवर्णं विम्बं कारापितं, साधुभिः प्रतिष्ठितम् । पूर्वं मिथ्यात्वि-
त्वात् नगरवहिः शिवायतनं कृतमस्ति । तत्र शिवायतने पूजकैर्घृतकुम्भेभ्य आकृष्यमाणेभ्यश्चूर्ण्य-
माना उपदेहिका आलोक्य स वस्त्रेणापानयत् । तं विलोक्य भृशं ते ताः मर्दयन्ति स्म । रे ! त्वं

भूत्वा 'राजगृहे' श्रेणिकधारिणीपुत्रो नन्दीपेणनामा जज्ञे । क्रमेण दीक्षितो वीरान्तिके ।
दशपूर्वधारी कन्दर्पाभिभूतो निष्काचितभोगकर्मत्वाद् वेद्यागृहे द्वादश वर्षाणि स्थितः । प्रति-
दिन दश दश नरान् प्रतिरोधयन् वीरान्ते दीक्षा ग्राहयन् काल गमयति स । द्वादशवर्षान्ते
पुनर्दीक्षा गृहीत्वा मुक्तिमगमत्, महानिशीथवचनात् । अन्यत्र देवो दृश्यते । इति पात्राप-
त्रदानफलम् ।

॥ इति एकादशवृत्तार्थः ॥ ११ ॥

५ ५ ५ ५

अथ पात्रदानप्रसङ्गात् सप्तश्रेणीमाह—तत्र प्रथम जिनविम्ब चाश्रित्याह—
सप्तम्—

तीर्थङ्कराः सकलदोषविमुक्तदेहा.

स्नेहान्मिथो गलितसिंहगजादिवैराः ।

संतपूजिता विदधतीह हितं न किं किं

चिन्त्यो न हन्त महतां यद्वि वा प्रभाव. ॥ १२ ॥

व्याख्या—इह-लोके तीर्थङ्कराः सत्-निरन्तर पूजिताः अथवा सम्यक् प्रकारेण पूजिताः
सन्तः किं किं हित-चाञ्छित न विदधति ? अपि तु सर्वं चाञ्छित कुर्मन्त्येव, भक्तानामिति शेषः ।
कथभूता. तीर्थङ्कराः ? 'सकलेति' सकलैः-समस्तैः दोषैः-अन्तरायादिभिः दोषैर्विमुक्त देह येपा
ते । पुनः कथभूता तीर्थङ्कराः ? स्नेहात् मिथ-परस्पर गलित-नष्ट सिंहगजादीना वैर येभ्यस्ते ।
यदि वा हन्तेति निश्चयेन । महता-गरिष्ठाना प्रभाव. अचिन्त्यः-अचिन्तनीयः । यतः

“मैत्रौ प्रमोदा करुणामुदासता

प्रभ्रुस्तथाऽपुण्यदिमा समा यथा ।

द्वेषो विपादोऽकृपता स्वकान्यता

तेषा द्विषो मीनमिया प्रपेटिरे ॥ १ ॥”-इन्द्रवशा

(इति) पद्मानन्दे ।

“सारङ्गी सिंहशाव स्पृशति सुतधिया नन्दिनी व्याघ्रपोत

मार्जारी हसनाल प्रणयपरिवशात् केकिकान्ता भुजङ्गम् ।

वैराण्याजन्मजातान्यपि गलितमदा जन्तवोऽन्ये त्यजन्ति

श्रित्वा साम्यैकरूढं प्रशमितकलुष योगिन क्षीणमोहम् ॥ १ ॥”-अग्धरा

तस्मिन्नेवावसरे बहुशिष्यसंयुतैः समस्तसङ्घक्रियमाणमहोत्सवैस्तन्मार्गमागच्छद्भिः सकलशास्त्र-
निपुणैः क्षमाधराह्वयस्त्रिभिस्तत्पद्यमाकर्ष्य धिग् मिथ्यामतिं त्वामिति विचिन्त्य प्रोक्तम्—

“भक्त्वा काचन भूरिस्त्रविगलत्तन्मलकैदिनी

सा संस्कारशतैः क्षणार्धमधुरां ब्राह्मामुपैति द्युतिम् ।

अन्तस्तत्त्वरसोर्मिधौतमतयोऽप्येतां तु कान्ताधियाऽऽ-

श्लिष्यन्ति स्तुवते नमन्ति च पुरः कस्यात्र पृच्छर्महे ? ॥ १ ॥”-शार्दूल०

इति श्रुत्वा विप्रेणोक्तम्—यतिवराः ! सुष्टुक्तं, परं भवतां कोऽपि धर्मो न ज्ञायते । यतः—

“नो वापी नैव कूपो न च वरसरसी नैव गङ्गा न तीर्थं

नो ब्रह्मा नापि विष्णुर्न च दिवसपतिर्नैव शम्भुर्न दुर्गा ।

विप्रेभ्यो नैव दानं न च जपनविधिर्नैव होमो हुताशे

रे रे पापण्डमुण्डाः ! कथयत भवतां कीदृशो धर्मलामः ? ॥ १ ॥”-स्रग्०

तदा स्त्रिणा प्रोक्तम्—

“सर्वीयोक्तो न धर्मो निखिलजनहितो नैव देवो जिनेन्द्रो

रागद्वेषैर्विमुक्तो न च [सु]चरणधराः साधवो निःस्पृहास्ते ।

शुद्धं दानं न शीलं न च विरतिलवो नार्पभिः (१) प्रोक्तवेदा

रे रे पापण्डविप्राः ! कथयत भवतां कीदृशः स्वस्तिधर्मः ? ॥ १ ॥”-स्रग्०

किं स्वानेनापि नीरे सततनिशिचराः कर्मचण्डालमुख्या

लोभोद्रेकाः कुशास्त्रैर्नरकपुरमहासार्थवाहा जनानाम् ।

निर्लिंशाः सत्यहीनाः स्मरभरविधुरा ब्रह्मविज्ञानमुक्ता

रे रे पापण्डविप्राः ! कथयत भवतां कीदृशः स्वस्तिधर्मः ॥ २ ॥-स्रग्०

परं स्त्रिमिरुक्तम्—अनया शुष्कवादतया किम् ? भो भट्ट ! देवस्य परीक्षा कर्तव्या । यतः (लोक०)—

“नेत्रैर्निरीक्ष्य विलकण्टककीटसर्पान्

सम्यग् यथा व्रजति तत् परिहृत्य सर्वान् ।

कुञ्जानकुश्रुतिकुमार्गकुदृष्टिदोषान्

सम्यग् विचारयति कोऽत्र परापवादः ? ॥ १ ॥-वसन्त०

रागद्वेषौ विनिर्जित्य, किमरण्ये करिष्यसि ? ।

अथ नो निर्जितावेतौ, किमरण्ये करिष्यसि ? ॥ २ ॥”-अनु०

श्वेतपटैः पापण्डिमि' प्रतारितोऽसि इति वदन्ति स्म । तदा निर्दया एते इति तेन सागरदत्तेन त्यक्ता । अनाप्तमम्यक्त्वात् मृता स चायं तव जात्यश्वोऽजायत । प्राग्जन्मकारितजिनप्रतिमाया' प्रभावात् पुनरेष मम सयोग धर्मसयोग च प्रापत् । इति श्रुत्वा जातजातिस्मृतिः ततोऽद्यः म्यामिन' पार्श्वेऽनशन कृत्या 'सहस्रारे' सुरो जातः । अवधिना प्राग्जन्म विज्ञाय सोऽश्वदेवोऽत्रागत्य स्वर्णप्राकारस्था मुनिस्तुव्रतप्रतिमा विदधाति स्म । अथावबोधाय 'भृगुकच्छ' पुरमभूत् तदा अत्र सर्वयो—

जगमतिदथ तुरगमसगमरगमहानिधिकारन जानी
भाषे प्रयोजन योजनसाठि निशाये(स)मे आये जो निरम(मं?)लनानी
अच्छ मही भृगुकच्छ सुलच्छन पावन कीनी मुधाकिर वानी
ताके नमो मुनिस्तुव्रतके पद सपदकारन तारन शानी ॥ १ ॥
॥ इति कथालेशः सम्पूर्णः ॥

अथ पुनरत्र शुद्धदेवलक्षणशुद्धगुरुशुद्धधर्मद्वरागोपरि दृष्टान्तः—

पूर्वमनन्त्या'नगर्यां शास्त्रप्रिय इति नाम्ना विप्रो घनाढ्यो वसति । तस्य प्रिया गुणवती वर्तते । पर स च कीदृश ? समस्तवेदपारगामी, शब्दशास्त्रनिपुणमतिः, तत्कालकाव्यकरणाल्यन्तरति, घटसरस्वतीवत् सस्कृतजल्पनशक्तिः, छन्दोऽलङ्कारादिसकलशास्त्रदृष्टतिः, मिथ्यात्वनासि तमतिरस्ति । तत्प्रियाऽपि शब्दशास्त्रादिसस्कृतजल्पनादौ विदुषी वर्तते । एकदा शास्त्रप्रियः काञ्चिद् रमणीं गच्छन्तीं दृष्ट्वा प्राह—

“वक्र पूर्णशशी मुधाऽधरलता दन्ता मणिश्रेणय'
कान्तिः श्रीर्गमन गज परिमलस्ते पारिजातद्रुमाः ।
वाणी कामदुघा कटाक्षलहरी सा कालकृच्छलटा
तत् किं चन्द्रसुरि ! त्वदर्थममरैरामन्यि दुग्धोदधिः ? ॥ १ ॥”—शाईल०
“जन्मम्यान न सलु विमल वर्णनीयो न वर्णो
दूरे शोभा वपुषि निहिता पद्मशङ्का तनोति ।
विश्वप्रार्थ्य' सकलसुरभिद्रव्यदर्पापहारी
नो जानीम परिमलगुण कस्तु फस्तूरिकाया' ॥ २ ॥”—मन्दाग्यान्वा

१ तापर्यम्—

अहमर्थं तुरगमसगमरगमहानिधिकारं गणया
भाषणे प्रयोजन योजनपटि निताममय आगतो यो निर्मलशानी ।
अप्यथा मही भृगुकच्छस्य सुलक्षणेन परिशील्यता मुधाकिरवाप्या
तस्य ममत् मुनिमुमगस्य पादौ तस्यद्वारा तारा प्राणिः ॥

तन्मन्येऽखिलजन्ममृत्युहरणो देवाधिदेवो जिनो
 देवेष्वन्यतरेषु राजति यतो नेदं स्वरूपं क्षितौ ॥ १ ॥—शार्दूल०
 यस्यैकत्र तटे नवापि निधयः कल्पद्रुमाः कोणके
 स्वर्गक्षोणिरसातलेन्द्रपदवी श्रीश्च प्रदेशे क्वचित् ।
 अंसे यस्य वसन्ति दैवतवराः सार्धं महासिद्धिभिः
 सद्दर्माख्यनिधिं बुधाः ! कुरुत तं किं वः प्रयासैः परैः ? ॥२॥”—शार्दूल०

इति निशम्य विप्रस्य मनो ध्वनितं, ततो जिनसाधुजैनधर्मयोरपि स्वरूपं कथितम् । तदा लघु-
 कर्मत्वात् प्रतिबोधं प्राप्तः परमजैनश्रावको जातो ज्ञातनवतत्त्वः सकलजैनशास्त्रवित् साधुजनसेवा-
 कारकः मिथ्यात्वभ्रान्तिनिवारकः । तद्भार्याऽपि जैनी जाता । एकदा व्याख्याने स्वरिमुखात् सौभा-
 ग्यपञ्चमीतपस्तः सौभाग्यरोहिणीतपस्तः पतिवल्गुभमित्यादितपोसाहात्म्यं श्रुत्वा दम्पतीभ्यां सक-
 लतपांसि कृतानि उद्यापनकादिविधिसहितानि श्री‘शत्रुञ्जया’द्वितीर्थयात्रा नित्यं गृहजिनदेवपूजा-
 स्तुतिरित्यादि सुकृतानि साधुभ्यो दानानि कृत्वा परमभोगफलं ववन्ध । तत्रैका प्रातिवेशिका
 वनीनाम्नी परिवसति, धर्मलेशमपि न करोति । दिवाऽनिशमजावत् सर्वभक्षा । तयोस्तपोदानसुकृ-
 तानि दृष्ट्वा सा हसति दुर्भगत्वकर्म सा च वध्नाति स्म । ततः कालेन मृत्वा शास्त्रप्रियः ‘मथु-
 रायां’ श्रेष्ठिचन्द्रिलस्य धनाढ्यस्य पद्माभार्यायां पुत्रत्वेन समुत्पन्नो भानुनामा बभूव । तस्या-
 मेव नगर्यां गुणवती मृत्वा महर्द्धिककमलाख्यश्रेष्ठिनः सुन्दरीनाम्न्यां भार्यायां पुत्री बभूव ।
 सा च नाम्ना मनोरमा पित्रोरतीव वल्गुभा जाता । अथ भानुर्यौवनं प्राप्तः । मनोरमाऽपि
 यौवनं प्राप्ता । एकदा जिनमन्दिरे समागतौ तौ परस्परविलोकनेन जातजातिसरणेन दृष्टपूर्व-
 भवौ जातमिथोऽनुरागौ जातौ । ततः पूर्वध(भ)वज्ञापनार्थं विनोदार्थं च मनोरमा पपाठ—

“कमलदलसुनेत्रो हारविस्तीर्णतोयः
 स्तनतटयुगहंसो रोमराजीतरङ्गः ।
 चलनगतिगजेन्द्रः शर्वरीपूर्णचन्द्रो
 सुरिह जगति सेव्यः कस्य सुस्त्रीतटाकः ? ॥ १ ॥”—मालिनी

इति निशम्य भानुः ग्राह—

“विमलगिरिमुखानां निर्मिता येन यात्रा
 विशदचरणभृद्भ्यः पुण्यदानं प्रदत्तम् ।
 स्मितकुसुमसुगन्धैश्चार्चितः पूर्वमहन्
 सुरिह जगति सेव्यस्तस्य सुस्त्रीतटाकः ॥ २ ॥”—मालिनी

भवदीयदेवाः शृङ्गाररौद्ररसतरङ्गिता वर्तन्ते । तेनोक्तम्—कथम् ? । आचार्यैरुक्तम्—शृणु—
 “सन्ध्या यत् प्रणिपत्य लोकपुरतो वद्वाञ्छलिर्याचसे
 धत्से यच्च परा विलज्ज ! शिरसा तच्चापि सोढ मया ।
 श्रीर्जाताऽमृतमन्थने यदि हरेः कस्माद् विप भक्षित
 मा स्त्रीलम्पट ! मा स्पृशेत्यभिहितो गौर्या हरः पातु वः ॥ १ ॥—शार्दूल०
 एक ध्याननिमीलनान्मुकुलित चक्षुर्द्वितीय पुनः
 पार्वत्या विपुले नितम्बफलके शृङ्गारभारालसम् ।
 अन्यद् दूरविकृष्टचापमदनक्रोधानलोदीपित
 शम्भोर्भिन्नरस समाधिसमये नेत्रत्रय पातु वः ॥ २ ॥—शार्दूल०
 रामो नाम बभूव हु तदवला सीतेति हु ता पितु-
 र्वाचा पञ्चवटीवने विचरतस्तस्याहरद् रावणः ।
 निद्रार्थं जननीकथामिति हरेर्हुङ्कारिण शृण्वतः
 पूर्वं सत्तरवन्तु कोपकुटिलभ्रूमङ्गुरा दृष्टयः ॥ ३ ॥—शार्दूल०
 दर्पणार्पितमालोक्य, मायास्त्रीरूपमात्मनः ।
 आत्मन्येवानुरक्तो यः, श्रिय दिशतु केशवः ॥ ४ ॥”

पर भो भट्ट ! भवदीयशास्त्रे कानिचित् सूक्तानि वर्तन्ते तानि जैनवाक्यान्येव । यतः—

“सुनिश्चित नः परतत्रयुक्तिषु

स्फुरन्ति याः काश्चन सूक्तसम्पदः ।

तवैव ताः पूर्वमहार्णवोत्थिताः

जगत्प्रमाणं जिनवाक्यविष्णु(शु)पः ॥ १ ॥”—वशस्यविलम्

—(प्रथमद्वारिंशिकाया स्त्री० ३०)

इति सिद्धसेनोक्तत्वात् । इत्यादि श्रुत्वा भट्टेनोक्तम्—सत्यं, परं युष्मदीयदेववर्णना
 क्रियताम् । तदा स्वरिराह—

“यद्दृष्टिः करुणातरङ्गलहरी चैतस्य सौम्यं मुखं

आकारः प्रशमाकरः परिकरः शान्तः प्रसन्ना तनुः ।

१ पराम्—अपरां, गङ्गा इत्यपः । २ द्दशरथस्य ।

३ सन्तुष्यताम्—

अं दिष्टी करुणातरंगियकुण्डां पुरसस सौम्यं मुखं
 आचारो पसमाचरो परियरो सन्तो पसन्ना तण् ।
 त मन्ने जरजम्ममशुहरणो देवादिदेवो विणो
 देवाण अपराण दीसइ जओ नेय सरूय जण् ॥

अकुंपाशांधवीमश्रे-रथुर्धतिर्मरल्लियान् ।

आँघन्ताविह संयोज्य, ते भवन्तु सुखाय ते ॥ ८ ॥—अनु०

संघोगसंश्लेषविशेषसौख्यं, प्राप्नोति भावी जिनमुख्यभक्तेः ।

धर्मं विना नैव सुखस्य लेश, इतीह मे धर्मधनैरभाणि ॥ ९ ॥—उप०

इति सरससुवाक्यैः कर्णपणैः पवित्रै-

निहितहितविचित्रैर्जैनधर्मोद्यमोक्तैः ।

पतिमुखकमलोत्थैर्या प्रबुद्धाऽस्ति धन्या

श्रयति सुकृतकृत्यं जङ्गमा साऽपि लक्ष्मीः ॥ १० ॥—मालिनी

इति भर्तृवचनानि । मनोरम्भाऽप्यवसरे भानुं भर्तारं सम्बोधयति । तथाहि—

जीवितेश ! जिनराजपूजनं, प्राणनाथ ! परमेष्ठिकीर्तनम् ।

आर्यपुत्र ! मुनिराजसेवनं, स्याद्धृदीश ! शिवसौख्यसाधनम् ॥ १ ॥—रथोद्धता

सेव्यते यदि जिनेन्द्रशासनं, प्राप्यते शिवदरत्नकत्रिकम् ।

अन्यशासनगते च लभ्यते, संसृतिभ्रमणमेव केवलम् ॥ २ ॥—रथो०

यतः—

गम्यते यदि मृगेन्द्रमण्डलं, लभ्यते करिकपोलमुक्त(मौक्ति)कम् ।

जम्बुकालयगतेऽपि लक्ष्यते, वत्सपुच्छखुरचर्मखण्डितम् ॥ ३ ॥—रथो०

इच्छतीश ! परशासने जनो, ब्रह्म निश्चलमनश्चरं वरम् ।

देवतत्त्वगुस्तत्त्वर्धर्मिता—लक्षणेन गलिते कथं यतः ॥ ४ ॥—रथो०

अविवेकिनि भूपाले, करोत्याशां समृद्धये ।

योजनानां शतं गन्तुं, करोत्याशां स मृद्धये ॥ ५ ॥—अनु०

अन्त्यचरणे मृदः—मृत्तिकायाः हयः—अश्वः । समृद्धय इति स्पष्टम् ।

स्यात्पदाङ्कितसमस्तवस्तुकं, मञ्जुलं जिनमतं नयोऽवलम् ।

गर्वमन्दिरमहं जयाम्ययं, कोऽत्र वक्त्यपि तथोत्तरं यथा ॥ ६ ॥—रथो०

याहि शूकर ! भद्रं ते, ब्रूहि सिंहो मया जितः ।

पण्डिता एव जानन्ति, सिंहशूकरयोर्वलम् ॥ ७ ॥—अनु०

१ आघान्तपादसम्मीलने 'अरकुन्धुपार्श्वशान्तिधर्मवीरमल्लिश्रेयान्' इति । २ शुभपतेः शुभस्त्रियाः इत्यादियोगः संयोगः, तस्य श्लेषः—सङ्गमः । ३ भावी भवी इति शब्दप्रभेदः, प्राणीत्यर्थः । ४ हृदयेश्वर ! ।

५ सुभाषितरत्नभाण्डागारे (पृ० २४१) तु पाठो यथा—

“गम्यते यदि मृगेन्द्रमन्दिरे लभ्यते करिकपोलमौक्तिकम् ।

जम्बुकालयगतेन लभ्यते वत्सपुच्छखुरचर्मखण्डनम् ॥”

६ 'धर्मता' इति क-पाठः । ७ स्यात्पदमनेकान्तघोतकं तेन लक्षितं सकलवस्तु ।

ततो द्वावपि गृहं गतौ स्वाभ्यां स्वाभ्या मातरपितराभ्यां ज्ञातवृत्तान्ताभ्या मिथः परिणा-
यितौ द्विदेहावेकजीवाविन बभूवतुः । जातिसरणत्वात् पूर्वाम्यसित काव्यकरणसंस्कृतजल्पनेन
मिथो विनोद कुर्वते स्म । लोके सौभाग्यभाजन जातौ प्रेमरससागरनिमग्नौ, सुसयोगो धर्मेणैव
प्राप्यत इत्यागमोक्ते । तयोरवसरे परस्पर प्रेमालापा धर्मयुक्ता एव भवन्ति । तथाहि राज्यव-
साने भानुः खर्त्री प्रति प्राह—

“सुकोमले ! चन्द्रसमानवक्रे !, प्रिये ! वदन्ती मधुरा च वाणीम् ।

सम्यग् जिनेन्द्रसरणाय शीघ्र-मुत्तिष्ठ जैनी रजनी जगाम ॥ १ ॥—उपजाति

कुर्वन्ति सत्साधुगणाः स्वकृत्य, पठन्ति शिष्या जिनभापितानि ।

ध्यायन्ति शिष्टाः परमेष्ठिमन्न, मा शेष्य वाले ! रजनी जगाम ॥ २ ॥”—उप०

शुक्राः सुपुण्य जिनराजनाम, पठन्ति सत्काश्चनपञ्जरस्थाः ।

मद्रे ! तथा स्पर्धितसारिकाऽपि, त्यज प्रमाद रजनी जगाम ॥ ३ ॥—उप०

एते पठन्ति कृत्तिनो वत जैनरक्षा-

मेते पठन्ति जिननिर्मलनामपङ्कीः ।

एते पठन्ति जिनशाश्वततीर्थमाला

मुत्थीयतां सुनयने ! रजनी जगाम ॥ ४ ॥—वसन्ततिलका

मार्गे मार्गे देवयोत्कारकामा, यान्त्यायान्ति श्रद्धया शार्द्धमुख्याः ।

चैत्ये चैत्ये श्रूयते घण्टघोष*, श्रव्यो नव्यो मुञ्च निद्रा महिले ! ॥ ५ ॥—शालिनी

एते व्रजन्ति हरिणास्तृणभक्षणाय

चूर्णिं विधातुमथ यान्ति हि पक्षिणोऽपि ।

मार्गस्तथापि सुवहः किल शीतलश्च

शय्या विमुञ्च महिले ! रजनी जगाम ॥ ६ ॥—वसन्ततिलका

श्रोत्रयोः सुमुसि ! ते सुधा वन, नेत्रयोरपि तदेव जीवनम् ।

मास एव निवसस्यऽविन्दुना, चन्दनेन परिपूरयान्तरम् ॥ ७ ॥”—रयोद्धता

वनमध्ये चकारपूरणात् वचन, पुनः वनमध्ये दकारपूरणात् वदन, अथ मासे मध्ये नकार-
पूरणात् मानसे मनसि हे स्त्रि ! त्व निवससि । आन्तर चन्दनेन पूरय । कथभूतेन चन्दनेन ?
अविन्दुना-विन्दुरहितेन । शेष स्पष्टमिति ॥ अथना पाठान्तर श्रोत्रयोरजिनपते ! सुधा वनमित्यादि
काव्य शेष तथैव पठनीयम् । हे जिनपते ! तत्र वचन श्रोत्रयो. सुधा नेत्रयोः वदन जीवित ।
हे जिन ! त्व मानसे वससि इत्यस्मिन् पक्षेऽपि सर्वं योजनीयमिति ॥

कूरम्यभावे! करुणाविहीने!, कठोरवाक्ये! कृपणा धवेऽपि ।

अलदिमके! क्रोधमुखी विमूढे!, कुरुद्वयं गोमयमानय द्राक् ॥ ३ ॥—उपजातिः

इति निरुत्तरीकृता हरिभर्ता । कोऽपि जैनमुनिः पृष्टः । तेन तस्य भार्याया अधर्मकारिण्याः पूर्वभवः कथितः । ततोऽधर्मस्य फलं ज्ञात्वा जैनधर्मिणो जातौ । तावपि क्रमेण जिनधर्मप्रसादात् गोमतीहरिभर्ता मुखिनो बभूवतुरिति ॥

अथो मनोरमा भानुश्च दम्पती अखण्डश्रावकधर्म प्रपाल्य सुखसमाधिना परमेष्ठिध्यानेन मृत्वा शुद्धर्मदेवलोके द्वां देवां जातौ । ततश्च्युत्वा 'पूर्वमहाविदेहे' स्त्रीभर्तारौ भूत्वा यौवना-वस्थायामेव दीक्षां लात्वा मुक्तिं गमिष्यतः । इति मनोरमाभानुकथा सम्पूर्णा । इति द्वादशस्य घृत्तस्यार्थः सम्पूर्णः ॥ १२ ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

सत्रम्—

अर्हन्त एव जगदीश्वरतां श्रयन्तः

सर्वातिशायिसुखदा नितरां निषेव्याः ।

हित्वाऽत्र तान् भजति मुक्तिकृते सुधाऽधी-

नीलद्दुमाणि विपिनानि न किं हि मानी ? ॥ १३ ॥

व्याख्या—भव्यैः अर्हन्त एव नितराम्—अतिशयेन निषेव्याः—सेवनीयाः । कथंभूता अर्हन्तः ? जगदीश्वरतां श्रयन्तः—त्रिभुवनाधिपत्यं दधतः । पुनः कथं० अर्हन्तः ? सर्वेभ्यः (अतिशायि—) उत्कृष्टं सुखं ददतीति सर्वातिशायिसुखदाः । हि इत्यवधारणे । (अत्र—अस्मिन् जगति) मानी मानः—गर्वः चित्तोन्नतिः सोऽस्यास्तीति मानी—मानयुक्तो नरः मुक्तिकृते—मोक्षकार्याय किं विपिनानि—वनानि सुधा—वृथा न भजति ?—न सेवते ? अपि तु सेवते । वनमध्ये तापसो भवतीत्यर्थः । किं कृत्वा ? तान्—अर्हतः हित्वा—त्यक्त्वा । कथं० मानी ? अधीः—निर्वुद्धिः । कथंभूतानि विपिनानि ? 'नीलद्दुमाणि' नीला दुमा—वृक्षा येषु तानि इति । तीर्थङ्करा (एव) अतिशायि-सुखदाः । यत उक्तम्—

“क पर्वपीयूषकरः क तारकाः

क वा स्वयम्भूरमणः क गोष्पदम् ? ।

विर्यन्मणिः क क वैयोमणिः स वा

क शं प्रभूपासनजं क राज्यजम् ? ॥ १ ॥”—वंशस्थम्

राज्यदानावसरे भरतेन प्रोक्तं प्रभुं प्रतीति पद्मानन्दे ॥

पण्डित ! स्व सदा पाप, ससारपरिवर्धनम् ।

जिनेन्द्रवचने यस्य, तस्य जन्म निरर्थकम् ॥ ८ ॥—अनु०

येन घुष्टमनोभवेन सहसा ध्वस्तो भवस्य प्रंचः

पीतो येन कठोरकर्मकलमः सिंहत्वमाविभ्रता ।

पाक येन निराकृत भवशतोपाच भजे त जिन

हीन पण्डित एव पूरणपटुर्नान्योऽत्र जाल्मो भवेत् ॥ ९ ॥—शार्दूल०

शब्दस्य तुरीये भागे, ज्ञान्यान्ते राजवर्जिते ।

धाज यत्नेन दातव्य, केविभ्यो वैभ्रमिश्रितम् ॥ १० ॥—अनु०

इत्येव मनोरमावचनानि ॥

तौ दम्पती नित्य गुरोर्मुखाद् व्याख्यान शृण्वन्तौ देवपूजा कुर्वन्तौ दानं ददतौ यथाशक्ति प्रत्याख्यान विदधतौ काल गमयत* । श्वश्रुश्वशुरयोरीव वाल्मभ्यभाजन तौ जातौ । क्रमेण मातापितरौ दिव गतौ । गृहस्वामी भानुर्जातः ॥

इत्थं पूर्वप्रातिवेशिका वनी नाम्नाऽधार्मिकी सा मृत्वाऽव नगरे भानोरेव प्रातिवेशिका-हरिनाम्नो भट्टस्य गोमती नाम्ना भार्या जाताऽस्ति । यदा परिणीय गृहमानीताऽस्ति तत्प्रभृति गृहलक्ष्मी* सर्वा नष्टा । कष्टेन गृहनिर्वाहो वर्तते । तथा गोमत्या तयो* परस्पर प्रेमालाप श्रुत्वा स्वपतिर्हरिः प्रोक्तः—शृणु, कया रीत्या भानुः स्वस्त्री जागरयतीत्यादिक पश्य । तदा हरिः प्राह—क सा ? क त्वम् ? । यतः शृणु—सा कीदृशी ?—

क रत्नकान्तिः क च काचकान्ति*, क देवगङ्घ्रिः क च भैक्षशाखा ।

क कामधेनु* क च सर्वभक्षा, पुण्येन याऽऽभाति गृहाङ्गणेऽसौ ॥ १ ॥—उपजाति

दानेन लक्ष्मीर्वचसा च वाणी, शीलेन शी(सी)ता गुणरत्नखानिः ।

रूपेण देवेन्द्रसुताऽस्ति सा तु, भाग्येन पूर्वाचरितेन लघा ॥ २ ॥—इन्द्रवज्रा

अथ त्व यादृश्यसि तादृशीं त्वा जागरयामि । शृणु—

रे रे प्रिये ! पकपटोलनेत्रे !, लम्बस्तनी(ने !) निजितकाकनादे ! ।

यत्पादनिक्षेपगलद्गृहश्री—रुचिष्ठ दुष्टे ! दलनाय गच्छ ॥ १ ॥—इन्द्रवज्रा

रे घोरनिद्रे ! कलहप्रसक्ते !, रे प्रेतरूपे ! नितरा कुरूपे ! ।

रे दुर्भगे ! भाग्यविवर्जिते ! रे, उचिष्ठ दुष्टे ! सलिलाय गच्छ ॥ २ ॥—इन्द्रवज्रा

१ घातय । २ उद्यम कुरु । ३ क्षिप । ४-६ प्रथमपद्ये पप्रहोपणात् प्रपचः, एव पीत पीडित, पाक पातक इति शेषम् । ७ दिनस्य । ८ पतुधमहरे । ९ च द्ररहिते अमायासीदिने । १० अक्षम् । ११ यतिभ्य । १२ धृतयुक्तम् । १३ धत्तूरवृक्षशाखा । १४ अजा ।
वैन० खो० ८

इति ग्रन्थे । दक्षस्य-निपुणस्य नरस्य कर्णिकायाः-कुट्टिन्याः तत्-प्रसिद्धं नटविटसेवितं पदं-
स्थानं किमु सुखाय (सम्भवि-) सम्भाव्यते ? अपि तु नेति । यतः—

“द्यूतं च मांसं च सुरा च वेश्या, पापद्धिचौरीपरदारसेवाः ।

एतानि सप्त व्यसनानि लोके, घोरातिघोरं नरकं व्रज(नय)न्ति ॥ १ ॥”—उपजातिः

अथवा दक्षस्य-निपुणभ्रमरस्य कर्णिकायाः-कमलकोशस्य पदं तत्रैव स्थिरवास्तव्यत्वेन सुखाय
न सम्भवि । यतः—

“रात्रिर्गमिष्यति भविष्यति सुप्रभातं

भास्वानुदेष्यति हसिष्यति पङ्कजश्रीः ।

इत्थं विचिन्तयति कोशगते द्विरेफे

हा हन्त हन्त नलिनीं गज उज्जहार ॥ १ ॥”—वसन्त०

अथवा दक्षस्य-जीवपुद्गलस्वभावज्ञस्य कर्णिकायाः-कर्णभूषणस्य पदं सुखाय न, विद्वत्त्वहेतु-
त्वात् । अथवैवं दक्षस्य नरस्य दक्षस्य-दुस्य वा कर्णिकायाः-हस्तिहस्ताग्रस्य पदं-स्थानं न
सुखायेति । यतो हस्तितो हस्तसहस्रं दूरतः स्थेयम् । यतः (चाणक्यनीतौ)—

“शकटं पञ्चहस्तेन, दशहस्तेन वाजिनम् ।

गजं हस्तसहस्रेण, देशत्यागेन दुर्जनम् ॥ १ ॥”—अनु०

वृक्षोऽपि गजसङ्गाद् भ(भु)यत्वं यातीति । “कर्णिका कर्णभूषणे । वीजकोशे सरोजस्य करम-
ध्याङ्गुलावपि । कुट्टिन्यां हस्तिहस्ताग्रे” इति हैमः (अनेका० का० २, श्लो० ६२४-६२५) ।
“दक्षः प्रजापतौ रुद्रवृषभे कुकुटे पटौ । दुमे” इति हैमः (अनेका० का० २, श्लो० ५६७) ।
अत्र दृष्टान्तः—कालिदासो नित्यं वेश्यायां रमते । तस्या मुखं ताम्बूलरक्तं वीक्ष्य (तेन)
प्रोक्ता गाथा—

“जीवी सासा हत्थे सासो करेइ गयणअब्भासो ।

अहवा वली(लि)ओ न वली(लि)ओ मुहवन्नं कवण सइहल्ली ! ॥ १ ॥”—आर्या

वेश्याया प्रोक्तम्—हे हला ! शृण्वतां हन्यतामयम् । तेनोक्तम्—कोऽपराधः ? । तयोक्तम्—गाथा-
मिमां भोजाग्रे श्रावयित्वा लक्षद्रव्यं लास्यामि । कविनोक्तम्—नित्यं नवीनां कृत्वा तुभ्यमर्पया-
(यिष्या)मि । मां निजापवरके जीवन्तं रक्ष । नित्यं लैक्षां लाहि । तयोक्तम्—एवमस्तु । सा तथैव
करोति । कतिचिद् दिनानि नीत्वा कविना तस्यैका गाथा दत्ता । यतः—

१ ‘मूलतः कमलिनीं’ इति सुभाषितरत्नभाण्डागारे (पृ० २३३) ।

२ छाया—

जीवे श्वासः हस्तयोः सु-आसः करोति गमनाभ्यासः ।

अथवा वलितो (जीवः) न वलितो मुखवर्णः कथं सखे ! ॥

३ लक्षशब्दः स्त्रीह्रीबलिङ्गः ।

अथ जिनान् मुक्त्वा वनानि भजति तदुपरि दृष्टान्तमाह—

भरतचक्रिपुत्रो मरीचिर्दोषा पालयितुमसमर्थः । ततस्त्यक्तजैनवेप' त्रिदण्डी धुरमुण्डः
शिराधारी शिरसि धृतमयूरवर्हच्छत्रं कृतकपायनस्रः सोपानत् स्थूलप्राणातिपातविरतिर्दृष्टम-
जिनेन सह विजहार । जनो विमदद्य वेप तस्य दृष्ट्वा धर्मं पप्रच्छ तदा शुद्ध धर्ममुदित्वा प्रशु-
पाश्वं मोचयति । तस्य एकदा रोगोत्पत्तिः, पर न केनापि साधुना तस्य सेवा कृता । गते रोगे
चिन्तित तेन—यदि कोऽपि शिष्यो मिलति तदा वरम् । एकदा कपिलनामा राजपुत्रो दूर-
भव्यः समवसरणमाजगाम । ऋषभस्यामिना प्रोक्तो धर्मः । कपिलाय नारुचत् यथा सूर्यो-
दयो घूकाय सुखाय न स्यात् । ततो निर्गत्य यतिभ्यो विलक्षणवेप मरीचिं लक्षयित्वा धर्मा-
न्तरशुश्रूषया न राजसूधर्मं त पप्रच्छ । ततो मरीचिरुचे—अत्र धर्मो नास्ति, चेद् धर्मेच्छुः तर्हि
भगवत्समीपं गच्छ । ततः पुनरागत्य प्रभुमुखाद् धर्मस्तथैव तेन श्रुतः, पर चक्रवाकाय चन्द्र
इय तस्मै स धर्मो नारुचत् । भूयो मरीचिं समेत्य सोऽनदत्—किं भवतः कीदृशोऽपि धर्मो
नास्ति ? किं धर्मोऽस्ति तत्र स्यात् ? इति श्रुत्वा मरीचिरचिन्तयत्—कोऽप्यहो मम सदृशोऽयम्,
सदृग्योगश्चिराद्भूत्, मम निष्प्रतिचारकस्य प्रतिचार एव भविष्यति इति । तदा मरीचिना
प्रोक्तम्—अत्रापि धर्मोऽस्ति तत्रापि धर्मोऽस्ति, “कंजिला इहापि धम्म” इत्यागमवचनात् ।
तेन वचसा सागरकोटाकोटीभयन्नमण समुपार्जितम् । ततः कपिलो दीक्षितः । ततः प्रभृति
जनः परिव्राजकता मेजे । कपिलदर्शनं जातम् । इति कपिलकथानक समाप्त पद्मानन्दे ।
इति त्रयोदशवृत्तसार्थः ॥ १३ ॥

५ ५ ५ ५

धर्म—

हे भव्य ! हेयमहित कथित कुदेव—

सम्पूजनं सुमतिनाऽत्र गरोपमानम् ।

दुःसाप्तिहेतुरतुलं किमु तत् सुखाय

दक्षस्य सम्भवि पदं ननु कर्णिकायाः ? ॥ १४ ॥

व्याख्या—अत्र—अस्मिन् लोके 'सुमतिना' सुष्ठु—शोभमाना मति—ज्ञान यस्य न तेन सुता-
नयुक्तपुरुषेण कुदेवसम्पूजनं—हरिहरादीना सम्पूजनं हेय—त्यजनीय कथित—उक्तम् । किंविशिष्ट
कुदेवः ? अहित—अनिष्टकारकम् । अत एव पुनः किं० कु० ? गरोपमानं—विपसमानम् । पुनः
किं० कु० ? जतुलं—अमेयम् । दुःसाप्तिहेतु—दुःसाप्तिपापम् । हेतुशब्द आनिष्टलिङ्गः । ननु

गेण क्षपकश्रेण्यारूढेन अन्तकृत्केवल्लिना भूयते स्मेति । एकदा समवसरणे वीरस्य कपटाशातनां कुर्वता सेडकदेवेन प्रभुप्रभृतीनां जातानि क्षुंतानि निशम्य मर-जीवेत्यादिविषमकथनेन परीक्षितः श्रेणिकः क्रोधातुरः सन् नदीतटे पुनः परीक्षितः । यतः प्रबोधचिन्तामणौ—

“नायं हित्वा क्रमं नायं, नायमनायमम्बुनि ।

झपाकर्षमृषिं वीक्ष्य, नायं सद्भावतश्च्युतः ॥ १ ॥”—अनु०

जिनधर्मोपरि दृढमतिं ज्ञात्वाऽसौ द्वौ गोलकौ समर्पयित्वा (समर्प्य) तिरोभूयते स्म । तेन भग्नौ गोलकौ, (ततः) हारः कुण्डले च निर्गतानि श्रीजिनभक्तितः । श्रेणिकोऽग्रे पद्मनाभनामा प्रथमतीर्थङ्करो भविष्यतीति कथानकलेशः । पञ्चदशवृत्तार्थः सम्पूर्णः ॥ १५ ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

स्तोत्रम्—

शय्यम्भवः शमधनोक्तिविचारदक्षः

खड्गेन याज्ञिकजने हनने हठोत्थः ।

तत्त्वस्य रूपकथने द्रुतजातशान्ति-

यद् विग्रहं प्रशमयन्ति महानुभावाः ॥ १६ ॥

व्याख्या—शय्यम्भवो नाम्ना भट्टः तत्त्वस्य कथने सति द्रुतजातशान्तिः शीघ्रं विगलितक्रोधत्वात् उपशमयुक्तो बभूव । कथंभूतः शय्यम्भवः ? ‘शमधनोक्तिविचारदक्षः’ शमो धनं ययोस्तौ शमधनौ साधू द्वौ तयोः उक्तिः—वचनं तस्य विचारे दक्षः—निपुणः । यतः “अहो कष्टमहो कष्टं, तत्त्वं न ज्ञायते परं” अहो कष्टमित्याद्युक्तिविचारे दक्षः । पुनः कथं० श० ? खड्गेन याज्ञिकजने-यज्ञोपाध्यायविषये हनने—भारणनिमित्तम्, निमित्तार्थे सप्तमी, हठोत्थः—हठात् उत्थितः । यत्-यस्मात् कारणात् महानुभावाः विग्रहं—कलहं शमयन्ति—दूरीकुर्वन्ति । रहस्यं कथानकादवसेयम् । तथाहि—

श्रीजम्बूस्वामिपदाम्बुजप्रभापतिः प्रभवप्रभुरस्ति । यतः—

“प्रभवोऽपि प्रभुर्जीया-चौर्येण हरता धनम् ।

लेभेऽनर्घ्याचौर्यहरं, रत्नत्रयं तदद्भुतम् ॥ १ ॥”—अनु०

अन्यदा श्रीप्रभवस्वामिना गणे सङ्गे चौपयोगो दत्तः । तत्र तथाविधयोग्यशिष्यादर्शने परतीर्थेषु तदुपयोगे शय्यम्भवं भट्टं यजन्तं ‘राजगृहे’ ददर्श सः । तत्र गत्वा साधुभ्यां “अहो कष्टमहो कष्टं, तत्त्वं न ज्ञायते परम्” इति वचः श्रावितः । ततस्तेन खड्गं निष्काश्य तत्त्वं हे याज्ञिक !

“गाहा हुई अणाहा गाहा सर्गे(ग्गे)ण पाडीया ।

घाहा गईउ गाहा नरिंदो रडावण आवहे गाहा ॥१॥

सा गाथा भोजपण्डितैविभाविताया । नृपेण वेश्यातो मोचापितः कालिदास इति लेशतः कथा ॥

अथ च चण्डप्रद्योतनस्य श्रावकीभूतया वेश्यायाऽभयकुमारोऽपि ‘उज्जयिनीं’ नीयते स । कूलवाल्लको मुनिर्वेश्या (मागविकानाम्ब्या) कुणिकसत्क्रया पातितो व्रतात् । पुनः धमिल्ल-कृतपुण्याद्या अवकरे क्षिप्ताः । तथा च कयाचित् कुड्डिन्या निजगृहवहिः सुप्तः पथिकः क्षत्रियः कश्चित् सधन इति ज्ञात्वा मारणार्थं विपचूर्णभृतनालिका तस्य पुंता(?)न्तः क्षिप्ता । यावत् (सा) मुखवायुना फुका ददाति तावत् तस्य पुण्यप्राग्भारत् प्रोद्भूतप्रभूतपायुवायुप्रेरितनालिकाविप-चूर्णपूर्णमुखतालुरन्था सा मृतेति । अतोऽपि कुदेवपूजन दुष्टम् ॥ इति चतुर्दशवृत्तसार्थः ॥१४॥

५ ५ ५ ५

सूत्रम्—

श्रीश्रेणिकादिनृपवद् बहवो भवेयुः

जीवा जिना जिनपभक्तिभरेण भव्या । ।

सच्चूर्णपूर्णविभवेन भृता भव(ज)न्ते

चामीकरत्वमचिरादिव धातुभेदाः ॥ १५ ॥

व्याख्या—श्रीश्रेणिकेति । हे भव्याः ! श्रीश्रेणिकनृपवद् बहवो जीवा जिनाः—तीर्थङ्करा भवेयुः । केन ? जिनपभक्तिभरेण—जिनपतिसेवासमूहेन । उपलक्षणत्वात् विंशतिस्थानकासेवने-नापि । के इव ? धातुभेदाः—उपलभेदा इव । यथा धातुभेदा अचिरात्—तत्काल चामीकरत्वं भव(ज)न्ते—प्राप्नुवन्ति । भूद्-प्राप्तौ सौत्रो धातुः । कथंभूता धातुः ? सच्चूर्णपूर्णविभवेन भृता—मिश्रिताः—एकीकृताः, सता—सिद्धाना यत् चूर्णं तस्य यो विभवः—शक्तिः तेनेति । यथा कालिका- (चा)र्येण गर्दभिह्लोच्छेदार्थं समानीयमानशाकिराजकटके पथि क्षीणशम्बले वासचूर्णेन मृत्ति-केटकानीमाडकः स्वर्णमयः कृत इति ॥

अथ श्रीश्रेणिकः क्षायिकसम्यक्त्वधारी नित्य स्वर्णमयवमालिकया प्रतिमा पूजयति स । यतो भेतार्यमुनिना कलादगृहगतेन गलितजवमालिककौञ्चोपरि कृपाश्रितेन स्वर्णकारकृतोपस-

१ पत्तल्याने प्रतिमातीय गाथा—

गाहा हुई अणाहा, गाहासग्गेण पडियगाहा ।

गाहामहभोगाहा नरिंद' रडाण आवहे गाहा ॥

[गाथा जाताऽनाथा गाथासर्गेण पण्डितप्राद्या ।

अगाधमत्यवगाद्या नरे-त्र ! रण्डाम्य आयाति गाथा ॥]

२ 'मुस्तात' इति क-पाठ । ३ अपानम् । ४ कलाद-सुवणकार ।

विप्रतार्य आर्यदेशमागत आर्द्रकुमारः । प्रतिमात्रभयाय सम्प्रेष्य सप्तक्षेत्रे धनं दत्त्वा मुनिलिङ्गं
गृहीतवान् । भोगकर्मास्ति इति खंस्थया देवतया निषिद्धोऽपि शुद्धो यतिः प्रत्येकबुद्धो जातः ॥

एकदा विहरन् 'वसन्त'पुरे देवदत्तश्रेष्ठिधनवतीभार्याङ्गजा श्रीभृती नाश्री सा च पूर्वभव-
बन्धुभृतीजीव इति यत्रास्ति तन्नगरदेवकुले प्रतिमया स्थितः । बालाभिः समं रममाणया श्री-
मत्या वृतः साधुः, देव्या रत्नवृष्टिः कृता । तस्मात् नष्टो मुनिः । भूपेन सा रत्नवृष्टिः श्रीमत्यै
दत्ता । पितुराज्ञां गृहीत्वा दानशालायां स्थिता । कतिचिदिने दिङ्मूढं तं मुनिं तत्रागतं
वस्त्राञ्चलेन जग्राह । भूपेन पौरजनैश्च हठात् तया समं परिणायितः सः । सुते द्वादशवर्षप्रमाणव-
यसि जाते तेनोक्तम्—प्रत्रजिष्याम्यहमधुनेति । तदा तर्कुमादाय कर्तिर्तुष्टुपविष्टा । पुत्रेणोक्तम्—
किमिदं कर्म निर्मासि मातर्निर्धनोचितम् ? । तयोक्तम्—तव पिता व्रतं लाति । तेन मन्मनाक्षरेण
स्रत्रतन्तुभिर्वद्धो जनकः । पुत्रस्नेहात् स्रत्रतन्तुमितद्वादशवर्षाणि गृहे स्थितः । ततो दीक्षां लात्वाऽयं
व्यहरत् । भूपभीतास्ते पञ्चशतसुभटास्तत्रायाताश्चौरवृत्तयो मिलिताः अस्य मुनेः । अथ तान्
प्रव्रज्य तैः सह वीरं नन्तुं 'राजगृहं' प्रतिचचाल स आर्द्रकमुनिः । अन्तराले मङ्गलीपुत्रो
मिलित एकान्तनियतिवादी

“कालो सहाव नियई पुवकयं पुरिसकारणे पंच ।

समवाए सम्मत्तं एगंते होइ मिच्छत्तं ॥ १ ॥”—(उपदेशपदे)

इत्यादिना निरुत्तरीकृतो मुनिना । ततोऽग्रे तापसाश्रमं गतः । ततो हस्तिभक्षकतापसैः शृङ्खला-
बद्धहस्ती मुनिदर्शनात् त्रुटितबन्धनो मुनिं नत्वा वनं ययौ ।

“पृष्टाश्च ते वदन्ति स्म, दन्तिर्क्षण(भक्षण ?)कारणम् ।

रक्षार्थमन्यजीवाना—मेको हस्ती निहन्यते ॥ १ ॥”—अनु०

तापसानपि प्रतिबोध्य वीरजिनान्ते प्रैपीत् मुनिः । वीरेण दीक्षितास्ते आर्द्रकमुनिमा-
हात्म्यं श्रुत्वा श्रेणिकोऽभयेन सह तत्रागत्य नत्वा आर्द्रकसाधुमवादीत्—महचित्रं मेऽस्ति
हस्तिमोक्षणात् । ऋषिणोक्तम्—किं चित्रमेतत् ? मम तन्तुपाशविमोक्षणं तु चित्रं, तत्स्वरूपं रात्रे
निवेदितं, (तत्) श्रुत्वा सर्वे लोका विस्मिताः । पुनः ऋषिर्जगौ—हे अभयकुमार ! त्वयाऽहं
समुद्धृतः । ततो मुनी 'राजगृहे' वीरं नत्वा तत्सेवया निरतीचारं व्रतं प्रपाल्य शिवं ययौ । इति
आर्द्रककुमारकथालेशः । इति सप्तदशवृत्तार्थः सम्पूर्णाः ॥ १७ ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

१ आकाशास्थितया । २ 'साधु २' इति क-पाठः ।

३ छाया—

कालः स्वभावो नियतिः पूर्वकृतं पुरुषकारणं पञ्च ।
समवाये सम्यक्त्वं एकान्ते भवति मिथ्यात्वम् ॥

४ हननहेतुम् ।

त्व कथयेत्युक्ते तेन चिन्तित 'शिरच्छेदे तच्च वाच्य'मित्युक्तेः याज्ञिकेन यज्ञकीलनाधस्तात् श्री-
शान्तिनाथप्रतिमा दर्शिता । ता च दृष्ट्वा प्रतिबुद्धः शय्यम्भवो दीक्षा जग्राह । क्रमेण प्रभवः
शय्यम्भव स्वपट्टे संस्थाप्य स्वर्गं प्राप । शय्यम्भवसूरिः मुक्तया सगर्भया निजभार्यया प्रसूतमन-
कनामपुत्रहिताय श्रीदशवैकालिक कृतवान् । स्वर्गं गतः । जिनविम्बतो बोधं प्राप्तवान् । इति
सम्पूर्णः कथालेशः । षोडशवृत्तस्यार्थः सम्पूर्णः ॥ १६ ॥

५ ५ ५ ५

धनम्—

अर्चा समीक्ष्य सुतरामभयेन मुक्तां
मिथ्यात्वमाशु यदनार्यजनोऽप्यमुञ्चत् ।
आर्यस्तदादरभर कुलजस्ततो नो
कि ना मनोविपविकारमपाकरोति ? ॥ १७ ॥

व्याख्या—यतो हेतोः अनार्यजनोऽपि आशु—शीघ्र मिथ्यात्वमुञ्चत् । किं कृत्वा ? सुतरा-
—अतिशयेन अभयेन मुक्ता—प्रहिता अर्चा—जिनप्रतिमा समीक्ष्य । “अर्चा पूजा प्रतिमाऽपि च”
इति हैमः (अनेका० का० २, श्लो० ७०) ततो हेतोः आर्यः—अर्यजः नृशब्दस्य ना—नरः किं मनो-
विपविकारं नो अपाकरोति ? अपि तु निराकरोति । मनसः—चित्तस्य विपमिव विकारं मिथ्यात्व-
मिति । कथं ना—नरः ? कुलजः । पुनः कथं ना ? ‘तदादरभरः’ तस्या—अर्चाया आदरभरो यस्य सः,
तत्सेवातत्पर इति । कः ? आर्द्रकुमारः । तथाहि—

‘आर्द्रक’देशे ‘आर्द्रक’पुरे आर्द्रकभूपतिः । तस्य आर्द्रिका प्रिया । तयोरार्द्रकुमारनामा
पुत्रोऽस्ति । जनकेन श्रेणिकाय प्राभृतं मुक्तं तदाऽनेनाभयकुमाराय प्राभृतं रत्नवस्त्रादिकं
प्रीतिं दधता पूर्वमदृष्टायाश्चुताय चापि । यत्.—

“यदिन्दोरन्वेति व्यसन्नमुदयं वा निधिरपा-
मुपाधिस्तत्राय जयति जनिकर्तुः प्रकृतिता ।
अयं कः सम्बन्धो यदनुहरते तस्य कुण्ड-
विशुद्धां शुद्धानां धुनमनभिसन्धिप्रणयिनः ॥ १ ॥”—शिवरिणी

ततोऽभयेन मुक्ता प्रतिमा दृष्ट्वा जातजातिस्मृति—पूर्वमवे सामायिकनामा कुटुम्बी साधु,
स्त्री चन्धुमती साध्वी । सोऽस्या कामातुरो जातः । तदा त्रतभङ्गभयात् सा (अनशनेन) मृतेति ।
तदनु सामायिकसाधुरप्यनशनेन मृत । ततो द्वावपि देवत्व प्राप्तविति । पितृमुक्तभटपञ्चशतीं

श्रद्धालुर्दशमं बहिर्जिनगृहात् प्राप्तस्ततो द्वादशं
 मध्ये पाक्षिकमीक्षिते जिनपतौ मासोपवासं फलम् ॥ १ ॥—शार्दूल०
 संयं पञ्चमणे पुत्रं, सहस्रं च विलेवणे ।
 सयसहस्रं मालाए, अणंतं गीयवाइए ॥ २ ॥—अनु०
 पूजाकोटिसमं स्तोत्रं, स्तोत्रकोटिसमो जपः ।
 जपकोटिसमं ध्यानं, ध्यानकोटिसमो लयः ॥ ३ ॥”—अनु०

इत्यादि ॥

अथात्र विशेषज्ञापनार्थं प्रथमं पाशचन्द्रमतं लिख्यते—यदिन्द्राभियेककारणे सुपर्वाणोऽहमह-
 मिकयौदारिकजलपुष्पसिद्धार्थादीनि गृह्णन्ति जिनपूजां तु न तेनोपचारेण कुर्वन्तीति सुरपुष्पेषु
 त्रसासम्भवोऽम्लानत्वं च हेतुश्चेद्विंसापरिहार एवायं धर्माभ्युदयाय प्रगल्भते । समवसरणे च
 वैक्रियाण्येव पुष्पाणि देवाः प्रभोरग्रे देशनोर्व्या विकिरन्ति । मण्यादिरचनाऽप्यचित्तैव, उक्तं च
 राजप्रश्नीयोपाङ्गे—‘पुष्पवदलयं विउवन्ती’त्यादि नवकमलरचनाऽप्यचित्तैव ज्ञेयेति । एतन्मत-
 मसत् । यतः—पुष्पवर्दलविकुर्वणमपि विकिरणमात्रसम्पादनार्थं अधोवृन्तजलस्थलजपुष्पविकिरण-
 स्यैव पाठसिद्धत्वात् न पूजाङ्गे सचित्तशङ्का तद्दृष्टान्ते नानेया प्रतिमाशतकवृत्तौ द्रानवतितम-
 काव्यादिवृत्तौ श्रीयशोविजयोपाध्याया इति । अथ पद्मानन्दकाव्येऽप्यमरचन्द्रकवय
 आहुः, यतः—

“प्रासुकजानुमितानि, स्थलजलभवपञ्चवर्णसुरभीणि ।

व्यकिरन् व्यन्तरदेवा, न्यकृतवृन्तानि तत्र कुसुमानि ॥ १ ॥”—गीतिः

अत्र प्रासुकशब्देन द्वीन्द्रियादित्रसजीवरहितानि निरवधानि करटनादिदोषवर्जितानि पुष्पाणि,
 नहि पुनरचित्तानीत्येवं भावनीयम् । प्रथमं अत्र श्लोकेऽपि स्थलजलभवकुसुमानां पाठसिद्ध-
 त्वात् इति चतुर्दशसर्गे विलोकनीयम् । पुनर्निस्तुषं दर्शयति । “तथा आयोजनभूमिकुसुमवर्ष-
 विषये कृपाद्रिकृतचेतसः केचन प्रेरयन्ति—ननु विकचकान्तकुसुमप्रचयनिचितायां समवसरणभुवि
 जीवदयारसिकान्तःकरणानां श्रमणानां कथमवस्थानगमनादिकं कर्तुं युज्यते, जीवविघातहेतुत्वा-
 दिति? । तत्र केचिदुत्तरयन्ति—तानि कुसुमानि सचित्तान्येव न भवन्ति, विकुर्वणयैव देवैस्तेषां
 विहितत्वादिति । एतच्चायुक्तम् । यतो न तत्र विकुर्वितान्येव पुष्पाणि भवन्ति, जलजस्थलजा-
 नामपि कुसुमानां सम्भवात्, न चैतदनार्थम्—

१ छाया—

शतं प्रमार्जने पुण्यं, सहस्रं च विलेपने ।

शतसहस्रं मालायां, अनन्तं गीतवादने ॥

२ समवसरणभूमिकायाम् । ३ पुष्पवर्दलं विकुर्वन्ति । ४ ‘विपर्ययकृपा०’ इति क-पाठः । ५ उत्तरं
 कुर्वन्ति ।

सूत्रम्—

सावद्यजोऽपि निरवद्यफलानुबन्धा-

दर्चाविधिः सुमभरेण वरः पुरोगः ।

साध्योऽपि शब्दनिपुणैः किमु सिंहशब्दो

नो गृह्यते विविध । वर्णविपर्ययेण ? ॥ १८ ॥

व्याख्या—अर्चाविधिः—पूजाविधिः सावद्यजः—सदोपजातोऽपि स्वरूपहिंसात्वात् सुमभरेण—
पुष्पप्रकरणे पुरोग—सर्वानुष्ठानस्य अग्रेसरः वरः—श्रेष्ठो वर्तते । कस्मात्? निरवद्यफलानुबन्धात्—
निष्पापफलपरम्परात्ते । दृष्टान्तमाह—विशिष्टा विधा—अनुष्ठानक्रिया यस्य स, तस्य सम्बोधने हे
विविध ! (शब्द)निपुणैः—चैयाकरणैः वर्णविपर्ययेण साध्योऽपि सिंहशब्दः पुरोग' जिनादिशब्दस्य
अग्रगतः वर—श्रेष्ठः किमु नो गृह्यते? अपि तु गृह्यत एव । कथं सिंहशब्दः? सावद्यजोऽपि,
हिनस्तीति निरुक्तिवशात्, यथा जिनासिंहः अत्र निरवद्यफलानुबन्धात्—श्रेष्ठवाचित्वात् । यतो हेम-
द्वरयो भवन्ति—“स्युरुत्तरपदे व्याघ्रपुद्गवर्षभकुञ्जराः । सिंहशार्दूलनागाद्याः” इत्यादि (अभिधान-
चिन्तामणेः) षष्ठ्याण्डे (श्लो० ७६) जिनासिंहः मुनिव्याघ्रः प्रशस्यार्यप्रकाशक इति । आ विर-
त्ताविरताना श्रावकाणामपेक्षया “भावत्थवाजो दद्यत्थओ बहुगुणो” जिनपूजाफल दानादिकसमान-
मित्यादि वक्तव्यता महानिशीथतृतीयाध्ययनतो ज्ञेया । यज्जा (साचद्या) चार्यः पञ्चशत-
मितान् शिष्यान् प्रति चन्द्रमभतीर्थयात्रा कारयिष्याम्यहमिति “जैइवि जिनालय तहवि सावज्ज-
मिण” इति साचद्याचार्यकथायामिति, स्वर्णमय जिनायतनमित्यादि सर्वत्र महानिशीथ ।
एव द्रौपदी जाताया (अ० १६, सू० ११९), अन्वरपरित्राजक औपपातिके (सू० ४०),
जह्वाचारणविद्याचारणौ भगवत्या (श० २०, उ० ९), चैत्यभक्तिर्दशमाङ्गे, सम्पग्भावितप्रतिमा-
भक्तिः व्यवहारसूत्रे इत्येव संरंरानन्दादिभिः श्रावकैः प्रतिमा पूजिताऽस्ति । तत्फल च—

“यास्यामीति जिनालय स लभते ध्यायथतुर्थ फल

पष्ठ चोत्थित उत्थितोऽष्टममथो गन्तु प्रवृत्तोऽध्वनि । ॥

१ छाया—

भावस्रवाद् द्रव्यस्ववो बहुगुण ।

२ छाया—

यद्यपि जिनालय (मन्दिर) तथापि सावद्यमिदम् ।

३ ‘उपपातिकार्या’ इति स—पाठ । ४ प्रशम्याकरणे सवरद्वारे ।

५ सन्तुल्यता यदुक्त श्रावकाचारैः—

“यास्यामीति हृदि ध्याय—धृतयफलमश्नुते ।

उत्थितो लभते पष्ठ, त्वष्टम पथि च मज्जन् ॥ १ ॥

दृष्टे चैत्ये दत्ताम, द्वारि द्वादशम लभेत ।

मध्ये पक्षोपवासस्य, मास साच चित्तार्थया ॥ २ ॥”

जैन० स्तो० ९

चूडामणिः महान् देव ईश्वरौ वर्तते, यदि स्नात्वा शुचिर्भूत्वा आशातनां मुक्त्वा सेव्यते तदाऽतु-
लमनोवाञ्छितं भवति । तेनोक्तम्—एवं करिष्यामि, परं सर्वे देवाः सखीकाः सायुधा अन्यत्र
विलोक्यन्ते, मम देवोऽयं तद्विपरीत इति हीनत्वं दृश्यते । ततोऽन्यथा ढेलडिकया उद्वाह्यते तदा
वरम् । यतः—

“अपत्याऽन(न्य?)ङ्गशुश्रूषा २, भोगः ३ स्वजनगौरवम् ४ ।

गृहकर्मप्रयोगश्च ५, स्त्रीवह्यां फलपञ्चकम् ॥ १ ॥”—अनु०

अस्मदादिवत् । तदा मुनिना चिन्तितम्, यतः—

“श्यामश्वेदारुणाङ्गा जलधरणिधरोत्फुल्लपङ्केरुहस्था

भो-मा-सावित्र्युपेता रथचरणपिनाकोग्रहुङ्कारशस्त्राः ।

देवा द्वित्र्यष्टनेत्रा जगदवनसमुच्छेदनोत्पत्तिदक्षाः

प्रीता वः पान्तु नित्यं हरि-हर-विधयस्ताक्षर्यगोहंसपत्राः ॥१॥”—स्रग्वरा

इति । जिनस्तुतयः—

“प्रशमरसनिमग्नं दृष्टियुगमं प्रसन्नं

वदनकमलमङ्कः कामिनीसङ्गशून्यः ।

करयुगमपि धत्ते शस्त्रसम्बन्धवन्ध्वं

तदसि जगति देवो वीतरागस्त्वमेव ॥ १ ॥”—मालिनी

परं मूर्खस्त्वनुकूलवृत्त्या ग्राह्यते इति विचार्य मुनिना प्रोक्तम्—हे कार्षुक ! अस्य द्वे स्त्रियौ स्तः ।
के ते ? एका राजीमती, अपरा केवलज्ञानलक्ष्मीः । कुत्र ते स्तः ? राजीमती त्वधुना “निर्याण-
नगरे सुस्थितपितृगृहेऽत्यन्तसुखिनी स्थिताऽस्ति । अपरा त्वस्य समीपे प्रच्छन्ना वर्तते, यथा महा-
देवस्य पार्वती प्रत्यक्षा, गङ्गा तु न । यतः—

“पार्वतीनध धृशि कलह लज्जो रतिकारण्य,

जटामुगटभांदि गंगगौरी अर्धाङ्गनिवारण्य,

प्रगट करध नारद ताम उभया द्योपीनध,

रे लरडा लगवान ! वयण्य तव कवण्य पतीनध,

शिवस्युं शक्ति रुरी रही हरे मनावा टलवलध,

शशीसहीत धृशि पाय्ये पडध, ताम यन्दने उर मिलध ॥१॥”

न

—१ पानीय-पर्वत-विकसितपद्मस्थायिनः । २ लक्ष्मी-पार्वती-सावित्रीसमेताः । ३ चक्र-धनुष्योग्रहुङ्कारायुधाः ।

४-वृषभ-हंसवाहनाः । ५ भोक्षपुरि । ६ सुस्थितः—सिद्धः—परमेश्वरः स एव जनकः तस्य गेहे ।

पर्यम्—

ईशेन सह कलहो लज्जः (जातः) रतिकारणं जटामुकुटे गङ्गागौरीं अर्धाङ्गनिवारणार्थं प्रकटयति नारदः ।

२ सप्यति—हे भरटक ! भगवन् ! वचनं तव केन प्रतीत्यते ? । शिवेन शक्तिः (उमा) रुष्टा जाता । हरो

कुर्वन्ति । चरयति, शशिसहित ईशः (पार्वत्याः) पादे पतति तदा चन्द्रनं उरश्च मिलति ।

“विट्वाइ सुरभि, जलथलय दिवकुसुमनीहारि ।

पय(इ)रिति समतेण, दसद्वचण्ण कुसुमवास(वुट्टिं ?) ॥ १ ॥”—आर्या

(इ)ति सिद्धान्तवचनात् । एव श्रुत्याऽपरे संहृदयमन्या उत्तरयन्ति—यत्र प्रतिनस्तिष्ठन्ति, न तत्र देशे देवाः पुष्पाणि किरन्तीति । एतदप्युत्तराभासम् । न खलु तपोधनैः काष्ठीभूतावस्थामालम्ब्य तत्रैव देशेऽनश्य स्यात्तव्य, प्रयोजने गमनागमनादेरपि तत्र सम्भवादिति । तस्मान्निखिलगीतार्थ-सम्मतमिदमुत्तरमत्र दीयते । यथैकयोजनमात्राया समप्रसरणधरणावपरिमितसुरासुरादिलोकसम-द्वेषि न परस्परमावाधा काचित् तथा तेषामाजानुप्रमाणाक्षिप्तानाममन्दमकरन्दसम्पत्सम्पादिता-नन्दमन्दारमुचु(मच)कुन्दकुमुदकमलदलमुकुलमालतीविकचविचकिलप्रमुसकुसुमसमूहानामप्युपरि सचरिष्णौ स्थासौ च मुनिनिकरे विविधजननिचये च न काचिदावाधा, प्रत्युत सुधारससिच्य-मानानामिव बहुतरः समुच्छासस्तेषामौपनिपद्यते, अचिन्तनीयनिरुपमतीर्थकरप्रभावोञ्जम्भमाणप्र-सादादेवेति” प्रवचनसारोद्धार(द्वा० ३९)तौ श्रीसिद्धसेनस्वरिविरचिताया लिखितम् । इति चर्चा सम्पूर्णा ॥

अथात्र द्रव्यस्तोपरि दृष्टान्तः—‘मस्थल्या’ ‘धूलिया’ऽभिधाने ग्रामे एकः शकडनामा कौडु-म्बिको वसति स । स प्रावृषि हल वाहयति तदा ‘ढेलड’नामतस्तत्क्षेत्रात् जिनविम्ब प्रकटित दृष्ट्वा तेन मूर्ध्निशेखरेण चिन्तितम्—किमय शिशुक्रीडनको ढेलडकः ? पर नरीनो दृश्यते, तेन मदीय-ग्रामे किञ्चिदेव स्थान नास्ति, ततोऽयमेव ढेलडकदेवोऽस्तु इति कृत्वा तत्र समीपस्थजीर्णशून्यलघु-देवकुलिकाया स्थापित । यदा हलिको भुङ्क्ते तदा पूर्वं त निमग्नयते । कतिपुचित् दिनेषु गच्छत्सु कश्चित् साधुमार्गवशात् तत्क्षेत्रतत्कृशायामासीनः तदा हलिना नैमा हा इति प्रत्युक्ते मुनिना धर्म-लामोऽभाणि । हली तु भोजनार्थमुपविष्टः । पुत्रेण ढेलडकदेवमानाय्य वक्ति स—भो ढेलडक ! देव ! कैरा थाहरी सेव ।

घाटी पी(खी)च सालणो, वीच(इ) रच्छा(व्ना) त्रास

घटसा ठासि आरोगो, थाहरो खर्गनिवास”

इत्युक्त्वा भोजन कृतवान् । यतिना प्रोक्तम्—किमिदम् ? । तेनोक्तम्—क्षेत्रात् प्रकटितो ढेलडकोऽय देवः । मुनिना चिन्तितम्—अहो ! अय जडबुद्धिः । असौ सर्वथा सत्य कथ्यते तदा अय न मन्यते, यतो मूढ शनै शनैर्मार्गमायाति । ततो मुनिर्हलिनमाह—हे हलिन ! मया विज्ञातोऽय देवः, शृणु—त्रिभुवनभूषण ‘यादव’वशशिरोरत्न शह्लाञ्छन ब्रह्मचारि-

१ छाया—

घृत्तस्थायिनी सुरभि जलस्थलजा । दिवकुसुम(गन्ध)निर्हारिणीम् ।

प्रकिरन्ति समन्ततो दशाधवर्णा कुसुमवृष्टिम् ॥

२ आरमान संहृदय—पण्डित मन्यते ते, पण्डिताभिमानिन । ३ अतिशयेन भवति । ४ ‘नमाग्यहसू’ इति तात्पर्यम् । ५ तात्पर्यम्—कुव तव सेवाम् ।

६ तात्पर्यम्—

घाटी-पीच-सालणो (इति मारवाहीनाम्नो भोज्यपदायान्) मध्ये रव्यां (राम इति गूजरे) त्रासे (पात्र-विशेषे) घटसा (घंस इति गूजरे) तक्र (च) सुहृदय, तव स्वर्गं निवास ।

अतो मुनिः प्राह—हे हलिन् ! निष्कलङ्कोऽयं डेलडकदेवो जिनो वीतरागः सदा त्वया एकाग्र-
मनसा सेवनीयः जलादिपूजया, युगन्धर्यादिधान्यकणाः शुद्धा अग्रे मोच्याः । त्रिसन्ध्यं यो(?)
त्करणं कर्तव्यम् । ततो मुनिवचसा तेन नित्यमेवं कर्तव्यमित्यभिग्रहो गृहीतः । मुनिस्त्वन्यत्र
विज्ञहार । अथो हली प्रभुसेवनमेवं कुर्वाण एकदा राजदेयभागदेयार्थं रुद्रः । एकाविंशतिर्दिवसा
जाताः । सेवां विना जलमपि तेन न गृहीतम् । ततो ग्रामाधीशेन मुक्तः । द्वाविंशतितमे दिवसे तृद्-
क्षुधातुरोऽपि श्रद्धाभक्तिवशतः प्रथमं प्रभुसेवनार्थं प्रभुसमीपमागतः । तस्मिन्नेवावसरेऽधिष्ठायि-
कयाऽम्बिकया तद्भक्तिशक्तिं विलोक्य जिनविम्बं नवीनघुसृणविलेपनपुष्पभूषणालङ्कृतं कृतम् ।
ततः स कृपीवलस्तद् विम्बं तथाविधं दृष्ट्वाऽनुभूतपूर्वमिति चिन्त्यमानो जातजातिस्मृतिः दृष्टभवत्रयः
(जातः), तद्यथा—पूर्वं 'मवन्त्यां' पुर्यां दद्यात्त्राभिधो धनी जैनः श्रावको नित्यं जिनपूजां
करोति साधून् प्रतिलाभयति । शुद्धाहारेण कालान्तरे निष्कपायगुरोः समीपे दीक्षां गृहीत्वा
सिद्धान्तमधीत्य ग्रान्ते चारित्रं विराध्य मृत्वा ज्योतिष्कसुरो भूत्वा च्युतोऽत्र कौटुम्बिको
जातोऽहम् । अहो ! कर्मणां गतिः । ततो जिनस्वरूपं ध्यायन् क्षपकश्रेणिमारूढः केवलज्ञानं प्राप ।
सन्निहितदेवैः कृतकनककमलारूढो भव्येभ्यो देशनां ददौ । तत्रान्यत्र च बहून् भव्यजीवान्
प्रतिबोध्य शिवं ययाविति द्रव्यस्तवाधिकारे सगड(शकड?)कथानकं समाप्तम् । इत्यष्टादश-
वृत्तार्थः ॥ १८ ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

सूत्रम्—

नित्यं प्रसन्नवदनां महितां सुजैनीं

द्रव्यैः शुभै रुचिल ! कल्पलतोपमानाम् ।

यः सेवते न मलिनो ह्यधनो भवेत् स

किं वा विबोधमुपयाति न जीवलोकः ? ॥ १९ ॥

व्याख्या—हे 'रुचिल !' रुचिं—धर्माभिलाषं लाति—गृह्णाति इति हे धर्माभिलाषिन् ! यः प्राणी
नित्यं सुजैनीं—व्यङ्गादिदोषरहितां शुभजिनप्रतिमां द्रव्यैः—चन्दनादिभिः महितां—पूजितां सेवते—
ध्यानाश्रयं करोति । कथंभूतैः द्रव्यैः ? 'शुभैः' निर्दूषणघुसृणपुष्पादिभिः । कथंभूतां सुजैनीम् ? प्रस-
न्नवदनां—हसन्मुखपङ्कजाम् । पुनः कथं० सुजैनीं ? कल्पलतोपमानां—सेवकानां मनोवाञ्छितदाने
कल्पवृक्षसमानाम् । हि इति निश्चितं स जीवलोकः—स संसारी प्राणी मलिनो न भवेत्, अधनो
न भवेत् । वा—अथवा स जीवलोकः विबोधं किं न उपयाति ? अपि तु प्रतिबोधं प्राप्नोत्येव ।
अथ प्रतिलोमार्थमाह—यः जीवलोकः सुजैनीं न सेवते स जीवलोको मलिनः—सपापो भवेत्

इति । हे हलिन् ! पुनरस्य सृष्टिः द्वादशाब्दी वर्तते । गणेश्वरा गणाः चतुर्विधसङ्घश्च वर्तते ।
'खति-अजव,' इत्यादिकाः दश पुत्रा वर्तन्ते, पर स्कन्द-गणेशवत् कदाचिदपि परस्पर
कलह न कुर्वन्ति । यदाह—

“हे^३ हेरम्ब ! किमम्ब ! रोदिपि चिर ? कणा लुठल्यंभिभूः
कि ते स्कन्द ! विचेष्टित ? मम पुरा सङ्गा कृता चक्षुषाम् ।
नैतत् तेऽप्युचित गजास्य ! चरित, नासा भिमीतेऽम्ब ! मे

मा मा मेति सुतावुर्दार्यं हसती पायाचिर पार्वती ॥ १ ॥”—शार्दूल०

“पार्वती कृष्ण-हे हेरम्ब !-हे गणेश ! तु का रूढ छध ? भाव ! स्कन्द माहारा
अनने इड्डडावध छध । पार्वती कृष्ण-रे स्कन्द ! ये येषा स्यु करध छध ? तिहारै स्कन्द
कृष्ण छध-माहारी आषी प्रहिली धर्षि किम गणेश ? पुन पार्वती कृष्ण छध-हे गणेशस्य ।
तुअने आषि गणेशी नही तिहारै गणेश कृष्ण छध-माहारी शूडी धर्षि किम माषी ? तिहारै
पार्वती कृष्ण-मा मा मा धम येटाने हसती थकी वारध छध (ते) तुअने राधु धति ।

अथ हे हालिङ्ग ! अस्य अष्ट प्रवचनमातरो वर्तन्ते । पुनर्दया पुत्री सर्वजीवहितकारिणी
वर्तते । पुनः पुँर-काम काला अरयो वर्तन्ते । पुनरस्य सर्वातिशायिनी ऋद्धिर्वर्तते । पुनः अमृता-
स्वाददायिनी शुद्धा गजभिक्षा वर्तते, न पुनर्दुष्पूरोदरा भिक्षा पार्वतीपतिवत् । यदाह—

“कृष्णात् प्रार्थय मेदिनीं धनपतेर्नाज वंलाह्लाङ्गल
कीनाशान्महिष वृषोऽस्ति भवतः शूल निशूलादपि ।

शक्ताऽह तव भक्तपानकरणे ररुन्दश्च गोरक्षणे

दग्धाऽह हर ! भिक्षया कुरु कृपि गौर्या गिरः पान्तु वः ॥ १ ॥”—शार्दूल०

इति । ईशेन प्रोक्तम्-हे पण्डित ! त्व पृथग् भूत्वा स्वयं स्वोदरपूर्तिं येन केनोपायेन कुरु ।
अह तु तव जनन्या अगजाया. बृहद्दुदरकन्दराया निर्वाह कष्टेन करिष्यामि । यतः स्वस्तीत्यजन
लोके निन्द्यमस्ति । अतोऽन्योपायमलभमानः कुमारो ब्रह्मचारी जात इति^१ प्रबोधचिन्तामणौ
(अ० ५, श्लो०) अपरश्चाथ देवो जन्मजरादिविमुक्तः, अपरो न, यतः—

“ब्रह्मा येन कुलालप्रनिवमितो ब्रह्माण्डभाण्डोदरे
चिष्णुर्धनं दशाप्रतारगहने क्षिप्तो महासङ्कटे ।

शंभुर्धनं कपालपाणिपुटके भिक्षाटन कारितः

सूर्यो भ्राम्यति नित्यमेव गगने तस्मै नमः कर्मणे ॥ १ ॥”—शार्दूल०

१ क्षान्त्यार्जवेत्यादिक । २ क्षमा-माधवाऽऽजव-दौघ सत्य-सयम-सपथया-त्यागा-ऽकिञ्चनत्प-प्रसन्नयोनि ।
३ गणेश । ४ कार्तिकेय । ५ पृथक्पृथक् तु उपरितनपद्यगतम् । ६ शरीरक-दपयमा । ७ द्विचत्वारिंशद्
दोषयजिता । ८ शुभेरात् । ९ यत्परामात् हृत्म् । १० यमात् । ११ 'पाठ' इति पाठ प्रबोधचिन्तामणौ
(अ० ५, श्लो० ३३९) । १२ अथ तु भाषाय प्रबोध० (अ० ५, श्लो० ३४०-३४४) । १३ महर्षिधी
महर्षिरिक्ते नीतिशतके (श्लो० ९२) तु 'रदो येन सेवित' इति पाठ ।

अथ पुष्पशुद्धिः—

“नैकं पुष्पं द्विधा कुर्यान्—न छिन्वात् कलिकामपि ।
पत्रपङ्कजभेदेन, हत्यावत् पातकं भवेत् ॥ १ ॥—अनु०
हस्तात् प्रस्खलितं पुष्पं, लयं पादेऽथवा भुवि ।
शीर्षोपरिगतं यच्च, तत्पूजार्हं न कर्हिचित् ॥ २ ॥—अनु०
स्पृष्टं नीचर्जनैर्दुष्टं, कीटैः कुवसनैर्धृतम् ।
निर्गन्धमुग्रगन्धं वा, तत् त्याज्यं कुसुमं समम् ॥ ३ ॥”—अनु०

अथात्र सर्वशुद्ध्यर्थं पूजाष्टकमाह—

“भृङ्गारानीतलीरेण, संस्नाप्याङ्गं जिनेशितुः ।
रुक्षीकृत्य सुवस्त्रेण, पूजां कुर्यात् ततोऽष्टधा ॥ १ ॥—अनु०
संचन्दनेन ध्यानसारविमिश्रितेन
कस्तूरिकाद्रवयुतेन मनोहरेण ।
रागादिदोषरहितं महितं सुरेन्द्रैः
श्रीमज्जिनं त्रिजगतीपतिमर्चयामि ॥ २ ॥ चन्दनम् ॥
जाती—जया—चकुल—चम्पक—पाटलाद्यै-
मन्दार—कुन्द—शतपत्र—वरारविन्दैः ।
संसारनाशकरणं करुणाग्रधानं
पुष्पैः परैरपि जिनेन्द्रमहं यजामि ॥ ३ ॥ पुष्पम् ॥
कृष्णागुरुग्रचितं सितया समेतं
कर्पूरपूरसहितं विहितं सुयत्नात् ।
धूपं जिनेन्द्रपुरतो गुरुतोपतोऽहं
भक्त्यै क्षिपामि निजदुष्कृतनाशनाय ॥ ४ ॥ धूपः ॥

काष्ठपापाणलिप्पन्नं, संस्कारार्हं पुनर्नहि ।

यच्च वर्षशतातीतं, यच्च स्थापितमुत्तमैः ॥ ६ ॥

तद् व्यङ्गमपि पूज्यं स्याद्, विभवं तन्निष्फलं नहि ।

तच्च धार्यं परं चैत्ये, गेहे पूज्यं न पण्डितैः ॥ ७ ॥—चतुर्भिः कलापकम्

प्रतिष्ठिते पुनर्विम्बे, संस्कारः स्यान्न कर्हिचित् ।

संस्कारे च कृते कार्या, प्रतिष्ठा तादृशी पुनः ॥ ८ ॥”

यदुक्तम्—“संस्कृते तुलिते चैव, दुष्टस्पृष्टे परीक्षिते ।

हते विम्बे च लिङ्गे च, प्रतिष्ठा पुनरेव हि ॥ ९ ॥”

१ ‘जनार्दणं’ इति ख-पार्श्वस्थपाठः । २ अतः परं सर्वाणि पद्यानि वसन्ततिलकाच्छन्दसि वर्तन्ते ।
३ कर्पूरयुक्तेन । ४ जासूदः । ५ शर्करया ।

अधनो-निर्धनो भवेत् । वा-पुनः स' अविरोध-अज्ञान किं न (उप)धाति? अपि तु ग्रामोत्पेन इति । सुप्रतिमामिति कोऽर्थः? तदाह—

'गृहस्थैः निज धरे' अेक अशुलथी भाडीनें १२ पार अशुल ताध प्रतिमा धरे पूजवी तद्-पराति जैत्ये पूजधे' अने जेत्ये पाराशुलथी लघु न पूजध लोह-पाषाण-काष्ठ-भाटी-धात-वलाकित-गोछाणु जेतलानी प्रतिमा धरे न पूजध पुन विभ्रष्टित वाका पठिकर गहित प्रभाणु थडी अविक्त तथा हीन विषभाग अप्रतिष्ठित दुष्ट मसिन व्यग जेहवा भिण धरे न पूजध, जैत्ये पूजध पुन वली धातुलोप्यमय भिण व्यग दुध तो डिरी सभराध, पछी तेहवी डिरी प्रतिष्ठा कर्था विना पूजध नही पुन वली काष्ठ पाषाणुनी प्रतिमा व्यग थध दुध डिरी सभरावची नही पुनर्विशेष—जे भिण महापुरुषे थाप्यु दुज अने जे शत वर्ष उपरात काणतु ह' ते व्यग थयु दुध तो जेत्ये पूजध, पछि धरे नही पूजध पुनर्विशेष—सस्कार सभराववध प्रमुष दुष्ट जेवळ मातगादिकने इरसवध तोलवध परीक्षा करवध यौरा-दिकने हरवध डिरी भिण प्रतिष्ठा पाभध । इति निम्नशुद्धि' ॥ आचारटिनकरे (१४२ तमे पत्राङ्के) श्लोकाः सन्ति ॥

१ 'आप्तोत्पेव' इति क-पाठ ।

२ तात्पर्यम्—

गृहस्थो निजगृहे षकाङ्गुलमिता घृद्धा द्वादशाङ्गुलमितान्ता प्रतिमा पूजयेत् । ततोऽधिकाङ्गुलमिता चैत्ये पूजयेत्, द्वादशाङ्गुलेभ्यो लघु न पूजयेत् । लोह-पाषाण-काष्ठ-मृत्तिका-दन्त-वलाकित(द्रव्यविशेष)-गोमयेतावतां प्रतिमा गृहे न पूजयेत् । पुनर्विशेषित धक्र परिकररहित प्रमाणतोऽधिक-यून विपमाङ्ग अप्रतिष्ठित दुष्ट मलिन (वा) व्यङ्ग निम्न गृहे न पूजयेत्, चैत्ये पूजयेत् । पुनधातुलोप्यमये विम्बे व्यङ्गे सति समीकुर्यात्, पर-तु तत् पुन प्रतिष्ठाम-तरेण न पूजयेत्, पुन काष्ठपाषाणप्रतिमाया तु व्यङ्गार्थां सत्यां सा पुनर्न समीकाया । पुनर्विशेष—यद् विम्ब महापुरुषैः स्थापित वपदाताधिकालिक सत् व्यङ्ग यदि भवति तर्हि तचैत्ये पूजयेत्, पर गृहे न पूजयेत् । पुनर्विशेष—सस्कार समीकरणान्तिकर्मणि भेटेच मातद्वादिसर्वे तोलने परीक्षाकरणे चाराद्यपहारे च विम्ब पुन प्रतिष्ठामहति ॥

३ ते च यथा—

विपमैरङ्गुलैर्हस्ते, कार्यं विम्ब न तरसमै ।
द्वादशाङ्गुलतो हीन, विम्ब चैत्ये न धारयेत् ॥ १ ॥
ततस्त्वधिकमागारे, सुखाकाङ्क्षी न पूजयेत् ।
लोहाश्मकाष्ठमृद्दन्त-चित्रगोविद्धमपाणि च ॥ २ ॥
विम्बानि कुदालाकाङ्क्षी, न गृहे पूजयेत् षचित् ।
रगिद्धताङ्गानि वक्राणि, परिवारोत्सवानि च ॥ ३ ॥
प्रमाणाधिकहीनानि, विपमाङ्गम्पितीनि च ।
अप्रतिष्ठानि दुष्टानि, विम्बानि मठिनानि च ॥ ४ ॥
चैत्ये गृहे न धायाणि, विम्बानि सुविचक्षणै ।
घातुलेप्यमय सर्वे, व्यङ्ग सस्कारमहति ॥ ५ ॥

स्फुरद्गुरुर्मुमालीसौरमोद्गारसाराः

कृतजिनवरपूजा देवरूपा महेभ्याः ॥ १ ॥—मालिनी

स्पृशति तिलकशून्यं नैव लक्ष्मीर्ललाटं

मृतमुकृतमिव श्रीः शौचसंस्कारहीनम् ।

अकलितभजनानां बलकलान्येव वस्त्रा-

ण्यपि च शिरसि शुद्धं छत्रमप्युग्रभारः ॥ २ ॥—मालिनी

इति प्रतिमाशतकवृत्तौ । स्थापनाभक्तितो दमयन्त्या कष्टं निवारितम् । लोकंऽपि (एक)-
लब्धनाम्ना वनेचरेण कृता मृण्मयी द्रोणाचार्यमूर्तिः सम्यक् सेविता च धनुर्विद्यासिद्धिकरी जाता ।

इति एकोनविंशतितमवृत्तस्यार्थः ॥ १९ ॥

५ ५ ५ ५

अथ चैत्यमाश्रित्याह—

सूत्रम्—

जैनालया निजयशोनिचया इवैते

यैः सम्प्रतिप्रतिमराजगणैः सिताभाः ।

उच्चैः कृताः शुचिरुचेऽद्भुतमत्र तैश्च

गच्छन्ति नूनमथ एव हि बन्धनानि ॥ २० ॥

व्याख्या—हे 'शुचिरुचे!' शुचिः—निर्मला रुचिः—धर्मेच्छा यस्य स तस्य सम्बोधने ।
जिनस्य इमे जैनाः, जैनाश्च ते आलयाश्च जैनालयाः यैः सम्प्रतिप्रतिमराजगणैः सम्प्रतिनाम्ना
भूपेन प्रतिमैः—सदृशैः च तैः राजगणैः—कुम्भारपालादिनृपसमूहैः उच्चैः कृताः अत्र कारणे
कार्योपचारात् कारिता इत्यर्थः । कथंभूता जैनालयाः? सिताभाः—सुधाभिः श्वेतकान्तयः । उत्प्रे-
क्ष्यते—एते निजयशोनिचयाः—मूर्तिमत्स्वकीयकीर्तिपुञ्जाः नूनं—निश्चितं अत्र एतत् अद्भुतं—आश्चर्यं
वर्तते । हि—यस्मात् कारणात् तैः राजगणैः बन्धनानि—कर्मबन्धनानि अध एव गच्छन्ति । शत्रन्तं
पदम् । एवंविधानि कृतानि । अत्र कर्मोक्तिः अर्थवशाद् विभक्तिविपरिणामः । यत्र गृहाद्यारम्भाः
क्रियन्ते तत्र उच्चैः उच्चैः काष्ठडागलकवन्धाः क्रियन्ते कारुकैस्तत्र स्थित्वा उपरितनं कार्यं क्रियते ।
अत्र तु विपरीतम् । अत आश्चर्यम् । तेषां पापबन्धास्त्रुटिता इत्यर्थः । अत्र चशब्दात् तैः जिना-
लयैः कृत्वा कर्मबन्धनानि अध एव गच्छन्ति—प्रयान्ति । अत्र कर्तृक्तिः । प्राणिनामितिः शेष
इत्यपि शब्दार्थः । यतः—

ज्ञानं च दर्शनमथो चरणं विचिन्त्य
 पुञ्जत्रयं च पुरतः प्रविधाय भक्त्या ।
 चोक्षाक्षतैः कणगणैरपरैरपीह
 श्रीमन्तमादिपुरुष जिनमर्चयामि ॥ ५ ॥ अक्षताः ॥
 सन्नालिकेर-पनसा-ऽमलनीजपूर-
 जम्बीर-पूग-सहकारमुखैः फलैस्तैः ।
 सर्गाद्यनल्पफलदः परमप्रमोदाद्
 देवाधिदेवमसमप्रशम महामि ॥ ६ ॥ फलम् ॥
 सन्मोदकैर्वटक-मण्डक-शालि-दालि-
 मृरुषैरसत्त्वरसशालिमिरत्र भोज्यैः ।
 क्षुत्तृड्व्यथाविरहित स्वहिताय नित्य ।
 तीर्थाधिराजमहमादरतो यजामि ॥ ७ ॥ भोज्यम् ॥
 विघ्ना(ध्मा?)तपापपटलस्य सदोदितस्य
 विश्वावलोकनकलाकलितस्य भक्त्या ।
 उद्घोतयामि पुरतो जिननायकस्य
 दीप तमःप्रशमनाय शमाम्बुराशेः ॥ ८ ॥ दीपः ॥
 तीर्थोदकैर्धृतमलैरमलस्वभाव
 शश्वन्नदी नद-सरोवर-सागरोत्थैः ।
 दुर्वारमार मद-मोहमहाहिताक्ष्यं
 ससारतापशमनाय जिन यजामि ॥ ९ ॥ जलम् ॥
 पूजाष्टकश्रु(स्तु?)तिमिमामसमामधीत्य
 योऽनेन चारुविधिना वितनोति पूजाम् ।
 मुक्त्वा नरामरसुखान्यविरलण्डिताञ्ज
 धन्यः स वासमचिराद्भते शिवेऽपि ॥ १० ॥”

इति आचकाचारात् पूजाष्टक लिखितम् ॥

अथ जिनभक्तिकारकाणां सुकृतचिह्नानि दर्शयति—

“तिलकयुतललाटभ्राजमाना’ स्वभाग्या-

ङ्कुरमिव समुदी(?)त दर्शयन्ते जनानाम् ।

हितशिक्षां अङ्गीकुरुत । यतः भव्याः सत्-निरन्तरं सम्यक् प्रकारं वा तत् चैत्यं प्रविलोक्य
तरसा-वेगेनापि अजरामरत्वं-अक्षयपदत्वं व्रजन्ति-गच्छन्ति ।

१डि(ड?)वर्ध धर्मा अस्तिकनां लक्षणं क्लीध छै—

“अस्थि जिओ १ तह निचो २ कत्ता ३ भुत्ता स पुण्णपावाणं ४ ।
अत्थि धुवं निव्वाणं ५ तस्सोवाओ अ छट्ठाणा ६ ॥ १ ॥”

अव छै १. ते अव नित्य छै २. ते अव स्वपुण्य पापनो कर्ता छध ३. ते अव आपणा
पुण्य पापनो लोक्ता छै ४. अस्तिक-छै ध्रुव-निश्चय भोक्ष ५. तेह भोक्षनो उपाय पण्णि
निश्चय छै ६. छट्ठाणुं समकितना अह थकी विपरीत ते मिथ्यात्वी तिहां प्रथम नास्तिकवादी.
यतः योपाध—

समकित थानकथी विपरीत, मिथ्यावादी अति अविनीत
तेहना लाव सवे नूनूनूया, जिहां जेधनध तिहां ठांडा कूया. १
पहिलो [ना] नास्तिक लापै शून्य, अव शरीर थकी नही भिन्न
मध अंगथी मदिरा जम, पंचभूतथी चेतन तेम. २
सांपण्णथी घृत तिलाथी तेल, अग्नि अरण्णथी तरथी वेल
जिम पडियार (?) थकी तरवारी, अलगो तो दाण्णो धण्णि वारी. ३
जिम जलथी पंपोटां थाय, उद्दण्णतां ते मांहि समाय
थूलादिक जिम थितिपरिणाम, तिम चेतन तनुगुणविश्राम. ४

१ तात्पर्यम्—

अधुनाऽत्रास्तिकस्य लक्षणानि कथ्यन्ते—

अस्ति जीवः तथा नित्यः कर्ता भोक्ता स पुण्यपापानाम् ।

अस्ति ध्रुवं निर्वाणं तस्योपायश्च पद स्थानानि ॥

२ तात्पर्यम्—

सम्यक्तवस्थानकाद् विपरीतो मिथ्यावादी अत्यविनीतः ।

तस्य भावाः सर्वे भिन्ना यत्रालोक्यन्ते तत्रागाधाः कृपाः ॥ १ ॥

प्रथमतो नास्तिको भाषते शून्यः जीवो शरीराद् न भिन्नः ।

मद्याङ्गाद् मदिरा यथा पञ्चभूतेभ्यः चेतना तथा ॥ २ ॥

नवनीताद् घृतं तिलाद् तैलं अग्निः अरणेः तरोः वल्ली ।

यथा प्रतिहाराद् (?) तरवारिः भिन्नो दर्शितोऽस्यां वेलायाम् ॥ ३ ॥

यथा जलाद् बुद्बुदाः भवन्ति शान्तत्वे तस्मिन् विलीयन्ते ।

स्वपादिः यथा स्थितिपरिणामः तथा चेतनः तनुगुणविश्रामकः ॥ ४ ॥

“यो जैनमन्दिरमुदारविशुद्धबुद्धि-
दीर्घिष्टकोपलवृणः कुरुते स्वशक्त्या ।

रत्नाशुकरुमनिन्यमधूसमेत-
माप्नोति कैल्पभवन भुवने स धन्यः ॥ १ ॥—वसन्त०

जिनभवन जिनविम्ब, जिनपूजा जिनमत च यः कुर्यात् ।
तस्य नरामरशियसुख-फलानि करपल्लवम्यानि ॥ २ ॥—आर्या

सन्मृत्तिकामलशिलातरुप्यदारु-
सांनर्णरत्नमणिचन्दनचारु विम्बम् ।

कुर्वन्ति जैनमिह ये स्वधनानुरूप
ते प्राप्नुवन्ति नृसुरेषु महासुखानि ॥ ३ ॥—वसन्त०

मंटीमय च विंश, तिणकट्टीरेहि कारण भवण ।
कासस्त य कुमुमेहि, पृङ्गजंत करे मुत्त ॥ ४ ॥—आर्या

इति विंशतितमवृत्तस्यार्थः ॥ २० ॥

५ ५ ५ ५

धूमम्—

हे आस्तिकास्त्यजत नास्तिकतां नितान्तं
चित्तोन्नति भजत लुम्पकतां लुनीत ।

चेत्यं विधत्त शृणुत प्रविलोम्य तत् सद्
भव्या व्रजन्ति तरसाऽप्यजरामरत्वम् ॥ २१ ॥

ध्याग्या—हे 'आस्तिका' ! अस्ति परलोक पुण्य पाप चेति मन्यन्ते ते हे 'व्रद्धालव' ! यूय
नास्तिकता नितान्त-अत्यन्त त्वजत-दूरीकृत । नास्ति परलोक पुण्य पाप च तस्य मापो नास्ति-
पता वाम् । पुन. यूय चित्तोन्नति-दानवीरता भजत-आश्रयत । यूय लुम्पकता लुनीत-प्रतिमा
द्वैतत्व मर्दयत । पुन यूय चैत्य विधत्त-कारणे कार्योपचारान् कारयत । पुन यूय शृणुत-

१ देवलोचनम् ।

१ ध्याग्या—

मृगिकाण्य च विन्ध मृगकाष्ठेदिक्कामि कथ्यते भवान् ।
कासस्त य कुमुमः पूजयन्त करोति मुनम् ॥

वताः । ननु विहारा एव जिनस्य निवासाः “चैत्यविहारौ जिनसद्वनि” इत्यभिधानचिन्ता-
 शणि(का० ४, श्लो० ६०)वचनात् । तर्हि कथं भागवता इति विशेषणेन पुनरुक्तदूषणम् ?
 उच्यते—नहि दूषणम्, यतः विशेषणपृथक्त्वे विशेष्यमात्रपरता इति । उक्तं च रघुवंशे (स० २,
 श्लो० १२, ७३)—“सकीचकैर्मास्तपूर्णरन्ध्रैः” इति । कथंभूतैः श्राद्धैः ? दिग्गजैः—दिशां गज-
 समानैः । पुनः कथं श्राद्धैः ? ‘द्रविणदानघनैः’ द्रविणदानेन घनाः—मेघा इव तैः । कथं
 विहाराः ? उदाराः—ग्रधानाः च—पुनः ये श्राद्धाः अत्र चैत्येषु पतितं शृङ्गमित्यादिकं सृजन्ति-
 नवीनं कुर्वन्ति । कथं ? ये रक्षणतत्पराः—सम्भालनादिषु आसक्ताः । नूनं—निश्चितं खलु ।
 यतः ते श्राद्धाः ऊर्ध्वगतयः—स्वर्गादिगतिभाजो भवन्ति । यतः—

“नूतनार्हद्वारावास—विधाने यत् फलं भवेत् ।

तस्मादष्टगुणं पुण्यं, जीर्णोद्दारे विवेकिनाम् ॥ १ ॥”—अनु०—

कथं ? ते (शुद्धभावाः)—निर्मलाशयाः, पवित्रचित्ता इति । यतः ‘प्राग्वाट’ज्ञातीयश्रीध-
 रणकसाधुकारो ‘राणकपुरे’ श्रीऋषभजिनेश्वरत्रैलोक्यदीपकचैत्यं कारयति स । श्री‘सिद्धाचले’
 दम्पतीभ्यां च चतुर्थव्रतमादाय साला परिहिता इति । अथ पुनः विमलमन्त्री अम्बिका-
 दत्तवरो ‘ऽर्जुदा’चलादिस्थाने चैत्यानि कारयति स इति । पुनः वस्तुपाल-तेजःपालौ ‘अर्जुदा’-
 चले लुणगवसही तथा बहूनि चैत्यानि प्रतिविम्बानि धर्मस्थानानि च सङ्घादिधर्मकार्याणि च
 कारयामासतुः । इत्यादयो बहवः श्रावकाः जैनप्रासादकारकाः जीर्णोद्धारकारका अभ(भू?)वन्
 भवन्ति (भविष्यन्ति) चेति । इति द्वाविंशतितमवृत्तस्यार्थः ॥ २२ ॥

५ ५ ५ ५

अथ भरतचक्रिप्रभृतित्तैत्यकारापणं दर्शयन्नाह—

सूत्रम्—

चैत्यं सुवर्णभरितं भरतेन भव्यं

निर्मापितं कलितकेकिकलापशृङ्गम् ।

यद् वीक्ष्य सङ्घु दधति स्म मुदं हि मर्त्या-

श्रामीकराद्रिशिरसीव नवाम्बुवाहम् ॥ २३ ॥

व्याख्या—चैत्यमिति । भरतेन—भरतचक्रिणा—ऋषभपुत्रेण चैत्यं निर्मापितं—कारितम् ।
 कथंभूतं चैत्यम् ? सुवर्णभरितं—सुवर्णेन भरितं—पूरितं, रचितमित्यर्थः । कथं चैत्यम् ? (भव्यं—

नहि परवोऽहं न पुण्यं न पापं, सुखं पाभ्यु ते विलसो व्याप
वृक्षपद्मनी परि 'अथ द्वापवध, कपटी तथ न'पनी अति यवध (१). 'प

“भ्रामिनन्दिना सा च, भ्रमशर्मोत्कटेच्छया ।

श्रूयन्ते चैतदालापा, लोकशास्त्रेऽप्यसुन्दराः ॥ १ ॥”-अनु०

सा इति मोक्षेऽनिष्टप्रतिपत्तिः ।

“मदिराक्षी न यत्रास्ति, तारुण्यमदविह्वला ।

जडस्तं मोक्षमाचष्टे, प्रयास इति नो मतम् ॥ २ ॥-अनु०

वर धृन्दावने रम्ये, क्रोष्टृत्वमभिवाञ्छितम् ।

न त्वेवाविपयो मोक्ष, कदाचिदपि गौतम ! ॥ ३ ॥”-अनु०

गालत्रस्य शिष्यामत्रणमिति द्वात्रिंशिकायां (१२ पूर्वसेनाद्वा० श्लो० २३-२४-२५)
यशोविजयोपाध्यायाः । अहं सुखी अहं दुःखी इत्यादि जीवसत्तास्थापकत्व, तद् ततो
वेपम् । इति एकविंशतितमवृत्तस्यार्थः ॥ २१ ॥

५ ५ ५ ५

सूत्रम्—

श्राद्धैरकारिपत भागवता विहारा

यैर्दिग्गजैर्द्रविणदानधनेरुदाराः ।

ये चात्र रक्षणपराः पतितं सृजन्ति

ते नूनमूर्ध्वगतय खलु शुद्धभावाः ॥ २२ ॥

व्याख्या—श्राद्धैरिति । यैः श्राद्धैः—श्राद्धैः भागवता विहाराः—जिननिवासाः अकारिपत
कृताः । अत्र कारणे कार्योपचारः कृतोऽस्ति तेन कारिता इत्यर्थः । भगवत -जिनस्य इमे भाग

नहि परलोकं न पुण्यं न पापं प्राप्तं तद् सुखवर्तां स्वतः ।

वृक्षपद्म इव भयं ददायित्वा कपटी तपोजपयो मतिं ददाति (१) ॥ ५ ॥

१ भावा यथा बालकस्य 'हाउ' इति दत्तानेन भाषयति, तथा दत्तानेन तारकनिगोदादीनां भयं ददायित्वा
भाषयतीत्यादि कथनेन आदिश्रवणं शोषयति ।

२ सन्दृश्यतां पदुषु श्रीहरिभद्रसूरिपुराद्रीः पद्दशानसमुच्चये लोकापवमवतिरुपावसरे—

“लोकपता यदन्वेष, भास्ति जीयो न निवृत्ति ।

धमाधर्मा न विद्येते, न परं पुण्यपापयोः ॥ ८० ॥

एतावानेव लोकोऽथ, पापानि त्रयगोचर ।

भग्ने ! वृक्षपद्म इव, पद्मं वदन्त्यद्गुह्यताः ॥ ८१ ॥”

१ 'व वद' इति क-पाठ । २ 'मिया स' इति जैनधर्मप्रसारकसदा मुद्रिने ग्रन्थे (७५ एते पत्राः) ।
५ 'योवस' इति क-पाठ । ३ 'वपवो' इति क-पाठ ।

इति शत्रुञ्जयमाहात्म्ये । 'एतच्छपञ्चकजुषः' एतेषां शकाराणां पञ्चकं जुषते इति एतच्छप-
ञ्चकं श्रितस्य नरस्य या भा-कान्तिः आभा शोभा वा अस्ति । यत्तदोः सम्बन्धात् कः-वह्निः सूर्यो
वा तां भां न व्रजति-न ग्रामोति । कथंभूतः कः? सचेतनोऽपि-चेतनायुक्तोऽपि "चित्तं
चेयण सन्ना" इत्यादि वचनात् । "को ब्रह्मण्यात्मनि रवौ मयूरेऽग्नौ यमेऽनिले" इत्यनेकार्थः
(का० १, श्लो० ५) । अथवा सचेतनोऽपि-चेतनायुक्तो नरोऽपि तां न व्रजति इति परम-
ताक्षेपः । तथाहि—

"चेतनां नर्तकीं कृत्वा, नृत्यं संसृतिसम्भवम् ।

भावागमेन संवीक्ष्य, योगी ग्रामोति सम्पदम् ॥ १ ॥"

इति ज्ञानाङ्कुशे । "सद्बुध्यानज्ञानसंलीनचेतना । सा हि चेतना" इति पातञ्जलः(?) । इति ।

"अमात्याः १ स्वामिनः २ सिद्धा ३, योगसिद्धाश्च ४ चेतनाः ५ ।

रसज्ञाः ६ कामुका ७ मेघा ८, नर्तका ९ योगिनो नव ॥ १ ॥"

इत्यादि परमतम् ॥

अथात्र दृष्टान्तः—

कश्चित् कौलधर्मा पुरुषो मद्यमांसासक्तः परस्त्रीरक्तः । यतः—

"रिण्डा चण्डादीक्षिता धर्मदारा, मांसं मद्यं भुज्यते पीयते च ।

भिक्षाभोज्यं चर्मखण्डं च शय्या, कौलो धर्मः कस्य नो भाति रम्यः ? ॥१॥"—शालिनी

एवं कुर्वतस्तस्य पुरुषस्य स्पर्शन-रसन-घ्राण-नेत्र-श्रोत्रेषु विषमरोगा जाताः । दग्ध-
पादप इव जातः सः । ततो जैनसाधुर्मिलितः । तेन तस्मै रोगकारणं पृष्टम् । साधुनोक्तम्—(जैन)-
धर्मोद्धवं व्रतं गृहाण, शत्रुञ्जयादि शकारपञ्चकमाराधय । समाधिर्भविष्यति । ततस्तेन रोग-
पराभवतो व्रतं गृहीतम् । शत्रुञ्जयक्षेत्रं श्रयति स्म । यमिनां वैयावृत्यं चकार । शमतां दधौ ।
शान्तिजिनं स्तौति स्म । शत्रुञ्जयषष्ठतपो वहति स्म च सः । एवं कुर्वाणः सम्प्राप्तसकल-
लब्धिः निर्गतसमस्तरोगः निजतेजसा पराभूतवह्निसूर्यः सुवर्णवर्णसञ्जातकायः निर्मायः प्रान्ते
मासानशनं कृत्वा प्राप्तकेवलज्ञानः सिद्धः । इति चतुर्विंशतितमवृत्तार्थः ॥ २४ ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

व्याख्य

कथंभूतं चैत्या—

चित्तं चेतना संज्ञा ।

१ 'नव्यं' इति पद्ममिदं श्रीजयशेखरसूरिकृते प्रबोधचिन्तामणौ (अ० ४, श्लो० १०३) ।

मनोहरम् । पुनः कथं चै० ? 'कलितकेलिकलापशृङ्ग' कलिताः—कलां प्राप्ताः केकिना—मयूराणां कलापाः—समूहा यसिन् तत् एवविधं शृङ्गं यस्य तत् । हि—निश्चितं मर्त्याः—मनुष्याः मङ्गु—शीघ्रं मुद—हर्षं दधति—विभ्रति । किं कृत्वा ? यत् चैत्यं वीक्ष्य—दृष्ट्वा । किमिव ? चामीकरा—द्रिशिरसि—'मेरु'गिरिशृङ्गे नवाम्युवाह—नूतनमेघमित्रं दृष्ट्वा । चैत्यस्य मेरूपमानं शृङ्गस्य मेघोपमानम् । यतः श्री'शत्रुञ्जये' भरतेन चैत्यं कारितं तथा 'अष्टापदे' च चैत्यस्तूपाः कारिताः । यदुक्तं आगमे (सिद्धस्तचेत्यपरनाम्नि सिद्धाण्युद्धाण्युद्धे गा० ५) —“चत्तारि अट्ट दस दो इ(अ) वदिया” इत्यादि गाथा द्वादशार्थाः १ इति त्रयोविंशतितमवृत्तस्यार्थः ॥ २३ ॥

, ।, ५५, ५५ ५५ ५५

१ - अथ भरतप्रभृतित एव तीर्थादिसेवनं दर्शयन्नाह—
सप्तम्—

शत्रुञ्जयं शमधनां शमता च शान्तिं

शत्रुञ्जयाह्वयतपः सकलं दुरापम् ? ।

एतच्छपञ्चकजुपोऽस्ति नरस्य या भा

नीराग !—तां व्रजति-को न सचेतनोऽपि ॥-२४ ॥

व्याख्या—शत्रुञ्जय—इति । हे नीराग ! हे निर्गतससाराभिलाष ! अथवा हे निःकेश ! “रागः स्याल्लोहितादिषु ॥ गन्धा(गन्धारादौ क्लेशादिकोऽ)नुरागे मत्सरे नृपे” इति हैमः (का० २, श्लो० ६०-६१) । एतत् सकलं दुरापं—दुर्लभं वर्तते । एतत् किं तदाह—शत्रुञ्जयः—सिद्धाचलः शमधना—साधवः शमता—उपशान्तिः शान्तिः—(पोडशो) जिनः शत्रुञ्जयाह्वयतपः—पष्ठाष्टमरूपं तप इति । यतः—

“छँट्टेण भक्तेण अपाणणं तु सत्तं जत्ताओ ।

जो कुणईं सित्तुजे सो तइयभये लहइ सिद्धिम् ॥ १ ॥

“पष्ठाष्टमादित्तपमा, प्राप्यते फलमुत्तमम् ।

, ततोऽत्र कार्यं तच्चैव, विशेषात् सर्वकामदम् ॥ १ ॥”

१ छाया—

षात्वार अष्ट दश द्वौ च वेदिता ।

२ 'भरत(शु)प्रभृतौ' इति क-पाठ ।

३ 'याऽऽभा' इत्यपि सम्भवति ।

४ छाया—

पष्टेन भक्तेन अपानवेन तु सप्त यात्राः ।

य करोति शत्रुञ्जये स तृतीयभये लभते सिद्धिम् ॥

‘अेकदा तेनीश ढोडी देव भित्था विचार थये । हरने माता पिता न ज्ञायते । तदा ब्रह्मणः पञ्चसमुखेन गर्दभमुखकारेण सगर्वेण प्रोक्तम्—जानाम्यहम् । अकथ्यं कथ्यमाने हरेण ब्रह्मगर्दभशिरो लूनमिति । अन्ये त्वाहुः—

विष्णु-ब्रह्मणोर्महत्त्ववादे जाते ताभ्यां शम्भुः पृष्टः । तेनोक्तम्—मलिङ्गस्य अन्तमा-
नय । ततः दिंगनेो अन्त लेवा विष्णु पाताल जतां वजनी(ना) अशिसंतापथी कृष्णु शरीर
थयुं । पाछे आवी क्खुं—दिंगनेो अन्त न पाभ्ये । तिमज्ज प्रह्लाने डेहिं जतां दिंगथी माळा
पडी पाभी पूछ्युं—किहांथी? माळां क्खुं—हुं हरदिंग भस्तक थडी पडी । कियान् कालः
(जातः)? । षण्मासाः । १पछे माळायें पूछ्युं—तुं किहां जध छै? लिङ्गस्यान्तं लेवा त्वत्पतन-
समानकालो जातः, अन्तं न प्राप्तः । २विषाह पाभ्ये । माळाने कूटसाक्षिणी करी शंभुने
आवी क्खुं—लिङ्गान्तो लब्धः । इयं साक्षिणी । ततः शिवेन ब्रह्मगर्दभशिरो लूनम् । माला
शापिता । इति पूर्णं ब्रह्मा लूनशिराः ॥ छ ॥

अथ दुर्वासा महर्षिरुर्वशीं कामितवान् । १तिष्ठि क्खुं—अपूर्व वाहन उपरी पधसी
आवीस्थि तो तुअ सेती संग । तिहारें ऋषि कृष्णुनें यायी । कृष्णु लक्ष्मी गोइपधारी रथे नेडी
स्वर्गे याट्ये । कृष्णुनें वार्यो छध जे याजतां पाछिदो भाग जेठस्य मां । वाटि हीडतां स्त्री-
पणै करी लक्ष्मी अथडाध, तिहारें पराणें मारें । स्नेहें हरिं लक्ष्मी साहसुं जेयुं । कृष्णु वचन
यूकथी ऋषि आंभिमां पराणो धोअ्ये । तेन नेत्रे सरोगो हरिः । अन्ये त्वाहुः—

‘नदीतटे तापसी सरागदृष्टिं दीडी, तिण्ठं सरापथं सरोगलोचनो हरिरिति सम्पूर्णः ॥छ॥
व्यालुप्तशिश्रो हरः । तथाहि—तपोवने १तापसोने धरे महादेवो भिक्षार्थं गृहीतसमस्तस्व-

१ तात्पर्यम्—एकदा त्रयस्त्रिंशत् कोटिदेवानां मिलिता (तेषां) विचारो जातः—हरस्य मातापितरौ न ज्ञायते ।

२ ततो लिङ्गस्यान्तमानेतुं विष्णो पाताले गच्छति सति तस्य देहः वज्राग्निसन्तापेन कृष्णोऽजति । प्रतिनिवृ-
त्योक्तं तेन—लिङ्गस्यान्तो न प्राप्तः । तथैव ब्रह्मणि अधो गच्छति सति लिङ्गात् पतित्ता माला मिलिता । (तस्यै) पृष्टं
तेन—कृतः (पतसि)? । तयोक्तम्—अहं हरलिङ्गशिरसः पतितवती ।

३ पश्चात् मालया पृष्टम्—त्वं क्व गच्छसि? तेनोक्तम्—लिङ्गस्यान्तमानेतुम् ।

४ स विषादं गतः । मालां कूटसाक्षिणीं कृत्वा शम्भुसभ्युपगम्य प्रोक्तं तेन ।

५ सासकथयत्—अपूर्व वाहनमारुह्य यदि आगमिष्यसि तर्हि तव सङ्गमं करिष्ये । तदा ऋषिः (तदर्थं) कृष्ण-
मयाचत । कृष्णं लक्ष्मीं च गोरूपिणौ कृत्वा रथे नियोज्य स्वर्गं प्रत्यचलत् । ऋषिणा कृष्णो वारितो चतुत् त्वया
गमनसमये पाश्चात्यो भागो न द्रष्टव्यः । मार्गं हिण्डतः तस्य स्त्रीरूपलक्ष्म्या भास्फाल्यते तदा प्राजनकं मारयति ।
अेहात् हरिर्लक्ष्मीमपश्यत् । वचनभङ्गात् ऋषिणा कृष्णः प्राजनकेन लोचने प्रणोदितः ।

६ नदीतटे तापसी सरागदृष्ट्या दृष्टा (तस्मात्) तस्याः शापेन ।

—७ तापसानां गृहे ।

अथ प्रत्यक्षदेवशुद्धिमाह—

धनम्—

हस्त हि हेतिविफल विकलङ्कमङ्गं

मुद्राऽप्यमुद्रसुपमा वनितोज्झितोऽङ्कः ।

तं देवमेव वदतीति हिताय नाके

मन्ये नदन्नभिनभ. सुर! दुन्दुभिस्ते ॥ २५ ॥

व्याख्या—सुर इव यः स सुरः, अथवा सु—अतिशयेन राजते इति सुरः, तस्य सम्बोधन हे सुर!—शोभमान! अह इति मन्ये—जानामि—नाके—स्वर्गे अभिनभः—आकाशे नदन्—शब्द कुर्वन् सन् दुन्दुभिः तमेव देव वदति । कस्यै ? ते—तुभ्यम् । हिताय इति । इति किम् ? हि—निश्चित यस्य देवस्य हस्त हेतिविफलं—प्रहरणशून्य वर्तते । पुनः यस्य अङ्ग—शरीर विकलङ्कं—फलङ्करहित वर्तते । पुनः यस्य मुद्रा—पद्मासनादिमयी मूर्तिरपि शान्तरसमयी । अमुद्रसुपमा—उत्कटशोभा एवविधा वर्तते । “सुपमा सातिशायिनी” इति हैम्या (अभि० का० ६, श्लो० १४८) । पुनः यस्य अङ्कः—उत्सङ्गः वनितोज्झितः—स्त्रीरहितो वर्तते इति । यतः—

“वपुश्च पर्यङ्कशय श्लथ च, दृशौ च नासानियते स्थिरे च ।

न शिक्षितेयं परतीर्थनाथै—जिनेन्द्र! मुद्राऽपि तवान्यदास्ताम् ॥ १ ॥—उपेन्द्र०

जिनेन्द्र! यानेव विवाधते स, दुरन्तदोषान् विविधैरुपायैः ।

त एव चिन् त्वदस्ययेव, कृताः कृतार्थाः परतीर्थनाथैः ॥ २ ॥”—उपेन्द्र०

इति द्वावपि हेमद्वरयः (अयोगव्यवच्छेदिकारयाया द्वात्रिंशिकाया श्लो० २०, ४) ।

अत्रान्यदेवे विपरीतत्वं दर्शयति—

“यद् ब्रह्मा चतुराननः समभवद् देवो हरिर्वात्मनः

शक्तो गुह्यसहस्रसङ्कुलतनुर्ध्वक्षयी चन्द्रमाः ।

यज्जिह्वादलतामवापुरहयो राहुः शिरोमानतां

तृष्णे! देवि! विडम्बनेयमखिला लोकस्य युष्मत्कृता ॥ १ ॥”—शार्दूल०

तथा—

“ब्रह्मा खनशिरा हरिर्दृशि सरुम् व्यालुप्तशिशो हरः

सूर्योऽप्युल्लिखितोऽनलोऽप्यखिलशुक् सोमः कलङ्काङ्कितः ।

संर्णाथोऽपि विसंस्थुल' खलु वपुःसस्थैरुपस्थैः कृतः

सन्मार्गस्त्रलनाद् भवन्ति विपदः प्राय' प्रभूणामपि ॥ २ ॥”—शार्दूल०

पतिष्ठति, मुखं ह्यसौ देवानां, ततोऽशुभादिरसास्वादी (दिनः) १ देव उद्विग्न तथा । तिष्ठि देवे ऋषिर्नै प्रसन्न कर्तुं । तिष्ठि अग्निने सप्त लक्ष करी षष्ठं लक्षै आहुति देवनें पशु छै, पांय लक्षं सर्व लक्षं इति पूर्णः ॥ छ ॥

सोमः कलङ्काङ्कितः । तथाहि—चन्द्रो बृहस्पतिसमीपेऽध्येतुं स्थितः । तेन भुक्ता गुरुभार्या । ज्ञातं च गुरुणा । शपितः कलङ्कीकृतः इति पूर्णः ॥

इन्द्रः उदजं प्रविश्य गौतममुनेरहिल्यां नाम भार्या रेमे । द्वारि गौतम आगतः । भयात् मार्जाररूपं कृत्वा निर्गतः । नायं प्रकृत(ति)विडालः, उपयोगेन ज्ञात इन्द्रः । ततस्तेन कोपत इन्द्र-देहे शापेन भगसहस्रं कृतम् । स्वच्छात्रान् प्रति भोगाय प्रेषितवान् । मुनिश्च देवैः प्रसादितः । मुनिना भगाः सहस्रलोचनीकृताः इति पूर्णः ॥ छ ॥

ब्रह्मा चतुर्मुखः । तथाहि—भोटै उधानि ब्रह्मा तपस्यति तेहनै पाउवानै धन्द्रं तिलतिलरूप वेधनध तिलोत्तमा करे । ते तिलोत्तमा वली भील अप्सरा पूर्व मुष्पे अह्मा आगलि आवी गीत नृत्य माड्यं । यित्त यद्युं आणी दक्षिण दिशि नाटक माड्युं । लज्जमानै करी अह्मां द्विरि जेवराई नही तिहारै दक्षिण दिशि भीलुं मुष्प कर्तुं । धम देवी द्विरि तिम मुष्प नवां करतो लध. आरध दिशि आर मुष्प कर्था । माथा उपरि नायतां पांयमुं मुष्प माथध गर्दलतुं कर्तुं । ते महादेवे यूट्युं तिहारै चतुर्मुख इति ॥ छ ॥

हरिस्तु वामनः । तथाहि—अलि दानव आंधवानै वामनरूप करी मदी करवानै कृष्णुं त्रिणु पगलां पृथ्वी भागी । त्रिणु पगलां तिष्ठि आभ्यां रूप वधारी विष्णुध पाताले धाट्ये इति पूर्णः ॥ छ ॥

१ देवा उद्विग्न जाताः । तैर्देवै ऋषिराराधितः । ततस्तेन अनलः सप्तजिह्वोऽकारि । द्वाभ्यां जिह्वाभ्यां गृही-त्ताऽहुतिः देवैः प्राप्यते, (शेषैः) पञ्चभिर्जिह्वाभिः स सर्वभक्षकः ।

२ सन्तुल्यताम्—

किमु कुवलयनेत्राः सन्ति नो नाकनार्य-
छिदशपतिरहिल्यां तापसीं यः सिषेवे ।

हृदयवृणकुटीरे दह्यमाने स्मराग्ना-

बुचित्तमनुचितं वा वेत्ति कः पण्डितोऽपि ? ॥ १ ॥—मालिनी

३ वृहति उद्याने ब्रह्मा (सार्धकोटिन्नयवर्षाणि तपः) करोति । तं चालयितुं इन्द्रः तिलतिलरूपमादाय तिलो-त्तमासकार्षीत् । सा तिलोत्तमा अप्सराः पूर्वमुखे ब्रह्माणमभ्युपगम्य गीतं नृत्यं च प्रारभत । ब्रह्मणः चित्तं चलितं (इति) ज्ञात्वा दक्षिणदिशि नाटकमारब्धवती । लज्जया ब्रह्मा मुखं न बालयति (किन्तु कामासक्त्या) तेन दक्षिणदिशि द्वितीयं मुखमरचि । यथा यथा देवी अन्यान्यां दिशं प्रति निवर्तते तथा तथा स नूतनां मुखरचनां करोति । चतस्रु दिक्षु चत्वारि मुखानि व्यरचयत् । यदा मस्तकोपरि तिलोत्तमया नाटकं प्रारब्धं तदा शीघ्रं परि पञ्चमं गर्दभाकारं मुखमसृजत् । एतत् तु महादेवेन ललनं, तदा स चतुर्मुखः ।

४ बलेदानवस्य बन्धनार्थं वामनरूपमादाय कृष्णो मटिकाकृते पदत्रयमात्रां पृथ्वीं तमेव यान्त्रितवान् । त्रिपदी तेनादायि रूपं वर्द्धयन् विष्णुस्तं पाताले लिहितवान् ।

कीयालङ्कारो घण्टाटङ्कारमुखङ्कारवमुपरितटिक्रवक्रनालः समागच्छति । तापसी कामातुर
 थाई तेहने भोगवै । ते तापसे नष्टुयु । शार्पे विंगच्छेद कर्षो । पुष्प लोड सर्व विंगच्छेद
 थयो । सतान उत्पत्ति नाडी । सर्व देव तापसने प्रसन्न कर्षो । पाक्षु विंग हतु तिभ कर्षु ।
 पक्षि पूर्व सदा उत्थित हतु । अतः प्रभृति भोगार्थे उत्थित भविष्यति, अन्यथा न । ततो जना
 अपि एवविघलिङ्गवन्तो जाताः, प्रजोत्पत्तिथेति ॥ छ ॥

सूर्यने रत्नादेवी श्री यमनामा पुत्रः सूर्यतापमसहमाना पोताने थानके प्रतिच्छाय सुद्धिने
 छाया समुद्रतटे वडवाइपे नथ रहु । पुठि प्रतिच्छायार्थे शनीधर १ लद्रा २ अपत्य नष्टुया ।
 अेद दिने यमे भोजन भाग्यु । प्रतिच्छायार्थे नाभ्यु, यमे पाटू मारी । प्रतिच्छाधे शापे क्षथी
 कृत यमे पिताने कथु । तिहाडे सूर्ये थितन्धु-कथ स्वमाता एव करोति? अे यमनी माता
 नहु । आवोचता धोडीइपे दीडी । तिहा नथ पलाटारे भोगवी । तथा कुधा कुष्टीकृतः ।
 ततः विश्वकर्मा पासै अग छोलांयु ॥ अन्ये त्वाहुः—

वडवाइपे श्रीने भोगवीने शशराने कथु—ताहरी भेटी सुत्रने सुद्धि अलाधी रहै छे ।
 तिंहा रे शशरै कथु—ताहरे ताप सहुी नथी सङ्गी, निज श्री स्यु काम हुध तो शरीर
 छोलावै । तिहारै छोलांयु धति ॥ छ ॥

अनिलोऽप्यखिलशुक् । तथाहि—कश्चित् ऋषि पोताने स्थानके वैश्वानरने आहुति पूज्य
 लकित रापर्ष छे । अन्येदा अनलने धर श्रीने ललावीने ऋषि प्रयोजनने गथे । पूठे पीनथ
 ऋषि आवी ते श्री भोगवी अशिसभक्ष । क्षणातरे ते ऋषि आयेथे । धगिताकारै ते श्री पर
 नरे भोगवी नष्टुी पूछ्यु—अनल १ श्री २ पि नष्टु सत्य न भाष्यु । ज्ञानोपयोगे नष्टुी
 अनलने सर्वभक्षक इति ज्ञाप दत्तवान् । ततः शुथि अशुथि सर्व भक्षु कुरै तत् सर्वदेवानाम्-

१ तापसी कामातुरा जाता । तदा ताममुनक (हर) । एतद् वृत्तात् तापसैर्जातम् । (तत) तै ज्ञापे
 लिङ्गच्छेद कृत । समक्षपुरपलोकानां लिङ्गच्छेदोऽननि, सन्तानोत्पत्तिनष्टा । सर्वदेवैस्तापस प्रसन्नीकृत । पुन
 यथा लिङ्गममृत तषाऽकारि तेन, किन्तु पूर्वं सदा तद् उरियत भासीत् ।

२ सूर्यस्य रत्नादेवी पत्नी यमनामा (च) पुत्र । सूर्यतापमसहमाना (रत्ना) स्वस्थानके प्रतिच्छायाममुद्धत् । सा
 छाया समुद्रतटे गत्या वडवाइरूपेण वसति स्म । तत पृष्टे प्रतिच्छाया शनिधरमद्रेति नामापरत्येऽपीजनत् । एकवा
 यमेन भोजन (वस्त्रा) वाचितम् । प्रतिच्छाया तस्मै नायच्छत् । यमेन पादप्रहार कृत । प्रतिच्छायया ज्ञापेन स
 क्षयिकृत । यम पित्रे न्यवेदयत् । तदा स्याऽन्वितयत्-कथ स्वमाता एव करोति? इय यमस्य माता नास्ति ।
 आलोचयत् स घोटकीरूपेण तामपश्यत् । तत्र गत्वा यलाकारेण स ताममुनक । तथा कुधा (स) कुष्टी कृताः । ततो
 विश्वकर्माणमुपेत्य तेनाहंमुष्टिजापितम् ।

३ श्वदारूपा श्री मुक्तवा श्पुत्राय न्यवेदयत्—तव पुत्री मां विहाय अन्यत्र वसति । तत श्पुत्रेण प्रोक्तम्
 —तव ताप सोढु साऽसमथा यदि निजस्त्रिय प्रयोजन, तर्हि शरीरमुष्टिजाप्यताम्, तेन उष्टिजापितम् ।

४ कश्चिद् ऋषि निजे स्थानके वैश्वानराय आहुतिभि भक्त्या पूजयति स्म । अन्वदाऽनछाय स्वमार्या
 मछाय ऋषिः प्रयोनार्थ (अन्वयत्र) जगाम । पश्चादन्य कश्चिदपिरागत्य तां स्त्रियममुनक भक्षिसमक्षम् । क्षणा
 श्वरे स ऋषिरागच्छत् । इतिताकारेण सा श्री परमनेन भुमेति ज्ञात्वा स अनल-पदवी अपृच्छत् । उमाभ्यां
 तर्क्ष न भाषितम् । ज्ञानोपयोगेन (सर्व वृत्तात्) ज्ञात्वा अनलः सर्वभक्षक इति ज्ञाप दत्तवान् । ततः स शुष्पशुथि
 सर्व भक्षयति ।

जोग वाशिष्ठ तां जेणुं भाष्युं, पुत्र भूध वीरज नवि राष्युं ।
 व्यासै वेद अर्थ तिहां कसियो, पुत्र तणुं संशय नवि टलीयो ॥ ४ ॥ स्थुं०
 धम गणुतां सरवादेो नावाध, मोटानी दुणु वत यलावध ? ।
 कलियुगे सुभै वैष्णव थाज्यो, हरि जेलेने पर धन पाज्यो ॥ ५ ॥ स्थुं०
 कलिस्युं सहूनी झीधी याडी, व्यासै सहूनी वात उधाडी ।
 तरध नही ते थाध तारा, भादणु सरिभा धणु धूतारा ॥ ६ ॥” स्थुं०

इति ॥ अथात्र दशावताराः शिष्याणां ज्ञापनार्थं लिख्यन्ते । यतः—

“वनजौ वनजौ खैर्व-खिरामी सैदयो दैयः ।
 अवतारा हँरेरेते, सन्दिशन्तु शुभानि वः ॥ १ ॥
 मत्स्यः कूर्मो वराहश्च, नारसिंहोऽथ वामनः ।
 रामो रामश्च कृष्णश्च, बुद्धः कल्की च ते दश ॥ २ ॥”

मत्स्य १, कूर्म २, वराह ३, नारसिंह ४, वामन ५, परशुराम ६, श्रीराम ७, कान्हगो-
 कली ८, भौद्धावतार ९, कलंडी १० इति दशावतारा वासुदेवस्य । शङ्खनामा दैत्येश्वरोऽपि
 वेदानादाय रसातले प्रविष्टः । ततः पृथ्वीं निर्वेदां दृष्ट्वा देवो मत्स्यावतारं गृहीत्वा रसातलं
 प्रविश्य तं शङ्खं हत्वा वेदान् महीतले पुनरानीतवान् । इति हेतोर्मत्स्यावतारः ॥ १ ॥

पुनः पृथ्वीं रसातले यान्तीं दृष्ट्वा देवः कूर्मरूपं कृत्वा निजपृष्ठे प्रतिष्ठाप्य दध्रे । इति कूर्माव-
 तारः ॥ २ ॥

पुनः पृथ्वीं रसातले यान्तीं दृष्ट्वा देवो वराहरूपं कृत्वा निजदंष्ट्राभ्यां दध्रे । इति
 वराहावतारः ॥ ३ ॥

हिरण्यकशिपुर्नामा दैत्यः शिवभक्तः, दैत्याः प्रायः शिवभक्ता एव भवन्ति । हिरण्यक-
 शिपुः शिवदत्तवरान्निःशूकत्वेन नाद्रिणा नाग्निना नाम्भसा न देवेन न दानवेन न मनुष्येण न
 तिरश्चा केनापि न म्रियते । तस्य पुत्रः प्रह्लादनामा । सोऽतीव विष्णुभक्तो जातः । ततः क्रुद्धेन

योगवाशिष्टो येन भाषितः पुत्रे मृते धीर्यः न रक्षितम् ।

व्यासेन वेदार्थः तदाऽकलि किन्तु पुत्रस्य संशयो न छेदितः ॥४॥

एवं गणने न समाप्तिमायाति, परन्तु महतां वार्ता कः करोति ? ।

कलियुगे सुखेन वैष्णवा भवत, हरि भाषध्वम्, परधनं मुक्त्वा ॥५॥

कथ्यतां सर्वेषां कृता सिन्दा व्यासेन छिद्राणि प्राकट्यं नीतानि ।

तरन्ति नहि ते भवन्ति तारका भालणसदृशा बहवो धूर्ताः ॥ ६ ॥

१ जलजौ द्वौ । २ अरण्यजौ द्वौ । ३ वामनः । ४ रामत्रयम् । ५ बुद्धः । ६ कल्की । ७ हरिः ।

क्षयी चन्द्रमाः । 'दक्षिणी सत्तावीस पुत्री चंद्रनद्यं परिष्णुवी, चंद्र ऐक रोहिष्णीस्यु
आसक्त शेष अपमानी । तिष्ठे पिताने कथुं । पितार्थे शापात् क्षयी कृतः । देवैः प्रसादितेन
तेन एकत्र पक्षे वृद्धिमानिति पूर्णः ॥ छ ॥

नागा पुनरेवं द्विजिह्वाः । 'क्षीर समुद्रथी अमृत काटी कुड देवताद्ये लया, डाले आच्छाधा,
साप रभवाला मुक्या, अकातद्ये अमृत पीता डाले लल द्राटी पद्य थद्य ॥ अन्ये त्वाहुः—
'अमृतपान करता धन्द्रे वण मुक्यु । जिह्वामेदो जातः । इति पूर्णः ॥ छ ॥

राहोः शिरोमात्रता पुनरेवम्—'अमृत कुडलरी कृष्णुनै रभवाल मुक्री देव गया । कृष्णु कार्य
विक्षेपद्य राहुद्ये अमृत पीता कृष्णेन शिरशेद. कृत', पीतामृतत्वात् तच्छिरोऽजरा मरत्य
सवृत्तमिति अष्टरुवृत्तितो वार्ता कृता सम्पूर्णकाव्यद्वयम् ॥

अथात्र 'लासणुकृत कडवुं विभीष छै—

"स्यु दीनै ले मूलन इह, लेता कर्ध न दीसद्य रूद्र ।

विष्णुद्य छल करी राक्षस भार्या, देह थकी त्रिषु नवि टाल्या ।

महादेवै मन्मथ ले आह्यो, पार्वतीस्यु नेह न टाल्यो ॥ १ ॥ स्यु दीनै० आकली

ध्रुवानु मन पुत्रीस्यु लेडु, त्रिपुरारिं तस मस्तक छेद्यु ।

नेहनै तो नारी धद्राणी, धद्रै अहिटया रडी लखी ॥ २ ॥ स्यु०

नु नारी दीडद्य हुद्य सुकम्प, तु नारद की वानरमुकम्प ।

मच्छगंधा मेहो पारासर, विश्वामित्र मेनका आहर ॥ ३ ॥ स्यु०

१ दक्षस्य २० पुत्रीभिः परिणयित चन्द्र । चन्द्र एकामेव रोहिणीं प्रति आसक्त, क्षेया अपमानितवान् ।
वासिः पित्रे प्रोक्तम् । पित्रा शापात् क्षयीकृत ।

२ क्षीरसमुद्रात् अमृत निष्कास्य कण्डानि देवताभिर्भूतानि, दम्भश्चाच्छादितानि । सर्पा रक्षपालरूपेण स्या
पिताः । एकान्ते अमृतस्य पानं कुर्यातां तेषां दम्भेण जिह्वा ? सिक्त्वा द्विधाजाता ।

३ अमृतपानं कुर्वन्तु (गानेषु) इन्द्रेण वज्रं नियमितम् ।

४ अमृतेन कण्डं मृत्वा कृष्ण रक्षपालरूपेण स्यापयित्वा देवा जग्मुः । कृष्णस्य कार्यविक्षेपे सति राहोणा
अमृत पीतम् ।

५ (कवि)भालणकृत कडवक निरयते—

किं त्रियते यदि मूलमेव मूट, यदि विचार्यते तर्हि किञ्चिदपि शुभं न भाति ।

विष्णुना पृथगेन रक्षासि हतानि, किन्तु देहात् (राग-द्वेष-कामरूप) त्रिवं न निष्कासितम् ॥१॥

महादेवेन मन्मथो मस्तीकृतः किन्तु पार्वती प्रति स्नेहो न निवारित ।

ग्रहणो मनः प्रथीमकामयत, त्रिपुरारिणा तस्य मस्तरु छिन्नम् ॥२॥

पक्ष इन्द्राणो नारी स इन्द्रोऽहिल्यां सुरपाममन्यत ।

यदि नार्यो दृष्टायां भवति, सुर तर्हि नारद कथं वानरमुक्यं ? ।

मत्स्यगन्धायाममुक्यत् पाराशर, विश्वामित्रस्य मेनकायामाहर ॥३॥

अथ समवसरणे वृषभजिनो अरतमुद्दिश्य धर्ममाह—
सूत्रम्—

व्याख्यानसद्धानि वृषो गदितो जिनेन
क्षेत्रे निजेन निहिते निहितोऽभिषिक्तः ।
अन्यत्र मोहचरटो विधि-विष्णु-रुद्र-
व्याजात् त्रिधा धृततनुर्ध्रुवमभ्युपेतः ॥ २६ ॥

व्याख्या—हे अरत ! जिनेन मया—मरुदेवापुत्रेण वृषः—धर्मः अभिषिक्तः—भूपः कृतो वर्तते । कथंभूतो वृषः ? व्याख्यानसद्धानि—समवसरणे गदितः—कथितः । पुनः कथं० वृषः ? जिनेन स्वकीयेन—आत्मना निहिते—स्थापिते क्षेत्रे निहितः—स्थापितः । अन्यत्र जिनोक्तक्षेत्रव्यतिरिक्ते स्थाने मोहचरटो ध्रुवं—निश्चलं अभ्युपेतः—आगतः स्थितो वर्तते । कथं० मोह० ? त्रिधा धृततनुः—त्रिविधधृतशरीरः । कस्मात् ? विधिः—ब्रह्मा विष्णुः—कृष्णः रुद्रः—महादेवः एषां व्याजात्—कपटात् ॥ अत्र दृष्टान्तः—

‘कोशलायां’ एका गरटानाम्नी विग्री जैनसंसर्गात् गलितमिथ्यात्वा ज्ञातनवतत्त्वा दृढशीलसत्त्वा श्राविका वभूव । सप्तक्षेत्रविषयं महत्प्रभावमयं निराकृतान्यक्षेत्रप्रचयं निहितदानफलितसदाऽक्षयं जिनधर्म मत्वा सूत्रकर्तनादि कार्यं कृत्वा तद् विक्रीय धनेन युगन्धरीमुद्रादिधान्यानि लात्वा तेषां धान्यकणानां टङ्कप्रमित एकः पुञ्जः एवं सप्त क्षेत्रत्वात् सप्त पुञ्जान् धर्मार्थं कूल्हडिकामध्ये पृथक् पृथक् मुक्त्वा नित्यं शेषान्नेन भर्त्नाऽऽनीतेन च गृहनिर्वाहं करोति, परं दृढं पश्चात्तापं मनसि वहति, यत एतैः सप्तपुञ्जैः क्रियान् क्षेत्रोद्धार इति ? । तस्या अतीव श्रद्धाभक्तिरञ्जितया शासनदेव्या ते पुञ्जाः सुवर्णमयाः क्रियन्ते । नित्यं सा विग्री तान् कनकमयसर्वकणपुञ्जान् दृष्ट्वा सञ्जातहर्षा चतुर्विधसङ्घाय ददौ । सप्तक्षेत्रे व्यथीकुरुत इत्युक्त्वेति । यतः—

“रम्ये हर्म्ये तीर्थनाथस्य विम्ब्रे, श्लाघ्ये सङ्घे पुस्तके च प्रशस्ते ।

सप्तक्षेत्र्यां सत्तमं वित्तवीजं, भव्यैरुसं मोक्षलक्ष्मीं प्रसूते ॥ १ ॥”—शालिनी

कथितं च धर्ममाहात्म्यम् । एवं नित्यं धर्मार्थं तान् ददाति स । यतः—

“देयं स्तोकादपि स्तोत्रं, न व्यपेक्ष्यो महोदयः ।

इच्छानुरूपो विभवः, कदा कस्य भविष्यति ? ॥ १ ॥”—अनु०

१ “मरुदेवा मरुदेव्यप्याद्याहर्न्मातरि स्मृता इति” इति श्रीशब्दरत्नाकरे (का० १, श्लो ८) ।

२ उक्तं च—

जिणभवण १ विंश २ पुत्थय ३ संघसरूवाह ७ सत्त खेत्ताइं ।

जीण्णुद्धारो ८ पोसहसाला ९ साहारणं १० चेव ॥

इति सप्त क्षेत्राणि दश क्षेत्राणि च ।

पित्रा स्वदेवलोपित्वात् सोऽजीव मारितो वन्वितो दमितः (द्वनः?) । परं विष्णुरित्येव भणति ।
घातक च न लगति । ततस्त श्रुत्वा तुष्टो विष्णुस्तस्य वर ददौ-त्व इन्द्रो भविष्यसीति । पुनः
पुनः एव पीडयति । ततो विष्णुः स्वभक्तमेव पीड्यमान दृष्ट्वा मुस सिंहस्यान्यत् सर्वं शरीर
नरस्य एव नरसिंहरूप धृत्वा हिरण्यकशिपोर्वक्षो विदार्य सोऽमारयत् ॥ ४ ॥

घलिनामा दैत्य इन्द्रपदप्राप्त्यर्थं शत यज्ञाना कर्तुमारभे । नमनवतिर्यज्ञा अखण्डा जाताः ।
शततमे जायमाने देवेनाचिन्ति-मया प्रह्लादस्य इन्द्रपदं दत्तम् । असौ बलिमुत्थाप्य स्वयं गृही-
तेति क्रोधे उत्पन्ने देवो वामनरूपेण भूत्वा यज्ञस्थानमागत्योवाच-मो दानीश्वर ! बले ! यज्ञश-
तविधायक ! दानवेला अधुना ? ब्राह्मण ! किं याचसे ? । अंजठक्रममात्रभूमिं मद्य वासाय
देहि । बलिना दत्ता । शुक्रोऽवदत्-बले ! वामनरूपेण विष्णुरायातः त्वत्पार्श्वं याचितुम् ।
विशेषेण बलिः हृष्टः । तावद् वामनेन त्रिभिः क्रमैः सर्वा भूमिमाक्रम्य प्रोचे-वद अजठतमक्रम
क मुञ्चामि ? । ततस्तत्पृष्ट्वावाक्रम्य बलिः पाताले क्षिप्तः । तदा बलिनोचे-मा लोकाः कथं
ज्ञास्यन्तीति यद् बलिरीदृगभूत् । ततो वामनोऽवदत्-दीपालिकाया चत्वारो दिनास्त्वद्राज्यम् ।
तदा त्व राजा । अहं च द्वारे रक्षपालकः । ततोऽद्यापि तद्दिनेषु लोका गृहमध्ये बलिराजान
सस्याप्य द्वारे छगणमय गौडस कुर्वन्ति गोपीशमित्यर्थः ॥ ५ ॥

सहस्रार्जुननामा क्षत्रियः सहस्रभुजः । तस्य भैरी रेणुका । सा बाला जमदग्निऋषिणा
परिणीता । सहस्रार्जुनोऽन्यदा जमदग्नेराश्रमे ययौ । मिथो वदतो रोष उत्पन्नः । क्षत्रियाः
स्वभावादतिरोपिणः । तेन ऋषिर्दुमितः । रेणुकाऽपि दुमिता तावदेव दधौ-रे दुरात्मन् !
ऋषिपीडा कृता, मया न ससह्यते इति तयोरेव परशुरामः पुत्रो भूत्वा सहस्रार्जुनं हत्वा तदो-
पेण २१ (एकविंशति)वारान् निःक्षत्रिया पृथिवीं चक्रे । इति परशुरामावतारः ॥ ६ ॥

रावणेन समग्रा पृथिवी उच्चाटिता । ततो देवः श्रीरामस्यावतारमादाय रावणं हतवान् ॥७॥
कसादिदैत्यान् निहन्तु देवः कृष्णावतार जग्राह ॥ ८ ॥
बुद्धावतारः शीतलरूपः तेन म्लेच्छायतनं च वधुषे ॥ ९ ॥

अथ कल्मषवतारमादाय म्लेच्छान् निर्घोऽपिष्यति ॥ १० ॥ इति दशावताराः सम्पूर्णाः ॥
इति पञ्चविंशतितममष्टावतारं सम्पूर्णं ॥ २५ ॥

५ ५ ५ ५

१ सार्धत्रिसंख्यावाचकोऽयं वादो गृह्यतिरायाम् । २ 'गोडम' इति क पाठ । ३ "भारी स्वाद्
भगि-यतिवता" इति वाचनाच्चावधीसाधुसुन्दरगणिविरचिते श्रीशारद्वरताकरे (का० ३, श्लो० १४०) ।
४ 'निर्घोऽपिष्यति' इति ग-पाठ ।

प्रसिद्धैः सप्तक्षेत्रैः परिचितैः कृत्वा करणभूतैः । शालशब्दः दन्त्यः तालव्यश्च । क्षेत्रसप्तकोपलक्ष-
णस्वात् विंशतिस्थानकैरिति ।

अत्र पूर्वभवो यथा—‘जम्बू’द्वीपपूर्व‘विदेह’‘पुष्कलावती’विजये ‘पुण्डरीकिण्यां’ पुर्या वज्र-
सेन-धारिण्योः पञ्च पुत्राः—वज्रनाभनामा चक्री ऋषभजिनजीवः १, बाहुः भरत-
चक्रिजीवः साधूनामन्नपानानयनवैयावृत्यकरणात् चक्रिभोगफलं वद्वम् २, सुबाहुः साधूनां
विश्रामगया बाहुबलजीवः बाहुबलमुपार्जितवान् ३, पीठः ब्राह्मीजीवः ४, महापीठः
सुन्दरीजीवः ५, एतौ बाहुसुबाहुस्तुत्य(तिम)सहमानौ सर्वेषां ‘काम बाहुलं कइ चाम
बाहुलु’ इति भाषया मायया स्त्रीगोत्रबन्धं चक्रतुः । यतः—

“तद् भोजनं यद् गुरुदत्तशेषं, सा प्राज्ञता या न करोति पापम् ।

तत् सौहृदं यत् क्रियते परोक्षे, दम्भैर्विना यः क्रियते स धर्मः ॥ १ ॥—इन्द्र०

षष्ठस्तु सुयशा इति नाम्ना कस्यचित् राज्ञः पुत्रः वज्रनाभस्य सारथिर्गृहस्थावस्थायां श्रे-
यांसजीवः ६ । वज्रसेनतीर्थङ्करपार्श्वे गृहीतदीक्षाः पडपि । वज्रनाभेन विंशत्या स्थानकैः तीर्थ-
कृन्नामकर्म समुपार्जितम् । सर्वेऽप्यायुःक्षये ‘सर्वार्थसिद्धे’ देवाः (जाताः) । ततोऽत्रोत्पन्नस्त्वं भग-
वान् सर्वातिशयैर्विराजस इत्यर्थः । इति सप्तविंशतितमवृत्तार्थः ॥ २७ ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

१ विंशतिः स्थानकानि ज्ञाताधर्मकथाङ्गे (अ० ८, सू० ६४) यथा—

“भरहंत-सिद्ध पवयण-गुरु थेर-बहुस्सुप्-तवस्सिसु ।
वच्छल्लया य तेसिं अमिक्खणाणोवओगे य ॥ ५१ ॥
दंसण विणए भावस्सए य सीलव्वए निरइयारं ।
खणलव तव च्चियाए वेयावच्चे समाही य ॥ ५२ ॥
अप्पुव्वणाणगहणे सुयभत्ती पवयणे पभावणया ।
एएहि कारणेहि तित्थयरत्तं लहइ जीओ ॥ ५३ ॥”
[भरहंत-सिद्ध-प्रवचन-गुरु-स्थविर-बहुश्रुत-तपस्विपु ।
वत्सलता च तेषामभीक्षणं ज्ञानोपयोगश्च ॥
दर्शनं विनय आवश्यकानि च शीलव्रतं निरतिचारम् ।
क्षणलवः तपस्त्वागो वैयावृत्यं समाधिश्च ॥
अपूर्वज्ञानग्रहणं श्रुतभक्तिः प्रवचने च प्रभावना ।
एतैः कारणैस्तीर्थकरत्वं लभते जीवः ।]

श्रीनेमिचन्द्रसूरिसूत्रिते प्रवचनसारोद्धारै (द्वा० १०, गा० ३१०-३१२) श्रीप्रद्युम्नसूरिविरचिते
विचारसारप्रकरणे (३७तमे पृष्ठे) च क्वचित् पाठभिन्नता वर्तते ।

२ पीठ-महापीठौ ।

३ तात्पर्यम्—

कर्म बल्लभं किं वा चर्म बल्लभम् ।

४ ‘मायया’ इति पाठः ख-प्रतौ नास्ति । ५ ‘परोक्षं’ इति ख-पाठः ।

सद्विज्ञपि चमत्कृतः । तस्या अधीनो जातः । अथ तस्याः पतिर्मैत्रनामा स च मिथ्यात्वी
अपानी नित्य मृत्पिण्डान् पार्यिजान् करोति कुदेवादिभक्तः । एकदा देवात् जटिलस्य अंलायुभाण्ड
तेन भद्रं तव' कुपितेन जटिलेन काम्बडिक्रया ताडितो नेत्रोपरि गतनेत्रो मैत्रो विप्रो जातः ।
स्त्रिया प्रोक्तम्—हे प्रिय ! दृष्ट कुसङ्गफलम् ? । यतः—

“कुदेश च कुमित्र च, फौषध च कुमौहदम् ।
कुमार्यां च कुराज्य च, दूरत' परिवर्जयेत् ॥ १ ॥—अनु०

यद्य पानरत नट कुपठित मूर्खं परिब्राजक
योध कापुरुष विट निनयस स्वाध्यायहीन द्विजम् ।

राज्य बालनरेन्द्रमन्त्रिरहित मित्र छलान्वेषिण

भार्यां यांवनगर्भितां पररता नेच्छन्ति ये पण्डिताः ॥ २ ॥—शार्दूल०

खर श्वान गज मत्त, रण्डा च बहुभाषिणीम् ।

कुराजान कुमित्र च, दूरतः परिवर्जयेत् ॥ ३ ॥—अनु०

ततो जैनधर्मो ग्राहितः, परमर्जनो जातः, क्रमेण गृहेऽपि महती समृद्धिर्जाता ।

एकदा विप्रपत्नीं गत्वा स्थितः । विप्रैः प्रोक्तम्—अहो यतिभिर्गतनेत्रोऽपि मैत्रोऽय प्रतिले-
खितः । तदा मैत्रेण प्रोक्तम्—अह दिव्यनेत्रो भवानि जैनधर्मप्रभारात्, युय गताक्षा भरत ।
सर्वे पादां श्रिता' जैनधर्मं ग्राहिताः, शासनदेवतया सर्वेऽपि दिव्यनेत्राः कृता' ।
गरटा मैत्रश्यायु लये मृत्वा सुरां भूत्या मानवमव प्राप्य मुक्तिं गमिष्येते ॥

इति पद्विंशतितमवृत्तार्थः सम्पूर्णः ॥ २६ ॥

५ ५ ५ ५

सप्तम्—

क्षेत्राणि कानि तव धर्मनृपस्य सप्त

चैत्यादिकानि भरत पुनराह तातम् ॥^१

सत्यं च ते परिचितैर्हि पुराऽधुना त्व

शैलत्रयेण भगवन्नभितो विभासि ॥ २७ ॥

ध्याया—क्षेत्राणीनि । भरतः प्राह—हे भो ! तव धर्मनृपस्य कानि क्षेत्राणि वर्तन्ते ?
प्रष्टुं प्राह—हे पामिन् ! चैत्यादिनां क्षेत्राणि सप्त । पुन भरत' तात प्राह—हे प्रभो ! त्वया
यन् उक्तं तन् मन्य, त्वदुक्तमेवाह जानामि, श्रद्धयामि येत्यर्थः । च समुद्यगार्यं । हि-निश्चित हे
भगवन् ! 'अधुना त्व अभित-सर्वत' शैलत्रयेण विभासि-गोचरे । कै ? पुन-पूर्वमेव ते -

१ पुनराहम् । २ 'तात' इति पाठ । ३ 'परिचित' इति क-पाठ ।
३३ ५० १२

सूत्रम्—

तत्त्वानि तीर्थकर-तीर्थ-तपोधनाश्च

तथ्यं च तात्त्विकतपः खलु षट्कारि ।

तस्यां रतो भवति मङ्गु नरो हि हित्वा

चित्रं विभो ! यदसिकर्म विपाकशून्यः ॥ २९ ॥

व्याख्या—(तत्त्वानीति) । खलु—निश्चितं एषा षट्कारि वर्तते । पण्णां तकाराणां समाहारः षट्कारि । के ते तकाराः ? तानाह—तत्त्वानि—जीवाजीवादिकानि नव, तीर्थङ्कराः—चतुर्विंशतिर्जिनाः पञ्चदशकर्मभूमिसंस्थिता अपि, तीर्थानि—शत्रुञ्जयः १ रैवताचलः २ समेतशिखरी ३ अष्टापदः ४ तीर्थङ्करकल्याणकस्थानानि महामुनीनामनशनादिकस्थानानि यथाऽन्निका-च्छुताचार्यसिद्धिगमनं स्थानं प्रयाग इति तीर्थं जातमित्यादि तीर्थानि शाश्वतानि अशाश्वतानि, तपोधनाः—मुनयः, तथ्यं—सत्यवाक्, तात्त्विकतपः—आकाङ्क्षादिरहितं निर्मलं तपः । चकारौ समुच्चयार्थौ । हे विभो !—हे युगादिदेव ! हि—निश्चितं यतः—यस्मात् कारणात् नरः—भव्यपुरुषः तस्यां षट्कारिकायां रत—आसक्तः सन् मङ्गु—शीघ्रं 'विपाकशून्यो' भवति विपाकेन—ज्ञानावरणाद्यष्टकर्मणां फलोदयेन शून्यः—रहित इत्यर्थः । किं कृत्वा ? असिकर्म हित्वा—त्यक्त्वा असिवत् च तत् कर्म च असिकर्म तीक्ष्णत्वात् भेदच्छेदकारित्वात् खल्लोपमानं युक्तं, दुस्सहं कर्म । कथं० कर्म ? चित्रं—विचित्रं नानाप्रकारमिति ॥

प्रवचनसारोद्धारे (द्वा० ४१, गा० ४५१-४५२) तु यथा—

“अज्ञानं १ क्रोधः २ मय ३ माण ४ लोह ५ माया ६ रई ७ अरई ८ य ।

निद्रा ९ सोय १० अलियवयण ११ चोरिआ १२ मच्छर १३ भया १४ य ॥ ४५१ ॥

पाणिवह १५ पेस १६ कीलापसंग १७ हासा १८ य जस्स इय दोसा ।

अट्टारस्स वि पण्णा नमामि देवाहिदेवं तं ॥ ४५२ ॥”

[अज्ञानं क्रोधः मदः मानः लोभः माया रतिः विरतिश्च ।

निद्रा शोकः अलीकवचनं चोरिका मत्सरः भयं च ॥

पाणिवधः प्रेम क्रीडाप्रसङ्गः हासः च यस्य इमे दोषा ।

अष्टादशापि प्रणष्टा नमामि देवाधिदेवं तम् ॥]

१ श्रीवज्रस्वामिनोऽनशनस्थाने पर्वतो 'रथावर्त'नाम तीर्थं जज्ञे, यतः श्रीहेमाचार्याः परिशिष्टपर्वणि (स० १३, श्लो० १७७-१७८) प्राहुः—

“शक्रः प्रदक्षिणीचक्रे, तं गिरिं सरथस्तदा ।

वृक्षादीन् नमयन्नुच्चैः, स्वदेहमिव भक्तितः ॥ १ ॥

विनम्रा एव तेऽद्यापि, विद्यन्ते तत्र पर्वते ।

ततस्तस्याभिधा जज्ञे, 'रथावर्त' इति क्षितौ ॥ २ ॥”

सूत्रम्—

जैनो यती जिनजनो जिनसद्म जैन
ज्ञानं जिनो जगति पञ्च शुभा जकारा ।
नाभेयभूर्भणति तेष्वनघे सदा कि
त्वत्सङ्गमे सुमनसो न रमन्त एव ? ॥ २८ ॥

व्याख्या—(जैनो यतीति) जगति—लोके पञ्च शुभाः—श्रेयस्करा जकारा वर्तन्ते । तानाह—
'जैनो यती' जिनो देवता अस्वेति जैन' जिनसम्बन्धी साधुः, जिनजनः—सम्यग्दृष्टिः, जिनसद्म—
जिनमन्दिर, जैन ज्ञान—जिनभाषित आगमः, जिनः—अर्हन् देवः इति । नाभेयभूः—श्रीभरतः
चक्री भणति—वक्ति—हे जिन ! सदा सुमनसः—पण्डिताः तेषु—पञ्चजकारेषु किं न रमन्ते एव ?
अपि तु रमन्ते एव । कस्मिन् सति ? त्वत्सङ्गमे सति । कथंभूते त्वत्सङ्गमे ? अनघे—पापरहिते
प्रशस्ये । यतः 'केशिकुमारसाधुना प्रदेशीराजा प्रतिनोधितः ? । श्रीमहावीरेणापि अम्बडाय
प्रोक्तम्—त्वया सुलसा मर्दर्थं सम्भाषणीया विलोकनीया च । तेन हरिप्रमुख रूप दर्शयताऽपि
सा न चलितेति २ । यत्र स्थाने जिनालयः तत्र साधुनाऽपि चातुर्मासक स्थेयम् ३ । पुष्पचूला-
राज्ञी नरकावास स्वर्गं च स्वप्ने ददर्श । पापण्डिभित्तस्वरूप प्रोक्तं न घटित, श्रीअन्निकासुताचा-
र्यैस्तत् प्रोक्तं तु तथैव मिलितमिति सा प्रतिजुद्धा आर्या जातेति प्रसिद्धम् ४ । अष्टादशदोपरहितो
रागद्वेषमुक्तो जिनोऽर्हन्नेव देवः । अत्र सवेया इकतीसा—

हुंटे अन्तराय पञ्च रचही न राग रोस हास छक्क काम कीनो अचहीन देपीयै
वचना अज्ञानकी मिथ्यातको प्रपञ्च निद् आश्रवको सचसो तो मूलथै विलेपीये ।
एसे जो अदार दोष घातीकर्मभाय पोष ताको परिशोष याके ज्ञानमै विशेषीह
सोह शुद्ध नामकोप घोषते अनत तोप मोपमग्गदाता त्राता देवदेव लेखीये ॥१॥^१

—(श्रीयशोविजयगण्णिकुम्भिके दिक्पट ८४ बोलेतिसङ्गके ग्रन्थे १८)

इत्यष्टाविंशतितमवृत्तस्यार्थः ॥ २८ ॥

५ ५ ५ ५

१ जैनो यतीत्यादीनां क्रमेण उदाहरणानि ।

२ तात्पर्यम्—

निराशोऽन्तरायपञ्चकस्य तिलमात्रमपि रागरोषयोरन्वित्य न हासान्प्रियद्रकस्य कामस्य च क्षय
भयानस्य वञ्चनाया, मिथ्यात्वस्य प्रपञ्चस्य, निद्राया आश्रवसञ्चयस्य च मूलतो विलेखनम् ।
एते येऽष्टादश दोषा घानिकर्मभावपोषकान्निर्वा परिशोषो यस्य ज्ञाने विशेषत
स एव शब्दनामकोप तस्य घोषात् अन-तस्तोष, स मोक्षमागदाता त्राता देवदेवो गण्यते ।

३ सत्त्वस्यतां यदुक्तं श्रीहेमचन्द्राचार्ये अभिधानचिन्तामणौ (का० १, श्लो० ७२-७३)—

“अतराया दान-लाभ-वीर्य-भोगो-पभोगया । हासो रत्नरती भीतिशुण्सा शोक एव च ॥ १ ॥
कामो मिथ्यात्वमज्ञान निद्रा चाविरतिस्त्रया । रागो द्वेषश्च नो दोषास्तेषामष्टादशाप्यमी ॥ २ ॥”

४ सुद्वितीयेऽत्र प्रथम प्रकरणरत्नाकरे (भा० १) ।

कथं० प्र० पु० ? परमं—प्रधानं, भावज्ञानहेतुत्वात् । पुनः कथं प्र० पु० ? परमैः—गणधरादिभिः
प्रपूज्यं—पूजनीयं “नमो वंभीए लिवीए” इत्यागमोक्तत्वात् । तुः इति विशेषार्थे । ज्ञानं—भावज्ञानं
विश्वविकाशहेतुः—लोकालोकप्रकाशकारणं स्फुरति—द्योतते । ज्ञानज्ञानिनोरभेदोपचारात् उपयुक्तो
ज्ञानी इत्यपि शब्दार्थः । पुनर्विशेषतो द्रव्यश्रुतमेव “विशिनष्टि यतः, “नमो सुयस्स इत्यादि(ना)
द्रव्यनिक्षेपस्याराध्यत्वं सुप्रतीतं अक्षरादिश्रुतभेदेषु संज्ञाव्यञ्जनाक्षरादीनां भावश्रुतकारणत्वेन
द्रव्यश्रुतत्वात्, पत्रकपुस्तकलिखितस्य (च) दंढसुयं जं पत्तयपोत्थयलिहियम्” इत्यादि प्रति-
भाशातक(स्वोपज्ञ)वृत्तौ (पृ० १०) आचारांग १ सु(अ)गडांग २ ठाणांग ३ समवायांग ४
भगवती ५ ज्ञाताधर्मकथा ६ उपासकदशांग ७ अन्तगडदशांग ८ अणुत्तरोववाईदशांग ९
प्रश्नव्याकरण १० विपाक ११ इत्येकादशाङ्गानि ।

अथ उववाई १ रायपसेणी २ जीवाभिगम ३ पण्णवणा ४ जंबूदीवपन्नत्ती ५ सूरपन्नत्ती ६
चंदपन्नत्ती ७ कप्पिया ८ कप्पवडिसिया ९ पुप्फिया १० पुप्फचूलिया ११ वह्तिदशा १२ “अ
पाछलां पांयनै निरावली ३६४ इत्युपाङ्गानि ॥

अथ उत्तराध्ययन १ आवश्यक २ पिण्डनिर्मुक्ति तथा औघनिर्मुक्ति ३ दशवैकालिक ४
इति चत्वारि मूलसूत्राणि ॥

अथ निशीथ १ महानिशीथ २ व्यवहार ३ दशाश्रुतस्कन्ध ४ बृहत्कल्प ५ जीतकल्प ६ इति
षट् छेदग्रन्थाः ॥

अथ नंदीसूत्र १ अनुयोगद्वार २ इति ॥

अथ चउसरणपयन्तु २ आउरपच्चक्खाण ३ भक्तपरिज्ञा ४ तंदुलवियालियं ५ चंदाविजय ६
गणविज्ञा ७ सरणसमाहि ८ देवेंद्रसूत्र ९ संस्तारक १० इति दश प्रकीर्णकानि ॥ “अ ४५ परता-
लीस आगमाः । गाथा—

“इक्कारस अंगाइ ११ वारस उवंगाइ २३ दश पयन्नाइ ३३ ।

छ छेय ३९ मूल चउरो ४३ नंदी ४४ अणुयोग पणयाला ४५ ॥ १ ॥

१ छाया—नमो ब्राह्म्यै लिप्यै । २ भगवत्यां (सू० १) । ३ ‘कित्वात्’ इति ख-पाठः । ४ विशेषेण
व्याख्यानयति । ५ छाया—नमः श्रुताय । ६ भगवत्यां (सू० ३) ।

७ छाया—

द्रव्यश्रुतं यत् पत्रकपुस्तकलिखितम् ।

८ उल्लेखोऽयं अनुयोगद्वारे (सू० ३७) । ९ तात्पर्यम्—एतानि पाश्चात्यानि पञ्च निरयावली कथ्यन्ते ।
अमी पञ्चचत्वारिंशत् ।

११ छाया—

एकादशाङ्गानि द्वादशोपाङ्गानि दश प्रकीर्णकानि ।

षट् छेद(सूत्राणि) मूलानि चत्वारि नन्द्यनुयोगौ पञ्चचत्वारिंशत् ॥

अत्र तथोपरि दृष्टान्तः—कसिंधिद् ग्रामे स्त्री(क्षी)रकदम्बोपाध्यायो निजपुत्र पर्वताख्य
तथा वसुनामान राजपुत्र तथा नारद ऋषिं च पाठयति । एकदा कुड्यान्तरतो जैनसाधु-
मुखादेपु द्वौ नरकगामिनाविति श्रुत्वा क्षीरकदम्बकेन चिन्तितम्—राजपुत्रस्तु नरकगामी “राज्य
नरकान्त” इत्युक्तेः, तेन द्वौ परीक्ष्येते । ततोऽलङ्कारसेन भुंतश्चर्मच्छगलो नारदाय समर्पितो यत्र
कोऽपि न पश्यति तत्र त्वया हन्तव्य इत्युक्त्वा । तमादाय गतो वनान्तरे नारदश्चिन्तयितु लग्नः ।
अत्र सिद्धाः केवलिनोऽह च सर्वेऽपि पश्यन्ति, अतो न हन्तव्य एव, एत्य गुरवेऽपितः । कथितं
च—विधिना निषेधः प्राप्तः । ज्ञातम्—सुगतिभागसौ । तथैव पर्वताय समर्पितः । तेन वनान्तरे
हतः । ज्ञातम्—नरकगामी । उपाध्यायो त्रतं गृहीत्वा सुगतिं ययौ । ततो वसुर्भूपो जातः
सत्यवादी लोकेऽभूत् ।

एकदा नारदः पाठकशालां समेतः । तदा पर्वतोऽजाः—घोत्कटा यष्टव्या इति द्विजानध्याप
यति । नारदेन गदितम्—अजा-सप्तपर्वत्रीहयः, न जायन्ते वापिता इति अजाः, अत्र गौणार्थः,
न तु मुख्यार्थः । द्वयोर्विवादे प्रभाते सकललोकममक्ष पृष्टो वसुनृपः पर्वतदाक्षिण्यात् कूटसाक्षी
बभूव । तदा देवेन सिंहासनात् पातितो मृत्वा नरक जगाम । प्रशसितो लोकैर्नारदः सत्य
वाक् क्रमेण सुगतिं ययौ । इति एकोनत्रिंशत्तमकाव्यार्थः ॥ २९ ॥

५ ५ ५ ५

अथ पुस्तकमाश्रित्य धर्ममाह—

घ्नतम्—

सद् वृहित प्रवरपुस्तकमस्तपाप

पुण्योपकारि परम परमैः प्रपूज्यम् ।

सम्भालनादिकरणाच्छिवद त्वयोक्त

ज्ञान त्वयि स्फुरति विश्वविकाशहेतुः ॥ ३० ॥

व्याख्या—सदिति । अयि इति कोमलामन्त्रणे । हे प्रभो ! त्वया प्रवरपुस्तक—सुवर्णाद्यक्षरम-
यज्ञानकोशलक्षण शिवद—मुक्तिदमुक्त—कथितम् । कसात् ? सम्भालनादिकरणात् हेतोः । कथ-
भूत प्रवरपुस्तकम् ? सत्—निरन्तर अर्चित वा वृहित—वृद्धि नीत लिखितेन लिखापनेन चेति ।
पुनः कथं प्र० पु० ? अस्तपाप—गतपाप, धर्मपुस्तक—धर्मपुस्तकस्थोपष्टम्भदायक अन्यपुस्तकमपि
नोपेक्षणीयम् । पुनः कथं प्र० पु० ? ‘पुण्योपकारि’ पुण्याय—धर्माय उपकरोतीत्येवशीलम् । पुनः

“धन्या भारतवर्षसम्भवजना यद् यत्र काले कलौ
नोतीर्थेश्वरकेवले निरवधौ नश्यन्मनःपर्यये ।

त्रुट्यत्सूत्रविशेषसंपरिनददौर्गत्यदुःखास्पदे

श्रीजैनेन्द्रवचोऽनुरागवशतः कुर्वन्ति धर्मोद्यमम् ॥ १ ॥”-शार्दूल०

स्यात्कारपदरहितास्तु सर्वेऽपि मिथ्यादृष्टयः । अतः षट् दर्शनान्याह-जैनं स्याद्वादी आर्हतः
१ इति, बौद्धं शून्यवादी सौगतः २ इति, शैवशासनं नैयायिकः अक्षपादो यौगः ३ इति, साङ्ख्यं
क्रापिलः ४ इति, वैशेषिकं कणाद औलूक्यः ५ इति, जैमिनीयं भाट्टदर्शनं ६ इति । नैयायिक-
वैशेषिकयोरभेदं केचिन्मन्यन्ते तदा पञ्चैवास्तिकवादिनः । ततः षष्ठं नास्तिकमतं वार्हस्पत्यः
नास्तिकः चार्वाकः लौकायतिकः इति षड्दर्शनानां एकैकस्य नामान्तराणि ज्ञेयानि^१ । अत्र
दृष्टान्तः—

‘मथुरा’यां पुरि गुणप्रियनामा व्यवहारी मनीनाम्नी प्रिया । तयोः पुत्रः सुन्दराह्वो
वर्तते । स च दुर्विनीतो दुष्टाशयो नास्तिकमतिर्धर्मविमुखोऽस्ति । यतः (षड्दर्शनसमुच्चये
श्लो० ८२)—

“पिव खाद च चारुलोचने!, यदतीतं वरगात्रि! तन्न ते ।

न हि भीरु गतं निवर्तते, समुदयमात्रमिदं कलेवरम् ॥ १ ॥”-वैतालीयम्

गुणप्रियस्तु जैनधर्मरक्तः स्वगृहाग्रे धर्मशालायां स्थितान् साधून् सेवते स्म । सुन्दरस्तु तेषां
विरुद्धवचनं जल्पति । यदा साधव आगमघोषं कुर्वन्ति कारयन्ति तदा स वक्ति-एते वायसाः
क्रां क्रां कुर्वन्ति, श्वाना इव हाऊ हाऊ कुर्वन्ति ।

एकदा साधुषु बहिर्भूमिगतेषु पुस्तकमादार्यानेनावकरे क्षिप्तम् । आयाता मुनयः, पुस्तकं न दृष्टम् ।
ज्ञातेन जनकेन हकितोऽसौ तत आनीतं पुस्तकम् । कथितं च किमेतस्य ज्ञानस्याशातनां
करोषि? महापापाय भविष्यति । यतः—

“ज्ञानस्य ज्ञानिनां चैव, निन्दा-प्रद्वेष-मत्सरैः ।

उपघातैश्च विघ्नैश्च, ज्ञानघ्नं कर्म बध्यते ॥ १ ॥”-अनु०

तदा दुर्विनीत उवाच-किं कादले कज्जले वा ज्ञानं प्रविष्टमस्ति? । एवं देशनानर्होऽसौ विद्यु-
त्पातात् मृतः काकोऽभवत् । नित्यं विष्टामस्ति । एकदा श्येनेन गलं गृहीत्वा निपातितो मृत्वा

१ ‘दि भवद्दौ०’ इति ख-पाठः । २ सप्तपि नयाः ।

३ स्याद्वादरत्नाकरावतारिकायां भट्ट-प्रभाकर-ऋणभक्षा-ऽक्षपाद-कपिला इत्यस्यार्थः । भट्टो-जैमिनिः निष्कर्मे-
मीमांसाकृत् १, प्रभाकरः-सकर्ममीमांसाकृत् २, दुर्गासिंहापरनामा वैशेषिकाचार्यः ३, अक्षपादः नैयायिकः ४,
कपिलसूनुः साङ्ख्य इति ।

४ ‘य तेना’ इति ख-पाठः ।

पणयालीस आगमसव्वगहाण हुति ७ लक्खा ६००००० ।

एगुणसत्तसहस्सा ६९००० छच्च सया ६०० चैव पणतीसा ३५ ॥ २ ॥”

इति ‘एगुणसत्तिसहस्सा ५९००० तिन्धिसया ३०० चैव तीसा य ३०’ इत्यपि पाठः, निर्युक्ति-
चूर्णिभाष्यवृत्त्या समेताः वस्तुदेवहींडि प्रथम सण्ड ११००० द्वितीयसण्ड २४००० एव कार्द
जैनसिद्धान्तसख्या इति पूर्णः ॥ अन्ये च जैनन्यायाः—मल्लवादिभूतनयचक्रनामा ग्रन्थः ।
हरिभद्रस्रिकृतोऽनेकान्तजयपताकानामा ग्रन्थः, श्रीवादिदेवस्रिकृतः स्याद्वाररत्ना-
करनामा ग्रन्थः । श्रीहेमचन्द्रस्रिकृतप्रमाणभीमासानामा ग्रन्थः । जैनतर्कभाषा औधु
निकश्रीयशोविजयकृतोऽनेकान्तव्यवस्थानामा ग्रन्थः । इत्यादि जैनतर्काः ॥ जैनव्याकरण
हैमव्याकरणम् । यतः—

“किं स्तुमः शब्दपाथोधे—हैमचन्द्रयतेर्मतिम् ? ।

एकेनाऽपि हि धेनेदृक्, कृत शब्दानुशासनम् ॥ १ ॥”

श्वेताम्बरमते नयाः सप्तैव—नैगमः १ सद्ग्रहः २ व्यवहारः ३ ऋजुस्रः ४ शब्दः ५
समभिरूढः ६ एवम्भूतः ७ इति स्यात्कारलाञ्छिताः सर्वे जैनाः सर्वराजेश्याः “नानेकान्त प्रति-
क्षिपेत्” इति (वीतरागस्तोत्रे प्र० ( ) हेमाचार्यवचनात् । अत्र सर्वयो (दिक्पट ८६—
बोलेतिनाम्नि ग्रन्थे)—

सांगरके आगैं कहा गगरि धरैगी गर्व सर्व वेसरके आगैं कहा अर्व इदको
नाक वृक्षके आगैं कहा आकको अकर छाजै सरतेज आगे कहा राजे धाम चदको
कामधेनु आगैं कहा कूरुकी करे गुमान भूपतिके आगैं कहा जोर है पुलिदको
ऐसै सर्वांग शुद्ध ग्रन्थ जो सेतारनके ताकै आगैं कौन दर्प दुर्मतीके वृदको ? ॥ १ ॥

पद्मचत्वारिंशदागमसय गाथना भवति पदलक्ष्णा ।

एकोनससति सहस्राणि पद शतानि चैव पद्मत्रिसत् ॥

१ छाया—

एकोनपष्टि सहस्राणि त्रीणि शतानि चैव त्रिंशत् च ।

२ तृतीयचतुस्रण्डानुपलब्धेस्तदानीमपि । ३ अद्याप्यमुद्रित । ४ अथ प्रथमधरणीतिसहस्रश्लोकप्रमा
णक । अस्य टीका स्याद्वादरक्षाकरावतारिका जैनचित्तान्तामणाल्यपराभिधाना । ५ श्रीभानुप्रभस्रिणा समसमयि
त्वात् इदं विदोपणम् ।

६ स्तुतिकरि प्रोक्तम्—

“नयास्तव ‘स्यात्’ पदलाञ्छना इमे रसोपनिद्धा इव लोहधातव ।

भवन्त्यसिप्रेतकला यतन्तो भवन्तमाया प्रणता हितैपिण ॥”

७ तालपर्यम्—

सागरस्य अग्रे कथं घटिका धारयेद् गर्व पर्यो वेसर कथं अग्रेऽथादिन्द्रस्य
नाकवृक्षस्य पुरतः कथं भकस्याहुर शोभते ? सर्वतेजस्य पुरस्तात् कथं राजते धाम चन्द्रस्य ?
कामधेनो अग्रतः कथं मुनिका बुधात् गर्व भूपते पुरतः किं यत् पुलिदस्य ?
पतावस्ता सर्वाङ्गशुद्धा प्रथमा श्वेताम्बरानां तेषां पुरतः को दर्प दुर्मतीनां वृद्धस्य ?

प्रवरैः षड्भिर्दकारैः परं-केवलं अयमेव दुर्नितराक्षसो ग्रस्तः-भक्षितः । कथंभूतो दुर्नितराक्षसः ?
आत्तः-गृहीतो भक्षितो लोको येन स इति । पुनः कथं० ? दुरात्मा-दुष्टात्मा । अत्र दृष्टान्तः
दाने श्रीऋषभजिनजीवधनसार्थवाहवत् । यतः (पद्मानन्दमहाकाव्ये)—

“धनस्य नव्यैः सुरभिस्वभावैः, क्रीडागतक्रोडमृगेन्दुगौरैः ।

पतद्ग्रहः स्त्यानघृतैरशोभि-र्ब्रह्माण्डभाण्डं नुं भृतं यशोभिः ॥ १ ॥”—उप०

सवैया तेईसा २३—

सो धन सार्थवाह धनो जगि साधुकाँ आपनै थान बुलाये
थीनेसे घृतके षो(घ?)ट अवोटसे मोटेसे पात भरे विहराए ।
मानसैं दानसैं निर्मल भावसैं निर्मल सुंदर सम्यक्त्व पाये
दान बडो भावप्रभ कहै जगि दान तित्थंकरगोत वंधाए ॥ १ ॥

इति । दयायां हरिबलमात्स्यकादिवत् इति । दमने

“आंषि म मींचसी मिंच मन नयण निहाली जोइ

अप्यो अप्या पींचीइ तो अवर न दूजो कोई ॥ १ ॥”

वेश्याया दत्तशिरधुंक्कः (?) कुटिलजटिलः प्रतिबोधित इति । दर्शने कृष्णादिवत् । तथाहि—
'द्वारवत्यां' संयमग्रहणाक्षमः कृष्णवासुदेवोऽस्ति । यः कश्चिद् दीक्षां लाति तस्य दीक्षामहोत्सवं
करोमीति नियमवान् कृष्णः स्वपुत्रीं निजोत्सङ्गे संस्थाप्य पृच्छति-वत्से! त्वं स्वामिनी दासी वा
भविष्यसि? सा वक्ति—स्वामिनीति । तदा नेत्रिजिनान्तके महोत्सवेन स तस्या दीक्षां दाप-
यति । एवं क्रियमाणाय कृष्णाय ज्ञातवार्तयाऽन्यया पुत्र्या निवेदितं यतोऽहं दासी भविष्या-
मीति । तेन चिन्तितम्-अन्याः सर्वा एवं मा भुवन् । ततस्तेन वीरो नाम कुंविन्दो

१ पापरक्षः । २ सुरभिः-सुगन्धः स्वभावो येषां तैः । ३ क्रीडार्थं गत उत्सङ्गे मृगो यस्य एवंविधो य इन्दुः-
चन्द्रः तद्गद् गौरैः-शुभ्रैः । ४ नुः वितर्कः ।

५ तात्पर्यम्—

स धनसार्थवाहो धन्यो जगति येन साधवः स्वस्थाने आमन्त्रिताः

स्त्यानघृतघटैरुच्छिष्टतारहितैः वृहन्ति पात्राणि भृत्वा प्रतिलाभयाञ्चके ।

मानेन दानेन निर्मलभावेन निर्मलं सुन्दरं सम्यक्त्वं प्रापत्

दानं महत् (इति) भावप्रभः कथयति (यतः) जगति दानं तीर्थङ्करगोत्रं बन्धयति ॥

६ तात्पर्यम्—

अक्षिणी मा निमीलय निमीलय मनः नयनाभ्यां निभालय ।

(यदि) आत्मा आत्मानं आकर्षयति तर्हि अपरोऽन्यो न कोऽपि ॥

७ कुं विन्दतीति कुविन्दः-तन्तुवायः ।

तस्मिन्नेव गुणप्रियगृहे शुनीपुत्रो जातः । नित्यममेध्यमश्नाति । तत्र ज्ञानशाली सूरिराययौ ।
त मण्डल दृष्ट्वा जर्गा-मो भयण ! त्व सरसि सुन्दरपूर्वभवम् ? इति श्रुत्वा जातजातिस्मृतिः
पूर्वकर्म निन्द्यमान धरिपादौ श्रितः । धरिणा सम्यक् प्रकारेण परमेष्ठिपूर्वक धर्मध्यान ग्राहितः ।
पाक्षिकमनशन कृत्वा शुभध्यानेन मृत्वा पुनर्गुणप्रियस्यैव पुत्रो जातः । धर्ममतिरिति नाम
दत्तम् । प्राप्तयौवनो मुनिसद्गतो ज्ञातवत्त्वो लिखापितसिद्धान्तपुस्तकः । यतः—

“लेखयन्ति नरा धन्या, ये जैनागमपुस्तकान् ।

ते सर्वे वाङ्मयं ज्ञात्वा, सिद्धिं यान्ति न सशयः ॥ १ ॥”—अनु०

ये लेखयन्ति जिनशासनपुस्तकानि

व्याख्यानयन्ति च पठन्ति च पाठयन्ति ।

शृण्वन्ति रक्षणविधौ च समाट्टियन्ते

ते मर्त्य-देव-शिशु-शर्म नरा लभन्ते ॥ २ ॥—वसन्त०

न ते नरा दुर्गतिमाप्नुवन्ति, न मृकतां नैव जडस्वभावम् ।

नैवान्यथा दुद्धिविहीनता च, ये लेखयन्त्यागमपुस्तकानि ॥ ३ ॥—उप०

वाल-स्त्री मन्द-भूर्साणा, नृणा चारित्रकाङ्क्षिणाम् ।

अनुग्रहार्थं तच्चज्ञैः, सिद्धान्तः प्राकृतः कृतः ॥ ४ ॥”—अनु०

इति । तेन कृतज्ञानभक्तिः सन्मानितसाधुसङ्घः श्रावकत्रतानि प्रपाल्य सम्यगतिचारान् सम्माल्य
मृत्वा ‘अच्युते’ देवोऽजनि ‘महाविदेहे’ प्राप्तनृभयो मोक्ष गमिष्यतीति ज्ञानोपरि कथानकम् । इति
त्रिशक्तमवृत्तार्थः ॥ ३० ॥

***

धनम्—

दान दया दमन-दर्शन-देवसेवा

दोषापहार इति पद प्रवरा दकारा ।

ते सेवितैर्दुरितराक्षस आत्तलोको

अस्तस्त्वमीभिरयमेव पर दुरात्मा ॥ ३१ ॥

व्याख्या—दानमिति । इह लोके हे प्रभो! पद दकाराः प्रवरा वर्तन्ते । ते के तानाह—
दान दया दमन-पञ्चेन्द्रियविषयवर्जन दर्शन-मम्यक्तव्य देवसेवा-जिनपूजा । दमनादिपदाना
‘द्वन्द्वः’ । दोषापहार-शुद्धिस्तसर्गादि दोषत्यजन इति । तु. अवधारणे । सेवितैः तैः अमीभिः
३१० छो० ११

इत्युदित्वा सा वीरेण सह परिणायिता । दिनान्तरे कृष्णेनोक्तम्—आज्ञाकारिणीं तां कुरु ।
तेन गृहं गत्वा प्रोक्ता सा—पर्जनीकं(?) कुरु । रुष्टा समेत्य कृष्णाय निवेदितम्—स्वामिनीं कुरु ।
वीरादेशं लात्वा नेम्यन्तिके दीक्षापितेति । अन्यदाऽष्टादशसहस्रसाधूनां द्वादशावर्तवन्दनेन क्षायि-
कसम्यक्त्वं तीर्थङ्करनामगोत्रकर्म (च) वद्धं कृष्णेन खण्डितं नरकचतुष्कर्मदलवितानम् । यतः—

“अनाद्यनन्तसंसार—कर्मधर्मश्रमापहम् ।

वन्दनं चन्दनमिव, श्रेयःसौरभसङ्कुलम् ॥ १ ॥—अनु०

ददद् हरिर्वन्दनकानि भक्त्या, मुनीश्वराणां चरणाम्बुजेषु ।

अवाप तीर्थङ्करगोत्रकर्म, श्वभ्रादिकष्टानि तनूच्चकार ॥ २ ॥—उप०

‘तित्थयरत्तं संमत्त खाइयं सत्तमीय तइआए ।

एयं वंदणएणं वद्धं च दसारसीहेण ॥ ३ ॥

वन्दनं हृदयभावसम्भवं, आधवस्य विदधे फलत्रयम् ।

द्रव्यतः कृतमिदं तु केवलं, वीरकस्य विपुलक्लमं फलम् ॥ ४ ॥—रथोद्धता

पापतापनिचयस्य चन्दनं, दीयतां मुनिजनस्य वन्दनम् ।

पूर्वसञ्चितकुर्मखण्डनं, वीरशासनजनौघमण्डनम् ॥ ५ ॥—”

विनयोऽहङ्कृतित्यागो, जिनाज्ञा गुरुपूजनम् ।

श्रुतस्याराधना मोक्षः, षड् गुणा गुरुवन्दने ॥ ६ ॥—अनु०

नीचैर्गोत्रमविनयो—ऽमानः शासनहीलनम् ।

अवोधिर्भववृद्धिश्च, षड् दोषा गुर्ववन्दने ॥ ७ ॥—अनु०

एकादशस्तीर्थङ्करो भावीति इत्यादि । इति एकत्रिंशत्तमवृत्तार्थः ॥ ३१ ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

सूत्रम्—

सैनेय-साधु-वरसङ्घक-सार्वसन्न-

सैद्धान्तिका इति सुपञ्चसकारवर्गः ।

येनादृतो भवकृपीटनिधौ निरस्तं

तेनैव तस्य जिन ! दुस्तरवारि कृत्यम् ॥ ३२ ॥

व्याख्या—सैनेयेति । हे जिन ! येन प्राणिना इति—एष सुपञ्चसकारवर्गः आदृतः—अङ्गीकृतः,
सेवित इत्यर्थः । सु—शोभमानः पञ्चानां सकाराणां वर्ग इति तानाह—‘सैनेयः’ सेनाया अपत्यं

१ छाया—

तीर्थङ्करत्वं सम्यक्त्वं क्षायिकं सप्तम्याः तृतीयायाम् ।

एतद् वन्दनकेन वद्धं च दशार्हसिंहेन ॥

भणितः । कुविन्देन निजसुकृत कथितम् । कृष्णेन तत्सुकृत सभाया प्रकटीकृतम् । तथाहि—

“जेण रत्तफणो नागो, वसतो बयरीण्णे ।

आहउ पुढविसत्थेण, वेमई नाम खत्तिओ ॥ १ ॥—अनु०

जेण घोसवती सेणा, वसती कलसीपुरे ।

निरुद्धा वामहत्थेण, वेमई नाम खत्तिओ ॥ २ ॥—,,

जेण चकुक्खया गगा, वहती कल्लुसोदय ।

धारिया वामपाएण, वेमई नाम खत्तिओ ॥ ३ ॥—”

१ कथय स्वया किं सुकृत कृतमिति ।

२ एतद् ज्ञायते त्रिपष्टिशलाकापुरुषचरित्र (प० ८, स० १०) गतैर्निम्नलिखितपद्यै —

बभापे धीरकोऽप्येव, बदरीस्यो मया पुरा ।

कृकलासोऽश्मना हत्वा, पातितथ मृतश्च स ॥ २२२ ॥

रथाङ्गुतरेखाया, मार्गं तोय वहन् मया ।

धृत वामाङ्घ्रिणाऽऽक्रम्य, तच्च दूरमपासरत् ॥ २२३ ॥

वस्त्रपटवटस्थान्त, प्रविष्टा मक्षिका मया ।

द्वारे वामकर दृष्ट्वा, रणालो विधृताश्चिरम् ॥ २२४ ॥

३ सानुत्पत्ता यदुक्त त्रिपष्टिशलाकापुरुषचरित्रे (प० ८, स० १०)—

“येन रत्तस्फटो नागो, निवसन् बदरीवने ।

निजग्ने भूमिशखेण, वेमति क्षत्रियो ह्ययम् ॥ २२७ ॥

चक्रोरखाता येन गङ्गा, वहती कल्लुपोदकम् ।

धारिता वामपादेन, वेमति क्षत्रियो ह्ययम् ॥ २२८ ॥

येन घोषवती सेना, वसन्ती कलसी(शी?)पुरे ।

निरुद्धा वामहस्तेन, वेमति क्षत्रियो ह्ययम् ॥ २२९ ॥”

अनेन ज्ञायते पद्यत्रयस्य तात्पर्यम् । एतच्छाया तु यथा—

येन रत्तस्फटो नागो वसन् बदरीवने ।

आहतो भूमिशखेण वेमतिनाम क्षत्रिय ॥

येन घोषवती सेना वसन्ती कलसीपुरे ।

निरुद्धा वामहस्तेन वेमतिनाम क्षत्रिय ॥

येन चक्रोरखाता गङ्गा वहती कल्लुपोदकम् ।

धारिता वामपादेन वेमतिनाम क्षत्रिय ॥

४ इदं पद्यत्रितयं यतते आचन्द्रिकसूत्रस्य च दनाध्ययनस्य श्रीहरिभद्रसूरिकृतटीकाया (५१४ तमे पत्राङ्के), परन्तु न तत्र केवलं द्वितीयवृत्तीयपद्ययोर्विनिमय पाठमेदाश्च । ते एवम्—‘रत्तसिरो’, ‘पाडिओ’, ‘घोसयह’, ‘धारिया’, ‘कल्लुसोदय’, ‘धारिया’ ।

एतच्छायाकारै ‘वे महनाम’पदस्य ‘वे मतिनाम (स उक्तं)’ ‘चकुक्खया’पदस्य च ‘चक्रोरखाता’ इति प्रति संस्कृतमसूचि ।

अथ गङ्गुरिकाप्रवाहं त्यक्त्वा धर्मः क्रियते । तद्वाक्यं श्रुत्वा धर्मार्थिना नृपेण धर्मपरीक्षार्थं सर्वान् पाषण्डिन आकार्य समस्थाऽपिता—“सकज्जलं वा नयणं न व त्ति” । प्रथमं वौद्वैरपूरि—

“उवासिया कंचनमंडियङ्गी, मालाविहारे मइ अज्ज दिट्ठा ।

वक्खित्तचित्तेण न सुट्ठु णायं, सकज्जलं वा नयणं न व त्ति ॥ १ ॥”

इति सर्वैः शृङ्गाररसैः पूरिता ।

“चिच्चं चहुट्टं थणमण्डलम्मि, पुरोभ(मं)तीअ ति (वि) अंगणाए ।

वक्खित्तचित्तेण न सुट्ठु णायं, सकज्जलं वा नयणं न व त्ति ॥ २ ॥”^४

इत्यादि ॥ अथ जैनः—

“खंतस्स दंतस्स जिइंदियस्स, अज्जप्पजोगे गयमाणसस्स ।

किं मज्झ एएण विचिंतिएण, सकज्जलं वा नयणं न व त्ति ॥३॥”^५—उपजातिः

१ छाया—

उपासिका काञ्चनमण्डिताङ्गी मालाविहारे मया अद्य दृष्टा ।

विक्षिप्तचित्तेन न सुष्टु ज्ञातं सकज्जलं वा नयनं न वा इति ॥

२ उपदेशरत्नाकरे ३० तमे पृष्ठे त्वेवम्—

“मालाविहारम्मि गएण दिट्ठा उवासिओ कंचणभूसिअंगी ।

वक्खित्तचित्तेण मए न नायं सकुण्डलं वा वयणं न व त्ति ॥”

[मालाविहारे गतेन दृष्टा उपासिता काञ्चनभूपिताङ्गी ।

व्याक्षिप्तचित्तेन मया न ज्ञातं सकुण्डलं वा वदनं न वा इति ॥]

३ छाया—

चित्तं निमग्नं स्तनमण्डले पुरोभ्रमन्त्या अपि अङ्गनायाः ।

विक्षिप्तचित्तेन न सुष्टु ज्ञातं सकज्जलं वा नयनं न वा इति ॥

४ कुमारपालप्रतिबोधे २७तमे पृष्ठे अमरसिंहकथायां यथा—

चक्खुं चहुट्टं थणमण्डलम्मि, अणुक्खणं तेण मए न नायं ।

पुरोभमंतीइ वि अंगणाए, सकज्जलं दिट्ठिजुयं न व त्ति ॥

[चक्षुर्लभं स्तनमण्डले अनुक्षणं तेन मया न ज्ञातम् ।

पुरोभ्रमन्त्या अपि अङ्गनायाः सकज्जलं दृष्टियुगं न वा इति ॥]

५ छाया—

क्षान्तस्य दान्तस्य जितेन्द्रियस्य अध्यात्मयोगे गतमानसस्य ।

किं मम एतेन विचिन्तितेन सकज्जलं वा नयनं न वा इति ॥

६ उपदेश० ३० तमे पृष्ठे वर्तन्ते इमान्येव त्रीणि चरणानि, तुर्यं तु यथा—“सकुण्डलं वा वयणं न व त्ति ।
कुमार० तु इत्थम्—

“मग्गे तसा(?)थावरजंतुरक्खावक्खित्तचित्तेण मए न नायं ।

पुरोभमंतीइ वि अंगणाए सकज्जलं दिट्ठिजुयं न व त्ति ॥

[मार्गं त्रसस्थावरजन्तुरक्षाव्याक्षिप्तचित्तेन मया न ज्ञातम् ।

पुरोभ्रमन्त्या अपि अङ्गनायाः सकज्जलं दृष्टियुगं न वा इति ॥]

सैनेयः-सम्भवो जिनः, साधुः-सत्पुरुषः सवेगपक्षी "साधौ सभ्यार्थसज्जनाः" इति हैमः (का० ३, श्लो० ४३), वरसङ्घः-शुभचतुर्विधसङ्घः सर्वेभ्यो हितः सार्गो-जिनः तस्य सन्न-चैत्य, सैद्धान्तिकाः-गीतार्था इति । तेन-सुपञ्चसकारधर्मेणैव तस्य प्राणिनो भवकृपीटनिधौ-भवजलधौ कृत्य-कार्यं निरस्त-त्यक्तम् । कथंभूते भनकृपीटनिधौ? दुस्तरवारि । वारशब्दोऽत्र रेफान्तः । दुस्तराणि वारि यस्मिन् स इति । कृपीट-जलम् ।

"जले दिव्यमिरा सेर्व्यं, कृपीट घृतमङ्कुरः ।

विष पिप्पलपाताल-मलिनानि च कम्बलम् ॥"-अनु०

इत्यादि हैमशेषकोशे (का० ४, श्लो० ९) अर्थात् जैनशासनभक्तिकारकः । कीदृशः ?—

"पावयणी धम्मकही वाई निमिचिओ तवस्सी उ ।

विज्जा सिद्धो य कई अट्टेव पभावगा भणिआ ॥ १ ॥"

पौलित्तो बृद्धवादी कविकुलतिलकः "सिद्धसेनो दिवाकृद्
विद्यासिद्धस्तथार्यः र्षपटगुरुर्लमास्वातिसन्मल्लवादी ।

द्वारिः श्रीहंरिभद्रः खपरसमयविद् वंपमड्ड(ड्डिः) प्रसिद्धः

"सिद्धर्षिर्देवद्वारिः कुंमरनृपनतो "हेमद्वरिस्तु जीयात् ॥ १ ॥"-स्रधरा

इति जैनधर्मप्रभावकाः । अत्र जैनधर्मोपरि कथा—"काञ्चनपुरे" नगरे कुरुचन्द्रो राजा मिथ्यात्वी । रोहको मन्त्री जैनः भूप प्राह-राजन् ! धर्म परीक्ष्य गृह्यते, नान्यथा—

"यथा चतुर्भिः कनक परीक्ष्यते, निघर्षण च्छेदन ताप-ताडनैः ।

तथा चतुर्भिः पुरुषः परीक्ष्यते, श्रुतेन शीलेन कुलेन कर्मणा ॥-वशस्थविलम्

गतानुगतिको लोको, न लोकः पारमार्थिकः ।

वालुकालिङ्गमात्रेण, गत मे ताम्रभाजनम् ॥"-अनु०

१ छाया—

प्रावचनी धर्मकथी वादी निमित्तक तपस्वी च ।

विद्या सिद्धश्च कवि अष्टेव प्रभावका भणिताः ॥

२ वर्तमानश्रुताधपारगामी १, नन्दीवेणवद् धर्मकथाकथक २, महलवादिवद् राजद्वारे जयकमलाभाग ३, भद्रबाहुवत् निमित्तकथक ४, महातपोगुणधारक ५, वज्रस्वामिवत् ६, कालिकाचार्यवत् सिद्धाक्षनधारक ७, सिद्धसेनवत् सरसमधुसुधारसरकाव्यकृत् धर्मार्थं एतेऽष्टौ जिनधर्मप्रभावका इति 'पावयणी'गाथाय ।

३ पादलिप्तः सिद्धीपथशृङ्गा । ४ मुद्गलफुल्लकारको वृद्धवादी चतुरशीतिह्रुवडाकथक । ५ सिद्धसेन कल्याण-मिन्द्रादिकृत् । ६ खपुटाचार्यो धौद्धप्रतिविष्यचालक । ७ प्रशमरतिप्रमुत्पक्षशतप्रकरणप्रणेता उमास्वतिवाचक । ८ महलवादी नयचक्रवालकारक । ९ चतुश्चरवारिंशदधिकचतुदशशतप्रत्यकर्ता हरिभद्रसूरि । १० आमाराजादि-प्रतिघोषको वप्पमहिंसुरि । ११ एकविंशति वारान् यो धौद्धसमीपे गतो यदोषनिमित्त श्रीहरिभद्रसूरिणा छलि तविस्तरानामग्रन्थो प्रणित स उपमितिभवप्रपञ्चाकथाकार सिद्धर्षिः । १२ कुमुदचन्द्रदिक्पटजिह्व देवसूरिः । १३ हेमसूरिः कुमारपाठभूपालमतिबोधक ।

लितः, तस्य देशनां निशम्य प्रतिबुद्धः एको दीक्षां गृहीतवान्, इतरो न । तदा लोकैः प्रोक्त-
म्—कथं भगवन् ! एकमनस्कौ इमौ धर्मकार्येऽधुना भिन्नमनसौ जातौ ? । सर्वज्ञः ग्राह-श्रूयता-
मेतयोः पूर्वभवम्—कस्याञ्चिदटव्यां द्वौ किरातौ वसतः स । कदाचिद् कुतश्चित् गोधनमपहृत्य
पृष्टलावाहरकभयान्नष्टौ तौ प्रौढगिरिशिखरं गतौ । तत्रैको मुनिर्नासाग्रभागन्यस्तनेत्रयुग्मो
ध्यानमग्नो योगसुखलग्नो दृष्टस्ताभ्याम् । तं दृष्ट्वा एकेन संस्तुतः—अहो ! अयं निर्भयो मुनिः
सुखासीनो वर्तते । तदा स एको दर्शनरुचिर्जातः । अन्यस्य काष्ठवत् साधुं समीक्ष्य न श्रद्धा
जाता । कालान्तरे तौ मृत्वा निगमाविमौ जातौ स्तः । तेन दर्शनरुचिर्निस्तीर्णः, इतरस्तु नेति
कथानकम् । इति त्रयस्त्रिंशत्तमवृत्तार्थः ॥ ३३ ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

अथ सङ्घमाश्रित्याह—

सूत्रम्—

सङ्घाधिपत्यतिलकं ननु ये वहन्तः

साधर्मिके सततदत्तवराशना ये ।

भुक्तिं व्रजन्ति लघु ते नितरां भजन्तः

पादद्वयं तव विभो ! भुवि जन्मभाजः ॥ ३४ ॥

व्याख्या—(सङ्घेति) । हे विभो ! ननु—निश्चितं ये जन्मभाजो धनाढ्याः सङ्घाधिपत्यतिलकं
वहन्तो—दधतो भवन्ति । ये पुनः साधर्मिके सततदत्तवराशना—सदा दत्तभोजनवात्सल्या भवन्ति
भुवि—भूमौ ते जन्मभाजः—भव्या लघु—शीघ्रं भुक्तिं व्रजन्ति । कथंभूताः ते ? किं कुर्वन्तः
सन्तः ? हे विभो ! तव पादद्वयं नितरां—भृशं भजन्तः । यतः—

“अद्य मे फलवती पितुराशा, मातुराशिषि शिखाङ्कुरिता यद् ।

यद् युगादिजिनयात्रिकलोकं, प्रीणयाम्यहमशेषमखिन्नः ॥ १ ॥—स्वागता

संसारेऽसुमतां नरामरभवाः प्राप्ताः श्रियोऽनेकशः

कीर्तिः स्फूर्तिमदजितं च शतशः साम्राज्यमप्यूर्जितम् ।

स्वैराज्यं बहुधा सुधाशनचयाराध्यं समासादितं

लेभे पुण्यमयं कदाचिदपि नः सङ्घाधिपत्यं पुनः ॥ २ ॥—शार्दूल०

१ 'शिखा' इति क-पाठः ।

२ स्वागता—लक्षणम्—

“स्वागता रत्नभगैर्गुरुणा चा”

३ स्वैराज्यम् । ४ 'कदापि न पुनः' इति ख-पाठः ।

जैनाना नीरागत्य ज्ञात्वा हृष्टः । मुनिभिर्नवतच्चादिविचार' कथितः । राजा जैनधर्मं प्रपद्य
सिद्ध' । इति कथानकम् । इति द्वात्रिंशत्तमवृत्तार्थ ॥ ३२ ॥

५ ५ ५ ५

सूत्रम्—

अर्हन्त अर्च्य अशरीर अहिंसकश्च
अर्चा अकारनिकरोऽकृतसन्धिकर्मा ।
मर्त्योऽश्रयद् यमनिश परवत् किमेप
सोऽस्याभवत् प्रतिभव भवद्दुःखहेतुः ? ॥ ३३ ॥

च्यारण्या—(अर्हन्त इति) अय अर्च्य—पूजनीयः । अकारनिकरः अकृतसन्धिकर्मा वर्तते ।
अकृतः सन्धिः सन्धान—मेलन येन तत् अकृतसन्धि, एवविध कर्म पापरूप यस्य यस्माद् वा स
कर्मणा सह अकृतसन्धि, कर्मविनाशकृत्वादित्यर्थ । पुनः शब्दशास्त्रविचारणायामपि न कृतस-
न्धिकर्म यस्य सः अकृतसन्धिकर्मा । क एष अकारनिकर तमाह—अर्हन्त—जिनः, अकारा-
न्तोऽय शब्द', 'अर्हन् अर्हन्त' इति शब्दप्रभेदात् अर्च्यः—पूज्य, अशरीर'—सिद्ध' अर्च्य,
अहिंसक—साधुः अर्च्य', सर्वमावद्यधिरतित्वात् ।

जले जीमा स्थले जीमा, आकाशे जीमालिनि ।
सर्वजीममय स्थान, कथ मिश्रुर्गहसक' ? ॥ १ ॥

अप्रमत्त. सदोपयोगित्वादाहिंसक इत्यागम. । अर्चा—जिनप्रतिमा अर्च्या—पूज्या । अर्च्य-
शाद् विभक्तिपरिणाम । च' ममुच्चायार्थ । मर्त्यो—मनुष्य. अनिश—निरन्तर य अकारनिकर
अश्रयत्—अरोचयत् स एष अकारनिकर अस्य—मर्त्यस्य प्रतिमय—भवे भवे किं भवद्दुःखहेतु'
अमरत् ? । क इव ? परवत्—शत्रुरिव । अपि तु सुखदायी एव अमरत् । अयान् यदा सन्धिः
क्रियते तदा अर्हन्तोऽर्च्योऽशरीरोऽहिंसक इति भवति । 'अतोऽप्यु.' (सारस्वते सू० १०९),
'उ ओ' (सा० सू० ४५), 'गदोतोऽत्' (सा० सू० ५१) इत्यादि सूत्रत्रयं लगति । अर्चा
जकार इत्यत्र 'मघर्णे दीर्घं मह' (सा० सू० ५२) इति नेवम् । मृदानामश्रियोचारणे क्षटिति
श्रद्धा प्रकटीभवेदिति हेतो ।

अथाय दृष्टान्त.—मन्मिधिलगरे द्वौ वणिजा जन्मत परस्पर पायुश्रीडा कुर्वन्तो वृद्धि गर्ता
यावन प्राप्ता मम्मिलितावेन तिष्ठत । द्वयोर्मध्ये एकत्रो यत् किञ्चित् कार्यं करोति तत् कार्य-
मन्यतरोऽपि करोति । तथा लोके 'एकमनीया' इति तयोर्नाम दत्तम् । एका सर्वतो गुरुमि-

३॥ चैत्रमास्यां पूर्णमास्यां, मासान्ते केवलं ततः ।
 प्रथमं पुण्डरीकस्य, श्रमणानां ततोऽभवत् ॥ १ ॥—अनु०
 शुक्लध्यानाधिरोहेण, क्षीणेष्वखिलकर्मसु ।
 प्रापत् तपस्त्रिकोटीभिः, पुण्डरीकः परं पदम् ॥ २ ॥—अनु०
 स्वर्गादागत्य गीर्वाणा, निर्वाणाप्तिमहोत्सवम् ।
 क्षणात् तेषां महर्षीणां, मरुदेव्या इव व्यधुः ॥ ३ ॥—अनु०
 तीर्थकृत् प्रथमः स्वामी, यथा श्रीवृषभस्तथा ।
 तदानीं प्रथमं तीर्थं, जज्ञे 'शत्रुञ्जयो' गिरिः ॥ ४ ॥—अनु०
 सिद्धो महर्षिरेकोऽपि, तीर्थतां स्थानमानयेत् ।
 महर्षिकोटयो यत्र, किं पुनः सिद्धिमव्रजन् ? ॥ ५ ॥—अनु०
 'शत्रुञ्जयो'ऽद्रिषु सिद्धि—क्षेत्रत्वान्मुकुटं स्फुटम् ।
 नामारूपमयं चक्र—वर्ती चैत्यमकारयत् ॥ ६ ॥—अनु०
 प्रभुविम्बं पुण्डरीक—युक्तं कृतं तदन्तरा ।
 आत्मानमिव विश्वान्त—रात्मानं च चि(स्थि)रं व्यधात् ॥ ७ ॥—अनु०

इति पद्मानन्दमहाकाव्ये (स० १८, श्लो० १७३-१७९) वेणिकृपाणनामाऽमरचन्द्रः । इति
 भरतचक्री सङ्घपतितिलकधारकः चैत्यकारकः सङ्घवात्सल्यनिर्मापकः पुण्यवान् कथितः । इत्येवं-
 विधोऽपि यो भवति स मुक्तिगामी भवतीति स्थितम् । इति चतुस्त्रिंशत्तमवृत्तार्थः ॥ ३४ ॥

५ ५ ५ ५

अथ शीलमाश्रित्याह—

सूत्रम्—

शीलं कलङ्कतिमिरावलिहेलिकेलि

विस्तीर्णविश्ववलये कृतकीर्तिखेलम् ।

मर्त्यो दधाति हृदि यः प्रवरस्य तस्य

किं वा विपद्विषधरी सविधं समेति ? ॥ ३५ ॥

व्याख्या—(शीलमिति) । यो मर्त्यो—मनुष्यः हृदि—हृदये शीलं—मैथुनपरिहाररूपं सद्ब्रह्म-
 चर्यं दधाति—धरति । किंविशिष्टं शीलम् ? 'कलङ्कतिमिरावलिहेलिकेलि' कलङ्का एव तिमिराणि-
 अन्धकाराणि तेषां आवलिः—श्रेणिः तस्यां हेलेः—सूर्यस्य केलिरिव केलिर्यस्य तत्, तदिनाश-
 कत्वात् । पुनः किंविशिष्टम् ? विस्तीर्णं—विपुले विश्ववलये—भुवनमण्डले 'कृतकीर्तिखेलं' कृता
 कीर्त्याः खेला—क्रीडा येन तत् । वा पक्षान्तरे । विपद् एव विषधरी—सर्पिणी तस्य प्रवरस्य
 पुरुषस्य सविधं—समीपं किं समेति—आगच्छति ? । अपि तु न आगच्छति ।

तेरात्मा सुपवित्रितो निजकुल तैर्निर्मल निर्मितं

तै ससारमहान्वरूपपतता हस्तावलम्बो ददे ।

लज्ज जन्मफल कृत च कुगतेद्वारैकसरोधन

ये 'शुभ्रय'मुरयतीर्बनिनहे यात्रासु ह्यसोद्यमा ॥ ३ ॥-शार्दूल०

तैश्चन्द्रे लिखित स्वनाम विशद धात्री पवित्रीकृता

ते वन्द्याः कृतिन सता सुकृतिनो वश्यस्व ते भूषणम् ।

ते जीवन्ति जयन्ति भूरिविभवास्ते श्रेयसा मन्दिर

सर्वाङ्गरपि कुर्वते विधिपरा ये तीर्थयात्रामिमाम् ॥ ४ ॥-शार्दूल०

कल्पद्रुमस्तस्य गृहेऽनतीर्ण-विन्तामणिस्तस्य करे लुलोठ ।

त्रैलोक्यलक्ष्मीरपि त वृणीते, गेहाङ्गण यस्य पुनाति सद् ॥ ५ ॥"-इन्द्र०

अत्र प्रथम भरतस्यैव कथानकम् । यत'—

पूर्वं वृषभजिनमुत्सात् मरुलधर्मकार्यं श्रुत्वा पुनः निजनिश्चयार्थं स्वमुखेन भरतः प्रभोरग्रे
कथयामास इति सर्वत्र ज्ञेयम् । एरुदा भरतचक्री 'अष्टापदे' श्रीरूपभ प्रणम्याग्रे स्थितवान् ।
देशनाऽन्तेऽष्टानवतिभ्रावन् निभाल्य चिन्तितम्-अहो! महाप्रतधरा एते । मया दुष्ट कृतम्,
यत् एते भोगात् त्याजिताः । ततो भरतो भोगाय न्यमन्नयत् भक्तिवशतः, तदा भगवान् नूते
स तम्-भो भरत! तत्र भ्रातरस्त्यक्तान् भोगान् पुनर्भुञ्ज्यथेष्मन्तु न गृह्णन्ति, तदा भरत आहा-
रार्थं तान् निमन्त्रयामास । तदापि प्रभुणा निषिद्ध — राजपिण्डादिर्मुनीना न कल्पते तदा स विपाद-
वान् । तत् इन्द्रपृच्छापूर्यक पञ्चप्रकारानग्रहकथने स्वस्थीभूतो भरतो भगवन्त वभाषे-आनीतेन
भक्तपानेन मयाऽधुना किं क्रियते? भगवता (शक्रेण?) अभाषि-श्राद्धेभ्यो देय तत् । गृहमा-
गत्य तथैव चक्री कृतवान् । श्राद्धेभ्य उक्तम्-भवन्तो भोजनं कृत्वा मम गृहाग्रे स्थिताः "जितो
भवान् भय भूरि, ततो मा हन मा हन" (पद्मा० स० १८, श्लो० ११०) इति पदद्वय वारवार
पठनीयमिति । तन्निश्चय चक्री रहःस्थितश्चिन्तयति स—

"जित कैरहमां ज्ञात, कपार्यमे कुतो भयम्? ।

एतेभ्य एव तदह, मा हन्या देहधारिणः ॥ १ ॥-अनु०

धिग् धिङ् मे धर्मवैभुरय, हा हा ससारमक्तता ।

ही ही प्रमादमित्रत्न, ह ह हा विषयाग्रह ॥ २ ॥" अनु०

—(पद्मा० स० १८, श्लो० ११२, ११४)

तदा श्राद्धाना पठनार्थं भरतेन जिनस्तुतियतिश्राद्धधर्मकर्माधिकारमया आर्या वेदाः कृताः ।
एकत्र प्रभुः 'शुभ्रय'गिरिमायया । पुण्डरीकाय प्रोक्तम्-त्व यतिकोटीयुतोऽयं तिष्ठ,
'सिद्धक्षेत्र'प्रभावात् तव कैवल्यान भविष्यति । तेन तथैव कृतम् । सिद्धः पुण्डरीको यतिको-
टीभि सह । श्लोः —

गृहे चित्रशालायां पद्मसरसभोजनकः सद्ब्रह्मचर्यधारकः कामविकारनिवारकः स्थितवान् मुनिः
सः । एतन्निशम्य कश्चिद् विप्रः ग्राह—

“विश्वामित्र-पराशरप्रभृतयो 'ये चाम्बुपत्राशना-
स्तेऽपि स्त्रीमुखपङ्कजं सुललितं दृष्ट्वैव मोहं गताः ।
आहारं सघृतं पयोदधियुतं भुञ्जन्ति ये मानवा-
स्तेषामिन्द्रियनिर्ग्रहः कथमहो दम्भः समालोक्यताम् ॥१॥”—शार्दूल०

स्तरिराह—

“सिंहो बली द्विरदशकरमांसभोजी
संवत्सरेण रतिमेति किलैकवारम् ।
पारावतः खरशिलाकणभोजनोऽपि
कामी भवत्यनुदिनं वद कोऽत्र हेतुः ? ॥ १ ॥—वसन्त०

इति ।

स स्थूलभद्रोऽखण्डशीललीलः तां कोशां प्रबोध्य गुरुसमीपमागतः सन् गुरुमिर्दुष्करकारक
इति सङ्घसमक्षं प्रोचे । तद्वचसः पूर्वं समागताः सिंहगुहा-विल-कूपकाष्टस्थायिनो मुनयस्त्रयः । तेषु
सिंहगुहावासी मुनिर्मत्सरेण गुरुणा निवार्यमाणोऽपि द्वितीयचतुर्मास्यां कोशागृहे गतः । दृष्ट्वा च
तां दिव्यरूपां चलचित्ततया 'नेपाल'देशानायितरत्नकम्बलं क्षाले क्षिप्त्वा प्रतिबोधितः सन् आगत
उवाच—युक्तं दुष्करदुष्करकारक इति । गुरुभिरुक्तम्—

व्यतः—

“सर सिंहगुहागेहं, दृष्टिर्दृष्टिविषाहिभूः ।
चित्रशाला कूपपट्टः, कोशायास्त्रिष्वसौ स्थितः ॥ १ ॥—अनु०
‘गिरौ गुहायां विजने वनान्तरे, वासं श्रयन्तो वशिनः सहस्रशः ।
हर्म्येऽतिरम्ये युवतीजनान्तिके, वशी स एकः शकडालनन्दनः ॥२॥—इन्द्रवंशा
‘थोऽथौ प्रविष्टोऽपि हि नैव दग्ध-श्छिन्नो न खङ्गाग्रग(कृ?)तप्रचारः ।
कृष्णाहिरन्ध्रेऽप्युषितो न दष्टो, नाक्तोऽञ्जनागारनिवास्यहो यः ॥३॥—इन्द्रवज्रा
‘वेश्या रागवती सदा तदनुगा पद्भी रसैर्भोजनं
शुभ्रं धाम मनोहरं वपुरहो नव्यो वयःसङ्गमः ।

१ 'वाताम्बु०', २ 'शाल्यजं स०', ३ 'ये भुञ्जते मानवा'-, ४ 'ग्रहो यदि भवेद् विन्ध्यस्तरेव
सागरे' इति पाठभिन्नता सुभाषित० (पृ० २६४) । ५ 'तद्वचसा च पूर्वं' इति ख-पाठः । ६-८ श्रीजयान-
नन्दसूरिकृते स्थूलभद्रचरित्रे ५५०तमादि५५२तमपर्यन्तानि पद्यानि (दे. ला. जै.) ।

अत्र दृष्टान्तः—

स्त्रिया कृतोपसर्गणङ्गणत्प्रविष्टनूपुरपादोपलसितसाधुवत् पालनीयमिति । तथा चतस्रभिः स्त्रीभिर्यामिनीयामचतुष्कमुपसर्गितोऽपि मुनिर्न चलितः । ततस्ताः स्त्रियोऽपि प्रभाते गृहीतशीला अभवन् इति । तथा एकदा सभास्थितेन श्रीसिद्धराजजयसिंहदेवेन वन्दितो हेमाचार्यो धर्मलाम प्रोक्तवान् । तथा भूपेन धर्मलामस्यार्थः पृष्टः स्वरिराह—

“दीर्घायुर्भव धार्मिको भव भव प्रौढप्रतापोद्भूतो

विद्या-विक्रम वृत्त-विच-विनयालङ्कारयुक्तो भव ।

इत्याद्याः स्फुरदाशिपः श्रुतिसुखाः संत्या भवन्ति ध्रुव

यस्माद् विसयकारण स भवतु श्रीधर्मलामः श्रिये ॥ १ ॥—शार्दूल०

दुर्वारा धारणेन्द्रा जितपवनजवा वाजिनः स्यन्दनौघा

लीलावत्यो युवत्यः प्रकटितचमरैर्भूषिता राज्यलक्ष्मीः ।

तुङ्ग श्वेतातपत्र चतुर्दधितटीसङ्कटा मेदिनी च

प्राप्यन्ते यत्प्रभावात् त्रिभुवनविजयी सोऽस्तु वो धर्मलामः ॥ २ ॥—सगु०

सकलकुशलगङ्गीपुष्करावर्तमेघो

दुरिततिमिरभानु* कल्पवृक्षोपमानः ।

भवजलनिधिपोत. सर्वसम्पत्तिहेतुः

स भवतु सतत वः श्रेयसे धर्मलामः ॥ ३ ॥—मालिनी

कल्पद्रुचिन्तामणिक्लामधेनु—सुखामिगुरयाः सुसहेतवोऽमी ।

श्रयन्ति यस्य प्रतिहस्तकत्न, धर्मः स वो यच्छतु वाञ्छितानि ॥ ४ ॥—उप०

लक्ष्मीर्वेश्मनि भारती च वदने शौर्ये च दोष्णोर्युगे

त्याग पाणितले सुधीश्च हृदये सौभाग्यशोभा तनौ ।

कीर्तिर्दिक्षु सपक्षता गुरुजने यस्माद् भवेदङ्गिना

सोऽय सिद्धिफलप्रदाननिपुण. श्रीधर्मलामोऽस्तु वः ॥ ५ ॥—शार्दूल०

पुण्डरीको ददौ पूर्वं, चक्रिणे भरतादये(य यम् ?) ।

गौतमः श्रेणिकस्यापि, धर्मलामः स वः श्रिये ॥ ६ ॥—अनु०

धर्मकल्पद्रुम* श्रीमान्, स वो यच्छतु वाञ्छितम् ।

जागर्ति यस्य सेकाय, सत्कर्मश्रेणिसारणिः ॥ ७ ॥—अनु०

ततः पुनर्भूपेन श्रीहेमाचार्यः प्रोक्तः—भवद्भिर्व्यवहारिसभाया साम्प्रत कस्य व्याख्यानं क्रियते ? । स्वरिणोक्तम्—सरसनवरसचित्र श्रीस्थूलभद्रयतीन्द्रचरित्र कर्मलवित्र पवित्र व्याख्यायते येन पूर्वं द्वादश वर्षाणि कोशा वेश्या विलसिता । पश्चाद् व्रतमादाय गुर्वाज्ञया तस्या एव

तथा चेटकराजस्य सप्त पुत्र्यः—ज्येष्ठा 'क्षत्रियकुण्डन'पुरे महावीरभ्रातृनन्दी(न्दि?)वर्धन-
स्य पत्नी १, सुज्येष्ठा वीरजिनहस्ते व्रतिनी जाता यस्यां पेढालविद्याधरेण भ्रमररूपेण निक्षिप्त-
वीर्यजातः सत्यकिविद्याधरो लोके महादेव उच्यते २, मृगावती 'कौशाम्बी'पुरे शतानीक-
नृपस्य पत्नी यस्या उदयननाम्ना पुत्रेण चण्डप्रद्योतनपुत्री वासवदत्ताऽपहृता, मृगावती सा
वीरपार्श्वे दीक्षां गृहीतवतीति ३, प्रभावती 'वीतभय'पत्तने श्रीउदयननृपस्य पत्नी यया हासा-
प्रहासापतिविद्युन्मालिकृतजीवत्स्वामिप्रतिमा पूजिता निजगृहे उदयनराजर्षिस्तु 'गोकले'
रोगवशात् भक्षितविषमिश्रितदधिः स्वर्गं गतवान् ४, चेलणा 'राजगृहे श्रेणिकनृपपत्नी ५,
पद्मावती 'चम्पा'नगर्या दधिवाहननृपस्य पत्नी ६, शिवादेवी 'उज्जयिन्यां' चण्डप्रद्योतनस्य
पत्नी ७, इति सप्तापि चेटकपुत्र्यः शीलयुक्ताः । तथा सकलतीर्थङ्करमातरः शीलवत्यः ॥

सवैया इकतीसा (दिक्पट ८४ बोलेति नास्ति ग्रन्थे स० ४५)—

पुण्यके कचोल रंग रोलके निचोल सोल शीलथै अडोल याकी जातिमें महासती
यामै जगतातनकी मात अवदात गात नमै जाकुं इंद जात नित्तही महीपती ।
दानके स्वभाव साचे तपके प्रभाव जाकै राचे नहीं भाव काचे माचे साधुसंगती
धर्मकी अवलंबिनी जो दोषकी विलंबिनी नितंबिनी है ऐसी ताकुं क्यूं न पंचमी गती ? ॥१॥

इति निश्चयतो भावनया पालितं शीलं मोक्षाय भवति । परं व्यवहारतो लज्जयाऽपि पालितं
शीलं वरम् । यतः—

“स्त्रिया कयाचिद् रतये हि कश्चि—दाकारितो मङ्गक्ष्वधिवैन्द्रशालम् ।

भाण्डस्य भग्नादपराच्च मे द्वी—रित्युक्तितः सोऽपि ततो निवृत्तः ॥१॥—उप०

नो सेव्योऽन्यनरस्त्वया मयि गते देशान्तरे चेद् भृशं

कामोद्दीपनता तदा भँज हिया युक्तं गदित्वेत्यगात् ।

१ तात्पर्यम्—

पुण्यस्य कचोलकस्य (पात्रविशेषस्य) रङ्गस्य निष्कर्परूपेण षोडश शीलेन अकम्प्रा यस्यां जातौ महासत्यः
यस्यां जगतातस्य मातरः अवदातगात्रा नमन्ति यस्यै इन्द्रजातिर्नित्यं महीपतयः ।

दानस्य स्वभावः सत्यः (यस्याः) तपसः प्रभावः यस्यै रोचते न अपक्वभावेन रक्ता साधुसङ्गतौ

धर्मस्य अवलम्बिनी या दोषस्य विलम्बिनी नितम्बिनी अस्ति इन्द्रशी तस्याः कथं न पञ्चमी गतिः ? ॥

२ 'नहि भाव काचे नाचे माचे साधु०' इति प्रकरणरत्नाकरे प्रथमे विभागे ।

३ शिरोगृहम् । ४ 'भज हिया' इति पदेऽत्र संयुक्तत्वात् छन्दोभङ्गो दृश्यते, परन्तु श्रीहेमचन्द्राचार्यैर्ह-
काररकारादिसंयुक्ते वर्णे छन्दोभङ्गो न कथितः । यतः प्रोक्तं तैः छन्दोऽनुशासने प्रथमे संज्ञाध्याये 'XकX पविस-
गानुस्वारव्यञ्जनाह्लादिसंयोगे' इति सूत्रस्य स्वोपज्ञवृत्तौ—'जिह्वामूलीये उपध्मानीये विसर्जनीयेऽनुस्वारे व्यञ्जने
ह्लादिवर्जिते संयोगे च परे ह्रस्वोऽपि गो भवति वक्रश्च । अह्लादीति समस्तव्यस्तसङ्ग्रहात् ह्रसंयोगे हसंयोगे रसंयोगे
च न गुरुः । आदिशब्दात् यथादर्शनम्' । ह्लादिसंयोगे च यथा—“स्पृष्टं त्वयेत्यपह्नियः खलु कीर्तयन्ति ।”

कालोऽयं जलदागमस्तदपि यः काम जिगायादरात्
 त वन्दे युगतिप्रबोधशुशल श्रीस्थूलभद्र मुनिम् ॥ ४ ॥-शार्दूल०
 रे काम ! वामनयना तत्र मुख्यमस्र
 वीरा वसन्त पिक-पञ्चम-चन्द्रमुण्या' ।
 तत्सेवका हरि-विरञ्चि-भैश्वराद्या
 हा हा हताश ! मुनिनाऽपि कथं हतस्त्वम् ? ॥ ५ ॥-वसन्त०
 श्रीनन्दिषेण-रथनेमिमुनीश्वरा-ऽऽर्द्र-
 बुद्ध्या त्वया मदन ! रे मुनिरेष दृष्टः ।
 ज्ञात न नेमि-मुनिजम्बु सुदर्शनाना
 तुर्यो भविष्यति निहत्य रणाङ्गणे माम् ॥ ६ ॥-वसन्त०

इति लेशमात्रस्थूलभद्रकथानकम् ॥ तथा अभयाहया राज्या भोगार्थं याचितोऽचलित
 उपसर्गितो राज्ञा शूलिकायामारोपितो रत्नसिंहासन जात सुदर्शनश्रेष्ठिनः । इति पञ्चत्रिंशत्-
 मवृत्तार्थः ॥ ३५ ॥

५ ५ ५ ५

धृत्म्—

ब्राह्म्यादिका विमलशीलविभूषणाढ्या'
 सत्यो हि सन्ति बहवो भवितार एव ।
 तासां तु नामजपनेन जिनेश ! पूतो
 जातो निकेतनमह मथिताश ! यानाम् ॥ ३६ ॥

व्याख्या—ब्राह्म्यादिका इत्यादि । हि—निश्चित हे जिनेश ! ब्राह्म्यादिकाः सत्यः बहवः
 सन्ति । पुनः सत्यः बहवो भवितार.—भविष्यन्त्येव । कथभूता, सत्य' ? विमलशीलमेव भूषण
 तेन आढ्या'—सयुक्ता । हे जिनेश ! हे 'मथिताश !' मथिता—हता आशा—अभिलाषो येन, हे
 निरभिलाष ! । तुः अवधारणे । अहं भरतः तासां सतीनां नामजपनेन पूत—पवित्रो जातः ।
 कथभूतोऽहं ? याना—लक्ष्मीनां निकेतनं गृहम् । "लक्ष्मीः पद्मा रमा या सा" इत्यादि हैमः
 (का० २, श्लो० १४०) । यत (श्रीधर्मद्वारिकृते मङ्गलस्तोत्रे श्लो० १३)—

“ब्राह्मी चन्द्रनवालिङ्गा भगवती राजीमती द्रौपदी
 कौशल्या सुमृगावती च सुलसा सीता सुभद्रा शिवा ।
 कुन्ती शीलवती नलस्य दयिता चूला प्रभावत्यपि
 पद्मावत्यपि सुन्दरी दिनमुसे कुर्वन्तु वो मङ्गलम् ॥ १ ॥

१ 'जलदागमस्तदपि' इति पाठ श्रीद्वारिका इतराण्येवमिमुद्रिते स्थूलभद्रचरित्रे । २-३ स्थूलभद्र
 चरित्रे (दे हा प्र जै) ५५८-५५९ तमे पत्रे ।

कथंभूताः पदार्थाः ? 'प्रौद्यत्प्रबन्धगतयः' प्रौद्यत्सु-उत्कटेपु प्रबन्धेषु-वीररसादिमयेषु गतिः-
गमनं येषां ते इति । ते के पदार्थाः ? तानाह-सीताहृतिः रावणेन सीतायाः हरणं कृतम्,
तदनन्तरं रामचन्द्रेण जलधिलङ्घनं कृतम्, ततश्च रावणेन सह आहवः-सङ्ग्रामः कृतः, ततो
रणेन रक्षसः-रावणस्य वधः कृतः-जातः । रक्षःशब्दो नपुंसकः हसान्तः । ततः प्रतिहृ(कृ?)तिः-
सीता गृहं नीता । ततो लोकापवादात् सीता अटव्यां सोचिता । ततः सीतायाः दिव्यं
दत्तम् । तेन सीतया ज्वलनप्रवेशः कृतः । ततो विसलशीलतया सीता पुण्या-पवित्रा जाता ।
अत्रापि पुण्यशब्दो योज्य इति । सीताशब्दो दन्ततालव्य इति ॥ अत्र लेशतः सम्यन्धमाह-

'अयोध्या'यां द्वाशरथपुत्रौ राम-लक्ष्मणौ स्तः । पद्मेन जनकनृपपुत्री जानकी परिणीता ।
कैकेयीराज्ञीवरव्यतिकरात् सीतया सह राम-लक्ष्मणौ वनं गतौ । सौमित्रिणा वंशजाला-
न्तरस्थितो विद्यां साधयन् शम्बूकनामा सूर्पणखापुत्रो हतः क्रीडताऽज्ञानतः । तत्रागतया
सूर्पणखया दृष्टो रामः । रूपरञ्जितया कामातुरया भोगार्थं याचितः । तेन तिरस्कृता । इतश्च
शम्बूकनिमित्तं लक्ष्मणस्य रामेण सह सिंहनादो मया सङ्कटे विधेय इति कृतसङ्केतस्य
शम्बूकपक्षीयविद्याधरः सह युद्धं लग्नं वर्तते स्म । तया चन्द्रणखया गत्वा रावणाग्रे सीता-
रूपं वर्णितम् । तस्य मनश्चलितम् । यतः-

“द्विजराजमुखी मृगराजकटिः, तरुराजविराजितजङ्घतटी ।

यदि सा वनिता हृदये वसिता, क तपः क जपः क समाधिविधिः ॥१॥”-तोटकम्

अथ बालभारते (आदिपर्वणि स० १, श्लो० ३६) अपि-

“अभ्यस्य शश्वज्जघने घनेऽस्याः, सौभाग्यसिन्धोः पुलिने पुलिन्दः ।

वेध्यं शराणां कुरुते न कस्य, चलं च सूक्ष्मं च मनो मनोभूः ? ॥ १ ॥”-उप०

स पौलस्त्यस्तत्र गत्वा मन्त्रविद्याविज्ञाततत्सिंहनादसङ्केतः स्वयं सिंहनादकरणच्छलेन तर्दनुकृ-
तगमने रामे मुनिप्रतिबोधितं जातिसरणवन्तं सीतासमीपस्थं रक्षार्थं युध्यमानं जटायुनामानं
पक्षिणं हत्वा गृहीत्वा सीतां 'लङ्का' समाययौ । लौकिकास्तु-

“न भूतपूर्व(वो) न च केन दृष्टो, हैमः (हेमः ?) कुरङ्गो न कदापि वार्ता ।

तथापि तृष्णा रघुनन्दनस्य, विनाशकाले विपरीतवृद्धिः ॥ १ ॥”-उपेन्द्रवज्रा

इति सौवर्णमृगच्छलं कथयन्ति । ततो ज्ञातव्यतिकरौ राम-लक्ष्मणौ पुण्यवशाद् वानरविद्याधरैः
श्रीवादिभिर्मिलितैः सञ्जुद्ध-सेतुनामानौ नृपौ रावणसेवकौ सागरोपकण्ठं जित्वा बद्धा
काररन्ध्रलेन 'लङ्का'समीपमाजग्मतुः । अत्र लौकिकाः-सागरमध्ये पाषाणैर्वद्वपालिः वानराः
गान्धुस्वार-व । यतः-

च न गुरुः । चन्द्रेण । २ तमसु-लक्ष्मीकृत्य कृतं गमनं येन स तस्मिन् ।

तज्जात हि तथा स्त्रियाऽऽहुंतनरे पृष्टेऽपहर्षे कथ

शुट्यद्भाण्डविवेकतो धृतहिया शीलश्रिये तैत् स्थितम् ॥ २ ॥—शार्दूल०

जन्तूनां विधिवशादन्यथाऽपि जायते । यतः—

“हत्वा नृप पतिमवेक्ष्य भुजङ्गदष्ट

देशान्तरे विधिवशाद् गणिकौ च जाता ।

पुत्र पतिं समधिगम्य चिता प्रविष्टा

शोचामि गोपगृहिणी कथमद्य तक्रम् ? ॥ १ ॥”—वसन्त०

इति ।

“कोकिलानां स्वरौ रूप, नारी रूपं पतिव्रतम् ।

विद्या रूपं कुरूपपाणा, क्षमा रूपं तपस्विनाम् ॥ १ ॥”—अनु०

अतो महानिशीथे प्रोक्तम् । धन्यः पुण्यः स यः शीलपालयति । इति पट्टत्रिंशत्तमवृत्तार्थः ॥२६॥

५ ५ ५ ५

धर्म—

सीताहृतिर्जलधिलङ्घनमाहवश्च

रक्षोवधः प्रतिहृ(कृ ?)तिर्ज्वलनप्रवेशः ।

पुण्या यतो विमलशीलतया पदार्थाः

प्रोद्यत्प्रबन्धगतय कथमन्यथैते ? ॥ ३७ ॥

व्याख्या—सीतेति । हे प्रभो ! यतः कारणात् एते पदार्थाः विमलशीलतया—निर्मलशीलत्वेन
करणेन पुण्याः—पवित्राः वर्तन्ते, श्रोत्राणामपि धर्मप्राप्तये भवन्तीत्यर्थः । अन्यथा शीलं विना
एते पदार्थाः कथं पुण्याः ? यतो लौकिकरामायणादीनि शास्त्राणि शृण्वतामपि पापाय भवन्ति ।

तथा—

तय हियाऽपहियो मम हीरभूच्छशिप्रहेऽपि द्रुतं न घृता तत ।

बहलभ्रामरमेचकतामस मम श्रिये ! क्व समेप्यति तत् पुत्र ? ॥”

काव्यकल्पलताया प्रथमे प्रतानेऽपि—

“श्वको दीघा विसगात् सानुस्वारो द्विमात्रक ।

अह्रादिसयुते घर्णे, व्यञ्जने चाग्रमे खगुर ॥

वीत्रप्रयत्नोच्चारणे, ह्रादावपि लघुगुर ॥

घर्णमारिषु कैशान् वा, सुसमीन इव इव ॥

१ आकारिते पुरुषे । २ तस्मात् कारणात् ।

३ ‘काश्चि’ इति सुभाषितरत्नभाण्डागारे (पृ० ३७८) । ४ अत्र पाठप्रयात प्रतिद्वये ।

“चैत्रमास्यां पूर्णमास्यां, मासान्ते केवलं ततः ।

प्रथमं पुण्डरीकस्य, श्रमणानां ततोऽभवत् ॥ १ ॥”-अनु०

शुक्लध्यानाधिरोहेण, क्षीणेष्वखिलकर्मसु ।

प्रापत् तपस्विकोटीभिः, पुण्डरीकः परं पदम् ॥ २ ॥-अनु०

स्वर्गादागत्य गीर्वाणा, निर्वाणाप्तिमहोत्सवम् ।

क्षणात् तेषां महर्षीणां, मरुदेव्या इव व्यधुः ॥ ३ ॥-अनु०

तीर्थकृत् प्रथमः स्वामी, यथा श्रीवृषभस्तथा ।

तदानीं प्रथमं तीर्थं, जज्ञे ‘शत्रुञ्जयो’ गिरिः ॥ ४ ॥-अनु०

सिद्धो महर्षिरेकोऽपि, तीर्थतां स्थानमानयेत् ।

महर्षिकोटयो यत्र, किं पुनः सिद्धिमव्रजन् ? ॥ ५ ॥-अनु०

‘शत्रुञ्जयो’ऽद्रिषु सिद्धि—क्षेत्रत्वान्मुकुटं स्फुटम् ।

नामारूपमयं चक्र—वर्ती चैत्यमकारयत् ॥ ६ ॥-अनु०

प्रभुविम्बं पुण्डरीक—युक्तं कृतं तदन्तरा ।

आत्मानमिव विश्वान्त—रात्मानं च चि(स्थि)रं व्यधात् ॥ ७ ॥”-अनु०

इति पद्मानन्दमहाकाव्ये (स० १८, श्लो० १७३-१७९) वेणिकृपाणनामाऽमरचन्द्रः । इति भरतचक्री सङ्घपतितिलकधारकः चैत्यकारकः सङ्घवात्सल्यनिर्मापकः पुण्यवान् कथितः । इत्येवं-विधोऽपि यो भवति स मुक्तिगामी भवतीति स्थितम् । इति चतुस्त्रिंशत्तमवृत्तार्थः ॥ ३४ ॥

५ ५ ५ ५

अथ शीलमाश्रित्याह—

सूत्रम्—

शीलं कलङ्कतिमिरावलिहेलिकेलि

विस्तीर्णविश्ववलये कृतकीर्तिखेलम् ।

मर्त्यो दधाति हृदि यः प्रवरस्य तस्य

किं वा विपद्विषधरी सविधं समेति ? ॥ ३५ ॥

व्याख्या—(शीलमिति) । यो मर्त्यो—मनुष्यः हृदि—हृदये शीलं—मैथुनपरिहाररूपं सद्ब्रह्म-चर्यं दधाति—धरति । किंविशिष्टं शीलम् ? ‘कलङ्कतिमिरावलिहेलिकेलि’ कलङ्का एव तिमिराणि—अन्धकाराणि तेषां आवलिः—श्रेणिः तस्यां हेलेः—सूर्यस्य केलिरिव केलिर्यस्य तत्, तद्विनाश-कत्वात् । पुनः किंविशिष्टम् ? विस्तीर्णे—विपुले विश्ववलये—भुवनमण्डले ‘कृतकीर्तिखेलं’ कृता क्रीर्त्याः खेला—क्रीडा येन तत् । वा पक्षान्तरे । विपद् एव विषधरी—सर्पिणी तस्य प्रवरस्य पुरुषस्य सविधं—समीपं किं समेति—आगच्छति ? । अपि तु न आगच्छति ।

तेरात्मा सुपवित्रितो निजकुल तैर्निर्मल निमित्त
तं ससारमहान्धकूपपतता हस्तात्रलम्बो ददे ।

लम्ब जन्मफल कृत च कुगतेद्वारिकसरोधन

ये 'शुश्रुञ्जय'मुख्यतीर्थनिगहे यात्रासु ह्यसौद्यमा ॥ ३ ॥—शादूळ०

तैथन्द्रे लिखित खनाम विशद धात्री पवित्रीकृता

ते वन्द्याः कृतिनः सता सुकृतिनो वशस्य ते भूषणम् ।

ते जीयन्ति जयन्ति भूरिविभवासो श्रेयसा मन्दिर

सर्वाङ्गैरपि कुर्वते त्रिधिपरा ये तीर्थयात्रामिमाम् ॥ ४ ॥—शादूळ०

कल्पद्रुमस्तस्य गृहेऽनतीर्ण—श्चिन्तामणिस्तस्य करे लुलोठ ।

त्रैलोक्यलक्ष्मीरपि त वृणीते, गेहाङ्गण यस्य पुनाति सद्मः ॥ ५ ॥—इन्द्र०

अत्र प्रथम भरतस्यैव कथानकम् । यत्—

पूर्वं वृषभजिनमुत्पात् सकलधर्मकार्यं श्रुत्वा पुनः निजनिःश्वार्थं स्वमुखेन भरतः प्रभोरग्रे
कथयामास इति सर्वत्र ज्ञेयम् । एकदा भरतचक्री 'अष्टापदे' श्रीरूपभ प्रणम्याग्रे स्थितवान् ।
देशनाऽन्तेऽष्टानवतिभ्रावन् निभाल्य चिन्तितम्—अहो ! महारत्रधरा एते । मया दुष्ट कृतम्,
यत् एते भोगात् त्याजिता । ततो भरतो भोगाय न्यमन्नयत् भक्तिवशतः, तदा भगवान् नूते
स तम्—भो भरत ! तव आतरस्त्यक्तान् भोगान् पुनर्मुख्येऽप्ययत् न गृह्णन्ति, तदा भरत आहा-
रार्थं तान् निमन्त्रयामास । तदापि प्रभुणा निषिद्ध—राजपिण्डादिर्मुनीना न कल्पते तदा स विषाद-
वान् । तत् इन्द्रपृच्छापूर्वक पञ्चप्रकारावग्रहकथने स्वस्त्रीभूतो भरतो भगवन्त वभापे—आनीतेन
भक्तपानेन मयाऽपुना किं क्रियते ? भगवता (शक्रेण ?) अभाणि—श्राद्धेभ्यो देय तत् । गृहमा-
गत्य तथैव चक्री कृतवान् । श्राद्धेभ्य उक्तम्—भगवन्तो भोजनं कृत्वा मम गृहाग्रे स्थिताः "जितो
भवान् भय भूरि, ततो मा हन मा हन" (पद्मा० स० १८, श्लो० ११०) इति पदद्वय वारचार
पठनीयमिति । तन्निशम्य चक्री रह'स्थितश्चिन्तयति स—

"जित कैरहमां ज्ञात, कपायैर्मे कुतो भयम् ? ।

एतेभ्य एव तदह, मा हन्यां देहधारिण ॥ १ ॥—अनु०

धिग् धिद् मे धर्मवैभुस्य, हा हा ससारसक्तता ।

ही ही प्रमादमित्रत्व, ह ह हा विषयाग्रह ॥ २ ॥" अनु०

—(पद्मा० स० १८, श्लो० ११२, ११४)

तदा श्राद्धाना पठनार्थं भरतेन जिनस्तुतियतिश्राद्धधर्मकर्माधिकारमया आर्या वेदा. कृता ।
एकदा प्रभु 'शुश्रुञ्जय'गिरिमाययौ । पुण्डरीकाय प्रोक्तम्—त्व यतिकोटीयुतोऽयं तिष्ठ,
'सिद्धक्षेत्र'प्रभावात् तव केवलज्ञान भविष्यति । तेन तथैव कृतम् । सिद्ध' पुण्डरीको यतिको
टीमि सह । श्लोक —

गृहे चित्रशालायां पद्मसरसभोजनकः सद्ब्रह्मचर्यधारकः कामविकारनिवारकः स्थितवान् मुनिः
सः । एतन्निशम्य कश्चिद् विप्रः प्राह—

“विश्वामित्र-परादारप्रभृतयो 'ये चाम्बुपत्राशना-
स्तेऽपि स्त्रीमुखपङ्कजं सुललितं दृष्ट्वैव मोहं गताः ।
आहारं सघृतं पयोदधियुतं भुञ्जन्ति ये मानवा-
स्तेषामिन्द्रियनिग्रहः कथमहो दम्भः समालोक्यताम् ॥१॥”—शार्दूल०

स्वरिराह—

“सिंहो बली द्विरदशकरमांसभोजी
संवत्सरेण रतिमेति किलैकवारम् ।
पारावतः खरशिलाकणभोजनोऽपि
कामी भवत्यनुदिनं वद कोऽत्र हेतुः ? ॥ १ ॥—वसन्त०

इति ।

स स्थूलभद्रोऽखण्डशीललीलः तां कोशां प्रबोध्य गुरुसमीपमागतः सन् गुरुभिर्दुष्करकारक
इति सङ्घसमक्षं प्रोचे । तद्वचसः पूर्वं समागताः सिंहगुहा-विल-कूपकाष्ट्यायिनो मुनयस्त्रयः । तेषु
सिंहगुहावासी मुनिर्मत्सरेण गुरुणा निवार्यमाणोऽपि द्वितीयचतुर्मास्यां कोशागृहे गतः । दृष्ट्वा च
तां दिव्यरूपां चलचित्तया 'नेपाल'देशानायितरत्तकम्बलं क्षाले क्षिप्त्वा प्रतिबोधितः सन् आगत
उवाच—युक्तं दुष्करदुष्करकारक इति । गुरुभिरुक्तम्—

यतः—

“स्वर सिंहगुहागेहं, दृष्टिर्दृष्टिविपाहिभूः ।
चित्रशाला कूपपट्टः, कोशायास्त्रिष्वसौ स्थितः ॥ १ ॥—अनु०
‘गिरौ गुहायां विजने वनान्तरे, वासं श्रयन्तो वशिनः सहस्रशः ।
हर्म्येऽतिरम्ये युवतीजनान्तिके, वशी स एकः शकडालनन्दनः ॥२॥—इन्द्रवंश
‘योऽग्नौ प्रविष्टोऽपि हि नैव दग्ध-श्छिन्नो न खङ्गाग्रग(कृ?)तप्रचारः ।
कृष्णाहिरन्ध्रेऽप्युपितो न दष्टो, नाक्तोऽञ्जनागारनिवास्यहो यः ॥३॥—इन्द्रवज्रा
‘वेश्या रागवती सदा तदनुगा पद्भी रसैर्भोजनं
शुभ्रं धाम मनोहरं वपुरहो नव्यो वयःसङ्गमः ।

१ 'वाताम्बु०', २ 'शाल्यन्नं स०', ३ 'ये भुञ्जते मानवा'-, ४ 'ग्रहो यदि भवेद् विन्ध्यस्तरेव सागरे' इति पाठभिन्नता सुभाषित० (पृ० २६४) । ५ 'तद्वचसा च पूर्वं' इति ख-पाठः । ६-८ श्रीजया-नन्दसूरिकृते स्थूलभद्रचरित्रे ५५० तमादि ५५२ तमपर्यन्तालि पद्यालि (दे. ला. जै.) ।

अत्र दृष्टान्तः—

स्त्रिया कृतोपसर्गरणज्ञानप्रविष्टनूपुरपादोपलसितसाधुवत् पालनीयमिति । तथा चतसृभिः स्त्रीभिर्यामिनीयामचतुःश्रुपुसर्गितोऽपि मुनिर्न चलितः । ततस्ताः स्त्रियोऽपि प्रभाते गृहीतशीला अभवन् इति । तथा एकदा समास्थितेन श्रीसिद्धराजजयसिंहदेवेन वन्दितो हेमाचार्यो धर्मलाभ प्रोक्तवान् । तथा भूपेन धर्मलाभस्यार्थः षष्टः स्वरिराह—

“दीर्घायुर्भव धार्मिको भव भ्रष्टप्रतापोद्धतो

विद्या-विक्रम वृत्त-वित्त विनयालङ्कारयुक्तो भव ।

इत्याद्याः स्फुरदाशिषः श्रुतिसुखाः सत्या भवन्ति ध्रुव

यसाद् विसयकारण स भवतु श्रीधर्मलाभः श्रिये ॥ १ ॥—शार्दूल०

दुर्वारा वारणेन्द्रा जितपवनजवा वाजिनः स्यन्दनौघा

लीलाघत्यो युवत्यः प्रकटितचमरैर्भूषिता राज्यलक्ष्मीः ।

तुङ्ग श्वेतातपत्र चतुरुदधितटीसङ्कटा मेदिनी च

प्राप्यन्ते यत्प्रभावात् त्रिभुवनविजयी सोऽस्तु वो धर्मलाभः ॥ २ ॥—स्रग्

सकलकुशलवल्लीपुष्करावर्तमेधो

दुरिततिमिरभानुः कल्पवृक्षोपमानः ।

भवजलनिधिपोतः सर्वसम्पत्तिहेतुः

स भवतु सतत वः श्रेयसे धर्मलाभः ॥ ३ ॥—मालिनी

कल्पद्रुचिन्तामणिकामधेनु—सुखामिष्टुल्याः सुखहेतवोऽस्मी ।

श्रयन्ति यस्य प्रतिहस्तकत्व, धर्मः स वो यच्छतु वाञ्छितानि ॥ ४ ॥—रुप०

लक्ष्मीर्वेश्मनि भारती च वदने शौर्यं च दोष्णोर्युगे

त्यागं पाणितले सुधीश्च हृदये सौभाग्यशोभा तनौ ।

कीर्तिर्दिक्षु सपक्षता गुरुजने यसाद् भवेदङ्गिना

सोऽय सिद्धिफलप्रदाननिपुणः श्रीधर्मलामोऽस्तु वः ॥ ५ ॥—शार्दूल०

पुण्डरीको ददौ पूर्वं, चक्रिणे भरतादये(य यम् ?) ।

गौतमः श्रेणिकस्यापि, धर्मलाभः स वः श्रिये ॥ ६ ॥—अनु०

धर्मकल्पद्रुमः श्रीमान्, स वो यच्छतु वाञ्छितम् ।

जागतिं यस्य सेकाय, सत्कर्मश्रेणिसारणिः ॥ ७ ॥”—अनु०

ततः पुनर्भूपेन श्रीहेमाचार्यः प्रोक्तः—भवद्भिर्व्यवहारिसभाया साम्प्रत कस्य व्याख्यानं क्रियते ? । स्वरिणोक्तम्—सरसनवरसचित्र श्रीस्थूलभद्रयतीन्द्रचरित्र कर्मलवित्र पवित्र व्याख्यायते येन पूर्वं द्वादश वर्षाणि कोशा वेश्या विलसिता । पश्चाद् व्रतमादाय गुर्वाज्ञया तस्या एव

तथा चेटकराजस्य सप्त पुत्र्यः—ज्येष्ठा 'क्षत्रियकुण्डन'पुरे महावीरभ्रातृनन्दी(न्दि?)वर्धन-
स्य पत्नी १, सुज्येष्ठा वीरजिनहस्ते त्रतिनी जाता यस्यां पेढालविद्याधरेण भ्रमररूपेण निक्षिप्त-
वीर्यजातः सत्यकिविद्याधरो लोके महादेव उच्यते २, मृगावती 'कौशाम्बी'पुरे शतानीक-
नृपस्य पत्नी यस्या उदयननाम्ना पुत्रेण चण्डप्रद्योतनपुत्री वासवदत्ताऽपहता, मृगावती सा
वीरपार्श्वे दीक्षां गृहीतवतीति ३, प्रभावती 'वीतभय'पत्तने श्रीउदयननृपस्य पत्नी यया हासा-
प्रहासापतिविद्युन्मालिकृतजीवत्स्वामिप्रतिमा पूजिता निजगृहे उदयनराजर्षिस्तु 'गोकले'
रोगवशात् भक्षितविषमिश्रितदधिः स्वर्गं गतवान् ४, चेलणा 'राजगृहे श्रेणिकनृपपत्नी ५,
पद्मावती 'चम्पा'नगर्या दधिवाहननृपस्य पत्नी ६, शिवादेवी 'उज्जयिन्यां' चण्डप्रद्योतनस्य
पत्नी ७, इति सप्तापि चेटकपुत्र्यः शीलयुक्ताः । तथा सकलतीर्थङ्करमातरः शीलवत्यः ॥

सवैया इकतीसा (दिक्पट ८४ बोलेति नाम्नि ग्रन्थे स० ४५)—

पुण्यके कचोल रंग रोलके निचोल सोल शीलथै अडोल याकी जातिमें महासती
यामै जगतातनकी मात अवदात गात नमैं जाकुं इंद जात निचही महीपती ।
दानके स्वभाव साचे तपके प्रभाव जाकै राचै नहीं भाव काचे माचे साधुसंगती
धर्मकी अवलंबिनी जो दोपकी विलंबिनी नितंबिनी है ऐसी ताकूं क्युं न पंचमी गती ? ॥१॥

इति निश्चयतो भावनया पालितं शीलं मोक्षाय भवति । परं व्यवहारतो लज्जयाऽपि पालितं
शीलं वरम् । यतः—

“ह्रिया कयाचिद् रतये हि कश्चि—दाकारितो मद्दक्षधर्चिन्द्रशालम् ।

भाण्डस्य भयादपराच्च मे ह्री—रित्युक्तितः सोऽपि ततो निवृत्तः ॥१॥—उप०

नो सेव्योऽन्यनरस्त्वया मयि गते देशान्तरे चेद् भृशं

कामोदीपनता तदा भँज हिया युक्तं गदित्वेत्यगात् ।

१ तात्पर्यम्—

पुण्यस्य कचोलकस्य (पात्रविशेषस्य) रङ्गस्य लिष्कर्परूपेण षोडश शीलेन अकम्प्रा यस्यां जातौ महासत्यः

यस्यां जगतातस्य मातरः अवदातगात्रा नमन्ति यस्यै इन्द्रजातिर्नित्यं महीपतयः ।

दानस्य स्वभावः सत्यः (यस्याः) तपसः प्रभावः यस्यै रोचते न अपक्वभावेन रक्ता साधुसङ्गतौ

धर्मस्य अवलम्बिनी या दोषस्य विलम्बिनी नितम्बिनी अस्ति ईदृशी तस्याः कथं न पञ्चमी गतिः ? ॥

२ 'नहि भाव काचै नाचे माचे साधु०' इति प्रकरणरत्नाकरे प्रथमे विभागे ।

३ शिरोगृहम् । ४ 'भज ह्रिया' इति पदेऽत्र संयुक्तत्वात् छन्दोभङ्गो दृश्यते, परन्तु श्रीहेमचन्द्राचार्यैर्ह-
काररकारादिसंयुक्ते वर्णे छन्दोभङ्गो न कथितः । यतः प्रोक्तं तैः छन्दोऽनुशासने प्रथमे संज्ञाध्याये '५४५ पविस-
गानुस्वारव्यञ्जनाद्वादिसंयोगे' इति सूत्रस्य स्वोपज्ञवृत्तौ—'जिह्वामूलीये उपध्मानीये विसर्जनीयेऽनुस्वारे व्यञ्जने
द्वादिवर्जिते संयोगे च परे ह्रस्वोऽपि गो भवति वक्रश्च । अह्रादीति समस्तव्यस्तसङ्गहात् ह्रसंयोगे ह्रसंयोगे रसंयोगे
च न गुरुः । आदिशब्दात् यथादर्शनम्' । ह्रादिसंयोगे च यथा—'स्पृष्टं त्वयेत्यपह्रियः खलु कीर्तयन्ति ।"

कालोऽयं जलदागमस्तदपि यं काम जिगायादरात्
 त वन्दे युगतिप्रमोघकुशल श्रीस्थूलभद्र मुनिम् ॥ ४ ॥-शार्दूल०
 रे काम ! वामनयना तत्र मुरयमस्र
 वीरा वसन्त पिक-पञ्चम चन्द्रमुण्याः ।
 त्वत्सेवका हरि-विरञ्चि-महे-दराद्या
 हा हा हताश ! मुनिनाऽपि कथं हतस्त्वम् ? ॥ ५ ॥-वसन्त०
 श्रीनन्दिपेण-रथनेमिमुनीश्वरा-ऽऽर्द्र-
 बुद्ध्या त्वया मदन ! रे मुनिरेष दृष्टः ।
 ज्ञात न नेमि-मुनिजम्बु सुदर्शनाना
 तुर्यो भविष्यति निहत्य रणाङ्गणे माम् ॥ ६ ॥-वसन्त०

इति लेशमात्रस्थूलभद्रकथानक्रमम् ॥ तथा अभयाह्वया राज्या मोगार्थं याचितोऽचलित
 उपसर्गितो राना शूलिकायामारोपितो रत्नसिंहासन जात सुदर्शनश्रेष्ठिनः । इति पञ्चत्रिंशत्-
 मष्ट्यर्थः ॥ ३५ ॥

५ ५ ५ ५

स्यम्—

ब्राह्म्यादिका विमलशीलविभूषणाद्याः
 सत्यो हि सन्ति बहवो भवितार एव ।
 तासां तु नामजपनेन जिनेश ! पूतो
 जातो निकेतनमहं मथिताश ! यानाम् ॥ ३६ ॥

व्यारया-ब्राह्म्यादिका इत्यादि । हि-निश्चित हे जिनेश ! ब्राह्म्यादिका. सत्यः बहवः
 सन्ति । पुनः सत्यः बहवो भवितार-भविष्यन्त्येव । कथभूता सत्यः ? विमलशीलमेव भूषण
 तेन आद्या-सयुक्ता । हे जिनेश ! हे 'मथिताश ! मथिता-हता आशा-अभिलापो येन, हे
 निरभिलाष ! । तु अवधारणे । अहं भरतः तासां मतीना नामजपनेन पूत-पपिरो जातः ।
 कथभूतोऽहं ? याना-लक्ष्मीना निकेतन गृहम् । "लक्ष्मीः पद्मा रमा या सा" इत्यादि हैमः
 (का० २, श्लो० १४०) । यत् (श्रीघर्मखरिक्ते मङ्गलस्तोत्रे श्लो० १३)—

“ब्राह्मी चन्दनवालिका भगवती राजीमती द्रौपदी
 कौशल्या सुमृगावती च सुलसा सीता सुभद्रा शिवा ।
 कुन्ती शीलवती नलस्य दयिता चूला प्रभावत्यपि
 पद्मावत्यपि सुन्दरी दिनमुखे दुर्जन्तु वो मङ्गलम् ॥ १ ॥

१ 'जलदागमस्तदपि' इति पाठ धीदारालाल इतराजोपनिमुद्रिते स्थूलभद्रचरित्रे । २-३ स्थूलभद्र
 चरित्रे (दे छा पु तै) ५५८-५५९ तमे पद्य ।

कथंभूताः पदार्थाः ? 'प्रोद्यत्प्रबन्धगतयः' प्रोद्यत्सु—उत्कटेषु प्रबन्धेषु—वीररसादिमयेषु गतिः—
गमनं येषां ते इति । ते के पदार्थाः ? तानाह—सीताहृतिः रावणेन सीतायाः हरणं कृतम्,
तदनन्तरं रामचन्द्रेण जलधिलङ्घनं कृतम्, ततश्च रावणेन सह आहवः—सङ्ग्रामः कृतः, ततो
रणेन रक्षसः—रावणस्य वधः कृतः—जातः । रक्षःशब्दो नपुंसकः हसान्तः । ततः प्रतिह(कृ?)तिः—
सीता गृहं नीता । ततो लोकापवादात् सीता अटव्यां मोचिता । ततः सीतायाः दिव्यं
दत्तम् । तेन सीतया ज्वलनप्रवेशः कृतः । ततो विमलशीलतया सीता पुण्या—पवित्रा जाता ।
अत्रापि पुण्यशब्दो योज्य इति । सीताशब्दो दन्ततालव्य इति ॥ अत्र लेशतः सम्बन्धमाह—

'अयोध्या'यां दशरथपुत्रौ राम-लक्ष्मणौ स्तः । पद्मेन जनकनृपपुत्री जानकी परिणीता ।
कैकेयीराज्ञीवरव्यतिकरात् सीतया सह राम-लक्ष्मणौ वनं गतौ । सौमित्रिणा वंशजाला-
न्तरस्थितो विद्यां साधयन् शम्बूकनामा सूर्पणखापुत्रो हतः क्रीडताऽज्ञानतः । तत्रागतया
सूर्पणखया दृष्टो रामः । रूपरञ्जितया कामातुरया भोगार्थं याचितः । तेन तिरस्कृता । इतश्च
शम्बूकनिमित्तं लक्ष्मणस्य रामेण सह सिंहनादो मया सङ्कटे विधेय इति कृतसङ्केतस्य
शम्बूकपक्षीयविद्याधरैः सह युद्धं लग्नं वर्तते स्म । तया चन्द्रणखया गत्वा रावणाग्रे सीता-
रूपं वर्णितम् । तस्य मनश्चलितम् । यतः—

“द्विजराजमुखी मृगराजकटिः, तरुराजविराजितजङ्घतटी ।

यदि सा वनिता हृदये वसिता, क तपः क जपः क समाधिविधिः ॥१॥”-तोटकम्

अथ बालभारते (आदिपर्वणि स० १, श्लो० ३६) अपि—

“अभ्यस्य शश्वज्जघने घनेऽस्याः, सौभाग्यसिन्धोः पुलिने पुलिन्दः ।

वेध्यं शराणां कुरुते न कस्य, चलं च सूक्ष्मं च मनो मनोभूः ? ॥ १ ॥”-उप०

स पौलस्त्यस्तत्र गत्वा मन्त्रविद्याविज्ञाततत्सिंहनादसङ्केतः स्वयं सिंहनादकरणच्छलेन तदनुकृ-
तगमने रामे मुनिप्रतिबोधितं जातिस्मरणवन्तं सीतासमीपस्थं रक्षार्थं युध्यमानं जटायुनामानं
पक्षिणं हत्वा गृहीत्वा सीतां 'लङ्का' समाययौ । लौकिकास्तु—

“न भूतपूर्व(वीं) न च केन दृष्टो, हैमः (हेमः ?) कुरङ्गो न कदापि वार्ता ।

तथापि तृष्णा रघुनन्दनस्य, विनाशकाले विपरीतबुद्धिः ॥ १ ॥”-उपेन्द्रवज्रा

इति सौवर्णमृगच्छलं कथयन्ति । ततो ज्ञातव्यतिकरौ राम-लक्ष्मणौ पुण्यवशाद् वानरविद्याधरैः
सुग्रीवादिभिर्मिलितैः ससुद्र-सेतुनामानौ नृपौ रावणसेवकौ सागरोपकण्ठं जित्वा वद्ध्वा
विद्यावलेन 'लङ्का'समीपमाजगमतुः । अत्र लौकिकाः—सागरमध्ये पाषाणैर्वद्वपालिः वानराः
पशव एव । यतः—

तज्जातं हि तथा स्त्रियाऽऽहुंतनरे पृष्टेऽपहर्षे कथं
बुद्ध्यद्भाण्डविवेकतो धृतहिया शीलश्रिये तैत् स्थितम् ॥ २ ॥—शार्दूल०

जन्तूनां विधिवशादन्यथाऽपि जायते । यतः—

“हत्वा नृप पतिमवेक्ष्य भुजङ्गदष्ट
देशान्तरे विधिवशाद् गणिकी च जाता ।
पुत्रं पतिं समधिगम्य चिता प्रविष्टा
शोचामि गोपगृहिणी कथमद्य तक्रम् ? ॥ १ ॥”—वसन्त०

इति ।

“कोकिलानां खरो रूप, नारी रूप पतिव्रतम् ।
विद्या रूप कुरूपानां, क्षमा रूप तपस्विनाम् ॥ १ ॥”—अनु०

अतो महानिशीथे प्रोक्तम् । धन्यः पुण्यः स यः शीलं पालयति । इति पट्टत्रिंशच्चमष्टुत्तार्यः ॥३६॥

५ ५ ५ ५

सप्तम—

सीताहृतिर्जलधिलङ्घनमाहवश्च
रक्षोवध. प्रतिहृ(कृ ?)तिर्ज्वलनप्रवेश. ।
पुण्या यतो विमलशीलतया पदार्था.
प्रोद्यत्प्रबन्धगतय. कथमन्यथैते ? ॥ ३७ ॥

व्याख्या—सीतेति । हे प्रभो ! यतः कारणात् एते पदार्थाः विमलशीलतया—निर्मलशीलत्वेन
करणेन पुण्याः—पवित्राः वर्तन्ते, श्रोतृणामपि धर्मप्राप्तये भवन्तीत्यर्थः । अन्यथा शीलं विना
एते पदार्थाः कथं पुण्याः ? यतो लौकिकरामायणादीनि शास्त्राणि शृण्वतामपि पापाय भवन्ति ।

तथा—

तव हियाऽपहियो मम हीरभूच्छक्तिप्रदेऽपि द्रुतं न एता ततः ।
बहलभ्रामरमेचकतामस मम श्रिये । क सनेष्यति तत्त्वं पुन ? ॥”

काव्यकल्पलतायाः प्रथमे प्रतानेऽपि—

“यत्रो दीर्घो विसर्गात् सातुस्वारो द्विसर्गक ।
अह्रादिसयुते षण्णे, व्यजने चाप्रगे ऽपुनर ।
वीथप्रयत्नोषारेण, ह्रादावपि छद्युगुह ।
बर्हमारेषु केतान् वा, सुसमीन इय ह्रद ॥

१ आकारिते पुरने । २ तस्मात् कारणात् ।

३ ‘का सि’ इति सुभाषितरत्नाभाण्डागारे (पृ० ३७८) । ४ अत्र पाठप्रपाठ प्रतिद्वये ।

विभीषण आह—

“मनुष्यौ न मनुष्यौ तौ, वानरास्ते न वानराः ।
व्याजेन किमपि छन्नं, देव ! दुर्देवमेव ते ॥ २ ॥”—अनु०

तदियं मुच्यतां निशाचरकुलकालरात्रिमैथिली इति वचसा रुष्टेन रावणेन निष्क्रसितो
विभीषणो रामाय मिलित इति । अथ रावणं प्रति अङ्गद आह—

“समं प्रतिज्ञया येन, तीर्त्वा दुस्तरमर्णवम् ।
वनद्रुमाः सुवेलस्य, भज्यन्ते त्वद्भुजा इव ॥ १ ॥”—अनु०

तदा साटोपं रावण आह—

“पारावतैः किमयमम्बुनिधिर्न तीर्णः
क्रान्ताः कथं न कपिभिः कचनापि शैलाः ।
तद् वेद्मि दोर्वलमसौ यदि शौर्यरेखा-
माविष्करोति करवालकपोपले मे ॥ १ ॥”—वसन्त०

इति दूताङ्गदनाटके (पृ० १०, श्लो० ३४) लौकिकाः पठन्ति—

अथैकविंशतिदिवसानन्तरं हनुमता राममुद्रिकां समर्प्य सीताया भोजनं कारापितम् ।
ततो मिथो युद्धं जातम् । ग्रान्ते रावणेन शक्त्या वक्षसि ताडितो लक्ष्मणो मूर्च्छया पतितः ।
ततो रात्रावेव हनुमत्प्रमुखैर्विद्याधरैः कन्यासहस्रयुता विशल्या नाम्नी कन्याऽऽनीता । पूर्वकृत
पुण्यातिशायिन्या तथा स्पर्शितः (स्पृष्टः ?) लक्ष्मणः सज्जो जातः । पर्यणायि ताभिः सह
लौकिकास्तु ‘विशल्यां’ औषधीं पठन्तीति । प्रभाते युद्धे लग्ने हतो लक्ष्मणेन रावणश्चतुर्थ्या
गतः । ततः सीतां लात्वा ‘अयोध्यां’ गतौ राम-लक्ष्मणौ । यतः सीता महासती राज्य-
शङ्कारार्पणप्रलोभिताऽपि रावणेन न शीलाद् भ्रष्टा ।

एकदा नष्टचर्यागतेन रामेण गाञ्छिकवचनं श्रुत्वा त्यक्ता । यतः—

“न राज्ञा सह मित्रत्वं, न सर्पो निर्विषः क्वचित् ।
न कुलं निर्मलं तत्र, स्त्रीजनो यत्र जीवति ॥ १ ॥”—अनु०

पश्चात् पुत्र-लवाङ्कुशप्रयोगेण सीता आनीता । रामेणोक्तम्—वैदेहि ! एहि, दिव्यं
विधेहि, कलङ्कं पिधेहि । अथात्र दिव्याधिकारः—

“दिव्यं सप्तविधं प्रोक्तं, यथायोग्यं तथा बुधैः ।
दिव्याधिवासनापूर्वं, कर्तव्यं देवसन्निधौ ॥ १ ॥”—अनु०

“वे भंजन्ति निमज्जयन्ति नितरा ते प्रस्तरा दुस्तरा
 वार्धा वीर! तरन्ति वानरभटालुचारयन्तेऽपि च ।
 नैते ग्रावगुणा न वारिधिगुणा नो वानराणा गुणाः
 सोऽय दाशरथे. प्रतापमहिमा सर्वः समुज्जृम्भते ॥ १ ॥”-शार्दूल०

इत्यादि ।

“विजेतव्या लङ्का चरणतरणीयो जलनिधि-
 निपक्षः पौलस्त्यो रणभुवि सहायाश्च कपयः ।
 तथाप्येको रामः सकलमनघीद् राक्षसकुल
 क्रियासिद्धिः सत्त्वे वसति महता नोपकरणे ॥ १ ॥”-शिररिणी

अथ दूताङ्कनाटके (पृ० ५ ६) मन्दोदरी रावणं प्रत्याह—

“वि(पे)क्ष्य वि(पे)क्ष्य अच्छ(च)रिय । [गाहा—]
 विलसिअ(द)सरोसवाण(न)र-वरूहिणीकलयलस्स कळोला ।
 इह तुह विलासवासम्मि वीर ! विरयति पडिसद्दा(इ) ॥ १ ॥
 अज्जपि न को वि दोमो, रहुपहुणो देव ! देहि वियदेहि (वेदेही) ।
 मन्दोदरीइ(अ) मडनमखण्डभाव सम्मभ्येउ(इ) ॥ २ ॥

सोपहास राचण आह—

“एकं तानदकृत्यमेतदतुल यन्मैथिलीय हृता
 द्वैतीयीरुमिद विमृश्य यदसौ तसै तदा नार्पिता ।
 तार्तीयीकमदश्च(मिद तु) यत् कपिभटैर्द्वेऽपि(द्य) वारानिधौ
 सन्धान ढशकन्धरो रचयति क्षमानन्दिनीमर्षयन् ॥ १ ॥”-शार्दूल०

१ समस्ति पचमिद सुभापितरत्नभाण्डागारे (पृ० १२४), परन्तु वृत्तीय चरण मिहाय सप्रेत्र पाठो
 दा, यत प्रथम द्वितीय-तुरीयपादा अनुक्रमेण गृह्या—

वे भजन्ति निमज्जयन्ति च परांशे प्रस्तरा दुस्तरा, वार्धौ वीर! तरन्ति वानरभटान् सवारयन्तेऽपि च, धीमद्
 दाशरथे प्रतापमहिमा सोऽय समुज्जृम्भते ।

२ इदं नाटक श्रोतुमष्टकविना प्राणायि । काव्यमालाया २८तमगुच्छकरूपेण सुद्वित निगयसागराख्य
 यम्राळये ।

३-५ छाया—

प्रेक्षस्व प्रेक्षस्व आश्रयम् । गाथा—

विलसितसरोपवानरवर धिनीकळकळस्य कळोला ।

इह तथ विलासवासे वीर ! विरचयति प्रतिशब्दान् (म्) ॥

अद्यापि न कोऽपि दोषो रघुप्रभोर्द्वै ! देहि वेदेहीम् ।

मन्दोदर्या मण्डनमखण्डभाव सम्मभ्येत् ॥

देवेन केनचिदहं दहने निरस्ता

निस्तारिता च भवतैव हृदि स्थितेन ॥ ४ ॥”-वसन्त०

रामो सूच्छा गतः । सीता तु तदैव जयभूषणकेवलिपार्श्वे दीक्षां लात्वा तपस्तप्त्वा मृत्वा-
ऽच्युतेन्द्रो जातः । यदा ‘विदेह’क्षेत्रे रावणजीवस्तीर्थङ्करो भविष्यति तदा सीताजीवोऽस्य
गणधरो भूत्वा मोक्षमेष्यति । अथ कालान्तरेण रामोऽपि व्रतं गृहीत्वा केवली भूत्वा मुक्तिं
ययौ । इति सम्बन्धलेशः सीतायाः सम्पूर्णः । इति सप्तत्रिंशत्तमवृत्तार्थः ॥ ३७ ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

सूत्रम्—

आवालगाङ्गसलिलामलशीललीले !

हे भग्नि ! सुन्दरि ! पुरा चरणे निषिद्धा ।

प्रोद्यत्तपाः प्रकुरु ते शुचिचित्तवृत्त्या

यस्मात् क्रियाः प्रतिफलन्ति न भावशून्याः ॥ ३८ ॥

व्याख्या—आवालेति । हे सुन्दरि ! हे भग्नि !—सहजे ! आवालगाङ्गसलिलामलशील-
लीले ! बालं अभिव्याप्य इति आवालं गङ्गाया इदं गाङ्गं सलिलं तद्वद् अमला शीललीला यस्याः
सा तस्याः सम्बोधनं इति । त्वं तत् चरणं कुरु । कया ? शुचिचित्तवृत्त्या—निर्मलचित्तव्यापारेण
कृत्वा । कथंभूता त्वं ? पुरा—पूर्व मया—भरतेन चरणे—चारित्र्ये निषिद्धा । (पुनः) कथंभूता त्वम् ?
‘प्रोद्यत्तपाः’ प्रोद्यत्—उत्कटं तपो यस्याः सा, पष्टिसहस्राणि कृताचाम्लतपाः । यस्मात्—यतः
क्रियाः भावशून्याः न फलन्ति । ‘भग्नी भगिनी’ इति शब्दप्रभेदे (श्लो० ४१) । अत्र लेशतः
सम्बन्धः—

भरतः षट्खण्डं साधयित्वा ‘अयोध्यां’ समागतोऽभिषेकोत्सवप्रान्ते सम्भालनार्थं नियुक्त-
नरैर्निजान् आकारयामास । यतः—

“षष्टिवर्षसहस्राणि, विरहोत्कण्ठिताशयान् ।

राजा निजान्निरैक्षिष्ट, नियुक्तनरयोजितान् ॥ १ ॥”-अनु०

ततः दुर्बलां बाहुबलिनः सोदरीं हेमन्तम्लाननलिनीमिव निःश्रीकरूपां सुन्दरीं वीक्ष्य
क्रोधाध्मातश्चक्री तान् ब्रूते स—रे रे नियुक्ताः ! किं मदीयेऽपि गृहे न सदाः सन्ति ? ओदनानि
न सन्ति ? अथवाऽसौ किमपि नाश्नाति ? किं वाऽस्याः किं रोगोऽस्ति ? तर्हि किं वैद्या न सन्ति ?
भूर्बन्ध्या वर्तते ? ओषधीर्न प्रसौति ? वा किमसौ यतो दरिद्रपुत्रीवत् कृशामेनां दृष्ट्वाऽहं दुःखितो
जातः । तदा तैरधिकारिनरैः प्रोक्तम्—युष्माकं गृहे सर्वमस्ति । परं यद्दिनादारभ्य यूयं देशसाध-

फाल जलं घट चैव, विष कोपश्च पञ्चमः ।
 पृष्ठ च चापि (?) तुला दिव्य, सप्तम तप्तमापकम् ॥ २ ॥—अनु०
 आज्ञाभङ्गो नृपवधः, स्त्रीवधो वर्णसङ्करः ।
 परस्त्रीगमन चौर्यं, गर्भं चैव पतिं विना ॥ ३ ॥—अनु०
 बाह्वैवदण्डपारुष्य, गर्भपातनमेव च ।
 अपराधा दश प्रोक्ता, नीतिशास्त्रविशारदैः ॥ ४ ॥—अनु०

पाठान्तरम्—

“जल१मग्नि२घट ३ कोशो ४, विष ५ मापाश्च ६ तन्दुलाः ७ ।
 काल८स्तुला ९ सुतस्पर्शो, १० दिव्याना दशक जगुः ॥ ५ ॥”—अनु०

इति दिव्याधिकारः । तेषु अग्निदिव्यमत्र रामेण दत्तम् । तदा पञ्चाशद्वनुर्मितचारिकायां
 खादिराङ्गारपूरिताया तत्र सीता महासती सत्यश्रावणा यथा—

“मनसि वचसि काये जागरे स्वप्नमार्गो
 यदि मम पतिभावो राघवादन्यपुंसि ।
 तदिह दह शरीर मामक पावकेद
 विकृतसुकृतभाजा येन साक्षी त्वमेव ॥ १ ॥”—मालिनी

इत्युक्ते—

“हाकारगर्भितमुखेषु वलीमुखेषु
 वैमानिकेषु नयनोदकमुत्सृजत्सु ।
 व्योमाङ्गणाक्रमणकौतुकदचफाला
 ज्वालाकलापविकटाञ्जलमाविवेश ॥ २ ॥”—वसन्त०

देवैः पुष्पशृष्टिर्विहिता । चर्द्धिर्जलम् । यतः—

“सीतया दुरपनादभीतया, पावके स्वतनुराहुतिः कृता ।
 पावकोऽपि जलता जगाम यत्, तत्र शीलमहिमा विजृम्भितः ॥ ३ ॥”—रघोद्वता

तत्र जलपूरश्राव्यमाना लोकाः हे सीते! महासति! रक्ष रक्ष अस्मानिति कथ्यमाना' । तदा
 सीतया मण्डलाकारहस्तचालनेन स्तम्भित जलम् । मण्डलाकारकुण्डजलाशयो जातः । तरत्क-
 मलस्या कमला इव स्वयं जलाशयान्निर्गता सीता राम त्रपाश्यामस्यस दृष्ट्वा प्राह—

“मा गा विपादभवन् भुवनैरुवीर !
 निष्कारण विगणिता किमिय मयैव ।

इत्युक्त्वा मुष्टिमुत्पाद्य चक्रयुतं भवन्तं चूर्णयामि इति ब्रुवन् भरतस्य पार्श्वे गतोऽथो द्रघ्यौ ।
काव्यम् (पद्मा० स० १७, श्लो० ३६१-३६३)—

“राज्यस्य लोभादमुनेव धिग् धिङ्, मयाऽप्यदो भ्रातृवधो विधेयः ।
न तेन राज्येन ममास्ति कार्य-^१मित्थं मयाऽदः क्रियते यदर्थम् ॥ १ ॥—उप०
लोभेन कोपेन विनिर्जितेऽस्मिन्, जितेऽपि को मे प्रमदो मदो वा ।
याभ्यां जितोऽसावहमप्यहो चेत्, ताभ्यां जितोऽस्मात् किमु गौरवं तत् ? ॥२॥—उप०
राज्येऽपि लोभं भरतेऽपि कोपं, त्यक्त्वा ततस्तातपथं प्रपद्ये ।
चेद् राज्यलक्ष्मीः परिणामरम्या, तत्याज तातोऽपि कुतस्तदेताम् ? ॥ ३ ॥—इन्द्रवज्रा

इदं गदित्वा बाहुबलिः पूर्वोत्पाटितमुष्टिना शिरःकेशान् समूलमुन्मूलयति स्म । आत्त-
व्रतस्य तस्योपरि देवैः पुष्पवृष्टिश्चक्रे । कथं लघुबान्धवान् नमामि ? । तत् उत्पादितकेवलस्तातपा-
दान्तं गमिष्यामि । तत्रैव प्रतिमां प्रपन्नः भरतस्तं प्रणम्य स्वस्थानं जगाम । स राजर्षिः प्रावृद्-
कालेऽपि निष्कम्प आसीत् । काव्यम् (पद्मा० स० १७, श्लो० ३९३, ३९४, ३९२)—

“तस्य वह्निकुलकुञ्जनिकाये-ऽभूत् खगैः कृतकुलायनिकाये ।
वैरिणोर्विहगयोरविरोध-श्छायया दलततेरविरोधः ॥ १ ॥—स्वागता
तत्र वह्निलयेन सङ्कुले, खेलनं खगकुलस्य रक्षया ।
विभ्रतां फणभृतां फणत्रजैः, पल्लवद्विगुणता व्यतन्यत ॥ २ ॥—रथो०
पावित्र्यं परमर्द्धिबाहुबलिनः साधोः समाराधये
यस्यांहिद्वयसेवया ध्रुवमभूद् दर्भेऽद्भुता पूतता ।
किं ब्रूमो जगतोऽपि हि व्यवहृतौ तेनार्हतामप्यसौ
प्राक् पीठे सपनेऽप्यपावनकृतिप्रष्टः प्रतिष्ठास्वभूत् ॥ ३ ॥”—शार्दूल०

इत्येवं वर्षान्ते श्रीऋषभजिनेन प्रेरिताभ्यां ब्राह्मी-सुन्दरीभ्यां तत्रागत्य वने कार्योत्सर्गस्थौ
बाहुबलिरिति प्रोक्तः—गजारोहणं त्यज, तदा तव केवलज्ञानं भवष्यति ऋषभस्वामिना प्रोक्त-
मस्तीति स्वस्थानं गते ते । अथ बाहुबलिश्चिन्तयति स्म—ज्ञातं मया, मान एव गजः । अधुनाऽनेन
सृतम् । सर्वान् लघून्पि प्रव्रज्यावृद्धान् वन्दे । एवं चित्ततोऽभिमानं मुक्त्वा यावत् पादमुदक्षिपत्
तावत् त्रुटितघनघातिकर्मा केवलज्ञानं प्राप । अथ साधुवेषं देव्या दत्तं प्राप्य केवलज्ञानी इत्येव
ऋषिमण्डलवृत्तौ प्रोक्तमस्तीति समवसरणे गत्वा प्रदक्षिणां दत्त्वा तीर्थाय नमः कृत्वा स मुनिः
केवलिसभां भेजे । क्रमेण श्रीवृषभेण सम‘मष्टापद’गिरौ मुक्तिं जगाम । इति बाहुबलि-
सम्बन्धः । इति एकोनचत्वारिंशत्तमवृत्तार्थः ॥ ३९ ॥

नार्यं चचाल तत्प्रभृतिं नित्यं इय आचाम्लानि करोति । तथा स्यामिना प्रव्रजन्ती असौ निवारिता तत्प्रभृति भागसाधनी जाताऽसौ ससारच्छेदनाय । तदा भरतेन सुन्दरी सम्भाषिता । तदा सुन्दर्या प्रोक्तम्—एवमेव । तदा चक्री प्राह स—हे सुन्दरि ! हे महासत्त्वे ! साधु साधु तत्र तत्रे मतिर्निर्मला रमते, त्वं प्रव्रज्या प्रपद्यमाना प्रमादतो मया तदा निवारिता । ततो दीक्षामहोत्सवेन चक्रिणा कृतेन सुन्दरी 'अष्टापद'गिरौ समप्रसृतस्य श्रीरूपभदेवस्वामिनः समीपे त्रत गृहीत्वा निर्मल चारित्र्यं पालयामास । इति पूर्णः अस्याः सम्बन्धस्तपोऽधिकारेऽपि वाच्यः । यत्.—

“दातव्यं धन्यवद् दानं, शीलं सीतेव निर्मलम् ।

सुन्दरीवत् तपः कार्यं, भावना भरतेशवत् ॥ १ ॥”—अनु०

इत्यष्टत्रिंशत्तमवृत्तार्थः ॥ ३८ ॥

५ ५ ५ ५

अथ तप आश्रित्याह—

धनम्—

ब्राह्मी सुसुन्दरिकया सह तं वनस्थ

बह्यावृताङ्गवरवाहुवलि वभाषे ।

गर्जाश्रयं जहिहि कर्मलयं लभस्व

दुःखाङ्कुरोद्दलनतत्परतां विधेहि ॥ ३९ ॥

व्याख्या—(ब्राह्मीति ।) सुसुन्दरिकया सुमगिन्या साध्व्या सह ब्राह्मी तं बह्यावृताङ्गवरवाहु-
वलि वभाषे—जगाद । बह्विभि आवृत्त—आन्डादित अङ्ग यस्य स, वरश्चासौ वाहुवलिश्च तम् ।
कथंभूतं तम् ? वनस्थ—वनवासिनमिति । हे आत ! तं गर्जाश्रयं जहिहि—त्यज । गर्जे—गजे
आश्रयो—निवास (यस्य) तं, गजारोहणमित्यर्थः । “गर्जं, गज” इति शब्दप्रभेदः (?) । त्वं
कर्मलयं लभस्व—कर्मनाशं प्राप्नुहि । अत एव त्वं दुःखाङ्कुरोद्दलनतत्परतां विधेहि—दुःखाङ्कुरस्य
उद्दलने—उत्पाटने तत्परता—आदरन् विधेहि—कुरु । कायोत्मगर्स्तपोमध्ये कथितोऽस्ति—“पाप-
च्छिन्न विणो” इत्यादि (अतिचारगाथायां सप्तमी) गाथा । अत्र सम्बन्धः—

१ स्वयां भरतेन । २ वज्रयन्तीकोशे भूमिकाण्डे (श्लो० ६०) “स्रग्भरमो गतो गाः इति पाद् ।

३ सत्पूणा गाया तच्छाया वैवम्—

“पापच्छिन्न विणो, वेयावच्च सहेव सग्दाभो ।

ज्ञान उरसगो पि अ, भस्मिन्तरथो तयो होद् ॥”

[प्रायश्चित्त विनयो वैद्यावृत्तय तर्धं न्याप्याय ।

ध्यानमुत्सर्गांसि च अभ्यन्तर तपो भवति ॥]

सूत्रम्—

शुद्धात्मदर्शसदनं भरतस्य जज्ञे
 शुद्धात्मदर्शनमहो शुभभावयोगात् ।
 इत्युक्तिलेशकथकस्य ममैधि नाथ !
 स्वामी त्वमेव भुवनेऽत्र भवान्तरेऽपि ॥ ४२ ॥

व्याख्या—शुद्धेति । शुद्धात्मदर्शसदनं—निर्मलदर्पणगृहं कर्तृपदम् । अहो इति आश्चर्ये । भरतस्य चक्रिणः शुद्धात्मदर्शनं जज्ञे—जातम् । शुद्धस्य—निर्मलस्य आत्मनो दर्शनं—विलोकनं यस्मिन् तत्, विगलितघनघातित्वेन केवलज्ञानं जातमित्यर्थः । कस्मात् ? शुभभावयोगात् । अथ सम्पूर्णाधिकारत्वात् स्तवनकारः स्वगतं कथयति । हे नाथ ! अत्र भुवने भवान्तरेऽपि मम त्वं स्वामी एधि—भूयाः । अस्तेः एधि रूपम् । कथंभूतस्य मे ? इति—अमुना प्रकारेण उक्तिलेश-कथकस्य जैनधर्मवाक्यलेशप्रभाषकस्येत्यर्थः । अत्र सम्बन्धः—

श्रीऋषभमुक्तिगमनानन्तरं श्रीभरतेन 'सिंहनिषद्या'ख्यं प्रासादं मणिमयमेकयोजनायामं त्रिगन्धूतसमुच्छ्रयं चतुर्द्वारं षोडशरत्ननिर्मितप्रतिद्वारतोरणं द्वारेषु मण्डपप्रेक्षामण्डपाद्यखिलाङ्कितं वर्धकिरत्नेन निर्मापितम् । चतुर्विंशत्यर्हन्मानवर्णादिसहितप्रतिमायुतमिति । पुनः चैत्याद् बहिरेकोनशतं आतृणां स्तूपान् कारयामास चक्री देवैः प्रतिबोधितः । यतः बालभारते (प० ११, स० १, श्लो० २५-२६)—

“मृतयो हि भवानुचारिका, वत जन्तुं भवनित्यबालकम् ।
 गमयत्यमुमङ्गमङ्गतः, कुरुते तन्मयतां मुधा जनः ॥ १ ॥
 अजनि स्वजनो न कस्य को, न भविष्यत्यथ वा भवभ्रमे ।
 जगदेककुटुम्बिनो जनाः, क्व विपन्ने जनयन्तु तच्छुचम् ॥ २ ॥”

यदुक्तं रघुवंशे (स० ८, श्लो० ८७)—

“मरणं प्रकृतिः शरीरिणां, विकृतिर्जीवितमुच्यते बुधैः ।
 क्षणमप्यवतिष्ठते श्वसन्, यदि जन्तुर्न तु लाभवानसौ ॥ १ ॥”

मुक्तिं गतः प्रभोः शोकं विहाय चक्री भोगान् बुभुजे । ततः स्वामिनिर्वाणवासरात् पञ्चपूर्व-लक्षेषु गतेषु रत्नदर्पणधाम्नि स्थितश्चक्री तत्र सर्वाङ्गप्रतिविम्बितः, केवलिनो ज्ञाने यथोर्ध्वपुरुषा-कृतिलोकः । तदा मुद्रिका करात् पतिता । ततो भूपः स्वरूपं दर्पणभित्तौ निभालयन् पतित-मुद्रां निःश्रीकां तामङ्गुलीं ददर्श । अहो सधवानां मध्ये विधवामिव गतशोभां विमृश्य सर्वान-लङ्कारान् मुमोच चक्री । ततो निःश्रीकं स्वशरीरं समीक्ष्य सर्वमसारतां भावयन् अपूर्वकरणक्रमात् प्रासक्षपकश्रेणिः केवलज्ञानं प्राप सः । आसनकम्पेन शीघ्रमिन्द्रस्तत्राययौ । तेनोक्तः—स्वामिन् !

अथ दानादित्रयाणामुपसहारेण भरतः स्वगतमाह—

सूत्रम्—

यत् साधवे वितरणं न कृतं च शीलं

व्याघ्रादिभीतिभिदुर न तपोऽपि तप्तम् ।

यत् क्रूरकर्मभिदतो जिन ! तैर्विभावै-

र्वध्योऽस्मि चेद् भुवनपावन ! हा हतोऽस्मि ॥ ४० ॥

व्याख्या—यदिति । यत्-यतः मया-भरतेन साधवे वितरणं न कृतं, तस्मिन् काले राज-
पिण्डस्य साधूनामग्राहत्वात् । च-पुनः मया शीलं तथाविधं न कृतं-न पालितम् । अपि-पुनः
मया तपो न तप्तम् । कथंभूतं तपः ? व्याघ्रादिभीतिभिदुर-व्याघ्र-ज्वाल ज्वलनादिभय-
नाशनशीलम् । पुनः यत् मया क्रूरकर्मभित्-क्रूरकर्मभेदकं अनुष्ठानं-निश्चलतया सामायिकादि-
व्रतं न कृतम् । अतो हेतोः हे जिन ! अहं तैः-प्रसिद्धैः विभावैः-प्रमादं कपायादिभिः वध्यो-
ऽस्मि-भारणीयोऽस्मि चेत् । हे भुवनपावन ! हा इति खेदे । अहं हतोऽस्मि । तेन पूर्वं मा हनं मा
हनं इति भुवन्तो द्वारि स्थिताः शिक्षिताः श्रावकाः सन्ति स्म । इति चत्वारिंशत्तमवृत्तार्थः ॥ ४० ॥

५ ५ ५ ५

अथ भावमाश्रित्याह—

सूत्रम्—

रम्येऽत्र दर्पणगृहे वृषभाङ्गजन्मा

स्वीयोर्मिकापतनतः परपुद्गलेन ।

शोभां विभाव्य वदतीत्यव देव ! रागात्

सीदन्तमद्य भयदव्यसनाम्बुराशेः ॥ ४१ ॥

व्याख्या—रम्ये इति । रम्ये-मनोहरे अत्र-अस्मिन् दर्पणगृहे वृषभाङ्गजन्मा-भरतचक्री
इति वदति । किं कृत्वा ? परपुद्गलेन शोभां विभाव्य । कस्मात् ? स्वीयोर्मिकापतनतः-निजमुद्रि-
कापतनात् । इति किम् ? । हे देव !-हे जिन ! अद्य-साम्प्रतं त्वं मां अव-पाहि । कथंभूतं माम् ?
सीदन्त-विपीदन्तम् । कस्मात् ? रागात्-ससाराभिप्नद्वात् । कथंभूताद्-रागात् ? 'भयदव्यसना-
म्बुराशेः' भीतिप्रदकष्टानां समुद्रस्तस्मात् । "व्यसनं निष्फलोद्यमे ॥ दैवानिष्टफले ज्ञ(स)क्तौ स्त्री-
पान-मृगयादिषु । पापे विपत्तावशुभे" इति हेमानेकार्थः (का० ३, श्लो० १००७-१००८) ।
इत्येकचत्वारिंशत्तमवृत्तार्थः ॥ ४१ ॥

सूत्रम्—

राकागणेश्वरनिभास्तेजःपुञ्जैरतीव पुण्याढ्याः ।

तेऽनन्तसुखसमेता अचिरान्मोक्षं प्रपद्यन्ते ॥ ४४ ॥ युग्मम्

—आर्याच्छन्दः

ते भव्याः पुरुषाः अचिरात्—स्तोककालेन मोक्षं—अचलस्थानं प्रपद्यन्ते—प्राप्नुवन्ति तदनुक्रमणि-
कामाह—कथंभूताः ते ? राका—पूर्णचन्द्रोपलक्षिता तिथिः—पूर्णिमा, अत्र अधिकारात् चैत्रपूर्णिमा
तथा उपलक्षितो गणेश्वरः—चैत्रपूर्णिमायां लब्धकैवलज्ञानपुण्डरीकगणपतिः तेन निभाः—सदृशाः ।
कैः ? तेजःपुञ्जैः । अत्र श्लेषपदत्वात् राकागणेश्वरैः श्रीपूर्णिमागच्छपतिभिः श्रीसुधर्मस्वामि-
परम्परागतपद्माम्बुजप्रभापतिभिर्निभा इति । पुनः कथंभूताः ? अतीव पुण्याढ्याः—भृशं सुकृतभृताः,
प्राप्तदेवभवा इत्यर्थः । ततोऽनन्तरं पुनः कथं ? अनन्तसुखसमेताः—अनन्तचतुष्टयसमेताः
इति । अत्र ये संस्तवं रचयन्तीति पूर्वकाव्योक्तं तस्यायमर्थः—व्यवहारतो जिनशरीरादिवर्णनम् ।
यतः—

“सुवर्णवर्णं गजराजगामिनं, प्रलम्बबाहुं सुविशाललोचनम् ।

नरामरेन्द्रैः स्तुतपादपङ्कजं, नमामि भक्त्या वृषभं जिनोत्तमम् ॥ १ ॥”—वंशस्थम्

इति । अथ यत्र ज्ञानदर्शनगुणवर्णना क्रियते सा निश्चयनयस्तुतिः ।

“स्वयंभुवं भूतसहस्रनेत्रमनेक—मेकाक्षरभावलिङ्गम् ।

अव्यक्तमव्याहतविश्वलोक—मनादिमध्यान्तमपुण्यपापम् ॥ १ ॥”—उप०

इत्यादि सिद्धसेनकृतद्वात्रिंशद्द्वात्रिंशिकायाम् । पुनर्यतः—

“ज्ञानविष्णुः सदा प्रोक्त—श्वारित्रब्रह्म उच्यते ।

सम्यक्त्वं तु शिवः प्रोक्तो—ऽप्यर्हन्मूर्तिस्त्रयात्मिका ॥ १ ॥—अनु०

क्षिति-जल-पवन-हुताशन-यजमाना-ऽऽकाश-सोम-सूर्याख्याः ।

इत्येतेऽष्टौ भगवति, वीतरागे गुणा मताः ॥ २ ॥—आर्या

क्षितिरित्युच्यते क्षान्ति—र्जलं ज्योतिः प्रसन्नता ।

निःसङ्गता भवेद् वायु—हुताशो योग उच्यते ॥ ३ ॥—अनु०

यजमानो भवेदात्मा, तपोदानदयादिभिः ।

अलेपत्वात् तदाकाश—सङ्काशः सोऽभिधीयते ॥ ४ ॥—अनु०

सौम्यमूर्तिरुचिश्चन्द्रो, वीतरागः समीक्ष्यते ।

ज्ञानप्रकाशकत्वेन, आदित्यः सोऽभिधीयते ॥ ५ ॥—अनु०

पुण्यपापविनिर्मुक्तो, रागद्वेषविवर्जितः ।

श्रीअर्हद्भ्यो नमस्कारः, कर्तव्यः शिवमिच्छता ॥ ६ ॥—अनु०

द्रव्यलिङ्ग गृहाण । तदा केवलश्रीगृहे भरतः केशलोच चकार । रजोहरणमुख्योपकरण व्रत-
लक्षण समीपदेवतादत्त जग्राह ।

यतः—

“आत्तदीक्षो नमश्चक्रे, शक्रेण भरतस्ततः ।

सम्प्राप्तकेवलोऽपि स्या-न्न नमस्यो ह्यदीक्षितः ॥ १ ॥”—अनु०

दशसहस्रमितैर्भूर्पस्तमनु दीक्षा गृहीता । इन्द्रेण भरतपुत्र आदित्ययशा राज्येऽलङ्कृतः ।
अथ भरतो यतिदीक्षाकालात् पूर्वलक्ष भुवि भव्यान् प्रनोधयन् परिवारयुतो विजहार । ‘अष्टापदे’
गत्वा चतुर्विंशतिधाहारात्यागेनैकमासान्ते भरतकेवली सिद्धिं ययौ, सिद्धानन्तचतुष्टय इति । कौमारे
सप्ततिः पूर्वलक्षा अतिवाहिताः भरतेन । वृषभध्वजे राज्यं कुर्वति सति मण्डलिकत्वे भरतो
वर्षाणामेक सहस्रमत्यवाहयत् । ब्रह्मत्ये प्रभुर्यथा वर्षैकसहस्रोनानि पटुपूर्वलक्षाणि चक्रित्वेऽय
व्यतिक्रामति स । जातकेवलः पूर्वलक्षमेक विजहे—

इत्यायुश्चतुरशीति-पूर्वलक्षाः प्रपाल्य सः ।

सिद्धिं ययौ सुरास्तस्य, निर्वाणमहिमा व्यधुः ॥ १ ॥—अनु०

इति भरतचक्रिसम्बन्धः पूर्णः । इति द्वाचत्वारिंशत्तमवृत्तार्थः ॥ ४२ ॥

***

अथ स्तवनसमाप्तिमङ्गलमाचरन् स्तुतिकारकाणां फल दर्शयति—

सूत्रम्—

त्रैलोक्यरूपविषये सुपरीक्षणेऽत्र

विम्बं त्वदीयमतुलं नयनामृताभम् ।

कर्मापहारि हृदयाम्बुरुहे निधाय

ये सस्तवं तव विभो ! रचयन्ति भव्याः ॥ ४३ ॥

व्याख्या—त्रैलोक्य इति राका इति युग्मम् । हे विभो ! हे जिन ! ये पुरुषाः तव सस्त-
वन रचयन्ति-कुर्वन्ति । किं कृत्वा ? त्वदीय-तव इदं विम्ब-प्रतिविम्ब स्वरूप वा हृदयाम्बुरुहे-
हृत्कमले निधाय-धृत्वा । कथंभूतं त्वदीय विम्बम् ? अत्र त्रैलोक्यरूपविषये-त्रिभुवनस्वरूप-
वस्तुनि परीक्षणे-परीक्षाकरणे अतुल-उपमानरहितम् । पुनः किविशिष्ट विम्बम् ? नयनामृ-
ताम-लोचनेषु सुघातुल्यम् । पुनः किं विम्बम् ? कर्मापहारि-अष्टकर्मनिर्नाशकम् । (इति)
त्रिचत्वारिंशत्तमवृत्तार्थः ॥ ४३ ॥

***

अकारेण भवेद् विष्णु, रेफे ब्रह्मा व्यवस्थितः ।
 हकारेण हरः प्रोक्त-स्तस्यान्ते परम पदम् ॥ ७ ॥-अनु०
 अकार आदिधर्मस्य, आदिमोक्षप्रदेशकः ।
 स्वरूपे परम ज्ञान, अकारस्तेन उच्यते ॥ ८ ॥-अनु०
 रूप(पि?)द्रव्यस्वरूप वा, दृष्टा ज्ञानेन चक्षुषा ।
 दृष्टा लोफमलोफान्त, रकारस्तेन उच्यते ॥ ९ ॥-अनु०
 हता रागाश्च द्वेषाश्च, हता मोहपरिग्रहाः ।
 हतानि येन कर्माणि, हकारस्तेन उच्यते ॥ १० ॥-अनु०

अम्बरमम्बुनि पत्रमरातिः, पीतमहीनगणस्य ददाह ।

यस्य वधूस्तनयं गृहमञ्जा, पातु स वो हरलोचनवह्निः ॥ १ ॥

अस्यार्थः—स देवः कृष्णः वः—युष्मान् पातु—रक्षतु । स कः ? यस्य—देवस्य अम्बरं—वस्त्रं पीतं वर्तते । यस्य गृहं अम्बुनि—जले समुद्रे वर्तते । पुनः यस्य अहीनगणस्य—सर्पराजसमूहस्य अरातिः—शत्रुः गरुडः पत्रं—वाहनं वर्तते । यस्य वधूः अञ्जा—समुद्रजा—कमला वर्तते । पुनः हरलोचनवह्निः यस्य तनयं—पुत्रं कन्दर्प ददाह । इति सम्पूर्णोऽर्थः । असिन् काव्ये व्यस्तालङ्कारोऽस्ति ॥

इति सूक्तं सम्पूर्णं शिष्याणां पठनाय श्रीकल्याणमस्तु ॥

अथास्य काव्यक्रमेण वीजकं लिख्यते

शान्ताः

१-२ प्रथमं काव्यद्वये धर्मप्रियकथा,
दशरथान्तकाव्यानि, हरिहाटक-
सञ्चयमुकारियाकथा, वणिक्कथा

३ मृगध्वजकुमारकथा

४ मेघरथनृपकथा

५ मेघकुमारकथा

६ मांगनिसारणेऽभयकुमारपृथ्वि'

७ जगद्धूमन्वयः

८ शन्तनवान्तासम्बन्धः

९ गोमद्र-शालिभद्रसम्बन्धः

१० मृगद्वेषसम्बन्ध

११ नन्दिपेणमम्बन्ध

१२ अभावबोध, मनोरमा-भानु-
मम्बन्ध

१३ मरीचि-कपिलमम्बन्धः

१४ वेण्या कालिद्रामादिसम्बन्धः

१५ काटिकाचार्य श्रेणिक सेटयादिः

१६ शाण्ड्यमभयमुम्बन्ध

१७ चार्डकृमारमम्बन्धः

१८ मगतर्काटुनिसरकथा

१९ विविन्नुदिरिसार'

२० इप्पुद्वि' पूजाधरम्

२१ नात्तिरुमारगर्जन निपषय

२२-२३ पराक विमरुन्दिप्रसुगाधेन्वृत्तः

२४ वीरपवनरकथा

२५ मन्दिदेवकल्पया दशरथारम्भ

२६ मरुताविमरुता

२७ मरुतदेवदूतवन्दनरुद्रदीपमम्बन्ध

शान्ताः

२८ केशीकुमार-परदेगी-अन्वद-
सुलसा-अत्रिकामुतनाममात्रम-
म्बन्धः

२९ नारद पर्वत-चसुसम्बन्धः

३० आगमनामानि, पददर्शननामानि,
सुन्दरवणिककथा, शानोपरि श्रीहू-
ण्णवासुदेवरीरकुविन्दक्षामणादिकथाः

३१ वेद्यानटिलमम्बन्धः

३२ कुरुचन्द्रराजकथानरु जैनधर्मपरी-
धारणे

३३ एकमनस्कयो कथा

३४ भरतसहस्रपतितिलकफल सद्भोजन-
भक्तिफल चेति

३५ हेमाचार्यकथितधर्मलामकाव्यानि
स्थूलभद्रसम्बन्धकाव्यानि च

३६ ब्राह्मीप्रमुखसुती-चेटकनृपमत्तपुत्री-
पत्न्यवता, रजयाऽपि शील्पालन
शुभमित्यादिरत्नव्यवता

३७ सीतामतीमम्बन्धो द्वेषः

३८ सुन्दरीप्रपञ्चपुत्री कथया

३९ पाहृपलिकथा

४० गजम्बिनभरतचक्रपुपयोगः

४१ मन्मथसुर्ना भरतगौरनिसारणम्

४२ भरतमुक्तिगगनप्रसर

४३ विनयुनिसारणकथम्

४४ विनयप्रसरणम्

४५ प्रपञ्चप्रगति

॥ इति धार्देनपर्वरत्नरत्न इत्यो मंगलो वीजकं समाप्तम् ॥

“(शून्ये विन्दौ सुखे खस्तु, सूर्ये) गौरुदके दृशि ॥

स्वर्गे दिशि पशौ रश्मौ, वज्रे भूमाविषौ गिरि ॥ १ ॥”

इति हैमानेकार्थसूत्रे (का० १, श्लो० ६) ।

‘धुगमिभ्यां डोः’ (सिद्ध० उणादि० ८६७) इति सूत्रेण गमेडौ प्रत्यये डित्वाट्टिलोपे गच्छतीति गौः दशस्वर्थेषु स्त्रीपुंसयोः । अन्ये तु आचार्याः “वागादौ स्त्रियां स्वर्गादौ पुंसि पशौ द्वयोः जलाक्ष्णोः क्लीवे” इत्याहुः । उदके यथा—“गावो वहन्ति विमलाः शरदि स्रवन्त्याम्” इत्यादि । इति हैमानेकार्थस्य कैरवाकरकौमुद्यां टीकायाम् ॥ ७ ॥

“स्वर्गे रश्मौ च वज्रे च, वलीवर्दे च गौः पुमान् ।

स्त्री-वाण-रोहिणी-नेत्र-दिग्-वाग्-भूष्वप्सु भूमि च ॥ १ ॥”

“हेमसुरयोऽमुं सर्वेष्वर्थेषु पुंस्त्रीलिङ्गमाहुः” इति धातुरत्नाकरे श्रीसाधुसुन्दरोपाध्यायाः ॥७॥

“गौर्वज्रे सुवृषे धेनौ वाचि दिग्-वाणयोर्गिरि ॥

भू-मयूख-सुख-स्वर्ग-सत्य-वह्वय-ऽक्षि-मातृषु ॥ १ ॥”

‘ला आदाने’ “ल इन्द्रे चलने मृते लिः लावे ली श्लेषककणोव ॥” इति महीपकोपे ॥ ७ ॥

“वाणे चापि पशौ भूमौ, दिशि रश्मिजले दृशि ।

स्वर्गे मातरि वज्रेऽशौ, सुखे सत्त्वे च गोध्वनि ॥ १ ॥”

इति अनेकार्थध्वनिमञ्जर्याम् ॥ ७ ॥

“ल इन्द्रे चलनेऽपि च” इति अमरानेकाक्षर्या (काव्यकल्पलतायां

प्र० ३, स्त० ५, पृ० १११) ॥ ७ ॥

अथ मङ्गलाचरणविचारणायां प्रथमतः श्रीनाभिराजाङ्गजश्रीऋषभदेवगतमङ्गलमाह—
गौः-वृषभः ‘सर्वं वाक्यं सावधारणं भवति’ इति न्यायात् तेन वृषभलाञ्छनेन उपलक्षितः
अः-अर्हन् । ‘असिआउसानमः’ इति वचनात् ‘विशेषणशक्त्या विशेष्यः प्रतीयते’ तेन श्रीनाभेय-
जिनः तस्य धूलिका (धूलौ भवा धूलिका)-धूलिक्रीडा गोधूलिका सुखाय भवत्वित्यन्वयः । अत्र
‘एदोतोऽस्तः’ (सा० सू० ५१) इति सूत्रेणाकारलोपः । एवमग्रेऽपि यथास्थानं ज्ञातव्यम् ॥ १ ॥

अथवा गौः-स्वर्गः आधारे आधेयोपचारात् तन्निवासिनो देवाः तैः सह अः तस्य धूलिका-
धूलिक्रीडा गोधूलिका । शेषं पूर्ववत् ॥ २ ॥

अथ सकलतीर्थङ्करादिगतमङ्गलमाह—

गोभिः-ज्ञानैः अन्योन्याविनाभावात् ज्ञान-दर्शन-चारित्र्यैर्निजोचितगुणस्थानान्वितैः कृत्वा
उपलक्षिताः वा, न विद्यन्ते धूलयः-अधरजांसि येषां ते तीर्थङ्कराः गणधराः साधवश्च तेभ्यः

श्रीभावप्रभसूरिसूत्रितः ॥ गुंहलिकापरपर्यायगोधूलिकार्थः ॥

श्रीमहिमाप्रभसूरिसद्गुरुभ्यो नमः ॥ ॐ नमः ॥

नत्वा पार्श्वजिनेन्द्राय महिमाप्रभसद्गने ।

ब्रवीमि गुहलीकार्थं सूरिर्भावप्रभाह्वयः ॥ १ ॥

श्रीमति जिनशासने देवगुरुप्रमुखपुरतो भक्तिहेतोर्माङ्गल्यहेतोः सिद्धान्तविनयहेतोः लोकेऽपि च सुखमक्षिकाभाजनसमीपभूमण्डले तदक्षयहेतोः स्वस्तिकरचना क्रियते । अत्र केचित् तु गुरुकुलभ्रष्टा ज्ञानविकलास्ता नाङ्गीकुर्वन्ति तेऽनन्तससारिणो ज्ञेयाः । यतः साधुस्तान्यर्चनादीनि मनसाऽपि न प्रार्थयेत् । पर श्रावकैस्तु गुरुभक्त्या तानि कर्तव्यान्वेव । अन्यथा तत्रैव पञ्चत्रिंशोत्तराध्ययने प्रोक्ताना क्रियमाणानां च वन्दनादीनामप्यकर्तव्यापत्तेः । यतस्तत्र (अष्टादशी) गाथा—

“अच्छण रयण चैव, वदण पूअणं तहा ।

इड्डीसकारसम्माण, मणसा वि न पत्थए ॥ १ ॥”

अत्र रयण रञ्जन इत्यस्यार्थो ‘गुहली’ इति कथित इति । स्वस्तिकरचनाया नाम गोधूलिका इत्यादि संस्कृते । प्राकृतभाषाया तु गुहलिका गुहली इत्यादि नामान्तराणि कथ्यन्ते । तेषा काव्यव्युत्पत्तिरुच्यते । प्रथमत उपयोगार्थं कोशा लिख्यते—

“गौर्वाणी-चाण भू-रत्रिम-वज्र-स्वर्गाऽक्षि-चारिणु ।

दिशि धेनीं श्रुतेश्वर्यां, गणेशे चापि गौः स्मृतः-॥ १ ॥” (सुंघा०, श्लो० १३)

तथा च—“हः शूलिनि करे नीरे, क्रोधे गर्भप्रभाषणे । निवासे च” इति (सुंघा०, श्लो० ४५) इति एकाक्षरनिघण्टौ ॥ ७ ॥

“गौर्वज्र गौः प्रभा भूमि-र्वाणी तोयं त्रिविष्टपम् ।

धेनुर्वस्तो वृषो दिग् गौ-र्नेत्र लज्जा गुरु रमा ॥ १ ॥

इन्द्रिय श्रीरुमा च” इति

“हो हर्षो हिरण्याक्षोऽथ तस्करः ॥”

इति सौभरिनामकोपे ॥ ७ ॥

१ छाया—

अर्चन रञ्जन चैव वन्दन पूजन तथा ।

अक्षिसकारसम्मान मनसाऽपि न प्राययेत् ॥

१-१ श्रीसुधायलक्ष्मणीतायां एकाक्षरनाममालिकायामिति ।

धेनु० श्लो० १७

अथवा । गौः-पृथिवी “भूस्तु भूमिरिव क्षितौ ॥ स्थाने च” इति हैमानेकार्थवचनात् (का० १, श्लो० ९-१०) । अत्र गोशब्दः स्थानवाची । तेन पट्टकाद्युचितस्थाने प्रधाना धूली यस्यां रचनायां सा । शेषं पूर्ववत् ॥ ११ ॥

अथवा । गवा-वाण्या वचनपर्यायमय्या उपलक्षणत्वात् सधवमहिलामञ्जुलगीतध्वन्युपलक्षिता प्रधानधूली-कुङ्कुमादिः यस्यां रचनायां सा गोधूली ॥ १२ ॥

अथवा । गौः-गुरुः हिताहितोपदेशकः तस्याग्रे प्रधानधूली-कुङ्कुमादिः यस्यां रचनायां सा गोधूली ॥ १३ ॥

अथवा । गौः-गुरुः धर्मोपदेशकः तेन उपलक्षणत्वात् तच्चरणन्यासेन प्रधाना धूलिः-रजो यस्यां वसतौ उपाश्रये तत्र वा गोधूलिका । कप्रत्ययः । प्रत्ययाणितो वा भवन्ति कर्णाटक-कार्णाटक इत्यादिवत् वृद्धिविकल्पत्वम् । वृद्धौ सत्यामपि गोधूलिका । प्राकृते ह्रस्वत्वं समानम् ॥ १४ ॥

अथवा । गोखुरैरुत्खातधूलिसमये जातं गोधूलिकं अंशकलग्नमिति यावत् ज्योतिःशास्त्र-प्रसिद्धं तद्वत् । गवा-वाण्या अर्थात् गुरुणा शास्त्रार्थकथनेन निपिध्यमानधूलिसमये निवार्यमाण-पापरजोऽवसरे भवा-सधवाभिः कृता गोधूलिका उपचारत्वेन (प्र)सिद्धा ॥ १५ ॥

अथवा । गावः-वृषभाः सिद्धान्तभाषया गीतार्थाः तेषामग्रे प्रधानधूल्या भवा गोधूलिका ॥ १६ ॥

अथाध्यात्मदशायां गोधूलिकार्थो लिख्यते—

गावः-इन्द्रियाणि गुणगुणिनोरभेदात् तद्विषयाः शब्दादयः पञ्च ते धूलयः-रजांसि इव यस्याम् अध्यात्मदशायां सा गोधूलिका अध्यात्मस्वरूपमयी ॥ १७ ॥

अथवा । गवा-ज्ञानेन न विद्यते धूलिः-पापरजो यस्यां अध्या० सा गोऽधूलिका ॥ १८ ॥

अथवा । गौः-स्वर्गः श्रीः रमा च एते पदार्थाः धूलयः-रजांसि इव यस्यां अध्या० सा गोधूलिका अध्यात्मदशा ॥ १९ ॥

अथवा । गावः-सुखानि इन्द्रियजन्यसुखानि आ-समस्ता(त्) धूलयः-रजांसि एव यस्यां अध्या० सा गोधूलिका । अत्र ‘एदोतोतः’ (सा० सू० ५१) इति सूत्रेण कचिदाकारस्यापि लोपः ॥२०॥

अथवा । गौः-चित्तभूमिः तस्यां न विद्यन्ते धूलयः-अघरजांसि यस्यां अध्या० सा० गोधूलिका अध्यात्मदशा ॥ २१ ॥

अथवा । गवा-वह्निना तपसा न धूलयः-अघरजांसि यस्यां अध्या० सा गोधूलिका अध्यात्मदशा ॥ २२ ॥

अथवा । गावः-जलानि शमजलानि तैः न धूलयः-अघरजांसि यस्यां० सा गोऽधूलिका अध्यात्मदशा ॥ २३ ॥

अथवा । गौः-नेत्रं ज्ञाननेत्रं तेन न धूलयः-पापरजांसि यस्यां० सा गोऽधूलिका अध्यात्मदशा ॥ २४ ॥

कानि-सुरानि यस्या प्रणतौ सा गोधूलिका तीर्यङ्गरादिसुसकृतप्रणतिरस्तु । “क सुखे शीपे जले च” ( ) प्रसिद्धम् ॥ ३ ॥

अथ मरुदेवागतमङ्गलमाह—

गौः-वृषभः तेन वृषभलाञ्छनेन उपलक्षितः अः-अर्हन् तस्य धूलिः अर्थात् शरीरलघुधूलिः तस्याः सकाशात् अर्थात् आलिङ्गनात् कानि-सुरानि यस्याः सा गोधूलिका भगवज्जननी मरुदेवा सुरायास्तु । यतः (पद्मानन्दमहाकाण्डे स० ८, श्लो० ५२)—

“धूलिधूसरममु मरुदेवा-ऽऽश्लिष्य मीलिनयना स्वयमासीत् ।

अन्तरे वपुरिद सुसपूरैः, पूरित कियदितीव दिदक्षुः ॥ ४ ॥” (स्वागता)

अथ गुरुगतमङ्गलमाह—

गौः-गुरुः तस्य धूलिः अर्थात् चरणकमलरजः तस्याः कानि-सुरानि यस्या प्रणतौ सा गोधूलिका । गुरुचरणकमलरजःस्पर्शसुसप्रणतिः सुरायास्तु ॥ ५ ॥

अथ सरस्वतीगतमङ्गलमाह—

गोभिः-जलैः धूल्या च उपलक्षितः कः-आत्मा रूप यस्याः सा गोधूलिका-सरस्वती ज्ञान-वृद्धयेऽस्तु । “को ब्रह्मण्यात्मनि रवौ” इति कोपे (हैमेऽनेकार्थसङ्ग्रहे का० १, श्लो० ५) । अत्र श्लिष्टार्थत्वात् गौः-श्रुतदेवीत्रीज गकार विनाऽपि अरपि वीजम् । यतः—

“अस्तुर्वोऽपि सरस्वती मनुगतो जाड्याभ्युविच्छित्तये

गोशब्दो गिरि वर्तते स नियत योग विना सिद्धिदः ॥”

इति लघुस्तवे । सरस्वत्या हि जलानि धूल्याविलानि भवन्तीति युक्तोऽयमर्थः ॥ ६ ॥ इति मङ्गलाचरणार्थः ॥

अथ प्रस्तुतमाह—

गौः-पृथिव्याः प्रधाना धूली-कुङ्कुमादिः यस्या रचनाया सा गोधूली, मध्यपदलोपत्वात् गोधूली एव गोधूलिका चेति । धूलिशब्दो हस्तो दीर्घश्च ईद्विधानविकल्पात् गोधूली इत्यत्र सम्बन्धमात्रत्वात् केसररटिकाद्युचितद्रव्यपरिग्रहः ॥ ७ ॥

(गौ-धूली) अथवा । गौः-अग्निः तद्वत् तद्वर्णसमाना धूली-कुङ्कुमादिः यस्या रचनाया सा । शेष पूर्ववत् ॥ ८ ॥

गोभिः-जलैः द्रवीकृता प्रधानधूली-कुङ्कुमादिरसो यस्या रचनाया सा । शेष पूर्ववत् ॥ ९ ॥ अथवा । गवि-पृथिव्या प्रधानधूलि-कुङ्कुमादिः यस्या रचनाया सा । शेष पूर्ववत् ॥ १० ॥

१ “क सुखे वारि शीपे च” इति पाठो विध्वलोचने (श्लो० ३) ।

२ अथ लघुस्तवनाह सरस्वतीस्तोग्रस्य पञ्चमपद्यस्य उत्तरार्थं । पूर्वार्धेऽपि यथा—

“यत् सद्यो वपसां प्रवृत्तिरुत्तरे इष्टप्रभाय बुधे—

स्तार्तीय तद्दह नमामि मनसा त्वद्वीजमिन्बुधमम्”

अथवा । गौः—सुखं प्रभा उद्द्योतश्च ताभ्यां उपलक्षितः हः—निवासः जीवाजीवाधारक्षेत्रं जगत् यस्मात् स जिनजन्ममहोत्सवसमयः तस्मिन् समये कनकगिरिशिखरे लाः—इन्द्राण्यः लाः—इन्द्राश्च सरूपाणामेकशेषे द्वन्द्वे पूर्वपदस्य लोपत्वात् तेभ्यो लेभ्यो भवा गोहलिका । अत्र तन्दुल-मय्यामष्टमङ्गल्यां वाल्पापि गोहलिकारचना प्रोक्ता ॥ ४० ॥

अथवा । गोः—सुखं प्रभा च ताभ्यां उपलक्षितं अहः—दिवसः यस्मात् जिनजन्मसमयात् सः, शेषं तथैव । यतः—“नारका अप्यमोदन्त” इति “उद्द्योतस्त्रिजगत्यासीत्” इति प्रसिद्धं जिन-जन्मावसरे । अत्राहःशब्दोऽकारान्तः समासप्रत्ययत्वात् । एवमत्र प्राकृते ह्रस्वत्वं मकारागमश्च । तेन गुहलिका गुहली शेषं स्वभावतः सिद्धम् ॥ ४१ ॥

इत्येवं सर्वत्र शुभस्थाने मङ्गलार्थं गोहलिकारचनाविषयः प्रोक्तः । अत्र काव्यानि—

इत्थं क क न विद्यते शुचिपदे गोधूलिकागोचरो

यस्तूपप्लवहत्प्रधानवनितागानोत्सवैः पूर्वकम् ।

नीतः श्रीजिनदेशनान्तविषयं सच्छालिशालिर्वलि-

स्तच्छायाऽनुभवोऽनुभावभवनं तद्वत् प्रसिद्धोऽप्ययम् ॥ १ ॥”-शार्दूल०

श्रीतीर्थङ्करशासनोन्नतिकरी व्याख्यासमालङ्कृतिः

साधुभ्यो विनयं नयं च ददती प्रत्यूहविध्वंसिनी ।

सन्मुक्ताक्षतपूरिताक्षयगुणाकम्प्राकृतिः कौङ्कुमी

माङ्गल्यैकमयी व्ययीकृततमा गोधूलिका गीयते ॥ २ ॥-”

भो भो धर्मधनाः ! सरोजवदनाः ! पीनस्तनाः ! पावनाः !

शीलालङ्कृतभूधनाः । स्वैपघना ! गावोल्लसच्चन्दनाः ! ।

लब्ध्वा मर्त्यभवं तथा सुधवतां सौभाग्यमारोग्यतां

धद्धं तत्फललब्धये गुरुपुरो गोधूलिकागौरवम् ॥ ३ ॥-”

स्वगुरुपदकृपातो ज्ञातकिञ्चिद्रहस्यः

शिवपथकथकार्हच्छासने भव्यभक्तिः ।

समयरुचजनार्थं सूरिभावप्रभाख्यो

गदति गलितपापं स्पष्टगोधूलिकार्थम् ॥ ४ ॥—मालिनी

इति श्रीभावप्रभसूरीणामियं कृतिः शिष्यादीनां बुद्धिलतापल्लवनार्थं सम्पूर्णा । संवत् १९५८ ।

१ वीतरागस्तोत्रे दशमे प्रकाशे सप्तमस्य पद्यस्येदमाद्यं चरणम् । सम्पूर्णं तत् पद्यं तु यथा—

“नारका अप्यमोदन्त, यस्य कल्याणपर्वसु ।

पवित्रं तस्य चारित्र्यं, को वा वर्णयितुं क्षमः ? ॥”

२ सु-सुष्ठु भपघनः—देहो यासां ताः ।

अथवा । गाँ-लजा चारित्रधर्मरक्षणलजा तथा न धू०-पा० यस्यां सा गोऽधूलिका ॥ २५ ॥

अथवा । गावः-वाणाः उपयोगलक्षणाः तैर्न धू०-पा० य० सा गोऽधूलिका ॥ २६ ॥

अथवा । गावः-मातरः जटप्रवचनमातरः तामिः न धू०-पा० य० सा गोऽधूलिका ॥ २७ ॥

अथवा । गाँ-वाणी जिनवाणी तथा न धू०-पा० य० सा गोऽधूलिका ॥ २८ ॥

इति अध्यात्मदशाया गोधूलिकाशब्दार्थः ॥

अथ लोकेऽपि गोधूलिकाशब्दोऽस्ति ।

यतः गाँ-पृथिवी तजातित्वात् मृत्तिका खटिका वार्णिका उपलक्षणत्वात् गोमयमपि, एतेषा लेपनेन न धूलिः-रजो यस्या भूमौ सा गोधूलिका मृत्तिका गोमयादिभिरश्रितभूमिम-
ष्टलानि गुहलीचतुष्क इत्यादीनि दीयन्ते क्रियन्ते च लोके प्रसिद्धम् । उक्तं च अर्धशीर्षकपीडा-
निवारणमन्त्रक्रयाया 'ॐ नमो अउट्वावली' इत्यादिपदपङ्क्तौ 'गुहली करह माडलांघइ' इत्यादि ।
संस्कृते गोधूलिकाशब्दः गोधूलिका गोधूलिः गोधूली प्राकृते तु गुहली गुंहुलिया गुंहुलिका
इत्यत्र मकारागमश्च मन्त्र्यलक्षणिक इति ॥ २९ ॥

अथ द्वितीय पद गोहली गुहली इति कोऽर्थः ? उच्यते—गवि-पृथिव्यां हलवत् हलकर्म-
पोपचारो यस्याः स्वस्तिमन्त्रचनाया साः गोहलिका ॥ ३० ॥

अथवा । हलिः इति महद्वल धातुरत्वाकरोक्त तदुपचारो यस्या सा गोहलिः ॥ ३१ ॥

अथवा । गुः-कान्तिः हः-हर्षः जनयोः ली-श्लेषो यस्यां सा गुहली ॥ ३२ ॥

अथवा । गु-कान्तिः हः-हर्षः अनयोः ला-आदान यस्या सा गुहलिका । अत्र 'गुः' इति
पदेन सधवता मुनेष्वभ्या मरूपा घोक्ता । 'हर्ष'पदेन चित्तप्रसन्नता घोक्ता ॥ ३३ ॥

अथवा । गाँ-ज्ञान वाणी प्रमा कान्तिश्च एतेषा हः-निवासः आधारः आचार्यः "ओयंसि
वैपमि रचमि" ( ) इत्यादिवचनात् तेषा अग्रे ला-इन्द्राण्य इव लाः-सधवाः
श्राविका' ताम्य' मन्त्राशात् भवा गोहलिका ॥ ३४ ॥

अथवा । गाँ-ज्ञान तेन न हः-क्रोधो यस्याः सा एतन्निधा सधवा ला-इन्द्राणीव तस्याः
भवा गोऽहलिका ॥ ३५ ॥

अथवा । गाँ-श्रीः रमा या तथा उपलक्षितो हः-हर्षो यासां ताः सधवाः लाः-इन्द्राण्य
इव ताभ्यो भवा गोहलिका ॥ ३६ ॥

अथवा । गार्ग-श्रीणां शोभाना प्रभाणा च हः-निवासः आधारः अर्थात् सकलशोभामिलि-
तर्णपावलिकृतित दीपावलिनापर्व तस्मिन् लभतीति ला गोहला । गोहला एव गोहलिका ॥ ३७ ॥

अथवा । गया-श्रिया केरलज्ञानलक्ष्म्या उपलक्षित' अः-अर्हन् तस्य हः-निवासः चैत्यः तत्र
सगति-घोषत्र या सा ला । इतिप्रत्यये सिद्धम् । गोहलिका स्वार्थे कः आम काप्यत् (?) इति
सिद्धम् ॥ ३८ ॥

अथवा । गाँ-श्री' प्रमायः ताभ्यां उपलक्षितो हः-निवासः जिनप्राप्तादः तत्र लसतीति
न-दिनः सप्त इय मूर्तिः स्त्री तस्याः अग्रे भवा गोहलिका ॥ ३९ ॥

जो सेवीजे चूँपस्युं त्रिकरणशुद्धिइं सार ।
 श्रीसुपार्श्व जिन सातमा पामीजे भवपार ॥ १३ ॥
 निज निर्मल ज्ञाने करी निरखे लोकालोक ।
 विमल जिनेश्वर मनि वस्यो जिम दिनकरस्युं कोक ॥ १४ ॥
 आदर कीजइ तेहस्युं जे पहुंचाडइ आश ।
 चन्द्रप्रभ जिन आठमा टाले गर्भावास ॥ १५ ॥
 लंछन जेहनइं केशरी वीरमाहिं जे वीर ।
 त्रिशलानन्दन वंदइं महावीर गिरिधीर ॥ १६ ॥
 जिनभवन छइं जेतलां त्रिभुवन मांहि सार ।
 शाश्वतां नइं अशाश्वतां प्रणमीजइ निरधार ॥ १७ ॥
 चउ गति छेदे चउ दया आपइ अविचल ठाम ।
 अनंतनाथ आराहिइं त्रिभुवनना जे खामि(म) ॥ १८ ॥
 बांधो वरवीटांगणां पुंस्तक भक्ति अपार ।
 ज्ञान वधइं जगिं जेहथी लहिइं अरथ विचार ॥ १९ ॥
 चरणइं लंछन काछवो काजलकांति सुहाय ।
 मुंनिमुव्रत जिन प्रणमिइं आनंद अंग न माय ॥ २० ॥
 त्रिभुवन मांहिं जेह छइं स्वर्ग मर्त्य पातालिं ।
 प्रतिमा पूजुं प्रेमस्युं लोपइ ते जगि बाल ॥ २१ ॥
 धर्म शब्द सघलइं अछइ पण अणलहिते मर्म ।
 धर्म जिणेसर पनरमा पूज्ये जाइं कर्म ॥ २२ ॥
 पंच महाव्रत पालता शमता रस भृंगार ।
 सौधुशिरोमणि वंदिइं गिरुआ गुण आधार ॥ २३ ॥
 मनबंधित आपइ सदा जंगम सुरतरु जेह ।
 पार्श्वनाथ प्रभुता घणी सेवो धरि सुसिनेह ॥ २४ ॥
 आदि अंत जिनवर तणी थई सौधवी जेह ।
 पंचमहाव्रत धारिणी प्रणमीजइ जगि तेह ॥ २५ ॥
 जन्मसमइं जिनराजनइं शान्ति थई सवि देश ।
 शान्ति जिणेसर सोलमा नमिइं जाइ किलेस ॥ २६ ॥
 श्रेयांस प्रमुख श्रावक भला शंख शतक पर्यंत ।
 दीपावक जिनधर्मना श्रावक! सुण शोभंत ॥ २७ ॥

श्रीभावप्रभस्वरिकृतः

॥ सभाचमत्कारः ॥

(गूर्जरगिरा गुम्फितः)

मरुदेवीनो लाडलो नाभि राय कुलचद ।
शत्रुजय शिखरे नमो भावे ऋषभ जिणद ॥ १ ॥
परमार्हत आदी भली सुलसा रेवति जेह ।
जिनशासन अनुरागिणी सर्व श्राविको एह ॥ २ ॥
गमने गजपति हारिओ गज लछन जस पाय ।
बीजो जिनवर वदिये अजित नाम कहाय ॥ ३ ॥
देवी माता जनमीओ अरें नामे अरिहत ।
सरण करता जेहनु सुन्दर काम सरत ॥ ४ ॥
सुरनरनायक जेहस्यु धारइ छइ अति प्रीत ।
सामलि सुन्दर ! ताहरे संभवे जिन छे चित्त ॥ ५ ॥
चार अतिशय जन्मना केवल तणा अग्यार ।
ओगणीश देवतणा कर्या श्रीश्रेयांसँ उदार ॥ ६ ॥
चचल मन जीत्यु इणि इम चितवि कपिराय ।
लछनमसिं आवी रखो अँभिनन्दन जिनराय ॥ ७ ॥
दीपे जेहनी देहडी भेषघटा अनुमान ।
राजिमेती जीवनजडी नेमनार्थ भगवान् ॥ ८ ॥
दुरमति मनथी मुकइ आणो सुमति स्वभाप ।
सुमति जिणेसर सेविइ भवजल तारण नाव ॥ ९ ॥
भँसो लछन जेहने राती जेहनी काय ।
वासुपूज्य जिन प्रणमिइ आनद अग न माय ॥ १० ॥
चित आरती दूरे करें पूरें चछित काम ।
छट्टी जिनवर सेविइ पँड्यप्रभ ए नाम ॥ ११ ॥
लोक रीत छें एहवी जे बाहला कहिवाय ।
अतरग जे राखिइ भँडिप्रभु सुखदाय ॥ १२ ॥

(१)

अ	ऋषभ सुमति जिनभवन साध्वी	अजित पद्मप्रभ पुस्तक श्रावक	संभव सुपार्श्व प्रतिमा सुविधि	अभिनंदन चंद्रप्रभ साधु शीतल
---	----------------------------------	--------------------------------------	--	--------------------------------------

(२)

सि	श्राविका वासुपूज्य अनंत शान्ति	अजित पद्मप्रभ पुस्तक श्रावक	श्रेयांस विमल साधु कुंधु	अभिनंदन चंद्रप्रभ धर्म शीतल
----	---	--------------------------------------	-----------------------------------	--------------------------------------

(३)

आ	अर मह्लि प्रतिमा सुविधि	संभव विमल साधु कुंधु	श्रेयांस चंद्रप्रभ धर्म सुपार्श्व	अभिनंदन मुनिसुव्रत नमि शीतल
---	----------------------------------	-------------------------------	--	--------------------------------------

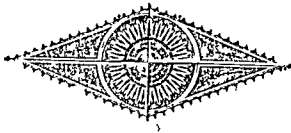
(८)

उ	नेमि वासुपूज्य चंद्रप्रभ नमि	सुमति मह्ली साध्वी सुविधि	पद्मप्रभ सुपार्श्व शान्ति कुंधु	पार्श्व विमल श्रावक शीतल
---	---------------------------------------	------------------------------------	--	-----------------------------------

(१६)

सा	महावीर मुनिसुव्रत पार्श्व नेमि	जिनभवन प्रतिमा सुविधि साध्वी	अनन्त धर्म शान्ति कुंधु	पुस्तक साधु श्रावक शीतल
----	---	---------------------------------------	----------------------------------	----------------------------------

कनकवरण काया भली मुखटको श्रीकार ।
 श्रीर्नमिजिन इक्वीसमा सेवकजन आधार ॥ २८ ॥
 रामानंदन सुँचिधि दिल (रुच्यो) राख्यो न रहे छुपाय ।
 पूरण चद्रनी ज्योत्स्ना हारी जेहनी काय ॥ २९ ॥
 आठ कर्म टालि करी मुगतिं पहीता देव ।
 कुँथु जिणद कलानिधि करिह तेहनी सेव ॥ ३० ॥
 शीतल उपवन वायरो शीतल गग कछोल ।
 शीतल जिणेसर सेवता निशिदिन हुइ रगरोल ॥ ३१ ॥
 चउवीस जिणवर नाम सुदर सात क्षेत्र सोहामणा
 ए कतूहल एम कीघो मन हरखे परखद तणा ।
 श्रीमहिमाप्रभवसरीश तेहना विनेयी 'भावे' कखो
 एक एकथी करी दुगुणा हेमचंद्र हेतई लखड ॥ ३२ ॥
 ॥ इति समाचमत्कार संपूर्ण ॥ सुरचद्र लिखित ॥

‘च’-‘उ’सहा पुण एत्थं अत्थविसेसप्पयांसणे णेया ।

गाहाए चरिमद्धं सव्वेसु वि तुल्लमत्थेसुं ॥ ७ ॥

[‘च’-‘उ’शब्दौ पुनः अत्र अर्थविशेषप्रकाशने ज्ञेयौ ।

गाथायाः चरमार्द्धं सर्वेषु अपि तुल्यमर्थेषु ॥ ७ ॥]

तृतीया परिपाटी—शत्रुञ्जयतीर्थवन्दनम्—

‘चत्तारि’पयं पुढं व अट्ठ दस चउविभत्तवीस त्ति ।

पंचजुआ तेवीसं सत्तुंजयसिहरए वंदे ॥ ८ ॥

[‘चत्तारि’पदं पूर्ववत् अष्ट दश चतुर्विभक्तविंशतिः इति ।

पञ्चयुतां त्रयोविंशतिं शत्रुञ्जयशिखरे वन्दे ॥ ८ ॥]

दोय त्ति हुंति इंदा दो-सग्गा तस्स पालगा तेण ।

दोएहिं वंदिया दोयवंदिया हुंति जिणचंदा ॥ ९ ॥

[‘दोय’ इति भवन्ति इन्द्रा द्यौः—स्वर्गः तस्य पालकाः तेन ।

द्योपैर्वन्दिता ‘दोयवंदिया’ भवन्ति जिनचन्द्राः ॥ ९ ॥]

चतुर्थी परिपाटी—नन्दीश्वरद्वीपचैत्यवन्दनम्—

चउ अडगुण बत्तीसं दो दस वीस त्ति मिलिय बावन्ना ।

नन्दीसरे चउसहा मयंतरे वीस चेइए वंदे ॥ १० ॥

[चत्वारोऽष्टगुणा द्वात्रिंशत् द्वौ दश विंशतिरिति मिलिता द्विपञ्चाशत् ।

नन्दीश्वरे च-उशब्दौ मतान्तरे विंशतिं चैत्यान् वन्दे ॥ १० ॥]

पञ्चमी परिपाटी—विहरमानजिनवन्दनम्—

चत्तारि जंबुदीवे धायइसंडेऽट्ठ पुक्खरवरद्धे ।

दोरहिआ दस अट्ठ उ वीसं वंदे विहरमाणे ॥ ११ ॥

[चतुरो जम्बूद्वीपे धातकीखण्डेऽष्ट पुष्करवरार्धे ।

द्विरहिता दश अष्ट तु विंशतिं वन्दे विहरमानान् ॥ ११ ॥]

षष्ठी परिपाटी—विंशतिजाततीर्थङ्करवन्दनम्—

जंबूदीवे चउरो दु दु अरिहा पुव्वपच्छिमविदेहे ।

अड अड धायइ पुक्खर उक्कोसं वीसं जम्मओ वंदे ॥ १२ ॥

[जम्बूद्वीपे चतुरः द्वौ द्वौ अर्हन्तौ पूर्वपश्चिमविदेहयोः ।

अष्ट अष्ट धातक्यां पुष्कर उत्कृष्टतो विंशतिं जन्मतो वन्दे ॥ १२ ॥]

सप्तमी परिपाटी—भरत-ऐरवततीर्थवन्दनम्—

अट्ठ त्ति अट्ठ कम्मा चत्तारिअट्ठ कम्मरिउरहिआ ।

दो अत्ति दोहिं मेएहिं जम्मणओ विहरमाणा वा ॥ १३ ॥

उपाध्यायश्रीविनयविज्ञेयगणिगुम्फितं

॥ परिपाटीचतुर्दशकम् ॥

नमिऊण वद्धमाण पुणामि जिणचेइए विविहरूवे ।

‘चत्तारि अट्ट दस दो अ’ इमाएँ गाहाएँ सगहिए ॥ १ ॥

[नत्वा वर्धमान स्तौमि जिनचैत्यानि विविधरूपाणि ।

‘चत्तारि अट्ट दस दो य’ अस्या गायया सकृद्दीतानि ॥ १ ॥]

प्रथमा परिपाटी—अष्टापदतीर्थवन्दनम्—

चत्तारि अट्ट दस दो य वदिया जिणवरा चउवीस ।

परमट्टनिट्टिअट्टा सिद्धा सिद्धि मम दिसतु ॥ २ ॥

[चत्वार अष्ट दश द्वौ च वन्दिता जिनवरा चतुर्विंशति ।

परमार्थनिष्ठितार्था सिद्धा सिद्धि मम दिशतु ॥ २ ॥]

चत्तारि दक्खिणाए पच्छिमओ अट्ट उत्तरदिसाए ।

दस पुवाए दो अट्टावयम्मि वदे चउवीस ॥ ३ ॥

[चत्वारो दक्षिणाया पश्चिमाया अष्ट उत्तरदिशायाम् ।

दश पूर्वाया द्वौ अष्टापदे वन्दे चतुर्विंशतिम् ॥ ३ ॥]

पुवाए उसममजिअ दक्खिणओ समवाइचत्तारि ।

अड पच्छिमे सुपासाइ धम्माई दस उ उत्तरओ ॥ ४ ॥

[पूर्वस्या ऋषममजित दक्षिणत सम्मवादिचत्वार ।

अष्ट पश्चिमे सुपाश्वाद्य धर्माद्य दश तु उत्तरत ॥ ४ ॥]

पण्णतणुमाणलछणपमुएहि अलकिया नियनिएहि ।

भरहेसरनिम्माविया अट्टावय जिणवरा एए ॥ ५ ॥

[वर्णतनुमानलाञ्छनप्रमुखै अलङ्कृता निजनिजै ।

भरतेभरनिर्मापिता अष्टापदे जिनवरा एते ॥ ५ ॥]

द्वितीया परिपाटी—सम्मेतशिखरतीर्थवन्दनम्—

चत्तारिउ अरिमुक्का अट्ट दस दो य जिणवरा एव ।

सम्मैयसेलसिहरे वीस परिनिब्बुए वदे ॥ ६ ॥

[स्तंकरिपव अरिमुक्ता अष्ट दश द्वौ च जिनवरा एवम् ।

सम्मेतशैलशिखरे विंशति परिनिष्ठान् वन्दे ॥ ६ ॥]

चउ अट्टगुणा वत्तीसगा य दस दुगुण हुंति वीसा य ।

एवं जिणवावन्नं वंदे नंदीसरे दीवे ॥ ३ ॥

चउहिं अट्ट गुणिआ ३२ दोहिं दस २० मेलिआ ५२ नंदीसरे जिणाययणा वंदिअंति । यशब्दान्मतान्तरेण वीसं । अहवा चउहिं रहिआ वीसं १६ एवं नंदीसरे, सोहम्मीसाणिदग्ग-महिसीरायहाणीसु संति । मयंतरेण पुण चउवीसं । परमट्टेति परमट्टसहिआ ३२, एवं नंदी-सरे ५२, २० वा; रायहाणीसु १६, ३२ वा । परमट्टेण—न वर्णनमात्रेण निट्ठिआ—निष्ठां प्राप्ता आस्था—रचना येषां ते तथा । सिद्धा—नित्याः, अपर्यवसानस्थितिकत्वात् ॥ ३ ॥

चैत्ता अरओ जेहिं ‘चत्तारि’पयस्स होइ अत्थो अ ।

अट्ट दस दो अ मिलिआ समेअसिहरम्मि वंदामि ॥ ४ ॥

चैत्ता अरओ जेहिं अट्ट दस दो अ एवं वीसं । चउशब्दो विशेषद्योतकः एए सं-मेयपव्वए वंदिआ । परमट्टेण, न उवयारेण ‘निट्ठिअट्टा’—समाप्तप्रयोजनाः सिद्धाः—शिवं गताः । ‘पिधू गत्याम्’ (सिद्ध० घा०) ॥ ४ ॥

चैत्ता अरओ जेहिं ‘चत्तारि’पयस्स होइ अत्थो अ ।

अट्ट दस दो अ मिलिआ जहन्नपय वीस वंदामि ॥ ५ ॥

चैत्ता अरओ जेहिं । “कज्जमाणे कडे” (भगवत्यां) इति वचनात् केऽरी?ऽट्ट कम्माणि । कैः चत्तारी? दसदोहिं मेएहिं हुंति । जहन्नजम्मपय? भरहेरवयदसगविहरमाणएगेगजिणमेएहिं ।

१ छाया—

चत्वारोऽष्टगुणा द्वात्रिंशत् च दश द्विगुणा भवन्ति विंशतिश्च ।

एवं जिनद्विपञ्चाशतं वन्दे नन्दीश्वरे द्वीपे ॥

२ चतुर्भिरष्ट गुणिता द्वात्रिंशत् द्वाभ्यां दश २० मिलितानि ५२ नन्दीश्वरे जिनायतनानि वन्द्यन्ते । ‘य’शब्दात् मतान्तरे विंशतिम् । अथवा चतुर्भिः रहिता विंशतिः १६ । एवं नन्दीश्वरे । सौधर्मैशानेन्द्राग्रमहिपीराजधानीषु सन्ति । मतान्तरेण पुनः चतुर्विंशतिम् । परमट्टेति परमट्टस-हितान् ३२ । एवं नन्दीश्वरे ५२, २० वा । राजधानीषु १६, ३२ वा । परमार्थेन

३ त्यक्ता अरयो यैः ‘चत्तारि’पदस्य भवति अर्थश्च ।

अष्ट दश द्वौ च मिलितान् (२०) सम्मेतशिखरे वन्दे ॥

४ त्यक्ता अरयो यैः अष्ट दश द्वौ च एवं विंशतिम् । ‘चउ’शब्दो० एते सम्मेतपर्वते वन्दिताः । परमार्थेन—न उपचारेण । ‘निष्ठितार्थः’ ।

५ त्यक्ता अरयो यैः ‘चत्तारि’पदस्य भवति अर्थश्च ।

अष्ट दश द्वौ च मिलितान् जघन्यपदे विंशतिं वन्दे ॥

६ त्यक्ता अरयो यैः ‘क्रियमाणे कृते’ इति वचनात् केऽरयो? अष्ट कर्माणि । कैः ‘त्यक्ताः’ दशद्विभेदैर्भवन्ति । जघन्यजन्मपदभरतैराद्यतदशकविहरमानैकैकजिनभेदैः ।

[अष्टेति अष्ट कर्माणि 'चत्वारि अष्ट' कर्मरिपुरहिता ।
 'दो अ' इति द्वाभ्या भेदाभ्या जमतो विहरमानाद् वा ॥ १३ ॥]
 भरहेरवएसु दस जहन्नओ जिणवरा नमिज्जति ।
 उच्च्वी-पुह्वी तस्स य ईसा-पहुणो भुवणंभू ॥ १४ ॥
 [भरतैरावतेषु दश जघन्यतो जिनवरा नम्यन्ते ।
 उर्वी पृथ्वी तस्य च ईशा प्रमचो भुवनबन्धव ॥ १४ ॥]

अष्टमी परिपाटी-१६०जिनवन्दनम्—

अरिचत्ता अड दसगुण असीइ गुणिया य दोहि सद्विसयं ।
 सव्वेसु विजएसु वंदामि जिणे विहरमाणा ॥ १५ ॥
 [अरिखत्ता अष्ट दशगुणा अशीति गुणिता च द्वाभ्या पष्टिशतम् ।
 सर्वेषु विजयेषु धन्दे जिनान् विहरमाणान् ॥ १५ ॥]

नवमी परिपाटी-१७०जिनवन्दनम्—

अट्ट चि एगसेसे अट्टहि गुणिआ य अट्ट चउसट्ठी ।
 दस दसगुणिआ य सय चत्वारि अ दो अ मेलविआ ॥ १६ ॥
 [अष्टेति एकशेषे अष्टभिर्गुणिता च अष्ट चतु पष्टि ।
 दश दशगुणिता च शत चत्वार च द्वौ च मिथिता ॥ १६ ॥]
 सिचरिसय जिणिंदा एए पन्नरससु कम्मभूमीसु ।
 वदामि विहरमाणा जह समए अजिअसामिस्स ॥ १७ ॥
 [सप्ततिशत जिने द्रान् पतान् पञ्चदशसु कर्मभूमिषु ।
 धन्दे विहरमाणान् यथा समये अजितस्वामिन ॥ १७ ॥]

दशमी परिपाटी-चतुर्विंशतित्रितयवन्दनम्—

अट्टदस चउहि गुणिआ वावत्तरि हुति भरहवासमि ।
 तिणि वि चउवीसीओ तित्थयराण पणिवयामि ॥ १८ ॥
 [अष्टादश चतुर्भिर्गुणिता द्विसप्ततिर्भवति भरतवर्षे ।
 तिन्नो वा चतुर्विंशतीः तीर्थङ्कराणा प्रणिपतामि ॥ १८ ॥]

एकादशी परिपाटी-पञ्चचतुर्विंशतिवन्दनम्—

चत्वारि अट्ट बारस ते दसगुणिआ सय च वीसहिय ।
 पच वि चउवीसीओ पचसु भरहेसु वदामि ॥ १९ ॥
 [चत्वारः अष्ट द्वादश ते दशगुणिता शत च विंशत्यधिकम् ।
 पञ्चापि चतुर्विंशतीः पञ्चसु भरतेषु धन्दे ॥ १९ ॥]

लद्धा पंच, ते १८ मैलिता २३, एण सेतुंजे वंदिज्जंति । परा-प्रकृष्टा मा-लक्ष्मीः समवसरणादिका तत्र स्थिताः समवसृता इत्यर्थः । निद्विअट्टा-सम्पन्नफलाः, केवलास्या, सिद्धाः शास्तारोऽभूवन् मङ्गलभूताश्च । ‘पिधौ शास्त्रमाङ्गल्ययोः’ । ‘तेवीसंति’ ‘सिरिनेमिनाहवजं जत्थ’ इति (शत्रुञ्जयकल्पे) उक्तत्वात् ॥ ९ ॥

चउ उड्डलोअपडिमाऽणुत्तर १ गेविज्ज २ कप्प ३ जोइसए ।

अट्टेव वंतरेसुं ८ दस पडिमा भवणवासीसुं १० ॥ १० ॥

धरणियलंमि दुन्नि अ सासयरूवा असासया ते ऊ ।

इअ चउवीसं पडिमा वंदे तिअलोअमज्जंमि ॥ ११ ॥

अणुत्तरेसु १ गेविज्जेसु २ कप्पेसु ३ जोइसिएसु ४ एवं उडुं चत्वारि भेआ । अहो अ वंतरेसु अट्ट भेआ ८ । दसभेएसु भवणवासीसु १० । महिअलि सासय-असासयभेदा दो २ । एवं तिहुयणजिणाययणेसुं चउवीसं जिणा वंदिज्जंति ।

जहा पुण जंबूदीवे कुलगिरि ६, कुरु २, मेरु १६, चूला १, गजदंत ४, वक्षस्कार १६, दिग्गज ८, द्रह १६, कश्चनगिरि २००, महानदी १४, वैताढ्य ३४, वृत्तवैताढ्य ४, कुण्ड १६, यमक ४, तरु २३४; सर्वमीलने ६३५ । धातक्यां ते द्विगुणाः इणुकार २ युताः १२७२ । पुष्करार्थे १२७६ मानुष्योत्तरस्य ४ क्षेपात् । मणुअलोगवाहिं नन्दीश्वरे ५२, राजधानी ३२, कुण्डल ४, रुचक ४; एवं सर्व ९२ । एवं तिर्यग्लोके ६३५, १२७२, १२७६, ९२; सर्वमीलने ३२७५ । यदि च राजधानीषु १६ विवक्ष्यन्ते तदा तिर्यग्लोके ३२५९ स्युः ।

‘संसारतारयाणं’ इति स्तवने तु तिर्यग्लोके ४६३ एवोक्ताः सन्ति, तथाहि-नन्दीश्वरे ५२, कुण्डल ४, रुचक ४, मनुष्योत्तरे ४, इणुकार ४, मेरुषु ८५, गजदन्त २०, कुरुद्रह १०, वर्षधर ३०, वक्षस्कार ८०, वैताढ्य १७०; एवं ४६३ । तथा च अधः ७७२०००००, ऊर्ध्वं ८४९७०२३, तिर्यग् ३२५९; मीलने सङ्ख्या ८५७००२८२ स्यात् । यदि च ४६३ गण्यन्ते तदा ८५६९७४८५ । इयं त्रैलोक्ये जिनभवनसङ्ख्या स्यात् । अथ च तां सयमेव तथा तथा नियनिय-संखाए आणिऊण वंदियद्वाइं । एवं अणोगहा इत्थ अहिगारे जिणा वंदिज्जंति ।

१ एते शत्रुञ्जये वन्द्यन्ते ।

२ श्रीनेमिनाथवर्यं यत्र ।

३ चतस्रः ऊर्ध्वलोकप्रतिमा अनुत्तरत्रैवेयककल्पज्योतिष्केषु ।

अष्टैव व्यन्तरेषु दश प्रतिमा भवनवासिषु ॥

धरणीतले द्वे च शाश्वतरूपाऽशाश्वता ते तु ।

इति चतुर्विंशतिं प्रतिमा वन्दे त्रिलोकमध्ये ॥

४ अनुत्तरेषु त्रैवेयकेषु कल्पेषु ज्योतिष्केषु एवमूर्ध्वं चत्वारो भेदाः । अधश्च व्यन्तरेषु अष्टौ भेदाः । दशभेदेषु भवनवासिषु । महीतले शाश्वताशाश्वतौ भेदौ द्वौ । एवं त्रिभुवनजिनायतनेषु चतुर्विंशतिर्जिना वन्द्यन्ते । यथा पुनर्जम्बूद्वीपे..... ।

५ मनुष्यलोकबहिः ।

६ तानि शतमेव तथा तथा जिनजिनसङ्ख्या आनीय वन्दितव्यान्ति । एवमनेकधाऽत्र अधिकारे जिना वन्द्यन्ते ।

चः पूरणे । उनीशाः-चृपाः । शेष प्राग्गतम् । चत्तारि जम्बूद्वीपे, अष्ट धायईसंडे, दस नवर दो-
रहिआ पुक्खरद्धे, एवं २० जिणा सपड जहन्नओ विहरमाणा वदिज्जति । ज सपड उक्कोसओ वा ।
चउशब्दो प्राग्गतम् । 'परमद्विनिद्विअट्ठा' भूतवद् भाविन्युपचारात् सिद्धाः-प्रख्याताः भव्यैरुपलब्ध-
गुणसन्दोहत्वात् । गाथार्थस्तु स्पष्ट एव ॥ ५ ॥

चत्तारि जहापुवि दस अट्टगुणा असी हवइ एवं ।
पुण वि असी दोगुणिआ सट्टिसय नमह विजएसु ॥ ६ ॥

अष्ट दसहि गुणिआ ८०, सा दोहि गुणिआ १६० सट्टिसयं, सेसं पुव व । एव सबविजय-
विहरमाण जिणा वदिज्जति ॥ ६ ॥

चउअट्ट भवे चारस ते दसगुणिआ सय भवे वीस ।
ते दोहि गुणिज्जता दुन्नि सया हुंति चालीसा ॥ ७ ॥
भरहेरवएसु जिणा चउदसवीसी उ चट्टमाणा उ ।
मणवयकाएण तिहा तेसि पणमामि भत्तीए ॥ ८ ॥

चत्तारि अट्टमेलिया १२, ते दसगुणिआ १२०, ते दोगुणिआ २४०, एआ दस चउवी-
सीओ दससु भरहेरवएसु ५-५-वदिज्जति ॥ ७-८ ॥

चत्तारि जहापुवि अट्ट दस (य) दो हवति अट्टार ।
वीसस्स य चउभागो तेवीस विमलगिरि वदे ॥ ९ ॥

त्यक्तारयः अष्ट दसमेलिताः १८, दोअत्ति घोपाः-इन्द्रास्तैर्विन्दिताः । चउहि वीस भइआ

१ छाया—

चत्वारो जम्बूद्वीपे भट्टौ धातकीखण्डे दश नवर द्विरहिता पुक्करार्थे । एव विंशतिर्जिना सम्प्रति जघन्यतो
विहरतो वगन्ते । यत् सम्प्रति उरकृष्टतो वा ।

२ एकारयो यथापूर्वं दश अष्टगुणा अशीतिर्भवत्येवम् ।

पुनरपि अशीतिर्द्विगुणिता पट्टिंशत् नमत रिजयेषु ॥

३ अष्ट दशभिर्गुणिता अशीति सा द्वाभ्यां गुणिता पट्टिंशत्, शेष पूर्वमिव । एव सर्वविजयविहरजिना
वगन्ते ।

४ चत्वार अष्ट भवेयुर्द्वादश ते दशगुणिता शताधिका भवेद् विंशति ।

सा द्वाभ्यां गुण्यमाना द्वे दशे भवत् चत्वारिंशत् ॥

भरतेरावतेषु जिना चतुर्दशविंशतय एव वर्तमानास्तु ।

मनोवचकायै त्रिधा सान् प्रणमामि भक्त्या ॥

५ चत्वारोऽष्टमेलिता १२, ते दशगुणिता १२०, ते द्विगुणिता २४०, एता दश चतुर्विंशतयो दशसु
भरतेरावतेषु वगन्ते ।

६ एकारयो यथापूर्वं अष्ट दश यतो भवति अष्टादश ।

विंशतेश्च चतुर्भागस्योर्विंशतिं विमलगिरौ वन्दे ॥

७ अष्ट दशमेलिता १८, 'दो अ' इति । चतुर्भिर्विंशतिर्भक्ता लब्धा पञ्च ।

जेन० सो० १९

पंचसु भरहेसु कालतिगेण पनरचउवीसीसु ३६०, ते सवे ७२, १२०, ३६०; दोहिं गुणिआ १४४, २४०, ७२० चउवीसी किजंति ।

जाया ६, १०, ३० चउवीसीओ । ताओ कमसो भणियत्थेण समगं भरहेरवएसु वंदिजंति । इत्याद्यर्थाः सर्वेऽपि स्वस्वबुद्धिप्रकर्षलभ्याः सङ्गृहीताः ॥ १५ ॥

पूर्वविदेहोत्तरार्द्धे पूर्वलवणाब्धिसमीपे ८ पुष्कलावतीनामविजये श्रीसीमन्धरः १, अपर-विदेहोत्तरार्द्धे पश्चिमसमुद्रसमीपे २५ वप्रविजये युगन्धरः २, एवं पूर्वापरविदेहदक्षिणार्धयोः ९ वत्स २४ नलिनवतीविजययोः बाहुस्वामि ३ सुबाहु ४ नामानौ ॥

धातकीखण्डे पूर्वदिग्विदेहे पूर्वानुक्रमेण सुजात १ स्वयम्प्रभ २ ऋषभानन ३ अनन्त-वीर्याः ४ ॥ ८ ॥

पश्चिमदिक्स्थितविदेहे स्रप्रभ १ विशालस्वामि २ वज्रधर ३ चन्द्राननाः ४=१२ ॥

पुष्करार्धे तथैव बाहु १ भुजग २, ईश्वर ३, नेमिप्रभ ४ नामानः ४=१६ । विश्वसेन १ महाभद्र २ देवयशो ३ ऽजितवीर्य ४ नामानश्च ४=२० । तत्र स्थितसकललोकानां प्रतिबोधं विदधाना विजयन्ते । तेषां लाञ्छनानि, यथा—

“विसह १ गय २ हरिण ३ मकड ४ रवि ५ चंद्र ६ मियारि ७ हत्थि ८ तह चंदे ९ ।

सूरे १० संखे ११ वसहे १२ पउमे १३ पउमे १४ अ ससि १५ सूरा १६ ॥

वसहो १७ हत्थी १८ चंदे १९ सूरे २० (एए) ऊरुसु लंछणया ।

इय विहरमाणजिणवरवीसा सयमेव नायवा ॥”

इति विहरमाणसीमन्धरादि २० लाञ्छननामानि ।

एवं चत्वारि अद्दसेतिगाथाविवरणभावना कार्येति ॥

भट्टारकपुरन्दर-पूज्याराध्य-श्रीरत्नमण्डनसूरिशिष्य-विद्वत्सभामण्डनपूज्यर्षं०आगममण्डन-गणेशिष्याणुसत्यमण्डनेन लिखितम् । 'वा(श?)मी'ग्रामे । सोमवासरे । शुभं भवन्तु(तु) ॥

१ पञ्चसु भरहेसु कालत्रिकेण पञ्चदशचतुर्विंशतिषु ३६०, ते सर्वे ७२, १२०, ३६०; द्वाभ्यां गुणिताः १४४, २४०, ७२० चतुर्विंशतयः क्रियन्ते ।

जाताः ६, १०, ३० चतुर्विंशतयः । ताः क्रमशो भणितार्थेन समकं भरतैरावतेषु वन्द्यन्ते ।

२ वृषभो गजो हरिणो मर्कटो रविश्चन्द्रो मृगारिहंस्ती तथा चन्द्रः ।

सूर्यः शङ्खो वृषभः पद्मं पद्मं च शशी सूर्यः ॥

वृषभो हस्ती चन्द्रः सूर्यः ऊरुषु लाञ्छनकाः ।

इति विहरजिनवरविंशतिः स्वयमेव ज्ञातव्या ॥

चत्वारि अष्टगुणा ३२, ते दसगुणिया ३२०, ते दोहि गुणिआ ६४०, वीस चउहि भइआ लद्धा ५, तेहि रहिआ ६३५, एए जम्बूद्वीवे । एव अग्रतोऽपि ॥ १०-११ ॥

अष्ट दस दो वि अट्टार १८ चउगुणा ते बहुत्तरी होइ ।

भूअभविस्सा सपइ तिअ चउवीसीण वदामि ॥ १२ ॥

अष्ट दसमेलिया १८, चउहि गुणिया ७२, एएहि तिणिण चउवीसीओ भरहेऽतीणागववट्ट-
माणानिगरूवा वदिज्जति ॥ १२ ॥

चत्तारि ४ य पढमपए अट्टट्टगुणा य हुंति चउसट्टी ६४ ।

दस दसगुणिया य सय १०० दो जुअ सवेवि सत्तारिसय १७०॥१३

उक्किट्टकालसमए भरहेरचयमहाविदेहेसुं ।

पन्नरसकम्मभूमिसु समकालुप्पणण वदामि ॥ १४ ॥

अष्ट अट्टहि गुणिया ६४, दस दसहि गुणिआ १००, तओ चत्तारि ४ दो २ अ सवे
मिलिया १७० सत्तारिसय, एए पन्नरसकम्मभूमिसु उक्कोसओ विहरमाणा वदिज्जति ॥१३॥१४॥

जो एव तिक्काल वट्टइ देविंदवदिअजिणिदे ।

सो पावइ णिच्चसुह निघाण जगगुरू विति ॥ १५ ॥

एवमिति पदेन अष्ट दसगुणिआ ८०, ते चेव दसमेलिआ ९०, चउहि गुणिआ ३६०,
एणण पन्नरस चउवीसीओ पचसु भरहेसु कालत्तयसभवाओ वदिज्जति । तथा एए चेव तिन्नि
(चेव) पगारा जहा एगमि भरहे कालत्तएण चत्तारि अट्टमेलिया १२, ते दसगुणिआ १२०,
एए पच चउवीसीओ ५ भरहेसु वट्टमाणा वदिज्जति ।

१ चत्वारोऽष्टगुणिता ३२ । ते दशगुणिता ३२०, ते द्वाभ्या गुणिता ६४०, विंशतिस्रतुर्भिर्भक्ता लब्धा
५, ते रहिता ६३५ । एते जम्बूद्वीपे ।

२ अष्ट दश द्वयेऽपि अष्टादश चतुगुणान् द्वासप्ततिभवन्ति । भूतभविष्यत्सम्प्रति(तीना) तिस्र चतुर्विंशतीनां
वन्दे ।

३ अष्टौ दशमिलिता १८, चतुर्भिर्गुणिता ७२, एतैस्त्रिस्रतुर्विंशतयो भरतेऽतीतानागतवर्तमानास्त्रिकरूपा
वचन्ते ।

४ चत्वारि च प्रथमपदेऽष्टाष्टगुणाश्च भवन्ति चतु पष्टि ।
दश दशगुणिताश्च शत द्वाभ्या युत सर्वेऽपि सप्ततिशतम् ॥
उत्कृष्टकालसमये भरतैरायतमहाविदेहेषु ।
पञ्चदशकर्मभूमिषु समकालोरपन्नान् वन्दे ॥

५ अष्टावष्टभिर्गुणिता ६४, दश दशभिर्गुणिता १००, ततश्चत्वार ४ द्वौ २ च सर्वं मिलिता १७० सप्तति
शतम् । एते पञ्चदशकर्मभूमिपूष्टृष्टतो विहरतो वचन्ते ।

य एव त्रिकाल वन्दते देवे द्रवद्दतजिनेन्द्रान् ।

स प्राप्नोति नित्यसुख निघाण जगद्गुरवो मुवन्ति ॥

६ अष्टौ दशगुणिताः ८०, स एव दशमिलिता ९०, चतुर्भिर्गुणिता ३६० । एतेन पञ्चदश चतुर्विंशतयः
पञ्चसु भरतेषु कालत्रयसम्भवा वचन्ते । तथा एत एव प्रथ प्रकारा यथैरस्मिन् भरते कालत्रयेण चत्वारोऽष्ट
मिलिता १२, ते दशगुणिता १२०, एवा पञ्च चतुर्विंशतयः ५ भरतेषु वर्तमाना वचन्ते ।

क्रमाङ्कः	पाठः	पृष्ठाङ्कः	ग्रन्थादिसूचनम्
२४	अर्थिव्यथापारनिदानदानो०	२९	
२५	अर्हन् अर्हन्तः	१०३	शब्दप्रभेदे
२६	अविवेकिनि भूपाले	५६	
२७	अंशोकवृक्षः सुरपुष्पवृष्टिः	२२	
२८	अस्य क्षोणिपतेः परार्धपरया	१५	
२९	अहं च तं च राजेन्द्र !	२५	
३०	अहो कष्टमहो कष्टं	६२	
आ			
३१	आख्याहि भद्रे ! प्रियदर्शनस्य	३५	
३२	आक्षाभङ्गो नृपवधः	११५	
३३	आत्तदीक्षो नमश्चक्रे	१२३	
३४	आयुर्वायुचलं सुरेश्वरधनु०	१०	
इ			
३५	इकारस अंगाद्	९४	
३६	इच्छतीश ! परशासने जनो	५६	
३७	इति सरससुवाक्यैः	५६	
३८	इत्युन्नदन्तं प्रसरन्मदं तं	११९	पद्मा० १७, ३४१
३९	इत्यायुश्चतुरशीति०	१२३	
उ			
४०	उ ओ	१०३	सार० ४५
४१	उचियं दाणं एयं	३९	
४२	उत्तमपत्तं साहू	२९	
४३	उवासिया कंचनमंडियंगी	१९२	
ए			
४४	एकं ध्याननिमीलनान्मुकुलितं	५३	साहित्यदर्पणे परि. ७, पृ. ४१८
४५	एकं तावदकृत्यमेतदतुलं	११३	
४६	एकेन्द्रियस्यापि तवास्य चक्रिन् !	११९	पद्मा० १७, ३५८
४७	एकाहमपि यो दीक्षा०	१९	
४८	एते पठन्ति कृतिनो वत जैनरक्षा०	५५	

श्रीजैनधर्मवरस्तोत्रगतसाक्षिभूतसंस्कृतप्राकृतपाठानां वर्णानुक्रमेण सूची ।

अ

क्रमाङ्क	पाठ	पृष्ठाङ्क	ग्रन्थादिसूचनम्
१	अकार आदिधर्मस्य	१२५	द्वात्रिंशद्द्वात्रिंशिकायाम्
२	अकारेण भवेद् विष्णु	"	"
३	अकुपाशाधवीमिश्रे	५६	"
४	अङ्ग गलित पलित मुण्ड	२६	"
५	अजनि स्वजनो न कस्य को	१००	यालभारते ११-१-२६
६	अज हत्वा सुरा पीत्वा	४८	"
७	अतोऽन्यु	१०३	सारस्वते १०९
८	अत्यि जिभो तद् निचो	७६	"
९	अद्य मे फलयती	१०४	"
१०	अद्यापि किञ्चिन्न चिनष्टमास्ते	११९	पद्मानन्दे १७, ३४०
११	अथाद्यतससार	१००	"
१२	अनुकम्पाऽनुकम्प्ये स्याद्	२९	"
१३	अन्तर्याणि मन्यमान कधीना	३	"
१४	अन्यानिध क्षोणिधवानने	११५	पद्मा० १७, ३४५
१५	अपत्यान(न्य)ङ्गशुधुषा	६८	"
१६	अपवर्जनमद्वित	३८	अभिधानचिन्तामणौ
१७	अपि यदि रविषिम्यचुम्बिचूल०	१६	"
१८	अपलस्वशुलादिनो क्षपान्	३३	नैपथे
१९	अभिन्नमोक्ता भृशमोनुना च	५०	पद्मा०
२०	अभ्यन्य शश्वज्जघने घनेऽस्याः	११२	याल० १-१-३६
२१	अमात्या म्यामिनः सिद्धा	८०	"
२२	अरार सहस्र विशारदमाय	११९	पद्मा० १७, ३४४
२३	अचा पूजा प्रतिमाऽपि च	६३	हैमानेकार्थं

क्रमाङ्कः	पाठः	पृष्ठाङ्कः	ग्रन्थादिसूचनम्
७७	कुलस्त्रिया न गन्तव्यं	२६	
७८	कृ(क्ष)तोऽसि युद्धैर्निखिलैर्न	११९	पद्मा० १७, ३४२
७९	कृपौ सुवातः किल वृद्धिहेतुः	१८	
८०	कृष्णागुरुप्ररचितं	७२	
८१	कृष्णात् प्रार्थय मेदिनीं धनपते०	६९	
८२	कृत्वा पापसहस्राणि	२२	
८३	के न पूर्वमभवन् भुवो धवा	११८	पद्मा० १७, २३०
८४	कोकिलानां स्वरो रूपं	१११	
८५	को ब्रह्मण्यात्मनि रवौ	८०	हैमाने० १-५
८६	कौतुकं नर्मणीच्छाया	१२५	हैमाने० ३, ६३५-६३६
८७	क्रूरस्वभावे ! करुणाविहीने !	५८	
८८	क्रोधः परितापकरः	१८	प्रशाम० २६
ख			
८९	खण्डखण्डेषु पाण्डित्यं	१२	
९०	खंतस्स दंतस्स जइंदियस्स	१०२	
९१	खरं श्वानं गजं मत्तं	८९	
ग			
९२	गतानुगतिको लोको	१०१	
९३	गम्यते यदि मृगेन्द्रमण्डलं	५६	
९४	गर्जः गजः	११७	शब्द०
९५	गाहा हुई अणाहा	६१	
९६	गिरौ गुहायां विजने वनान्तरे	१०८	
च			
९७	चक्री स चक्रभ्रमतो वभूव	११८	
९८	चण्डी दुर्विनया स्वयं कलहिनी	११	
९९	चत्तारि अट्ट दस०	७९	
१००	चित्तं चहुट्टं थणमंडलम्मि	१०२	
१०१	चैत्रमास्यां (?मासि चैत्रे) पूर्णमास्यां	१०६	पद्मा० १८, १७३
१०२	चित्तं चेयण सन्ना	८०	
१०३	चुलगपासगधत्ते	७	

क्रमाङ्कः	पाठ	पृष्ठाङ्क	ग्रन्थाविसूचनम्
४९	एने प्रजन्ति हरिणास्तृणभक्षणाय	५७	
५०	एदोतोऽत	१०३	सार० ५१
ओ			
७१	ॐ भूर्भुव स्व	१२	गायत्री
क			
७२	कञ्चनापि सुसूक्तान्त	३८	पद्मा० १३, २८७
७३	कमलदलसुनेत्रो	५४	
७४	कर्णिका कर्णभूषणे	६०	हैमा०
५५	कर्तव्या देवपूजा	१६	
५६	कर्म जीव च सश्लिष्ट	२०	योग० ४, ५०
७७	कल्पद्रुचिन्तामणिकामधेनु०	१०७	
७८	कल्पद्रुमस्तस्य गृहेऽयतीर्ण	१०७	
५९	कविला इहापि धम्म	७९	
६०	क्रमेण फादर्ये भरतेभ्यस्त्व	११९	पद्मा० १७, ३०३
६१	क पर्यपीयूषकर क तारका	७८	पद्मा० १२, ६७
६२	क रक्षकाति क च काचकान्ति	७७	
६३	क्षान्तितु य तपो नास्ति	६	
६४	क्षितिजल्पवन०	१२४	द्वार्त्रिंशद्०
६५	क्षितिग्न्यते क्षाति०	१०४	द्वार्त्रिंशद्०
६६	का प्रीतिः सद् मार्जारै	६	
६७	कारण जगति सर्वसम्पदा	१७	
६८	कालो सदाय नियई	६४	उपदेशपदे
६९	काव्य करोतु परिजन्तु	१२	
७०	कि स्तुम दाम्पायोधे	९५	
७१	किं छानेनापि नीरे	७०	
७२	किं स्वर्गेण सदा द्रुमादमपनुता	७०	पद्मा० ११, ८५
७३	किमप्यतिथिदानम्	४७	पद्मा० १३, २८८
७४	किं मन्त्रयन्त्राधिमुलिकामिः	२१	
७५	कुदेश च कुमित्र च	८९	
७६	कुपंति सग्तापुगता. सहरथ	५५	

क्रमाङ्कः	पाठः	पृष्ठाङ्कः	ग्रन्थादिसूचनम्
१३१	जो गुणइ लखमेगं	२२	
१३२	ज्ञानं क्रिया च द्वयमस्ति यत्र	२९	
१३३	ज्ञानं च दर्शनमथो	७३	
१३४	ज्ञानविष्णुः सदा प्रोक्त-	१२४	
१३५	ज्ञानस्य ज्ञानिनां चैव	९६	
ट			
१३६	टङ्को नीलकपित्थेऽपि	४६	हैमानेकार्थं श्लो० २४ .
त			
१३७	तत्र वह्निवलयेन सङ्कुले	१२०	पद्मा० १७, ३९४
१३८	तद्गुनीवनविलागसागरै	११८	पद्मा० १७, २३५
१३९	तद् भोजनं यद् गुसुदत्तशेषं	९०	
१४०	तपः सर्वाक्षसारङ्ग-	१८	
१४१	तस्य वह्निकुलकुञ्जनिकाये	१२०	पद्मा० १७, ३९३
१४२	तातादेशवशादपीह नृभवे	२२	
१४३	तिथ्ययत्तं संमत्त०	१००	
१४४	तिथिपर्वोत्सवाः सर्वे	४७	योग०वृत्तौ ^१
१४५	तिर्थक्षु क्षामकुक्षि०	१८	
१४६	तिलकयुतललाट०	७३	प्रतिमा०वृत्तौ
१४७	तीर्णे सङ्कीर्णजीर्णे	१५	
१४८	तीर्थरुत् प्रथमः स्वामी	१०६	पद्मा० १८, १७६
१४९	तीर्थोदकैर्धुतमलैरमल०	७३	
१५०	तेनेति चक्रोदितगर्हणाभि-	११९	पद्मा० १७, ३४६
१५१	तैरात्मा सुपवित्रितो निजकुलं	१०५	
१५२	तैश्चन्द्रे लिखितं स्वनाम विशदं	१०५	उपदेशतरङ्गिण्यां (पृ.२४७)
१५३	तोयत्यग्निरपि स्रजत्यहिरपि	१७	सिन्दूर० श्लो० ४०
१५४	त्यजेदेकं कुलस्यार्थं	११	
१५५	त्रिधा मनो-वाक्-तनुमिस्त्रिधैषु	२८	
द			
१५६	दक्षः प्रजापतौ रुद्र०	६०	हैमाने०

प्रमादः	पाठः	पृष्ठाङ्कः	ग्रन्थादिस्त्वनम्
१०४	सूर्णीकृत्य पराक्रमान् मणिमय०	८	अध्या०
१०५	चेतना नर्तकीं वृत्त्या	८०	ज्ञानाङ्कुशो
१०६	चैत्यविहारो जिनसन्निधि	७८	अभि० ४, ६०
छ			
१०७	छट्टेण भक्तेण	७९	शशुञ्जयमाहात्म्ये (?)
१०८	छवय छकायरफन्ना	७५	
१०९	छिन्नमूले यथा	१४	
ज			
११०	जइ जिणमय पवजइ	१९	भगवतीसूत्रघृत्तो (?)
१११	जइ वि जिणालय	६५	
११२	जइ वि ए भत्ता सरिसो	९	
११३	जमम्यान न पत्तु विमल	७१	
११४	जलमग्निर्घट बोधो	११५	
११५	जले जीवा स्थले जीवा	१०३	
११६	जले दिव्यमिरा सेव्य	१०१	रैमशोप० ४, ९
११७	जइ सेतुनडादीण	३९	
११८	जातीजपायकुल०	७७	
११९	जिनसाहुसाहुणीण य	३९	
१२०	जिन वैरहमा प्रात	१०५	पद्मा० १८, ११२
१२१	जिनो मरान् भय भूरि	१०५	पद्मा० १८, ११०
१२२	जिनमया जिनविम्ब	७५	
१२३	जिनो द्र! यानेय विराघते स	८१	अयोग० ४
१२४	जीयितेश जिनराजपूजन	५६	
१२५	जीयी सात्ता हत्ये	६०	
१२६	जे वे पि गया मुक्क	७७	
१२७	जेण घोसयनी सेणा	९०	
१२८	जेण च्छककगया गगा	९३	
१२९	जेण रत्तफणो तागो	९०	
१३०	जैनो धर्मं शुभनि(१)द्वयया	२६	

क्रमाङ्कः	पाठः	पृष्ठाङ्कः	ग्रन्थादिसूचनम्
१८५	धिग् धिङ् मे धर्मवैमुख्यं	१०५	पद्मा० १८, ११४
न			
१८६	नं ते नरा दुर्गतिमाप्नुवन्ति	९७	
१८७	न भूतपूर्व(वीं) न च केन	११२	
१८८	नमो अरिहंताणं	१२, २५	
१८९	नमो धंभीष लिषीष	९४	भगवत्यां सू० १
१९०	नमो सुयस्स	९४	भग० सू० ३
१९१	न राक्षा सह मित्रत्वं	११४	
१९२	नवकारइक्कअंक्खर	२२	
१९३	नागो भाति मदेन कं जलरुहैः	२७	
१९४	नाच्छादयति कौपीनं	१४	
१९५	नाणं च दंसणं चिय	२३	
१९६	नानेकान्तं प्रतिक्षिपेत्	९५	वीतराग० ८
१९७	नायं हित्वा क्रमं नायं	६९	प्रबोधचिन्तामणौ
१९८	नीचैर्गोत्रमविनयो-	१००	
१९९	नूतनार्हद्वरावास-	७८	
२००	नृभ्यो नैरयिकाः सुराश्च निखिलाः	२१	
२०१	नेत्रैर्निरीक्ष्य विलकण्टक०	५३	लोकतरुव०
२०२	नैकं पुष्पं द्विधा कुर्यान्-	७२	
२०३	नैतया कति पतित्वधारिणो	११८	पद्मा० १७, २३१
२०४	नो वापी नैव कूपो न च	५२	
२०५	नो सेव्योऽन्यनरस्त्वया मयि गते	११०	
२०६	न्याग्रोधं दुर्लभं पुष्पं	७	
प			
२०७	पक्षपातो न मे वीरे	२	लोक०
२०८	पक्षस्तु मासार्धे	३७	हैमाने० ५६८-५६९
२०९	पंचिदियसंवरणो	२३	
२१०	पंचमहद्वयजुसो	२३	
२११	पंचमहद्वयपरिपा०	३९	

प्रमाण	पाठ	पृष्ठाङ्क	प्रत्यादिख्यनम्
१५७	ददद् हरिर्वन्दनकानि मत्तया	१००	
१५८	दय सगद् भय कारणिय	३९	
१५९	दर्पणार्पितमालोक्य	५३	
१६०	दधसुय ज पत्तयपोत्थयलिहिय	७४	अनु० सू० ३७
१६१	दानप्य धायवद् दान	११७	
१६२	दान शील च तप	४	पद्मा० स० १४, श्लो २९८
१६३	दानेन लक्ष्मीर्वचसा च वाणी	५७	
१६४	दिवसे दिवसे लफ्त	२०	
१६५	दियादिर्यः	३	सार० सू० ९६३
१६६	दिव्य सप्तविध प्रोक्त	११४	
१६७	दीनादिकेभ्योऽपि द्यामधान	२९	
१६८	दीर्घायुर्मय धार्मिको भय भय	१०७	
१६९	दुर्वारा वारणे द्रा	१०७	
१७०	दृष्टे(द्वि)न निर्जितकलापमरामधस्ताद्	४४	माघे स० ५, श्लो० १९
१७१	दृष्ट्वा कोऽपि हि कष्टपो इवमुले	८	अध्या०
१७२	देय श्लोकादपि श्लोक	८८	
१७३	देवागमनमोयान-	२	अष्टसाहस्र्या
१७४	देदस्त्वशा दुर्गतिपातकाना(भ्या)	४	पद्मा० २, १७६
१७५	दृत च मांस च सुग च घेदया	६०	सूक्तमुक्तावल्या
१७६	द्विजराजमुखी गृगराजकटि	११२	
१७७	द्विजिह्वमुद्देगकर	६	
ध			
१७८	धन्वा ता महिलाभो	१०	
१७९	धनस्य त्वयः सुरमिस्वभायै	९८	पद्मा० २, १६४
१८०	धन्या भारतपर्यसम्भायना	९६	
१८१	धयेत धेताभयदानमङ्गि-	२८	
१८२	धर्मकल्पद्रुमः धीमान्	१०७	
१८३	धर्मो दि जीवः शुभदामं०	३०	
१८४	धिगस्तु शुभातरल भवमन	३३	नैपथे स० १, श्लो० १३०

क्रमाङ्कः	पाठः	पृष्ठाङ्कः	ग्रन्थादिसूचनम्
२४०	प्रशमरसनिमग्नं	६८	
२४१	प्रासुकजानुमितानि	६६	पद्मा० १४, २२
२४२	प्रोल्लासयाम्यभ्रपथेऽथ वात-	११९	पद्मा० १७, ३४३
फ			
२४३	फलेन मूलेन च वारिभूरुहौ	३३	नैपथ्ये १, श्लो० १३३
२४४	फालं जलं घटं चैव	११५	
व			
२४५	चहुसो अणेण कयं	४०	
२४६	घाणवई कोडीओ	२०	
२४७	वारस गुण अरिहंता	२२	
२४८	चाल-खी-मन्द-मूर्खाणां	९७	
२४९	वाह्वैव दण्डपारुष्यं	११५	
२५०	विट्टट्टाई सुरभिं	६०	प्रवचन०
२५१	ब्रह्मा येन कुलालवन्नियमितो	६९	नीतिशतके श्लो० ९२
२५२	ब्रह्मा लूनशिरा हरिर्दृशि सरुगू	८१	
२५३	ब्राह्मी चन्दनवालिका भगवती	१०९	मङ्गल० १३
भ			
२५४	भग्नी भगिनी	११६	शब्द० ४१
२५५	भववीजाङ्कुरजनना	१२५	द्वात्रिंशद्०
२५६	भवाभिनन्दिनां सा च	७७	द्वात्रिंशिका १२, श्लो० २३
२५७	भस्त्रा काचन भूरिरन्ध्रविगलत्०	५२	
२५८	भावत्यवाओ दद्यत्यवाओ बहुगुणो	६५	महा०
२५९	भीरोः सतस्तव कथं त्वमरेभ्वरोऽसौ	३६	
२६०	भुक्त्वा शतपदं गच्छेत्	९	
२६१	भूङ् प्राप्तौ	६१	
२६२	भूतग्रस्तमलीनशून्यहृदयो	५	यवन०
२६३	भृङ्गारानीतनीरेण	७२	
म			
२६४	मक्षिकाः क्षतमिच्छन्ति	६	

क्रमाद्	पाठः	पृष्ठाद्	प्र. यादिसूत्रनम्
२१२	पञ्चादां यत्पदानि	२१	
२१३	पण्यार्लीस भागम०	९५	
२१४	पण्डित ! स्य सदा पाप	५७	
२१५	पदे पदे सन्ति मटा रणोद्भटा	३३	नैपये स० १, श्लो० १३२
२१६	पापतापनिचयस्य	१००	
२१७	पायच्छित्त विणमो	११७	अतिचार० ७
२१८	पारायतं किमयमभ्युनिधिर्न	११४	दृताद्भदे पृ० १०, श्लो० ३४
२१९	पालित्तो वृद्धवादी	१०१	
२२०	पात्रयणी धम्मकही	१०१	सम्योध्यप्रकरणे सम्यक्त्वा- धिकारे गा० ६८७
२२१	पायिष्य परमस्त्रिवाहुयलिन	१२०	पद्मा० १७, ३९२
२२२	पायेण सवत्तिणो	१०	
२२३	पिच्छ बहं शिष्यपद्धक	४४	
२२४	'पिद्धविसोदी समिद्धं०	२४	
२२५	पितुः कलाधातुरभीतिदातु-	२८	
२२६	पिय गाद च चारुलोचने !	९६	पद्मदर्शन० ८२
२२७	पीयूषेण सुरा धिया सुररिपु-	१५	
२२८	पुण्डरीको ददौ पूर्ण	१०७	
२२९	पुण्यपापविनिमुक्तो	१२४	छात्रिंशद्०
२३०	पुण्यानामिह नायकं	२०	
२३१	पुण्यदहस्य विजयती	६६	राजप्रक्षीपे
२३२	पुरीपदाकर पूर्ण	२७	
२३३	पूजया भवति राज्यमूर्जित	१६	
२३४	पूजाकोटिसम स्तोत्र -	६६	
२३५	पूजाहं स्यगुणैरेया-	३	
२३६	पृथ्वीनाधस्तता भुजिष्यचरिता	४५	
२३७	पृष्ठाश्च ते वदन्ति स	६४	
२३८	प्रमथोऽपि प्रमुनीपाद्	६०	शत्रुशय०
२३९	प्रमुषिम्य पुण्डरीक-	१०८	पद्मा० १८, १७९

क्रमाङ्कः	पाठः	पृष्ठाङ्कः	ग्रन्थादिसूचनम्
२९४	यस्य धर्मविहीनानि	१४	
२९५	यस्यैकत्र तटे नवापि निधयः	५४	
२९६	यास्यामीति जिनालयं	६५	
२९७	याहि शूकर! भद्रं ते	५६	
२९८	येन मुष्टमनोभवेन सहसा	५७	
२९९	ये मज्जन्ति निमज्जयन्ति नितरां	११३	
३००	ये लेखयन्ति जिनशासन०	९७	
३०१	येऽश्नन्त्यशूकाः पशुवन्निशायां	२१	
३०२	योऽन्नौ प्रविष्टोऽपि हि	१०८	
३०३	यो जैनमन्दिरमुदार०	७५	

र

३०४	रण्डा चण्डा दीक्षिता धर्मदारा	८०	
३०५	रत्नान्याढ्यसुतैर्वितीर्थ	८	अध्यात्म०वृत्तौ
३०६	रम्ये हर्म्ये तीर्थनाथस्य विम्वे	८८	
३०७	रागद्वेषौ विनिर्जित्य	५२	
३०८	रागः स्याल्लोहितादिषु	७९	हैमाने० २, ६, ६१
३०९	रामो नाम वभूव हुं तदवला	५३	
३१०	राज्यं नरकान्तं	९३	
३११	राज्यश्रीर्भवताऽर्जिताऽर्थि०	१६	
३१२	राज्यस्य लोभादमुनेव धिग् धिङ्	१२०	पद्मा० १७, ३६१
३१३	राज्येऽपि लोभं भरतेऽपि कोपं	१२०	पद्मा० १७, ३६३
३१४	रान्निर्गमिष्यति भविष्यति सुप्रभातं	६०	
३१५	राधाया वदनादधः क्रमवशा०	८	अध्यात्म०वृत्तौ
३१६	रूप(पि)द्रव्यस्वरूपं वा	१२५	द्वात्रिंशद्०
३१७	रे काम! वामनयना	१०९	
३१८	रे घोरनिद्रे! कलहप्रसक्ते!	५७	
३१९	रे रे किं ग्रहिलाऽसि नष्टनयने!	४	
३२०	रे रे प्रिये! पक्कपटोलनेत्रे!	५७	
३२१	रोगाद्भवहयाणं	३९	

प्रमाद	पाठ	पृष्ठाङ्कः	ग्रन्थादिस्वयाम्
२६५	महीमय च विष	७५	
२६६	मदिराक्षी न यत्रास्ति	७७	व्याचिञ्चिका० १०, श्लो० २४
२६७	मासि पचसि काये जागरे स्वप्नमागं	११५	
२६८	मनुष्यौ न मनुष्यौ तौ	११४	
२६९	मरणं य दृष्टाणं य	३०	
२७०	मरणं प्रति दासीरिणा	१२२	रघु० ८, ८७
२७१	मासं मृगाणां दशानं गजाना-	७	
२७२	मा गा विपाद्भयनं भुवनैकवीर!	११५	
२७३	मा गा पिशुनविधम्भ	६	
२७४	मागं मागं देवयोत्कारकामा	७७	
२७५	मार्जजिनो कुमोदक	४८	अभि०
२७६	मुखं लोहह्वाल	२७	
२७७	मुखं पद्मदलाकार	१३	
२७८	मृगमीनसञ्जनाना	७	नीति० श्लो० ५०
२७९	मृगया ३ विगीयते	३३	नैपथे स० २, श्लो० ०
२८०	मृण्मयं हृमनं रत्न-	५०	
२८१	मृतयो हि भवानुत्तरिका	१०२	याल० ११, १, २७
२८२	मृद्धीं शय्यां प्रातरुत्थाय पेया	३०	
२८३	मंत्रिं प्रमोदा कल्पामुदासता	४०	पद्मा० १४, १८४

घ

२८४	यजमानो भवेदात्मा	१२४	व्याचिञ्चिदू०
२८५	यथा घनुभिः वनव	१०१	
२८६	यथा घृष्टः समुद्रेषु	६	
२८७	यथाग्निं यस्तुदिशप्रधीदा'	२	अयोग०
२८८	यदिन्द्रोऽन्वेति	६३	
२८९	यद् दुर्गामटर्षामटर्षितं पिबत्	१०	सिन्दूर० श्लो० ५७
२९०	यद्दृष्टिः कल्पितरङ्गदरी	५३	
२९१	यद् मन्त्रा घनुराननं सप्तमयद्	८१	
२९२	यद् घर्षतेऽमीषु यथस्त्रिषु तत्	२८	
२९३	यस्माद् विप्रपरम्परा विपटो	१७	सिन्दूर० श्लो० ८०

क्रमाङ्कः	पाठः	पृष्ठाङ्कः	ग्रन्थादिसूचनम्
३५१	वृद्धा काऽपि पुरा समस्त भरत०	७	अध्या०
३५२	वेश्या रागवती सदा तदनुगा	१०८	
३५३	वैद्यं पानरतं नटं कुपटिनं	८९	
३५४	वैभवेऽपि भुवनस्य भोग्यता—	११८	पद्मा० १७, २३३
३५५	व्यसनं निष्फलोद्यमे	१२१	हैमाने० ३, १००७-१००८
३५६	व्यसनशतगतानां	३१	
रा			
३५७	शकटं पञ्चहस्तेन	६०	चाणक्यनीतौ (?)
३५८	शत्रुञ्जयोऽद्रिषु सिद्धि—	१०६	पद्मा० १८, १७८
३५९	शब्दस्य तुरीये भागे	५७	
३६०	शम्या पूर्वपयोनिधौ निपतिता	८	अध्या०
३६१	शयिते दयिते शेते	२६	
३६२	शिरच्छेदे तत्त्वं वाच्यम्	६३	
३६३	शुकाः सुपुण्यं जिनराजनाम	५५	
३६४	शुक्लध्यानाधिरोहेण	१०६	पद्मा० १८, १७४
३६५	श्यामश्वेनारुणाङ्गा जल०	६८	
३६६	श्रीनन्दिनेण रथनेमि०	१०९	
३६७	श्रुत्वाऽऽह्वानं स्त्रिया०	२६	
३६८	श्रेयांसेन यदर्जितं सुकृतिना	१६	
३६९	श्रोत्रयोः सुमुखि ! ते सुधा वनं	५५	
स			
३७०	संवेगनिर्वेदशमानुक्रम्पा—	४	
	”	२९	
३७१	संसारवासः स्फुटमेव कारा	४	
३७२	संसारापक्रमणं	२०	
३७३	संसारेऽसुमतां नरामरभवाः	१०४	
३७४	सकज्जलं वा नयणं न व त्ति	१०२	
३७५	सकलकुशलवल्ली	१०७	
३७६	सकीचकैर्मारुतपूर्णरन्ध्रैः	७८	रघुवंशे स० २, श्लो० १२, ७३
३७७	संकरहरिवंहा(भा)णं	१०	

प्रमादः	पाठः	पृष्ठादः	ग्रन्थादिसूचनम्
		ल	
३००	लरिन् । प्रेषमि केयमाम्यशितिता	४३	
३०३	लरमी पद्मा रमा या सा	१०९	अभि० २, १४०
३०४	लरमीपेमनि भारती च यदने	१०७	
३०५	लिङ्गिन्या घेदयया दाम्या	७६	
३०६	लेमयन्ति नरा धन्या	९७	
३०७	लोभेन कोपेन विनिर्जितेऽरिन्	१००	पद्मा० १७, ३६०
		च	
३०८	यत्र पूर्णगती सुधाऽधरलता	५१	
३०९	यन्दन हृदयमायसम्मय	१००	
३३०	यपुष्ट पर्यङ्कशय रुग् च	८१	अयोग० २०
३३१	यय समणधम्म सज्जम०	२४	
३३२	यर गृन्दायने रम्ये	७७	वृत्तित्रिका० १२, स्तो० २५
३३३	यदि गम्ममि विलीणा	९	
३३४	यदि हलिउ पि ह्रु मत्ता	९	
३३५	यपं यायत् केवल्लानलरमी-	१८	
३३६	यवहारो पि ह्रु यलय	१९	
३३७	यसुधामरण पुरुष	१६	
३३८	यव पादपरिप्राण	४०	
३३९	यिचेतस्या लङ्का	११३	
३४०	यिच्छादि दान०	२८	
३४१	यिल्लय च तृपय च	२६	
३४२	यिधाय माया यिपिपैरुपायः	१९	सिन्दूर० स्तो० ५४
३४३	यिष्या (ष्मा ?) त्रपापपटलम्	७३	
३४४	यिनयोऽद्भुतगिन्यागो	१००	
३४५	यिप्र प्रार्थितवान् प्रमप्रमनसः	७	अध्या०
३४६	यिमन्गिरिमुग्धाना	५४	
३४७	यिपुञ्ज मान मरगाऽपि दुष्ट	१८	
३४८	यिरुयिसेषु रति न कुपादू	११	
३४९	यिपेको हीदंवा	३४	
३५०	विश्वामित्रपराशरप्रभृतयो	१०८	

क्रमाङ्कः	पाठः	पृष्ठाङ्कः	ग्रन्थादिसूचनम्
४०९	सुकोमले ! चन्द्रसमानवक्त्रे !	५५	
४१०	सुनिश्चितं नः परतन्त्रयुक्तिषु	५३	द्वात्रिंशद् ० १, ३०
४११	सुवर्णवर्णं गजराजगामिनं	१२४	
४१२	सुपमा सातिगायिनी	८१	अभि० ६, १४८
४१३	सेव्यते यदि जिनेन्द्रशासनं	५६	
४१४	सौम्यमूर्तिरुचिश्चन्द्रो	१२४	द्वात्रिंशद् ०
४१५	स्तम्भानां हि सहस्रमष्टसहितं	७	
४१६	स्त्रिया कयाचिद् रतये हि	११०	
४१७	स्पृशति तिलकशून्यं	७४	प्रतिमा० वृत्तौ
४१८	स्पृष्टं नीचजनैर्दुः(द)ष्टं	७२	
४१९	सर सिंहगुहागोहं	१०८	
४२०	स्यात्पदाङ्कितसमस्तवस्तुकं	५६	
४२१	स्युरुत्तरपदे व्याघ्र०	६५	अभि० ६, ७६
४२२	स्वनन् वातात् स कीचकः	४७	अभि० ४, २१९
४२३	स्वपरव्यवसायि धानं प्रमाणम्	३	जैनतर्क०
४२४	स्वप्ने कार्पटिकेन रात्रिविगमे	८	अध्या०
४२५	स्वयम्भुवं भूतसहस्र०	१२४	द्वात्रिंशद् ०
४२६	स्वर्गादागत्य गीर्वाणा	१०६	पद्मा० १८, १७५
प			
४२७	पष्टिवर्षसहस्राणि	११६	
४२८	पष्ठाष्टमाहितपसा	७९	शत्रुञ्जय०
ह			
४२९	हता रागाश्च द्वेषाश्च	११५	द्वात्रिं०
४३०	हत्वा नृपं पतिमवेक्ष्य	१११	
४३१	हरति कुलकलङ्कं	१७	सिन्दूर (?)
४३२	हस्तात् प्रखलितं पुष्पं	७२	
४३३	हाकारगर्भितमुखेषु	११५	
४३४	हा शोचन्ति धनं	१०	
४३५	हे हेरस्व ! किमस्व !	६९	

समाङ्क	पाठः	पृष्ठादः	प्र-पादिसूचनम्
३७८	सङ्ग्रामसागरररी-द्रमुजङ्गसिद्ध-	२१	
३७९	सधन्वनेन घासार०	७२	
३८०	सदा तदामा म्यगिरि पिरिट	११८	
३८१	सद्देये सुगुरी शुद्ध-	३	
३८२	सदमयी उपना उपफौशलम्	३६	
३८३	सदृष्यात्तान०	८०	पातञ्जले (?)
३८४	सद्योगमयेपदिरोपसौर्य	५६	
३८५	सत्ययायपि तु पाति	१०	
३८६	सत्तोपणागिमम्पूर्णः	१२५	हार्त्रिञ्जदू०
३८७	सत्प्या यत् प्रणिपत्य	५३	
३८८	सत्पालिके रपनसामल्योजपूर-	७३	
३८९	सत्सृत्तिशामगिला०	७५	
३९०	सत्सोदर्कपट्टक-मण्डक-शालि-दालि	७३	
३९१	सम प्रतिमया येन	११४	
३९२	सममोहयति मन्थयति	१०	
३९३	सय पमत्रणे पुन	६६	
३९४	सयैऽपि जीपाहृतयोऽन	२८	
३९५	सयण दीर्घं सह	१०३	सार० ५२
३९६	सविनयासनया दयिता हिता	१५	
३९७	सयैर्मि पि निभाण	३०	
३९८	साय ज्ञानपदं सम पणिर्न	१६	
३९९	साधो मभ्यायमजता	१०१	अभि० ३, ४३
४००	सामाहमि वि षप	२०	
४०१	सारङ्गं गिहशाय	४९	ज्ञानार्णये
४०२	सारा द्वात्रयवाग्निषेम्पहरी	२१	
४०३	सार्थीयोगा न धर्मो	५२	
४०४	सिद्धो षर्गं द्विन्द०	१०८	
४०५	सिद्धपूतकलाकलाद् धनिजन	७	अध्या०
४०६	सिद्धो महविरैकोऽपि	१०६	पद्मा० १८, १७७
४०७	सातपा दुरपपादनीतपा	११५	
४०८	सुदुर्जय विभूतिरनेकधा	१५	

ग्रन्थनगरनरन्यायपर्वादिविशिष्टनामसूची

०४९

नाम	पृष्ठाङ्कः	नाम	पृष्ठाङ्कः
अ		आ	
अक्षपाद	९६	अश्वदेव	५१
अग्निभू	६९	अश्ववबोध	५१
अङ्कुरा	११४	अष्टकवृत्ति	८५
अङ्गद	११४	अष्टसंहस्री	२
अचल	४७	अष्टपद्म	९२, १०५, ११८, १२०, १२३
अच्युत	९७	अहिल्या	८४, ८५
अच्युतेन्द्र	११६	आ	
अटिल	६	आउरपञ्चखाण	९४
अणहिल	१२६	आचारदिनकर	७१
अणुत्तरोववाईदशांग	९४	आचारांग	९४
अनुयोगद्वार	९४	आदित्यशस्त्र	१२३
अनेकान्तर्जयपताका	९५	आनन्द	६५
अनेकान्तव्यवस्था	९५	आर्द्रकदेश	६३
अनेकार्थ (हैम)	८०	आर्द्रकपुर	६३
अंतगडदशांग	९४	आर्द्रकुमार	६३
अन्निकासुत	९१, ९२	आर्द्रिक	६४
अभय	२७, ३८, ६१, ६३, ६४, १०९	आर्द्रिका	६३
अभिधानचिन्तामणि	७८	आर्य	१००
अमरचन्द्र	६६, १०६	आर्षभि	११९
अम्बर(ड)	६५, ९१	आर्षित	९६
अम्बिका	७०, ७८	आवश्यक	९४
अयोगव्यवच्छेद	२	इ	
अयोध्या	११८	ईश	६९
अर्बुदाचल	४३, ७८	उ	
अवन्ती	६, ५१, ७०	उकेश	१२६
अश्वग्रीव	३१, ३२	उज्जयिनी	६१, ११०
		उत्तराध्ययन	९४

गौर्जरादिगीर्वाङ्मसाक्षिभूतपाठाः

क्रमाङ्क	पाठ			पृष्ठाङ्क
१	अट्टय मूढ (ड)		.. ..	४१
२	अत्र कर्षो (१ रु)	.	.. .	४२
३	इम गणता		...	८६
४	ओरमान मा	.		११
५	कत म घडाव		.	४५
६	फरा धाहरी सेव		.. ..	६७
७	फट्टिस्यु सहनी	.	. . .	८६
८	फाम पाहलु	..	...	९०
९	गृहस्थे निज घर	.	.	७१
१०	छुटे भन्तराय पञ्च		.	९१
११	जगम तित्थ		.	७१
१२	जिम जलथी वपोटा धाय		..	७६
१३	जु गारी दीठर	.	.. ..	८५
१४	जोगवाशिष्ट ता	.	.. ..	८६
१५	धृत्ता इर मुलक्ष(कर)णा		.	१३
१६	गमा द्वा			६७
१७	न सुइ निर्धन	.	.	१०
१८	नै सुइ पर		..	१०
१९	नद्वि परलोक	..	.. .	७७
२०	पदिलो तास्तिव		..	७६
२१	पुण्यवे फचोल रग		...	११०
२२	पेटत ऊठन		...	२५
२३	प्रप्रापु मा पुनीस्यु	.	..	८५
२४	भापण वा वा भापीर			१८
२५	भापणधी पूत	.	.	७६
२६	मालर तु मदिलोर			४४
२७	दाकर वन दाशधरा			१२६
२८	समकित धानवधी	.		७६
२९	वागरवे मार्ग	.. ..	.. ..	९७
३०	साद तु समरा	.. ..	.. ..	४३
३१	स्यु पीने जो		...	८५
३२	स्यु वपी नवयो		.. .	४२
३३	दु पापी पत्यो	.	... ..	४२

१ न सुइ निधन नै धनवन, न सुइ शाल शाल्य करत,
 न सुइ अग्निम न सुइ नीर न सुइ पलु वरधने नीर,
 न सुइ वरु नदी वरु २, न सुइ ले पर वाम्पा टार
 ३५ सुइ शालकी पूत, ३५ सुइ वीजी वरपुत्र.

नाम	पृष्ठाङ्कः	नाम	पृष्ठाङ्कः
कौशाम्बी	४५, ११०	घटोद्भव	९५
क्षत्रियकुण्डनपुर	११०	च	
क्षमाधर	५२	चउसरण	९४
क्षीरसमुद्र	८५	चण्डप्रद्योतन	६१, ११०
क्षमानन्दिनी	११३	चन्दनबाला	४५
ख		चन्दनवालिका	९४
खपट	१००	चन्दना	४४, ४६
खी(क्षी)रकदम्ब	९३	चंदपन्नत्ति	९४
ग		चंदाविजय	९४
गङ्गा	६९, ९९, ११६	चन्दिल	५४
गङ्गादत्त	३४	चन्द्र	८४, ८५
गजास्थ	६९	चन्द्रणखा	११२
गणविज्ञा	९४	चन्द्रप्रभ	६५
गणेश	६९	चमर	३१
गरटा	८८, ८९	चम्पा	४५, ५०, ११०
गर्दभिल्ल	६१	चार्वाक	९६
गायत्री	१२	चित्रलेखा	३४
गालव	७७	चूला	१०९
शुणप्रिय	९६, ९७	चेटक	९१
शुणवती	५१, ५४	चेलणा	११०
शुरु	८४	छ	
गोकल	११०	छम्माणि	४६
गोधन	४६	ज	
गोपाल	४६	जगडू	
गोपालक	४६	जगडूक	} ४०-४३
गोभद्र	४६, ४७	जगडूसह	
गोमती	५७, ५८	जमदग्नि	८७
गौतम	८४, १०७	जम्बूद्वीप	९०
गौरी	५३, ६९	जंबूद्वीवपन्नत्ति	९४
घटसरस्वती (?)	५१	जम्बूस्वामिन्	६२, १०९

विशिष्टनामसूची

१६७

नाम	पृष्ठाङ्क	नाम	पृष्ठाङ्क
उदयन	११०	कलशीपुर	९९
उपासकदशाग	९४	कल्की	८७
उमा	६८	कल्याणमन्दिर	१,१२५,१२६
उमास्त्राति	१००	कल्लुका	९,१०
उम्भ	६	काञ्चनपुर	१०१
उर्वशी	८०	कान्ह	८६
उवनाई	९४	कापिल	९६
		कामदेव	३२
ऋषभ	१६,५९,७८,९०,९८,१०५, ११६,१२०,१२२	कालिका(चार्य)	६१
ऋषिमण्डलवृत्ति	१२०	कालिदास	६०,६१
		कीनाश	६९
		कीर्तिमती	३०
एकमनीय	१०३	कुणिक	६१
(एक)लज्य	७४	कुन्ती	१०९
		कुमर	१००
ओघनिर्युक्ति	९४	कुमारपाल	७४
		कुम्भ	६
औपपातिक	६५	कुरुचन्द्र	१०१
औलुक्व	९६	कुलवाल्क	६१
		कर्म	८६
		कृतपुण्य	६१
कस	८७	कृष्ण	४८,६९,८२,८५,८७,८८,९८,१००
कच्छ	९,४०	केशव	५९
कणाड	९६	केशिडुमार	९१
कनकपुर	१३	कोरट	५०
कपिल	५९	कोशला	८८
कप्पयडसिया	९४	कोशा	१०७
कपिया	९४	कौरव	११
कमल	५४	कौलधर्म	८०
कमला	१३,१४,२१,२६	कौशल्या	१०९
कलङ्की	८६		

नाम	पृष्ठाङ्कः	नाम	पृष्ठाङ्कः
धर्मप्रिय	५,७	पद्मा	५४
धर्ममति	९७	पद्मानन्द	४,५८,५९,६६,१०६
धवल	९,१०	पद्मावती	१०९,११०
धारिणी	३६,४५,४९,९०	पद्मिनीखण्डपत्तन	५०
धूलिया	६७	परशुराम	८६,८७
		पराशर	१०८
न		पर्वत	९३
नन्दिप्रेण	४९,१०९	पातञ्जल	८०
नन्दी	९४	पारासर	८५
नन्दी(न्दि)वर्धन	११०	पार्वती	६८,६९
नन्दीसूत्र	९४	पार्श्व	१
नमि	३१	पार्श्वनाथ	१२५
नयचक्र	९५	पालित्त	१०१
नरसिंह	१३	पाशेचन्द्र	६६
नर्मदा	४६	पिण्डनिर्युक्ति	९४
नल	१०९	पीठ	९०
नाभेय	९१	पुण्डरीक	१०५
नारद	९३	पुण्डरीकिणी	९०
नारसिंह	८६	पुष्पचूलिया	९४
नास्तिक	९६	पुष्फिया	९४
निरावली	९४	पुष्पचूला	९१
निशीथ	९४	पूजाष्टक	७२
नेपाल	१०८	पूर्णिमा	१२४,१२६
नेमि	९८,१००,१०१	पेढाल	१०९
नैयायिक	९६	पोतनपुर	३२
नैषध	३२	पौलस्त्य	११३
		प्रजापति	३२
प		प्रतापसीह	४१
पञ्चवटी	५९	प्रतिमाशतकवृत्ति	६६,७४,९४
घण्णवणा	९४	प्रतिष्ठान	५०
पद्मनाभ	६९		
पद्मल	४०		

नाम	पृष्ठाङ्कः	नाम	पृष्ठाङ्क
जयतस्वी	१२६	दण्डक	३२
जयभूषण	११६	दधिवाहन	४५, ११०
जितशत्रु	३०-३२, ५०	दमयन्ती	७४
जीतकल्प	९४	दयाल	७०
जीवामिगम	९४	दशकन्धर	११३
जैन	९६	दशरथ	११२
जैनतर्कपरिभाषा	३, ९५	दशवैकालिक	६३, ९४
जैनधर्मवरन्तोत्र	१, १२५, १२६	दशाष्टतस्कन्ध	९४
जैमिनीय	९६	दुरित	९८
जो(यो)गवाशिष्ट(ष्ठ)	८६	दुर्वासस	८२
घाता	६५	दुष्काल	४२
घाताधर्मकथा	९४	दूताह्नद	११३, ११४
घानाङ्कुश	८०	देवकपत्तन	४३
ज्येष्ठा	११०	देवदत्त	६४
		देवसूरि	१००
टाक	९, १३, १४, २७	देवेन्द्रस्वय	९४
		दोसीश्री	१२६
ठाणाग	९४	द्रौणाचार्य	७४
		द्रौपदी	११, ६५, १०९
ढण्डेर	१२६	द्वारिंशद्०	१२४
ढेलट	६७	द्वारिंशिका	७७
		द्वारवती	९८
तक्षशिला	११८		
तदुलवि(वे)यालिय	९४		
तारा	११	घन	९८
तिलोत्तमा	८४	घनपति	६९
तेजःपाल	७८	घनवती	६४
त्रिपुरारि	८५	घनवाह	४५
त्रिपृष्ठ	३२	घन्यक	४७
		घम्मिलक	६१
दक्ष	८५	अरणक	७८

नाम	पृष्ठाङ्कः	नाम	पृष्ठाङ्कः
अरीचि	५९	मेरुप्रभ	३६
अरुक	४६	मैत्र	८९
अरुदेवा	८८	मैथिली	११३, ११४
अरुदेवी	१०६	मैनाक	१५
अरुस्थली	६७		य
अल्लावादिन्	९५, १००	यम	८२
अहादेव	६८, ८२, ८५, ८८, १०९	यवनशास्त्र	५
अहानिशीथ	४९, ६५, १११	यशोविजय	६६, ७७
अहापीठ	९०	यादव	६७
अहाविदेह	३७, ४७, ५८, ९७	यौग	९६
अहावीर	२९, ३६, ४५, ९१, ११०		र
अहिमाप्रभ	१२६	रङ्गवय	४१
अहेश्वर	१०९	रघुवंश	७७, १२२
आ	६८	रथनेमि	१०९
माघ	४६	रत्ना	८२
सांग	४०	रमणकी	४६
सांडण	१२६	राघव	११५
मालव	४१	राजगृह	३७, ४६, ४९, ६३, ६४, ११०
मुखप्रिय	४८	राजप्रश्रीय	६६
मुनिसुव्रत	५०, ५१	राजीमती	६८, १०९
सुर	१५	राणकपुर	७८
सूलदेव	४७	राम	१८, ५३, ८६, ८७, ११२-११४, ११६
सूला	४४, ४५	रामचन्द्र	११५
सृगध्वज	३०-३२	रामायण	१११
सृगावती	४६, ११०	रायपसेणी(य)	९४
मेघकुमार	३५-३७	रायमल्ल	४०
मेघरथ	३४, ३५	रावण	११, ५३, ८७, ११२-११४, ११६
मेतार्य	६१	रुद्र	८८
मैनेका	८५	रेणुका	८७
मेरु	७९	रैवताचल	८७

नाम	पृष्ठाङ्क	नाम	पृष्ठाङ्क
प्रदेशिन्	९१	ब्राह्मी	९०, १०९, ११७, १२०
प्रबोधचिन्तामणि	६२, ६९	भ	
प्रभवप्रभु	६२, ६३	भक्तपरिज्ञा	९४
प्रभावती	१०९, ११०	भगवती	६५, ९५
प्रमाणमीमासा	९५	भद्र	४६
प्रवचनसारोद्धारवृत्ति	६६	भद्रक	३०, ३१
प्रश-याकरण	९४	भद्रेश्वर	४०, ४२, ४३
प्रहासा	११०	भरत	५१, ५९, ७८, ७९, ८८-९१, १०५-१०७, ११८-१२३
प्राग्वट	७८	भाट्ट	९६
प्रियदर्शन	३४	भाणरत्न	१२६
प्रौढगिरि	१०४	भानु	५४, ५५, ५७, ५८
व		भालण	८५, ८६
वन्धुमती	३२, ६३, ६४	भावप्रभसूरि	१, २, ३१, ९८, १२५, १२६
वप्पभट्ट(ट्टि)	१००	भीम	४८
वल	६९	भृगुकच्छ	५०, ५१
वलि	८७	भोज	६०, ६१
वहुली	११८	म	
वाहैस्पत्य	९६	सगध	३५
वालभारत	१०२	सच्छ(त्स)गन्धा	८५
वाहु	९०	सतिसागर	५०
वाहुयल	९०	मत्स्य	८६
वाहुवलि	१८, ११७-१२०	मथुरा	५८, ९६
वाहुवलिन्	११८, ११९	मनक	६३
त्रिभीषण	११४	मनी	९६
बुद्ध	८७	मनोरमा	५४, ५८
शृङ्गकल्प	९८	मन्दोदरी	११३
बेनातद	५, ४७	मन्मथ	८५
बौद्ध	९६	मरणसमाहि	९४
बौद्धावतार	८६		
ब्रह्मन्	६९, ८२, ८४, ८५, ८८, १२४, १२५		

नाम	पृष्ठाङ्कः	नाम	पृष्ठाङ्कः
वृषभध्वज	१२३	शुक्र	८७
वेणिकृपाण	१०६	शैव	९६
वैसङ्	९९	श्रावकाचार	७२
वेल्लुक	९	श्रावस्ति	३०
वैताल्य	३६	श्रीमती	६४
वैदेही	११४	श्रीमाल	४०
वैभार	४७	श्रीमाली	१२६
वैशेषिक	९६	श्रुतशर्मन्	११
व्यवहार	९४	श्रेणिक	३५-३७, ४९, ६१-६४,
व्यवहारसूत्र	६५		१०७, ११०
व्यास	८६	श्रेयांस	१६, ९०
श		ष	
शकट	४०	षण्मुख	६९
शकड	६७	स	
शकडालनन्दन	१०८	संस्कारक	९४
शङ्ख	८६	सगड	७०
शतानीक	११०	सङ्गम	४६
शत्रुञ्जय ३, ४१, ४३, ५४, ७९, ८०, ९१, १०६		सङ्गमक	४६
शत्रुञ्जयमाहात्म्य	८०	सङ्ग्रामसिंह	९
शब्दप्रभेद	१०३, ११६	सञ्चय	९, १४, २७
शम्भूक	११२	सत्यकि	११०
शम्भु	५३, ६९, ८२	सत्यकिन्	२६
शय्यम्भव	६२, ६३	समन्तभद्र	२
शाकिराज	६१	समर	४३
शान्ति	३४, ६३	समवायांग	९४
शालिभद्र	४६, ४७	समुद्र	११२
शाल्मप्रिये	५१, ५४	समेतशिखर	९२
शिव	८६	सम्प्रति	७४
शिवा	१०९, ११०	सम्भव	१०१
शीलवती	१०९	सर्वार्थसिद्ध	४७, ९०

नाम	पृष्ठाङ्कः	नाम	पृष्ठाङ्कः
रोहक	१०१	वामन	८६
रोहिणी	४०,८५	वाराणसी	११,२६
	ल	वालिन	११
लक्ष्मण	११०,११३	वासवदत्ता	११०
लक्ष्मी	८२	वासुदेव	८६
लङ्का	११२,११३	वाह्मि	१२६
लङ्केश्वर	१८	विंशतिस्थानक	९०
ललितप्रभ	१२६	विक्रमादित्य	१२६
ललिता	४३	विजय	३७
लव	११४	विदेह	११६
लुणगवसही	७८	विद्याप्रभ	१२६
लोहितार्ध	३१,३२	विद्युन्मालिन	११०
लौक्यतिक	९६	विधि	६८
	व	विनयप्रभ	१२६
वज्रा(सावद्या)चार्य	६५	विनीता	११८
वज्रनाभ	९०	विन्ध्याचल	३६
वज्रसेन	९०	विपाक	९४
वडवा	८३	विमल	७८
वडवीर	४१	विमलगिरि	५४
वनी	५४,५७	विमलवसति	४३
वराह	८६	विरञ्चि	१०९
वल्लुका	९,१०	विशल्या	११४
वसतपुर	६४	विश्वामित्र	८५,१०८
वसु	९३	विष्णु	६९,८०,८४-८८,१०४,१२५
वसुदेवहिण्डी	३२,९५	वीतभयपत्तन	११०
वस्तुपाल	४३,७८	वीर	३६,४४,४६,४९,६२,६४,९८,१००,११०,१२६
वह्निदशा	९४		
वाणी	१२६	वीसल	४१
वादिदेव	९४	वृद्धवादिन्	१००
वापी	४०	वृषभ	५९,८८,१०५,१०६,११८,१२१

नाम	पृष्ठाङ्कः	नाम	पृष्ठाङ्कः
स्याद्वादरत्नाकर	९४	हरिश्मश्रु	३१, ३२
स्वर्णवालुका	४६	हारिभद्र	१००
ह		हासा	११०
हनुमत्	११४	हिरण्यकशिपु	८६, ८७
हमीर	४१	हेमचन्द्र	२, ९४
हर	५३, ५९, ६८, ६९, ८२, १२५	हेमसूरि	६५, ८१, १०१, १०९
हरि	९, ११-१४, २१, २५-२७, ५३, ५५-५९, ६८, ८२, ८६, ९१, १००, १०९	हेमाचार्य	९५, १०७
हरिबल	९८	हेरम्ब	६९
हरिभद्र	२, ९५	हेमव्याकरण	९५
		हेमानेकार्थ	३७, १२५

नाम	पृष्ठाङ्क	नाम	पृष्ठाङ्क
सहस्रार	५१	सु(सूर्य)गडाग	९४
सहस्रार्जुन	८७	सुपशस्त्र	९०
सागरदत्त	५०	सुयोधन	१८
साहस्य	९६	सुरश्रेष्ठ	५०
सामायिक	६३	सुलसा	९१,१०९
सावद्याचार्य	६५	सुवेग	११८
सावित्री	६८	सुसुन्दरिका	११७
सिंहनिपद्या	१२२	सुहस्तिस्वरि	२९
सिद्धक्षेत्र	१०५	सूचीकटाह	३८
सिद्धराज जयसिंह	१०७	सूरपत्रती	९४
सिद्धर्षि	१००	सूर्पणखा	११२
सिद्धसेन	५३,१२४,१२५	सूर्य	६९,८२
सिद्धसेनदिवाकृत्	१००	सेचनक	४९
सिद्धसेनसूरि	६६	सेडक	६२
सिद्धाचल	४३,७८	सेतु	११२
सिद्धिपुर	५०	सेना	१००
सिंधूय	४१	सेलडी	९
सीता	११,५३,१०९,११२,११४-११६	सैन्य	१००,१०१
सीमन्धर	३१	सोपारक	४०
सुग्रीव	११,११२	सोम	८४
सुज्येष्ठा	११०	सोमेश्वर	४३
सुदर्शन	२५,१०९	सोलहा	४०
सुन्दर	९६,९७	सौगत	९६
सुन्दरी	५४,९०,१०९,११६,१२०	सौनन्देय	११९
सुधर्म	५८,१२६	सौभाग्यपञ्चमी	५४
सुयाहु	९०	सौभाग्यरोहिणी	५४
सुभग	२५	सौमित्रि	११२
सुभद्रा	१०९	सौहृदि	४२
[सु]मृगावती	१०९	स्कन्द	६९
सुमेरु	३६	स्थूलभद्र	१०७-१०९

